

A kötet szerzői:

- Dr. Bagi Gábor** kandidátus, történész, Damjanich János Múzeum
Bana Zsolt térinformatikus, Fővárosi Csatornázási Művek Budapest
Bali József alapító karnagy, Szolnoki Szimfonikus Zenekar
Bistey András író, újságíró
Dr. Csányi Marietta PhD, régész, Damjanich János Múzeum
Dr. Cseh Géza történész, főlevéltáros, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár
Csöngé Attila történész, levéltáros, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár
Dr. Fülöp Tamás PhD, történész, igazgató, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár
Dr. Gulyás Katalin történész, Damjanich János Múzeum
Dr. Kaposvári Gyöngyi irodalomtörténész, Damjanich János Múzeum
Dr. Kertész Róbert régész, Damjanich János Múzeum
Kósa Károly könyvtáros
Kovács Mihály, a Tisza Táncegyüttes elnöke
Lászlóné Nagy Ilona igazgató, Hild Viktor Városi Könyvtár
Dr. Nemes András orvos
Dr. Szabó László akadémiai doktor, egyetemi tanár
Pap Béla, Ifjúsági Iroda
Papp Zsolt, methodista lelkész
Pató Mária könyvtáros, Damjanich János Múzeum
Szathmáry István újságíró, sajtóreferens, Damjanich János Múzeum
Szükszai Mihály történész, főlevéltáros, Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár
Szoboszlai Zsolt szociológus, Hat Penna Fejlesztő és Tanácsadó Kft.
Takáts Béla könyvtáros, Versegly Ferenc Megyei Könyvtár
Tiszai Lajos újságíró
Zsolnay László művészettörténész, Damjanich János Múzeum

A kötetet szerkesztette:

M. Román Béla, Dr. Pókász Endre,
Szutorisz-Szügyi Csongor, Tapasztó Ilkó, V. Szász József

Borítóterv és tipográfia:

Horváth Sándor

Nyomdai előkészítés:

ADG Stúdió Kft.

Nyomás:

Tisza Nyomda Kft.

A kiadó megköszöni a szolnoki Damjanich János Múzeumnak és a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárnak, hogy gyűjteményüket a kötet készítőinek rendelkezésére bocsátották. Köszönetet mond **Csabai Istvánnak, Kardos Tamásnak, Kozma Károlynak, Mészáros Jánosnak, Ratkai Barnának és Vass Sándornak**, hogy fotóikat a szerzők felhasználhatták írásuk illusztrálására. Gazdagították a könyv tartalmát **Kósa Károly, Papp Zsolt, Szép Kis Csaba, Udovecz György** és **Dr. Vincze Gyula** dokumentum értékű régi fényképei is.

ISBN 978-963-06-8945-8

A kötetet kiadta: Szolnok Megye Jogú Város Önkormányzata
Felelős kiadó: **Szalay Ferenc** polgármester

Az Olvasóhoz

Van-e történelmi kontinuitás az évezredekkel ezelőtt itt élő ősök és a mai generációk között? Szerencsésebb történelmű városok esetében könnyebb erre a válasz, főleg ha a régmúltak látható, kézzelfogható nyomai vannak, avagy a leszármazás tudományosan is bizonyítható a mai népesség és a messzi múltba nyúló történelmi előidő emberei között. Vajon érdemes-e azon tűnődnünk, hogy ezen sokat szenvedett, számtalanszor elpusztult (elpusztított) város 30-35 generációval korábban itt élő telepesei és a maiak között kimutatható-e egyáltalán folytonosság? A felvetett kérdésekre adott elhamarkodott „nem” ugyan racionálisan viszonylag könnyen bizonyítható, de a válasz mégsem ilyen egyszerű. A történelmi kötődés sokrétűbb. A népességet összekovácsolja a sorsközösség, a többé-kevésbé állandó természeti környezet, a megújulás tehetsége, az egymáshoz tartozás tudata, helyenként büszkesége. Ha a befogadás képessége egészségesen működik, akár az évszázadokkal később csatlakozó is egyenrangú tagja lehet a közösségnek, ha elfogadja annak kialakult együttélési normáit, megismeri, mert tudni akarja a település múltjának dicső fejezeteit és tragikus pillanatait. Ha az azonosulás megtörténik, létrejön az identitás, a valahová tartozás biztos gyökerű tudata. Erre pedig a 21. században is szükség van, sőt lehet, hogy minden eddiginél nagyobb a kényszere. Ezért van szükség arra, hogy emlékezzünk, s ezt közösségeként tegyük. Ezen törekvés szerény eszköze a Szolnok könyve.

A kötet, amelyet a tisztelt Olvasó a kezében tart, s remélhetőleg bele is olvas, világos és egyértelmű céllal készült. Erősítse vagy alakítsa azt a szinte definiálhatatlan érzést, amit jobb híján a lakó (szülő)-helyhez való kötődésnek nevezünk. A Szolnok könyve elsősorban a fiatal tizenéveseknek szól, s rajtuk keresztül a szolnoki családoknak. A szerkesztők örömeiket fejezik ki, hogy sikerült az ügy mellé állítani a városi humán értelmiség legjavát, történészeket, néprajzosokat, irodalomtörténészeket, újságírókat, könyvtárosokat, szociológusokat, fotóművészeket, velük együtt a megyeszékhely reprezentatív tudományos műhelyeit, a Múzeumot, a Levéltárat, a megyei és városi könyvtárakat, és még sorolhatnánk. A könyv nem kívánt a városi történelmi monográfia szerepében tetszelegni, az alkotók szándéka szerint sem. Az egyes írások természetesen követik a kronológiai sorrendet, de nem mereven.

Az olvasás nem kíván feszült figyelmet, az egyes fejezetek önmagukban is élvezhetők. A szerzők nem kívántak a saját egyéniségükből kibújni, szubjektív töprengéseikbe is beavatnak bennünket. Vannak fegyelmezett, a tudományos követelményeknek pontosan megfelelő tanulmányok, néhány írás inkább a népszerűsítő tudományos irodalom műfajába illik, mások az esszéhez közeleltenek, míg a portrék emberi arcélekkel népesítik be a nélkülük száraz történelmi háttér-tablót. Mindegyikből érezhető viszont az az érzelmi többlet, amelynek átadására csak az képes, aki a szívével is lakja ezt a várost. Bízunk benne, hogy minden szolnoki olvasó talál magának érdekeset. Az egyes írásokhoz kapcsolt képanyag, annak művészi elrendezése, a szöveg tördelése. reményeink szerint, méltó a kötet tartalmához. Szinte minden írás érinti a Tiszát, a város éltető elemét, a sószállítástól az utolsó nagy árvizekig. Megértjük a város fejlődésének középkori korlátait, a földrajzi és politikai viszonyok által szűkre szabott mozgásterét. A szerzőkkel együtt fedezzük fel a török idők pusztításait, és képzeletünk újraéleszti a ma már nem látható épületeket, hidakat, a várat. Világosan látjuk a 19. század robbanásszerű fejlődésének okait, a vasút lendítőerejét, a megyeszékhellyé válás „ajándékát” kihasználó dualista nemzedékek, nagyszerű polgárok városépítő önzetlenségét. Büszkéek leszünk 1848/49 hősi helytállására, Damjanichra és az egyszerű honvédekre, s méltányoljuk a szolnoki bakák világháborús helytállását. Szinte részesei leszünk a modern nagyváros mutatós középületei felhúzásának, gyönyörködünk mindabban, amit a Művésztelep adott a városnak. Együtt tudunk érezni a 20. század által megtépázott, lebombázott várossal, a zsidóüldözések során elpusztult polgártársainkkal. Közvetlen múltunk szocialista évtizedeiből a szerzők kiemelik a városra jellemző helyi sajátosságokat, a kékcédulás választásoktól a Kádár-legendáig, a 900 éves évforduló városépítő hozadékait, és szó esik a rendszerváltás szolnoki közszereplőiről is. A kötet utolsó harmadában ismerős és most még talán ismeretlen szolnoki nagyságok rövid portréi sorakoznak a kultúra, a tudomány és a sport területéről. S ha rádcsodálkozunk ezen impozáns névsorra, megerősödik bennünk a meggyőződés: a Tisza-mente népének van oka büszkének lenni arra a szellemi teljesítményre, amellyel a városhoz kötődő hírességeink ajándékozták meg az ősszmagyar, sőt egyetemes kultúrát.

Forgassa hát e könyvet várakozással és kíváncsisággal az Olvasó, s kívánjuk, hogy élje át ugyanazt az örömet, amely a szerkesztőknek a kötet összeállításának hetei-hónapjai alatt megadatott.

Szolnok, 2010. március

A szerkesztők

Tartalomjegyzék

Az Olvasóhoz	3
Tartalomjegyzék	5
<i>A TÖRTÉNELEM SODRÁSÁBAN</i>	7
<i>Csányi Marietta: Őseink elődei</i>	8
<i>Szabó László: Zounok. A város első évszázadai</i>	12
<i>Bagi Gábor: A török uralom és a Rákóczi-szabadságharc</i>	30
<i>Nemes András: Magyar tudósok török rabságban</i>	38
<i>Bagi Gábor: Másfél békés évszázad</i>	42
<i>Bagi Gábor: Az 1848-49-es szabadságharc tiszai kulcsvárosa</i>	53
<i>Kertész Róbert – Bana Zsolt: Régészeti kalandozások a város múltjában</i>	60
<i>Szikszai Mihály: A vasút Szolnok lendítő ereje</i>	87
<i>Cseh Géza: Elnyomás, elmaradottság, fejlődés</i>	96
<i>Gulyás Katalin: A dualizmus virágzó városa</i>	104
<i>Papp Zsolt: Világháború, forradalom, terror, Trianon</i>	120
<i>Szathmáry István: Város a két háború között</i>	129
<i>Szathmáry István: Város a háborúban</i>	138
<i>Papp Zsolt: A szolnoki zsidóság története</i>	145
<i>Csöngé Attila: Szolnok 1944-1960</i>	149
<i>Cseh Géza: 1956 Szolnokon</i>	156
<i>Nemes András: Két szolnoki forradalmár</i>	161
<i>Gulyás Katalin: A konszolidálódott szocializmus évtizedei</i>	165
<i>Kósa Károly: A Tiszaaliget története</i>	174
<i>Szoboszlai Zsolt: Szolnok változó arca az elmúlt húsz év tükrében</i>	177

A KULTÚRA MŰHELYEI

185

<i>Zsolnay László: A Szolnoki Művésztelep</i>	186
<i>Tiszai Lajos: A színészet Szolnokon</i>	198
<i>Bali József: A város zenei élete</i>	204
<i>Pap Béla: Roxolnok – a könnyűzene helyi évtizedei</i>	206
<i>Kovács Mihály: A néptánc Tisza-parti fellegvára</i>	211
<i>Kaposvári Gyöngyi: A múzeum</i>	214
<i>Fülöp Tamás: A Megyei Levéltár</i>	219
<i>Bistey András: Szolnok irodalmi élete</i>	224
<i>Takáts Béla – Lászlóné Nagy Ilona: A művelődés házai</i>	227
<i>Kósa Károly: Sajtótörténeti adattár</i>	232

JELES SZOLNOKIAK

235

<i>Nemes András: Az óriások válláról messzire lehet látni</i>	236
<i>Kaposvári Gyöngyi, Pató Mária, Bagi Gábor, Kósa Károly: Arcképcsarnok</i>	253
<i>1848-tól 2010-ig: Szolnok vezetői</i>	271
<i>Ajánlott irodalom</i>	273

A történelem sodrásában

Őseink elődei

Kr.e. 5000
– 10. század

Városunk mai földrajzi környezete alig-alig hasonlít a táj ősi képéhez, ahogy a lassú, síksági folyók ezer ágra szakadva akadálytalanul kanyarogtak körbe a vidéken, ármentes magaspartok, szigetszerű kiemelkedések közt, vízjárta dús legelőket, erdőfoltokat és füves tisztásokat kerülgetve. Ez az idilli kép fogadta honfoglaló eleinket, mikor birtokba vették a majdani város környékét, nem sejtve, hogy több ezer éves elődök nyomdokain járnak. Kik voltak ők, a régmúlt feledésbe merült szereplői, ismeretlen “földijeink”?

Szolnok határában legkorábban Kr.e. 5000 táján, az újkőkor kezdetén telepedett meg az ember, akkor, amikor a bizonytalan megélhetést nyújtó zsákmányoló életmódról már áttért az élelemtermelésre, amikor már ismerte a földművelés, állattartás minden fortélyát, a házépítés, edénykészítés, szövés–fonás mesterségét. Mindazon tudás birtokában volt tehát, mely – mai fogalmaink szerint – az emberhez méltó életre képessé tette. Ezért mondhatjuk, hogy a gazdálkodásra való áttérés, az emberiség történelmének máig legfontosabb s talán egyetlen igazán sorsdöntő változása, hiszen megszüntette az ember természettől való teljes kiszolgáltatottságát. Ezért kap az újkőkor kiemelt helyet itt, a város régmúltjának bemutatásában is.

A város déli részén, Szandaszőlős határában az egykori nagy Tiszakanyar (ma Holt-Tisza) árteréből kiemelkedő Tenyősziget vízparti sávjában

telepedett meg az első, a régészeti szakirodalomban Körös kultúrának nevezett újkőkori népesség.

A mediterrán vidékről évszázadok alatt lassan-lassan szivárogtak, juh-kecske nyájait terelgetve, észak felé, míg eljutottak – első hódítókként – ebbe a korábban ember nem járta ősvadonba.

Újkőkori
csiszolt
kőbalták
Szandaszőlősről

Telepeiken fából, nádból, agyagból épített nyeregtetős házak maradványait, jellegzetes csipett díszű agyagedények tömegét találjuk az ásatásokon. Mellettük pattintott és csiszolt kőeszközöket, állatcsontból készült szerszámokat, használati tárgyakat, őrlőköveket, agyag hálónéhezékeket.

A legizgalmasabbak az ún. kultikus jelentőségű, a termékenységvárászlással összefüggő tárgyak: női vagy állatalakot mintázó agyagszobrok, testfestésre használt agyag pecsétlők, edények oldalán plasztikus dízként megjelenő ember- és állatábrázolások – megannyi tanújele színes hitviláguknak, melyben központi szerepet játszott a természetfölöttiektől való félelem és a megnyerésükre irányuló törekvés.

Nagy-méretű, bikát ábrázoló újkőkori agyagszobrok Szandaszőlősről

A Körös kultúra idejéről és az azt követő négy és fél évezredről, az itt élt ismeretlen nyelvű névtelen törzsekről, népcsoportokról – írásos emlékek híján – csak a ránk maradt tárgyak mesélnek. E hosszú évezredeknek köszönhetjük az összes olyan technikai találmányt, vívmányt, melyet mai életünkben sem nélkülözhetünk: a fémművesség, a bányászat kialakulását, a réz és arany, a bronz és a vas felfedezését. S vajon hová lennének a rézkori találmány, a kerék és kocsni nélkül? Bár környékünkön ásványi nyersanyagot nem találunk, a feltárásokon talált fémtárgyak az itt lakók élénk kereskedelmi kapcsolatairól árulkodnak.

Mindezek a találmányok az emberi javak gyarapodásához, a népességszám növekedéséhez vezettek. A kezdeti, csak néhány házból álló kis tanyaközpontokhoz hasonlító telepek helyett falvak, már-már városok születtek. A mai Széchenyi-lakótelep közelében a Zagyva menti „Tűzköves” a késő neolitikumban (Kr.e. 4500-4000) virágzó település volt. Lakói díszes kerámiaedényeket készítettek és tömegével pattintották a kovakő eszközöket, melyek ma is nagy számban borítják a felszínt. Innen a Tűzköves elnevezés.

Különleges festett díszítésű agyagedény az újkőkori végéről

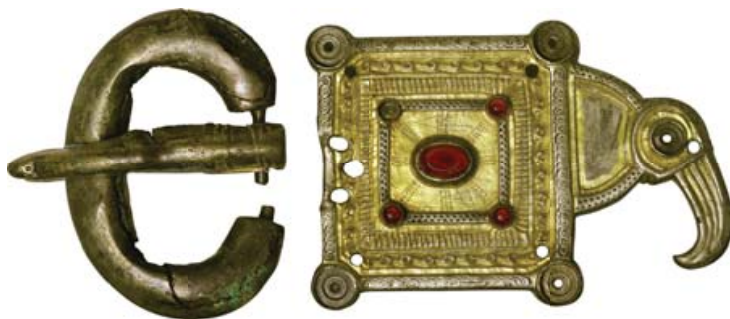
A Zagyva-gát építésekor 12 korszak emlékménye került elő a folyó mindkét partján, a Malom-zugban. Köztük rézkori erődítés is napvilágot látott. A város Besenyszöghöz közeli határán, a Zagyva árteréből szigetszerűen kiemelkedő *Feketeváros* pedig régóta ismert késő bronzkori település (Kr.e. 1200-800). Lakóira nem mindig járhattak békés idők. Az Attila úton előkerült. Eszközökből, fegyverekből álló bronz kincsletet valószínűleg ellenséges támadástól óvva rejtette föld alá menekülő tulajdonosa.

Késő
bronzkori
kincs:
öntött
bronzsar-
lók, balták
és lán-
dzahegy

A *szkíták* megjelenésével Kr.e. 600 táján megszűnik a város történelmének "névtelen korszaka", róluk és az utánuk érkezőkről antik illetve bizánci források szólnak: viselt dolgaikról, a velük vívott háborúkról vagy éppen a velük kötött szövetségekről. A Kelet-Európa sztyeppvidékéről érkező *szkíták* és a Nyugat-Európa felől ide vándorolt *kelták* után a római korban, az 1-4. század folyamán városunk, mint az Alföld többi része is, az iráni eredetű *szarmaták* szállásterülete volt. Ők a népvándorlás kor előhírnökei, számtalan régészeti lelőhelyük nagy létszámú lakosságról tanúskodik. A 4-es főút Szolnokot elkerülő szakaszának építésekor került elő egyik legnagyobb településük és temetőjük, a sírokban a korabeli viseletre utaló tárgyakat, ruhakapcsoló tűket (fibulákat) találtunk.

A népvándorlás kori germán eredetű *gepida* népesség (5–6. század) elsősorban a Tiszántúlt foglalta el, „fővárosa” a Tisza bal partján lehetett, a mai katonai reptér környékén. A repülőtér építésekor nem mindennapi gazdagságú temetőjük látott napvilágot, melynek legszebb leletei nemzetközi kiállításokon szerepelnek rendszeresen.

Aranyozott ezüst népvándorlás kori (*gepida*) sasfejes csat

A gepidákat a 6. század végén az *avarok* követték (a Házgyár területe, a Sebestyén körút), őket találták itt Árpád magyarjai a 9. század végén. Honfoglaló őseink bejöveteléről a régészeti emlékeny is „tudósít” (Zagyva-part, a Vár és az egykori Lenin Tsz területe, a Beke Pál-halma, az Alcsi-sziget). Szolnok északi részén a Zagyva bal partján, a gát építésekor szét-hordott Strázsahalomban rangos honfoglaló férfi szétduált sírjából került elő egyik legszebb korabeli tárgyunk, az ezüstlemezből domborított, aranyozott indadíszes tarsolylemez 10. századi ötvösművészetünk remek darabja. A honfoglaló köznép és az előke-lő személyek temetkezései alapján következtethetünk arra, hogy a 9–10. században nagyobb létszá-mú magyar lakosság költözött területünkre – ők a későbbi vá-rosalapítók közvetlen ősei.

Hatezer év állandóan változó, mozgalmas történe-te után itt, a Zagyva torko-latvidékén az ő bejövetelük óta hallani magyar szót.

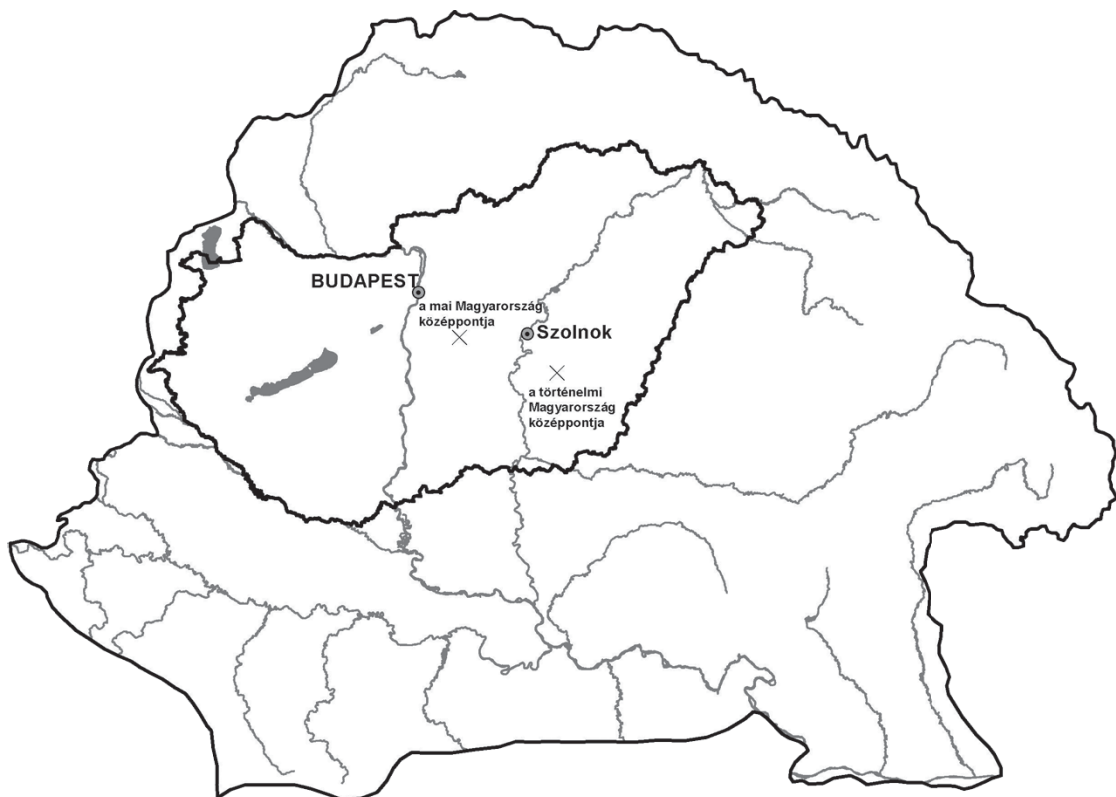

A strá-zsahalmi honfog-lalás kori tarsolyle-mez

Zounok.

A város első évszázadai

Szolnok városa az északi szélesség $47^{\circ}10'28.81''$ és a keleti hosszúság $20^{\circ}11'47.36''$ -nél, a Tisza és Zagyva folyók összefolyásánál található. Fekvése rendkívül kedvező: mintegy 50 kilométerre van a történeti valamint a mai Magyarország (s egyben a Kárpát-medence) geometriai középpontjától, és 100 kilométerrel délkeletre a fővárostól. Az ősi városmag a Tisza jobb partján 87-89 méterrel a tengerszint fölött árvízmentes magaslaton, a kisebbik, bal parti városrész egykori ártéren, a tengerszint fölött 84-85 méterrel, ma már nagyrészt ármentesített területen van.

A korai Árpád-kor

Szolnok város nevét *I. Géza* királyunk 1075-ben kiadott oklevele, a garamszentbenedeki apátság alapítólevele említi először *Zounok* alakban,

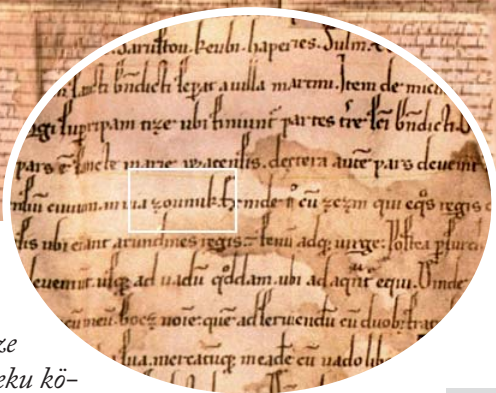
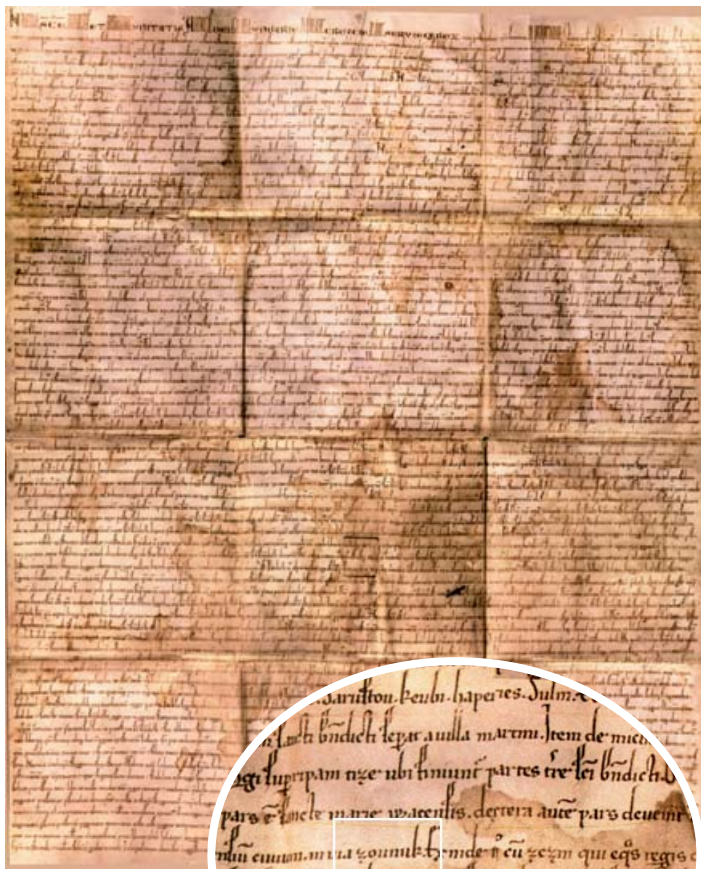
több más környékbeli, részben ma is meglévő településsel együtt. Az oklevél ama tizenkettő közé tartozik, melyet a legszigorúbb mércével mérve is hitelesnek, eredetinek fogadnak el az Árpád-kor kutatói. Nem városalapító oklevél, mint sokan tudni vélik, hanem a király által alapított Garam-menti bencés apátságnak adományozott királyi birtokrészeket írja le. Az oklevél Szolnokra vonatkozó része több Szolnok környéki települést is megjelöl:

„*A Tiszán túl adtam*

Pelu (Tenyő) nevezetű földet a Kengelu (Kengyel) nevű víznek révjé felett, a saját határai mellett. Ennek a földnek első része

Zounok polgárai közt oszlik meg. Majd Zeku kö-

*vetkezik, mely később a mező közepén határvonalat képez. Szent Benedek ottani faluja és a Zounok városbeliek földje között... Szolnok mellett a Meler (Millér) nevű víz...”. Későbbi források a helynevet változó alakban már sokszor említik és sokféle módon írják: Zawnuch (1213), Zounuc (1213, 1215, 1217, 1229), mígnem megjelenik az a változat is, amelyben már az l hang (betű) is benne van: *Zolnok* (1429). Ettől kezdve ez válik Z-, S-, majd Sz-, kezdőbetű jelöléssel általánossá: *Szolnok*.*

A garamszentbenedeki oklevél (1075). A nagyított szövegben keret jelöli a Zounok nevet

Történészeink, nyelvészeink a város nevét már a 19. században megfejtettnek tekintették. A város lévén sókamarai lerakódó- és elosztóhely, s a tutajon való sószállítás nagy múltja is ismeretes volt (máramarosi, dési sóbányák is), s természetszerűen ezzel hozták nevét összefüggésbe. 1837-ben a szlovák *Safranik* írta le első ízben azt, hogy a város neve a szláv szó magyarított változata (orosz: szol, szlovák: sol'). A nagytekintélyű *Hunfalvy Pál* Magyarország ethnographiája című művében 1876-ban így vélekedik: „Szolnok neve szlávul Solnik volt, s ez a szó 'sótisztet', sóval bánó embert jelent, s a Szolnok név... megmondja nekünk, hogy honnan és hová jött (a só), Erdélyből, Belső- és Közép-Szolnok megyéből Külső-Szolnokra (Magyarországba). E három megye és város tehát azt hirdeti nekünk, hogy a magyarok első idejében szlávok laktak ott és itt, s a tutajokon való só-szállítást is szlávok teszik vala...” *Hunfalvy* később úgy módosította véleményét, hogy a szláv szó nem só-tisztet, hanem 'sólerakó helyet' jelöl. 1924-ben ezen a véleményen van még *Tagányi Károly* is, bár ő a nevet az ószláv szol 'só' + nyik képzőből származtatja. A gazdaságtörténész *Tagányi* számára hitelesítette a névmagyarázatot a város sószállításban betöltött nagy múltja is.

Ugyanakkor *Melich János* jeles nyelvészünk hangtanilag elfogadhatatlannak tartotta a szó szláv nyelvből való eredeztetését. Figyelmeztet arra is, hogy a szó nem 1075-ben tűnik fel először, hanem korábban, 1046-ban. S nem is földrajzi, hanem személynévként a Gellért püspök haláláról szóló okmányban. (Itt megjegyezzük, erről még *Melich* nem tudhatott, hogy a Szolnok személynévet először 1018-ban jegyezték fel.) A 13. századig, mint puszta személynévből lett helynév az ország számos olyan helyén is előfordul, amelynek a sóhoz, a só bányászásához, szállításához semmi köze nincs. Arra is kitér, hogy a 12. század előtt azok a dési sóbányák, melyekből a sót Szolnokra hozhatták, még nem működtek, illetve csak a 12. század második feléből vannak adatok arra, hogy megnyíltak a désaknai sóbányák. *István és I. Géza* korában tehát a szolnoki ispánnak nem lehetett kapcsolata a sószállítással, mivel Belső- és Közép-Szolnok megye csak a 12. században keletkezett, s csatlakozott az első, korábbi szerveződésű, Szolnok városát is magába foglaló, s csak a későbbiekben Külső-Szolnoknak nevezett megyéhez. Negatív bizonyítékot szolgáltatott a régészet is azáltal, hogy Szolnok környékén szláv lakosságra utaló leletek nem kerültek elő, ellenben bőségesen vannak avar leletek Szolnok és Tószeg, Paládics-Pusztá, Szolnok-Alcsi területén, így feltehető, hogy az avar töredékek megérték a honfoglalást. *Melich János* ezért úgy véli, hogy, s ma is ez a tudomány álláspontja, hogy Szolnok megye és Szolnok városa személynév eredetű, s joggal feltételezhetjük, hogy a *Szent Gellért* püspökkel vértanúhalált halt Szolnok ispán

volt a névadó. Pusztá személynéből helynevek csak a 12. század első harmadáig keletkeztek.

A Gellért-legenda szerint, midőn 1046-ban Gellért püspököt a pogány lázadók alátaszították a később róla elnevezett Gellért-hegyről, a püspök kíséretében lévő Szolnok ispán menekülni próbált, de őt is megölték: *„Valami Szaonok (Szónok ~ Szolnok) nevű ispán velük lovagolt... Szónok paripáján a folyamba (Duna) ugratott. Egy csónak felvette. Azt az embert, aki benn ült, egykor Szónok tartotta a keresztségre és az most meg akarta menteni. De a dühöngő nép a parton észrevette szándékát. Rákiáltottak, fenyegették, ha Szónokot meg nem öli, és a megrémült Mutamér, a hajós, a hajóban a két part szemeláttára legyilkolta a szerencsétlent...”* Ma a Tisza Szálló és a Verseghy Gimnázium parkjában, közvetlenül a Tisza partján áll a város névadójának ladikon álló bronz szobra (Pogány Gábor szolnoki művész alkotása), amint egyedül néz szembe a halállal.

Ritka dolog az, hogy ilyen korai időszakból közvetlen, összefüggő forrás szóljon egy város, egy terület (várispánság) névadójáról. Történész számára e pár rövid mondat, amely egyben kerek történet is, sok mindent elárul a korról, magáról a városról, a város szerepéről, s az emberről. Szó szavunkat – amely a Szónok szótövből származik – nyelvtudósaink az ugor korból származtatják. Egyesek szerint „szónok” jelentésű, „szószólo”-t, „szóvivő”-t, illetve „tolmács”-ot jelent. Ugorkori szóra visszavezethető személynévünk ilyen határozott jelentését nem mindenki fogadja el, s nyelvújítás korinak tartja a „szónok” jelentést. Annyi azonban bizonyos, hogy a honfoglalás kori magyar nyelvben ez a személynév megvolt, és semmi esetre sem tekinthető szláv eredetűnek. Még kevésbé a só szállításával összefüggő névnek, a *sol*-ból eredeztethetőnek. Ez azt is jelenti, hogy *Szolnok ispán olyan magyar*

származású keresztény és királyhű, magas tisztséget betöltő személy volt, aki már nemcsak színleg keresztény, hanem maga is megtérített vagy megkeresztelt másokat, kiállt a pogány lázadás idején Gellért püspök mellett, s vállalta a mártírhálalt. A püspök különben Imre herceg tanítója volt, s maga István király

Szolnok ispán szobra (Pogány Gábor Benő alkotása)

nevezte ki a Csanádi püspökség élére. Az ispánság a *Szent István* létrehozta államszervezetben igen komoly tisztség volt. Látható ez e rövid történetben abból, hogy az uralkodó kedvelt püspökének kíséretéhez tartozott, s róla várat, sőt várbirtokot neveztek el.

A Szolnok ~ Szónok ~ Zaunuk névről még csak annyit, hogy a város nevét a környékbeli törzsökös lakosok ma is *Szónoknak* és nem *Szolnoknak* mondják. Közismert csúfolódó: *Ha szónoki, ne szólj neki!* (fafejű, könnyen megsértődik, nem érdemes vitatkozni vele). A helyi lakosság körében ingadozó ejtésű is: *Szónokba megyek! Szónakra megyek!* A népnyelv a sok változás ellenére megtartotta az eredeti szóalakot. Megemlítjük, hogy a Szolnok melletti Ácsi nevű elpusztult falu nevében is (eredetileg: 'az ács mesterek faluja' jelentésű), megjelenik a hiperkorrekt ejtés (Ácsi-Alcsi), amit szintén az / hang/betű betoldás jelöl. A szolnokiak és a környékbeliek egy része azonban a hivatalos ejtés/írás ellenére is *Ácsi-nak*, *Ácsi-szögnek*, *Ácsi-szigetnek* nevezik ma az elpusztult falu helyét.

Szolnok központi része feltehetően a Tisza-Zagyva szögében még a honfoglalás előtt emelt földvár volt, amelynek létét régészeti feltárások igazolták. Szolnok környékén szláv településekre helynevek, leletek nem utalnak, a honfoglalást megért avar maradványok azonban lehettek.

Szolnok környéke igen gazdag honfoglaláskori leletekben (Szolnok-Zagyva-part, Szolnok-Ugar, Szolnok-Alcsi, Szolnok-Szanda, Szolnok-Verseghy út, Szolnok-Strázsahalom), s nemcsak sűrű lakottságára, de gazdagságra is utal. A strázsahalmi aranyozott ezüst tarsolylemez azt jelzi, hogy igen fontos szerepet betöltő, előkelő nemzetség szállta meg a város (*átkelőhely!*) környékét, akik minden bizonnyal a földvárat is birtokba vették. A város tágabb körzetében ismereteink szerint a *Bor-Kalán*, a *Tomaj*, a *Káta* és a *Szolnok* nemzetségek birtokoltak földeket. Az utóbbiak nemzeti monostora Tenyő volt (ma Tiszatenyő), s a család későbbi birtokai is a város környékén azonosíthatók. Lehetséges, hogy Szolnok egy honfoglaláskor itt megtelepedett nemzetség vezetőjeként nyert ispáni tiszteletet, de ez nem bizonyítható. A másik lehetőség szerint a város környéki birtokaikat már *Szent Istvántól*, királyi adományként kapták. Maga a névadó *Szolnok* 1046-os halálakor az ország egyik főméltósága lehetett, és egy megyésispánnál nagyobb hatalommal rendelkezhetett.

Különbséget kell tennünk ugyanis a várispánság és a megye között. A várispánságot *Géza és Szent István* korában épített várakhoz tartozó földek és ezek népe (várnép) jelentették, s szétszórtan, nem összefüggő birtoktestként tartoztak egy-egy, többnyire e korban épített várhoz. Fő céljuk a

védelem megszervezése volt, s így a várszervezet felépítése is az egykori katonai hierarchiát követte (pl. százados, hadnagy, várnagy). Az ugyancsak ekkor kiépülő megyei szervezet más alapú és célú. A szláv megye szó jelentése „határ”. Egy vár megyéje („körül határolt része”) összefüggő közigazgatási terület, amely addig tart, míg a másik vár *megyéje*, azaz *határa* nem következik. A várispáni vár lehet egyben vármegyei székhely is, de nem feltétlenül. A 12. században a régészeti ásatásokkal is hitelesített, eddig ismert ispánsági váraink száma 70 fölött volt, míg a Szent István alapította megyéink közül 45-öt ismerünk. A katonai és a közigazgatási szerepkör nem feltétlenül esik területileg egybe. Szolnok esetében a kettő fedte egymást, s a város ispánsági vár és megyei székhely is volt egyszerre. Nyilvánvaló, hogy ezt, s királyi birtokhoz tartozását fontos átkelőhely szerepének köszönhetette.

Ezt a szervezeti rendszert úgy kell elképzelnünk, ha mai fogalmakkal akarjuk megközelíteni az akkoriakat, hogy egy jelentős birtokos (akkor mondjuk nemzetségfő) birtoka középpontjában kastélyt (akkor várat) építtetett (vagy foglalt el már meglévőt a honfoglalás idején), ahonnan igazgatta birtokát, beszedte a birtokán dolgozóktól (akkor katonáskodni is tartozó szabadok, szolgák, rabszolgák) az őt megillető adót. Közülük a király kiemelt egy arra érdemes embert és ispáni tisztségbe helyezve rábízta itt a közigazgatás, a belső rend, az adószedés, a katonai védelem feladatát, s bevonta őt az államigazgatásba. Ez a körülhatárolt terület a megye, mint közigazgatási egység, élén az ispánnal, s a katonai szervezet mintájára kiépült közigazgatási rendszerrel, funkciókkal. Az ispán magánvára ezzel megyeközpont (székhely) lett, s szolgálatai fejében a király és az ispán közösen élvezték a megyéből befolyt jövedelmet, díjazták belőle az alacsonyabb tisztségviselőket.

Különösnek tűnhet a mai ember számára az adófizetés akkori módja. A számottevő pénzforgalom, egyáltalán a pénzverés igazában véve csak *Szent István* idejében indult meg. Az adót természetben fizették. Az út- és közlekedési viszonyok azonban olyanok voltak, hogy jelentős mennyiségű árut (élő állat, gabona, egyéb élelmiszerek) szállítani nagyobb távolságra igen nehézkes és veszteséges volt. Ezért mind a királyi udvar, mind a hadsereg, mind a másutt élő, várakban lakó birtokosok *az adót felélték*. Azaz felkerekedett az udvar, vagy a birtokos és egész háza népével, őrző katonáival együtt leköltözött egy ország- vagy birtokrészre és az ott élők kötelesek voltak őket ellátni minden jóval, szükségessel. Hogy a gyakorlatban mit jelentett ez, arról *Arany János* Toldija plasztikus képet fest. *Toldi György* nemes vitézeit, fegyveres szolgálói seregét viszi haza a szülői házhoz, hogy a birtok esedékes adója egy részét beszedje, azaz felélje. A király vagy az ilyen joggal felruházott tisztségviselők törvénytartásokat tartottak, közvetlen

gazdasági, katonai feladatokat tűztek ki, intézkedtek egy-egy ország- vagy birtokrész jövőbeni sorsáról, új hivatalnokokat neveztek ki, egyéb tisztségeket osztogattak. Ma is tartanak kihelyezett kormányüléseket, ahol egy-egy vidék jövőbeni sorsáról, megfelelő előkészítés után döntenek, az ügy meggyorsítására kormánybiztosokat neveznek ki, intézőbizottságot szerveznek meg, s sorolhatnók.

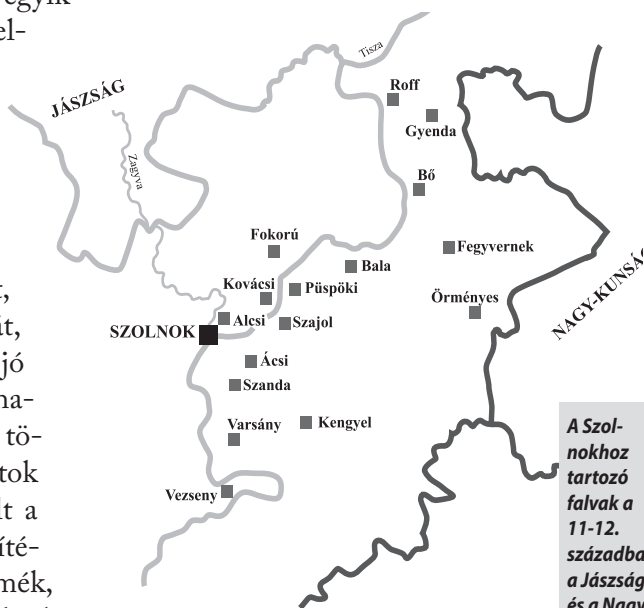
Györffy György neves történészünk az ispán jogkörét és hatalmát Szent István uralkodása kezdetén így foglalja össze: *„A várszervezet ezek szerint egy a váron felépülő hatalmi apparátus volt, amellyel az uralkodó a kerületekbe szervezett egész nép felett törvénykező és végrehajtó hatalmat gyakorolt. Egy-egy szűkebb területen ellátta az állam funkcióit is. Katonai erővel rendelkezett, amely befelé elnyomást gyakorolt, külső támadás esetén védelmet nyújtott a várba menekülőknél, és elhárított, végül megyei csapatot adott az uralkodó seeregébe. A vármegyei csapat hagyományos létszáma 400 fő, négy század volt, s ennek az ispán volt a parancsnoka. Az ispán hatalma azonban igen hamar csorbát szenvedett...”,* azaz korlátozódott hatalma és más szervek, új intézmények is képviseltek egy-egy feladatrészt a megyén belül. E pillanatban (*Szolnok ispán mártírhalála idején*) még hatalmas tekintély volt, s benne, személyében is átmenetet láthatunk a régi, még a fejedelmek korában kialakult rendszer és a *Szent István* szervezte állam intézményei között.

Az adózási rendszer egy korai sajátosságáról, az adó feléléséről már szoltunk. Volt azonban egy másik igen fontos, főleg a királyi várakra, így a megyeszékhelyé lett magánvárakra is egy másik igen jellemző forma. A várlakossága (kis területen összezsúfolva) saját maga számára javait nem tudta ebben a korban megtermelni, ezért kialakult az úgynevezett szolgáló népek, szolgáló falvak rendszere. Egy-egy várat a szükséges javakkal arra specializált települések látták el adó fejében azonos termékekkel. Ez a korabeli helynevekből az ország különböző részein kirajzolódik. Szolnokot is körbe veszi egy övezet, amelynek adónemét (szolgáltatását) a helynevek is megőrizték, másokról pedig egyéb forrásokból tudható, milyen speciális termékekkel voltak kötelesek ellátni a várat. E falvak egy része mára elpusztult, de határrész névként, s régészetileg is igazolhatóan emléke megmaradt. *Ácsi* (ma: Alcsi határrész, az ácsok faluja), *Kovácsi* (ma határrész, s a Kovácsi Holt-Tisza névadója), *Halásztelek* (ma határrész, a halászok faluja), *Fokorú* (ma Besenyszög határrésze: azoknak a halásznak a faluja, akik rekesztékekkel zárták el az élő Tisza vízkifolyásait, azaz a fokokat, s tartották karban ezek gátjait, fonták nádból, vesszőből a rekesztékeket), távolabb van *Fegyvernek* (a fegyverkovácsok faluja), *Örményes* (az őrlők, azaz molnárok faluja), vélhetően *Szajol* (várkatonai szolgálatot adó falu), a későbbi kismemesi település.

A vári szolgálatra rendelt falvak mellett Szolnok a Váci egyházmegye főesperessége is volt, s a 11. századból több ide tartozó távolabbi falut is megneveznek, mint amely Szolnokhoz tartozik: *Roff, Fegyvernek, Gyenda, Szajol, Balla, Püspöki, Fokorú*). Ha térképre vetítjük e két, néha egymást is fedő falu névsort, s ezt kiegészítjük a garamszentbenedeki oklevélben Szolnokkal együtt említett falvakkal, egy közepes nagyságú terület rajzolódik ki előttünk, ahol az ispánsági vár és a vármegye határon belüli falvak valóságos, Szolnok központú helyet rajzolnak ki. Szolnokról, mint ispánsági várról írásos forrásaink csak a 13. században emlékeznek meg újra. Szolnok vármegyét 1166 után többször is említik. Feltehetően a város fontos átkelőhely lévén, folyamatosan királyi birtok lehetett. Ám a 12. század második felében új feladat is növeli Szolnok, s a szolnoki ispán tekintélyét. Ekkor nyitják meg ugyanis a dési, majd később *Károly Róbert* ösztönzésére a máramarosi sóbányákat. A só kitermelése, Tisza-vidékre való szállítása a megye és az ispán feladata lesz.

A só szállításának és elosztásának központja

A só ebben a korban az egyik legfontosabb belső kereskedelmi cikkünk, mind az emberi, mind az állati táplálkozás nélkülözhetetlen része. Az élelmiszerek tartósítására sózással konzerválták a húst, a nagy mennyiségű kifogott halat, egyéb élelmiszereket, ezzel savanyították a káposztát, a vadon termő gyümölcsök jó részét. A legeltetett állatok hatalmas nyájaival a pásztorok töménytelen sót nyaltak el (állatok sózása). Nagy sófogyasztó volt a kézműipar is: pl. a bőr kikészítéskor a tímárok, szücsök; a kelmék, fák, egyéb anyagok festékeinek előállításához a különböző iparosok egyaránt sok sót használtak. Só nélkül az élet elképzelhetetlen. Jelentőségét számos szólásmondás (*Vidámság az élet sója. – A rossz kedvű, humor nélküli ember nyelvünkben sótlan, sajgtalan.*),

A Szolnokhoz tartozó falvak a 11-12. században a Jászság és a Nagykunság későbbi határainak bejelölésével

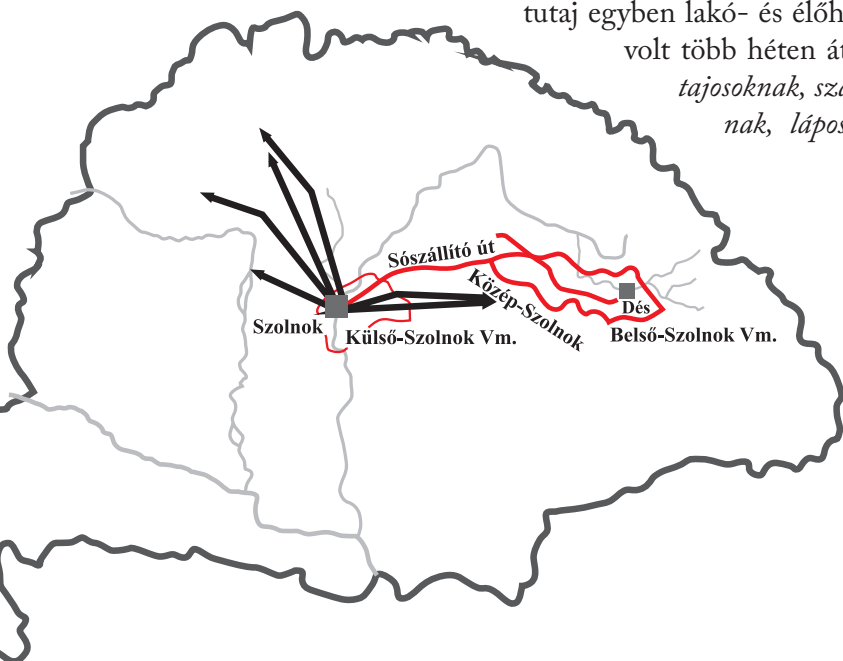
sőt népmese (a legkisebb királylányt apja azért űzi el, mert azt mondja: *Én úgy szeretem apámuramat, mint az emberek a sót.*), bibliai példázat (*az ízét vesztett só*) is hirdeti. Ebben a korban nem is a só fellelése, kibányászása okozott nehézségeket, hanem nagyobb távolságra való szállítása, a Kárpát-medence egész területén való szétesztása volt nehéz.

A vízben gazdag dunai-tiszai Alföld az év nagy részében járhatatlan útjai, a korabeli közlekedési és szállítási eszközök ilyen utakra, nagy terhek elvitelére való alkalmatlansága (fatengelyes szekér, télen esetleg szán, a vonó állatok – főként ökör – lassúsága, nagy értéke, útközben való takarmányozása, a réveken, folyókon átkelés) értékes áruvá tették a sót. A sóbányászat, a sóval való kereskedés, a só elosztása ezért állami (királyi) monopólium volt. A haszon nagyobb része a kincstárat gazdagította. A vele foglalkozó polgároknak legfeljebb tisztességes megélhetést biztosított.

Volt azonban a só nagy távolságra való eljuttatásának egy másik, sokkal kevésbé viszontagságos módja: a vízi út. Szolnok nemcsak kedvező átkelőhely volt, hanem a dési, majd máramarosi sóbányák megnyitása után folyóparti helyzete, az Alföld középső részén való fekvése miatt *a távolsági sókereskedés egyik meghatározó magyarországi centruma*. A Tisza és Szamos völgyén az erdélyi sóbányákban kihalászott sótömbök javarésze a Szolnokon kikötő tutajajokon érkezett. *A sótiszték, sóbiztosok* itt vették át, majd innen szállították immár szárazföldi utakon (vagy ahogyan mondták: *tengelyen*) a megyék által karbantartott úgynevezett *sóutakon* az alközpontokba, ahonnan végül a fogyasztókhoz jutott el. A só hatalmas fenyőszálakból, lápokból gúzzsal és faszegekkel összerótt tutajajokon érkezett nagy tömbökben. A

tutaj egyben lakó- és élőhelye is volt több héten át a *tutajosoknak, szálasoknak, láposoknak*.

A háromfelé szakadt Szolnok megye a 14. században a sószállító utakkal

A tutajon kis kalyibát, fedeles fakunyhót építettek, ahol a holmijukat, élelmiszerüket tartották az oláh, rutén vagy magyar tutajosok, s ide húzódtak eső elől, itt töltötték az éjszakát. Több tutajt is összekapcsolva egész karavánok úsztak az akkor még igencsak kanyargó Tiszán. A szálfákból útközben a famunkához is jól értő tutajosok *zszindelyt vágtak, metszettek*, s ezt kikötőhelyeiken útközben eladták, s a vízparti községek nád helyett ezzel fedték rangosabb épületeiket (templomok, középületek, kastélyok, kúriák). Ezen kívül gyümölcscsel, lekvárral, mézzel is kereskedtek, s különböző, az Alföldön nem található árut is hoztak magukkal (faszerszámok: pl. villa, gereblye, szerszámnyél, ácsolt ládák, kisebb bútorok, vászon, gyógyfüvek). Ellenértékként búzát s más gabonaneműeket, tenyészállatokat, s egyéb természetbeni javakat kaptak, amit visszafelé immár földutakon haza tudtak szállítani. A Tisza fontos kereskedelmi út volt, távoli tájakat kötött össze, s ennek a kereskedelmi útvonalnak kedvező fekvése miatt Szolnok volt az egyik legjelentősebb állomása.

A só tengelyen és vízen való biztonságos szállítása, az útvonal védelme, mint említettük a szolnoki ispán feladata volt. Emiatt kialakult egy – mint Bagi Gábor írja – *„talán területileg soha össze nem függő Szolnok megye”*, amely a sókereskedelem megszervezését, a szállítás zökkenőmentességét és biztonságát szolgálta. E funkciót mutatja az, hogy a Belső-, a Közép- és Külső-Szolnok megye központja a Tisza jobb partján, a megye legnyugatibb szélén fekvő Szolnok városa volt. A hosszan és keskeny vonalban Erdélybe nyúló hármas megye a Tisza-Szamos völgyét, a szárazföldi só utak keleti részét foglalja magába.

A szolnoki ispán rangjára és pozíciójára jellemző, hogy közülük többen erdélyi vajda, országbíró, nádori tisztséget is viseltek, s a 13. század folyamán az erdélyi vajdák szolnoki ispánsága is szinte állandósult a 15. század végéig. A hármas, a só útját biztosító laza szerkezetű megye egyes részei az alispánok működésének eredményeként ekkorra ugyanis megszűnnek, s mindegyik megye sajátos arculatot alakít ki. Külső-Szolnok megye szerepe a só szállítása és elosztása tekintetében azonban mit sem változik. A szárazföldi sóutak Pest, Buda, Vác, Garamszentbenedek irányába továbbra is épp annyira jelentősek, mint korábban voltak, s más áruk forgalmát, a hírközlés útvonalait is ezek biztosítják.

A Tiszán leúsztatott nagymennyiségű és értékes szálfá, amelyből a tutajokat rótták össze, szintén Szolnokon kötöttek ki. A partra vontatott hatalmas mennyiségű fát a szárazföldi utakon eleinte szálfaként szállították tovább, de csakhamar kialakult egy ezeket javarészt helyben feldolgozó

ácsipar, illetve hajóács mesterség is. A Tiszán vontatott fedeles fahajókat, kisebb vízijárműveket is a szolnoki ácsok állították elő, csakúgy, mint előre megfaragott, szállítás után helyben összerakható rangosabb épületek tetőszerkezetét is. A Tisza mente, főként Szolnok környéke paraszti építkezése is a legutóbbi időkig magán hordozta ennek nyomait.

Szolnoknak és környékének a jelentőségét az Árpád-kor első két évszázadában növelte az is, hogy ekkor még létezett a *hercegség* vagy *kisebbik uralkodó (király)* intézménye is. A felkent király mellett a trónörökös (keleti szokás szerint az uralkodó legidősebb öccse, nyugati öröklési rend szerint az uralkodó fia) egy országrészt kapott, hogy ott uralkodjék. Ez a hercegség Erdély illetve a Partium volt, a Tiszáig terjedő résszel. Ezért fűződhet a Szolnoktól alig húsz kilométerre fekvő Tiszavárkonyhoz az úgynevezett „Várkonyi jelenet” mondája, amelyet a Képes Krónika nemcsak szövegben, de érzékletes képben is megörökített. Itt találkozott a beteg Endre király Béla herceggel, s tette próbára, hogy megbízhat-e benne halála után. Öccse elfogadja-e a már királlyá felkent kiskorú fiát, Salamont királynak, s lemond-e a trónról és a hercegséget vállalja továbbra is? Ma a falun, Tiszavárkonyon túl a község által állított emlékoszlop emlékeztet az eseményre. A Képes krónikában találkozunk először a „Kard és korona” jelenet mondájával:

„Erőskezű, éles eszű uralkodó volt András (Endre) király, de amikor a betegség gyötörni kezdte, mindenütt ellenséget szimatolt, még a rokonaiban sem bízott. Különösen attól tartott, hogy halála után Béla herceg foglalja el a trónszéket,

pedig ő fiát, Salamont koronáztatta királlyá. Az udvari besúgók, akiket napjainkban oly sokra becsülnék, csak növelték a király gyanakvását. Egyre azt mondogatták a királynak: „Salamon csak akkor uralkodhat, ha felséged Béla herceget megöleti.” A besúgók Béla herceget is felkeresték. Neki meg azt mondták: „Addig szerezd meg a trónszéket, amíg Salamon kisfiú, az apát meg betegség gyöttri.” A király jól tudta, hogy Salamon nem uralkodhat a herceg akarata ellenére, ezért két hívét tanácskozássra szólította, és azt mondta nekik: „Próbára teszem a herceget és megkérdezem tőle, hogy a koronát

akarja-e vagy a hercegséget. Ha a herceg jó békével a hercegséget kívánja, ám legyen. De ha a koronához nyúl, mindjárt ugorjatok fel és Béla herceget nyakazzátok le!” A főemberek megígérték, hogy megteszik. András király pedig, aki ágyban fekvő beteg volt, maga elé tette a koronát egy vörös kendőre, és melléje helyeztette a kardot, amely a hercegséget jelentette. Amíg ezt tárgyalták, azalatt Miklós, a hírvivők ispánja, aki az ajtót őrizte, és a küszöbnél állott, mindent meghallott. Amikor a herceget a királyhoz behívták, és az ajtón belépett, gyorsan odasúgta neki az ispán: „Ha kedves az életed, válaszd a kardot!” Ennél többet nem mondhatott. Amikor a herceg belépett, és meglátta a koronát meg a kardot a király előtt nagyon elcsodálkozott. A herceg leült a király pedig felemelkedett ágyában és így szólt: „Herceg! Én megkoronáztam a fiamat, de nem nagyraavágyásból, hanem az ország békessége kedvéért. De neked szabad akaratom van, ha akarod a királyságot, vedd a koronát, ha a hercegséget, vedd a kardot. Az egyiket engedd át fiamnak, mert a korona igazság szerint a tiéd.” Mindjárt megértette a herceg az ispán szavait, és így szólt: „Hadd legyen a fiadé a korona, hiszen már fel is kenték királlyá és add nekem a hercegséget.” Ezekkel a szavakkal a kardot mindjárt elvette. Ekkor a király a herceg lábához hajolt – ami ritkán történt meg. Azt hitte, hogy a herceg együgyűségből adta a koronát az ő fiának, pedig Béla félelemből tette.”

Szolnok szerepét és jelentőségét a magyar településrendszerben az Árpád-korban, s még ezután jó ideig meghatározta, hogy fontos, országrészeket összekötő átkelőhely és tájakat összekötő vízi út volt. Ezért a honfoglaláskor itt olyan rangos nemzetségek telepedtek meg, melyeknek az ország életében fontos szerepük volt. Leszármazottaik pedig környékbeli birtokaikkal egy olyan szilárd, bár nem túlságosan nagy településhálózatot kötöttek magukhoz, melynek lakói jól ki tudták használni a táji adottság nyújtotta gazdasági lehetőségeket. A vár, a város nemcsak uradalmi központ, hanem ispánsági vár, majd megyeszékhely is lett, s egy új feladat, a só szállításának megszervezése, ellenőrzése, elosztása hatókörét még inkább kiterjesztette.

A város fejlődése és a korabeli gazdálkodás

Nem lényegtelen az, hogy az átkelőhely, a vízi út, a hercegség és a központi királyi hatalom határán fekvő, a Kárpát-medence centrumában lévő város, amely egyben vám- és harmincadszedő hely, kereskedelmi központ is, milyen módon gyarapodott, mekkora értékeket halmozott fel, és immár a vegyesházi királyok korát (1301-1526) is beleszámítva, milyen fokára jutott el a városiasodásnak?

Mondjuk meg minél előbb: a gazdag, többirányú lehetőségekhez mérten igen alacsony szintet kell megjelölnünk. A várost 1075-ben *civitas*-ként említik, *polgáraitól* beszélnek. Ezt követően azonban egyértelműen *oppidum*, azaz *mezőváros* minősítésű, s e tekintetben a magyar városok átlagába olvad bele, s közülük nem emelkedik ki semmiféle tekintetben. A birtokosai gyakran változnak. Szolnok városa az elkövetkező századokban többnyire királyi kézen van, de gyakran bérbe vagy zálogba adják, sőt időlegesen el is adományozzák. *III. Béla* a szolnoki révjövedelem egy részét *Boleszláv* váci püspöknek engedte át, s ő 1211-ben a leleszi prépostságnak adja. *IV. Béla* a tatárjárás után a várban lakó új telepeseket földjéikkel együtt *Pál* udvarbírónak adományozta 1249-ben, 1325-ben *Károly Róbert* Szolnok városát *Kokas mestertől* váltotta vissza. 1367-ben *Kapanyai Miklós* tulajdona, aki a birtok felét *Trencsik Ilonának* zálogosította el. 1380-ban *Nagy Lajos* királyunk birtoka, s hosszú ideig királyi tulajdon is marad. Ekként adott a tatárjáráskor várát vesztő településnek 1422-ben városi rangot *Zsigmond* király, aki azonban 1426-ban *Brankovics György* szerb despotának adja. 1439-1441 között *Birini Pálnak*. *Brankovics Györgyöt* 1450-ben megfosztották birtokaitól, de Szolnok nem kerül *Hunyadi János* kezére, aki különben e térségben is megkapja *Brankovics* birtokait. A király, mint ez egy későbbi oklevélből kiderül *Pálóczi Mihálynak* adományozza Szolnokot, s ők huzamosabb ideig birtokolják. *Pálóczi Antal*, aki Zemplén vármegye főispánja, a mohácsi csatában esett el 1526-ban.

Megfigyelhető, hogy Szolnok időnként mindig vissza-visszatér királyi tulajdonba. Ennek az az oka, hogy királyaink a vám, az átkelőhely, a só jövedelmére mindig számíthattak, s eladományozásuk, egy-egy jövedelmi forrás bérbeadása csak időleges. Szolnok virágzása, fejlődése mindig olyan időszakokban következett be, amikor királyi birtok volt, illetve várispáni (főispáni) tisztét országos méltóság töltötte be. Ez volt a helyzet a 12. század végéig, a 13. század végén, 1380-1426-ig, majd 1448-tól a 16. század

elejéig. Ezzel szemben valahányszor magán földesúri fennhatóság alá került, azok az előnyök, melyeket átkelőhely jellege és folyamhajózási szerepe az áruellátás, foglalkoztatás, kereskedelem és vámbevételek terén nyújthatott, természetszerűen csökkentek. A földesúri magánérdek nem vette figyelembe a kincstár messzebb tekintő országos szempontjait, miként azt az erős kezű királyok: *Károly Róbert*, *Nagy Lajos*, *Mátyás* és bizonyos mértékig *Zsigmond* is érvényre juttatták, állapítja meg *Selmeczi László*.

Egyébként Szolnok városának belterülete meglehetősen kicsi. A város térbeli terjeszkedését a vizekben bővelkedő táj gátolta. Nagy alapterületű, így nagyszámú népességet befogadó belsőség nem is alakulhatott ki, az ár- és belvízmentes terület ma is kicsiny. Szolnoktól északra a bal parton a Millér pangó vizei illetve a Zagyva időszakos kiöntései, Szolnoktól délre mind a Tisza jobb, mind a bal partján kiterjedt mocsárvilág határolja. Nyugodtan mondhatjuk, hogy a vár és város területe kicsi árvízmentes szirtként emelkedett a vízvilág fölé. A város birtokosai, földesurai kasszájába nem sok pénz folyt be, hiszen a híd, az átkelés, a vám, a só szállítása, elosztása, sőt az úsztatott fára épülő ács- és hajóács mesterség jövedelme sem az övéké, sem a város polgáraié nem lehetett. Az a kincstárat gyarapította. Ami haszon a város kedvező fekvéséből származott, az csak olyankor növelte a városban élők vagyonát, ha az itt élő birtokos egyben állami hivatalnok is volt. A város polgárai azonban ennek ellenére jómódúak, a környezet jobbágyi lakosai fölé emelkedett vagyoni szintjük, életmódjuk. A gyér régészeti leletek ezt alátámasztják. Vásárai híresek voltak, sok táj változatos áruféleségeit tudták felkínálni.

Szolnok igazi megerősödését és jelentős alföldi várossá válását gátló külső tényezők közül is ki kell emelnünk az Árpád-kor végétől a kunok és jászok magyarországi befogadását. Éppen akkor, amikor Szolnok megye Erdély belső részére is kiterjedő feladatot kapott, s igazi kereskedelmi és ipari centrummá válhatott volna, a három kerületrészt lezárta a terjeszkedés útját. A *IV. Béla* által befogadott, privilégiummal felruházott kunok és jászok eleinte a hazaitól különböző életmódjuk miatt különültek el és zárták be a megyeszékhely hatókörét egy viszonylag kis területre. Másfél évszázad múlva pedig, kiváltságaikat jól kamatoztatva gazdaságilag is kezdenek számottevő tényezővé válni. Szolnokot és érdekeltségi körét mintegy harapófogóba fogták, korlátozták térben is a megyei funkciók kiterjesztését. A város északi és keleti kapcsolatainak további építése így akadályba ütközött, s jóformán egy szűk, a Tisza mindkét partján elhelyezkedő Tisza-menti községsor és maga a vízi út felett rendelkezhetett Abádtól Ugig. Déli-délnyugati irányú terjeszkedését, hatókörének növelését Csongrád és a Kiskunság érdekeltségi köre, északnyugatra pedig a *Három Város*: Kecskemét, Nagykőrös, Cegléd és Abony korlátozta.

Ha a nagy vízszabályozások előtti Közép-Tiszavidék térképét vízrajzi szempontból tanulmányozzuk, akkor azt tapasztaljuk, hogy a Tisza-mente településeinek határát Abádtól Ugig, főként a bal parton, hosszú időn át kiszáradó kiöntések jellemzik, a bal parton éppen Szolnoktól északra a Zagyva és a Tisza között futó Millér is e két folyó kiöntéseinek vizét vitte a várostól északra az élő Tiszába. Mélyen fekvő, magas talajvízszintű terület volt ez, s a jobb parton is kevés teret hagyott a mai értelemben vett szántóföldi növénytermesztésnek. Bővelkedett ugyanakkor kaszáló rétegekben, legelőkben, nádasokban. Ahhoz, hogy nagyobb számú népesség viszonylag jól megélhessen ezen a területen, egészen más jellegű és szerkezetű gazdálkodásra volt szükség, mint amilyen a 19-20. századi folyószabályozások után ugyanitt kialakult. Az emberek a vizet nem átoknak, hanem áldásnak tekintették. Igazodtak a folyók időszakos kiöntéseire, az áradás, a kint lévő pangó, majd visszahúzódó víz erejét, az általa teremtett haszonvételeket a legutolsóig ki tudták használni.

Ma nagy divatja van a különböző szakácskönyvek kiadásának. Ha egy korai 17-18. századi szakácskönyvet felütünk, még a laikus ember számára is feltűnik, a *hal fogyasztás* túlsúlya (rengeteg halfajta a csíkhaltól a harcsáig, vizáig, de a rák és teknősbéka is). Úgy tartották, hogy: *A Tisza fele víz, fele hal*. Jellemző a *vadhúsokban való bővelkedés* (apró vadaktól, vadmadaraktól az őzig, szarvasig), a nagymennyiségű tojás (elsősorban vadmadaraké – egy százada még tavasszal ladikszámra szedték össze előbb a bíbic, majd a vadkacsa és egyéb madarak tojását, hogy belőle egész évre szárasztésztát készítsenek), a vadméhektől való méz szerzést, a vadon termő növények felhasználását (szeder, szamóca, vadkörte, vadalma, som, mogoró, dió, fűszernövények, gyógynövények). Ismerték ezek télire való eltartásának módját (savanyítás, aszalás, füstölés, szárítás, lekvárnak való főzését, jégvermekben való tartását), sokoldalú felhasználását és étrendbe illesztését mind főúri, mind köznemesi, mind jobbágyi, paraszti szinten.

Jóllehet a török korban csodálattal írnak a török és más nemzetiségű utazók a magyar kenyérről, amely hófehér, malomkerék nagyságú, sokáig eláll, mégis a korra jellemző étel a kása volt, amelyen vízjárta helyen, amilyen a Tisza-vidék is, a kölest kell értenünk, s amit számtalan változatban lehetett elkészíteni. E növény ma a táplálkozásban alig jelenik meg, de a középkor uralkodó, étkezési célú gabonaféléje volt, tenyészsideje, vízigénye éppen megfelelt az alföldi folyók kiöntéseinek, mozgásának.

A Tisza áradásait a korabeli emberek nem ölbetett kézzel várták, hiszen a megfelelő haszonvételért igencsak meg kellett dolgozni. Ismerni kellett a folyó, az áradások, a vízjárások természetét, s befolyásolni kellett a víz mozgását, megfelelő ideig való kintlétének szabályozását, a víz frissítésének módját, a mederbe való visszavezetését, hasznának megszerzését. A vízgazdálkodásnak ezt a természethez igazodó, természetbe enyhén beavatkozó módját nevezzük *fokgazdálkodásnak*.

A gazdálkodásban az állattartás szerepe is más volt az Árpád-korban, mint napjainkban. A rossz útviszonyok miatt távolabbra élelmiszert csak élő állatként, lábasjóságként lehetett eljuttatni. Középkori kereskedelmünkben ezért volt fontos a szarvasmarha tartása, amellyel már ekkor nyugati piacokat uralhattunk. A nagy alföldi vízi világ, a vízjárás fokokkal való szabályozása, egyéb módon való karbantartása (természetes erek kímélyítése, csatornázása, lokális gátak építése) ezt is szolgálta. Az állattartás igényei komoly rét- és legelő gazdálkodást alakítottak ki, amely szintén a vízi világ létevel számolt, s annak természetéhez igazodott.

Szolnok városa kis árvízmentes belterülete miatt, s azért, mert kedvező fekvéséből származó jövedelme a kamarát és nem a polgárok vagyonát növelte, nem tudott jelentős várossá fejlődni. Új lehetőség nyílik meg előtte akkor, amikor felismerik stratégiai jelentőségét, s hirtelen igen gyorsan, a törököt megelőzve felépítik Szolnok várát. E vár feladata lett volna az Alföld északi részének, de főként Felső-Magyarország vidékének megvédése a töröktől. A jól megépített, akkor Európában is igen erős várnak tekintett Szolnok, azonban nem állta ki a próbát. Első ostromakor, 1552-ben elesik, török kézre jut, s 133 éven át török közigazgatási központként tartja meg városi rangját.

*A foknak nevezi a vízgazdálkodási, néprajzi szakirodalom azokat a természetes vagy mesterséges, a folyóhátakat megszakító alacsony partszakaszokat vagy nyílásokat, amelyen áradáskor a folyó vize kilépett az ártérre, majd apadáskor ugyanezen a nyíláson a víz visszaáramlott a mederbe. Századokon át ezek a fokok biztosították az úgynevezett fok- és ártéri gazdálkodást, A mederből áradáskor kilépő sekély víz egyúttal halnevelő hely is volt, s míg a Tisza szabadon kanyargott, e fokokban nevedett halak biztosították a folyó halbőségét. Ezek a fokok szolgálták halastavak táplálására is, magasabb vízállásnál kapva az utánpótlást. A fokokat nád és vessző rekesztékekkel lezárták, s mind a kiáramló, mind a visszatérő vízben bőséges halzsákmannyhoz juthattak. Ezeket a fokokat, hogy el ne iszaposodjanak, záródjanak, kemény munkával kellett karban tartani. A fokok vízjárásának szabályozásával a földművelés, állattartás bizonyos ritmusa is szabályozható volt. Többben kimutatták (**Andrásfalvy Bertalan, Bellon Tibor**), hogy a Duna- és Tisza-mentének lakossága komoly kárt szenvedett a nagy folyószabályozások után.*

Szolnok várának építése és ostroma

A török 1552-es nagy hadjárata idejére a belső, újonnan kiépített végvári rendszer legerősebb láncszeme Szolnok volt. Feladata az lett volna, hogy Egert és a Tiszántúlt megvédje, s uraljon egy olyan térséget, amelyet *Dobó István* három évvel korábban már megjelölt. A várat a király már építéskor a kor egyik legjobb katonájára bízta, a diplomataként és történetíróként is kiváló *Zay Ferenc*re, majd *Horvatinovics Bertalan*ra. Az ostrom idején azonban már *Nyáry Lőrincz*, Külső-Szolnok vármegye egyik jelentős birtokosa a várkapitány, s alkaptányai *Móré Gáspár* és *Pekry Gábor*.

A vár védői megpróbálták segítséget kérni a királytól. Az ígéret ellenére sem a szegedi, sem az egri, sem a kassai segítség nem érkezett meg. A várat védő sereg pár száz magyar lovasból és naszádosból, a védők többsége német, cseh és spanyol zsoldosokból állt. Az egyesített török seregek létszáma mintegy 40 ezer fő, velük szemben a várvédők egyik forrás szerint 1400-an lehettek, de *Tinódi* csak hetedfélszáz védőről beszél. Ugyan ő szól a fegyverzetéről is: jó ágyúból és tarackból huszonnégy volt a várban, másfélezer szakállas (puska), s ugyanennyi spanyol puska. Ezekhez nyolcszáz mázsa por, egy mázsa vas, ón, tűzszereszám, golyóbis, kötél számtalan sok (azaz elegendő). Ez később mind ott veszett a várban. *Tinódi Lantos Sebestyén* az ostrom előtti várat erőt sugárzó erődként mutatja be:

*Oly igen szép erős Szolnok vára vala,
Egyfelől a Tisza alatta foly vala,
Másfelől a Zagya alatta foly vala,
Vár alatt a két víz összeszakadt vala.*

*Sőt az felszél felől nagy árokja vala,
Három szegén három erős bástya vala,
Csak nagy magas töltés neki fala vala,
Házak a töltésből ki nem látszanak vala.*

Zay
Ferenc
várkapitány

1552. augusztus 24-én a török seregek Ali budai basa vezetésével megszállták a vár környékét, s útban volt a Temesvárt bevezető *Abmed basa* is nagyszámú hadnépével. *Ali* még *Ahmed* megérkezése előtt lövetni kezdte a várat. Egy héten át lövette, de eredményt nem ért el, s a várbeliek nem is nyugtalankodtak. Ám, amikor *Abmed* seregei is megérkeztek, s tábort ütöttek, megfordult a kocka. A hangulat megfordulását *Tinódi* igen jól érzékelteti:

*Szolnok alá Ambát basa hogy eljuta,
Mezőt egy mélyföldig népével szállatá,
Az császár táborát rajta megjárata,
Sátorit vonyató, zászlót felállatá.*

*Oly nagy zöngés-bongás az táborban vala,
Harangok csengetők ott konganak vala,
Sípok, dobok, trombiták harsagnak vala,
Szélét-hoszját az nagy hadnak nem látják vala.
Látják várbeliek, borzadoznak vala,
Losonczi vesztése mind eszökben vala,
Ők ott alattomba súgnak-búgnak vala,
Hogy bölcs vezérjük nincs, aszt ők orrolják vala.*

A várbeliek – mint írja – látva a hatalmas ostromló sereget a Tiszán szökdösni kezdtek, amit a kapitány nem tudott megakadályozni. Előbb a németek, csehek, majd a spanyolok és a magyar lovasság egy része is dereglyékre szállt éjszakánként. Szeptember 4-én csak egy maroknyi sereg maradt a kapitány mellett. A mintegy ötven főnyi ottmaradt hajdú csapat, élükön Nyáry Lőrincsel szembeszállt a kapun betörő török sereggel, de az erős vár rengeteg fegyverrel elesett, a gyalognépet, katonákat felkoncolták.

A szolnoki vár elesett. A török előtt Egerig szabaddá vált az út. Ám itt végül az a *Dobó István* állította meg a győzelmet győzelemre halmozó török hadakat, aki tisztársaival együtt Szolnok vára felépítését szorgalmazta.

Than Mór
Nyáry
és Pekry
elfogatása
című, 1853-
ban készült
kompozí-
cója

A vár kapujában összeesett **Nyáry Lőrincet** félig élve találták a holttestek között, és fogolyként magukkal vitték Konstantinápolyba. Kiszabadítása érdekében **Verancsics érsek**, s maga a király is hasztalan folyamodott. Ám szerencséjére egy körötte szolgáló, gyermekkorában elrabolt, janicárnak nevelt magyarral együtt mégis megszökött, hosszas hajózás után Velencén át hazatért. Kiheverve a fogság viszontagságait, újra fegyvert fogott. Huszár István néven újra megkeresztelték megszöktetőjét, aki tőle egy falut kapott, s nemesi rangra emelték. **(Ld. Radó Vilmos: Magyar népmondák az ifjúság számára. Ébner Lajos képeivel. Bp. é.n.)**

1541-1711

A török uralom és a Rákóczi-szabadságharc

A török 1541 után megkezdte a Tisza mente adóztatását. Szolnokot már 1548-ban összeírták a szegedi *szandzsák* csongrádi körzetében 53 adófizetővel és 40 házzal. A település török földesúri jövedelme ekkor 14 300 akcsét (egy magyar forint = 55 akcse) tett ki. A tized búzából 158, árpából 98, kétszeresből, a rozssal keverten vetett búza kenyérsütésre használt terméséből 102 kila (egy kila = 22-25 kilogramm), illetve 45 bárány volt. Az adózók török összeírásában a következő szolnoki családneveket találjuk: *Sebös, Sánta, Uzó, Radován, Kalmár, Szabó, Csödör, Tót, Oláh, Fésüs, Novák, Kis, Halász, Öttövényi, Lukács, Benedek, Kovács, Révész, Balázsdeák, Víg, Doboka, Somogyi, Aga, Kun, Tar, Lopó, Dora, Szita, Fél, Csikos, Özstön, Fosós, Damakos, Tahí, Horváth, Berabin és Füz.*

Szolnok török ostroma az 1600-as években megjelent Ortelius-féle Chronica mestszen

A hódítók egy teljesen kész erődítés birtokában kezdhették meg a nagy budai tartományhoz (*vilajet, elajet*) tartozó szolnoki szandzsák megszervezését, és a hatáskörébe utalt tiszántúli falvak behódoltatását.

A szolnoki szandzsák

A vár elfoglalása után a törökök a szadzszáksági székhellyé, a budai tartományhoz tartozó középszintű igazgatási terület központjává tett Szolnokon elvileg ezer fős helyőrséget hagytak, míg a tiszai átkelőhely védelmére a túlszoldarton kiépítették Törökszentmiklós erődjét. Utóbb Csongrád, illetve Szarvas és Endrőd palánkvárai, majd 1566-tól a gyulai szandzsák kiépülése biztosította a török itteni uralmát. Szolnok őrsége ezért idővel fokozatosan csökkent.

	1552-53	1553-54	1556-57	1557-58	1561-62	1565	1592	1606-57
<i>gyalogos</i>	143	257	256	260	193	193	181	167
<i>lovas</i>	212	275	162	183	121	119	114	116
<i>tüzér</i>	38	45	40	42	32	32	30	19
<i>martalóc</i>	82	109	86	92	40	46	70	45

A szolnoki török várőrség megszűlése

A város katonasága természetesen nem a szandzsák teljes hadi erejét jelentette, mivel ezt Törökszentmiklós és Csongrád őrségei mellett még a hűbértartós *szpáhik*, és az általuk kiállított katonák is növekedtek. A magyar kéme 1577-ben Szolnokon 300 lovas és 525 gyalogost, Törökszentmiklóson pedig 75 lovas és 180 gyalogost jeleztek. (Ekkora katonai erőt újabban túlzottnak tartanak.) Szpáhi 1591-ben a szandzsákban 125 volt, ők legalább ennyi vértess lovas is kiállítottak maguk mellett. A hódítók 1567-ben a várat kibővítették és megerősítették, és Szolnok lett a törökök tiszai naszádos flottájának északi támaszpontja.

A szandzsák központi szervei és tisztviselői Szolnokon székeltek. A legfőbb méltóság a szandzsák élén álló, katonai és polgári szempontból is teljhatalmú *szandzsákbég* volt, akit a szultán nevezett ki. Személye akár évente többször is változhatott. Szolnok szandzsákbégei közül az 1560-as években a kíméletlenül kemény katonaként és hithű muzulmánként ismert "hídépítő *Mahmud*", majd a nevelt fiának és renegát magyarnak tartott *Sasvár* (*Sehszüvar*) töltött itt hosszabb időt. Utóbbi már korábban is szolgált itt, majd szandzsákbégként a határ menti portyák veszedelmes, kegyetlen, és nem ritkán vesztes résztvevője volt az 1580-as években. Egyáltalán nincs viszont adatunk arról a *Muharrem*-ről, akit 1617 és 1640 között több mint húsz évig említettek itt.

A szandzsákbégek alatt az *alajbégek*, a hűbértartós szpáhik választott katonai vezetői álltak. A *kajmakám* a szandzsákbég általános katonai helyettese volt, míg a *dizdár* a várőrség parancsnokaként tevékenykedett. Polgári-vallási, de pénzügyi szerepük is volt a város, a kisebb kerületek (nahijék), valamint a szandzsák *kádijainak*. Ez utóbbiak a szandzsákbégek polgári helyettesei voltak. A kisebb török méltóságok közül keveset

ismerünk név szerint. Csak néhány látképes ábrázolás felirata alapján következtethetünk, hogy adományaikkal, építkezéseikkel hozzájárultak a török kori város kiépüléséhez. Szolnokon másolták az egyetlen Magyarországon készült török kódexet. A „*Tabakat-ül memdik ve deredzsát-ül meszálík*” (Az országok osztályai és az utak felsorolása) című, *Dzselizáde Musztafa* által írt munka leírását, mely *Szulejmán* szultán mohácsi hadjáratát tárgyalja, *Ibrahim bin-Ali* 1575 októberében itt fejezte be.

A török által megszállt, erőddel rendelkező városokhoz hasonlóan idővel Szolnokon is jelentős számú, saját muzulmán kultúráját magával hozó török-balkáni népesség telepedett meg. A század utolsó negyedében már bizonytalannal ők voltak többen az itt élők között. Az egyre kisebb magyar lakosság idővel vallásilag is megoszlott, a katolikusok mellett a református hitre tértek is jelentős számban éltek a városban. *Mahmud* bég fogságában 1562-ben Szolnokon raboskodott a kiváló református tudós, *Szegedi Kis István* prédikátor. A környék kialakuló református közösségeivel igen szoros kapcsolatot tartott, az itteni prédikátorok számára leveleket és beszédvázlatokat is írt.

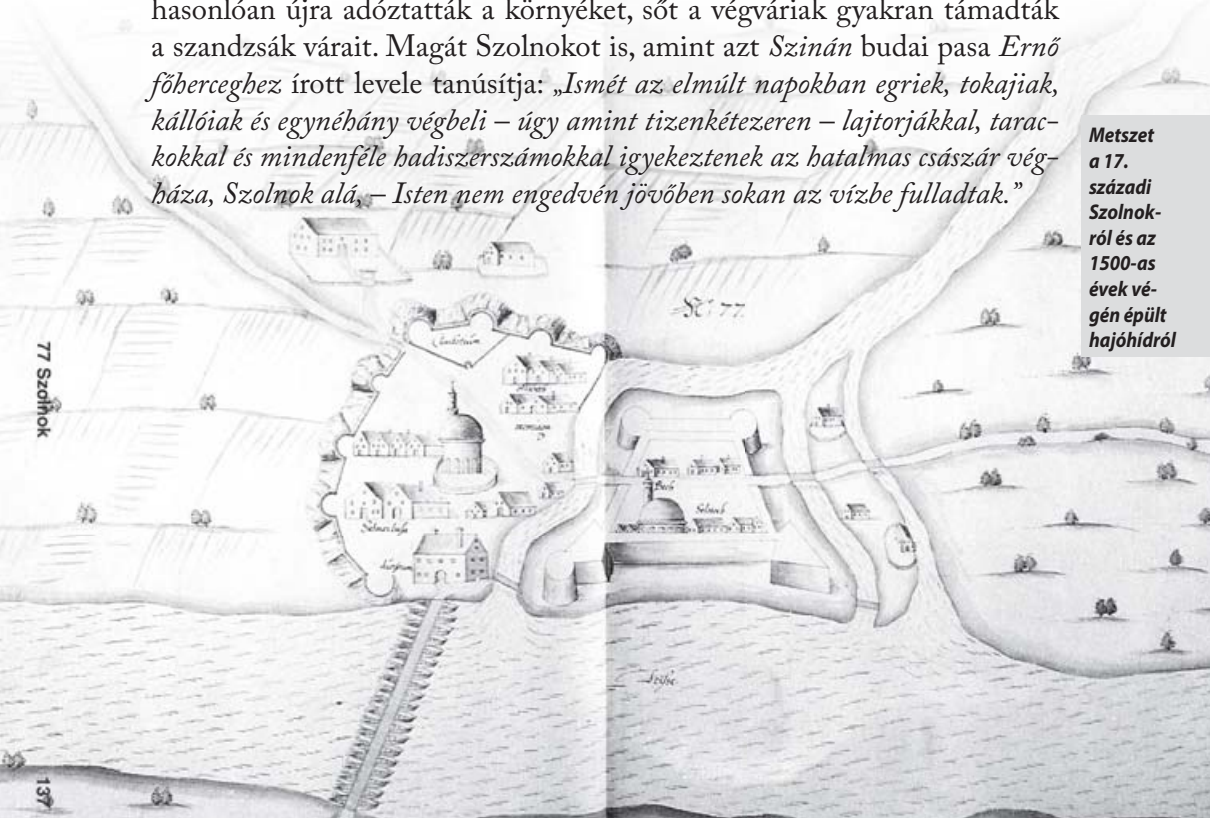
Szolnok legfőbb török birtokosa a szultán volt, de a városban és környékén a budai pasáknak is jelentős birtokai voltak a 16. század második felében. A szandzsákbégek, majd a különböző tisztviselők, katonák is számottevő jövedelmet húztak innen. A város bevételei két nagy részből álltak, a nagyobbikat a tiszai átkelőhely, a kisebbiket a magyar lakosság feudális

szolgáltatásai alkották. Az 1571-es török összeírás felsorolja a Szolnokon élőket: „*Maga Szolnok város: Dóka (Csóka) Ferenc bíró, Szabó Imre, Blaskó György, Balázs Deák István, Kis György, Tar Márton, Kerekes István, Király István, Herceg Ferenc, Halász Gergely, Csikos Máté, Divó András, Dó (vagy Cső?) Dienös, Finta Mihály, Lábodi Gergely, Kis Gáspár, Döme Imre, Dózsa Máté, Dobó János, Lebó (?) János, Kovács János, Kis Balázs, Vince Sebestyén, Szabó Pál, Révész Márton, Ambrus János, Balai Simon, Kántor Mihály, Darvas Mihály, Simonyi Máté, Duzs András, Bozóki Pál koldus. 38 ház, templom.*”

Húsz évvel később, 1591-ben már csak tizenkét magyar adófizető családot említ az összeírás. Név szerint, a Szabó, a Széles, a Simándi, a Petár, a Kovács, a Nagy, a Rózsa, a Tas, az Alapi, a Csoda és a Bócsa famíliát. A családoktól ekkor beszedett földesúri jövedelem 8000 akcsét tett ki, jórészt a földművelés terményei után. A híd és a hetivásár vámjövödelme 14 600, a hűbéres lovasok, a szpáhik és a zsoldos gyalogosok büntetéspénzei 25 000 akcséra rúgtak. Ehhez még egyéb adók és büntetéspénzek járultak.

A török terjeszkedése nyomán a magyar igazgatás fokozatosan összeomlott. 1561-ben Szolnokot a magyar adóztatók már nem írták össze, Külső-Szolnok vármegyének nem voltak szolgabírái, se megyegyűlése. Végül 1569-ben Külső-Szolnokot Hevessel vonták össze, és Szolnok városát is a kettős vármegyéhez sorolták. Ezután a magyarok, a törökhöz hasonlóan újra adóztatták a környéket, sőt a végváriak gyakran támadták a szandzsák várait. Magát Szolnokot is, amint azt Szinán budai pasa Ernő főherceghez írott levele tanúsítja: „*Ismét az elmúlt napokban egriek, tokajiak, kállóiak és egynéhány végbeli – úgy amint tizenkétezeren – lajtorjával, taracokkal és mindenféle hadiszerszámokkal igyekeztenek az hatalmas császár végháza, Szolnok alá, – Isten nem engedvén jövőben sokan az vízbe fulladtak.*”

Metszet a 17. századi Szolnokról és az 1500-as évek végén épült hajóhídról

A fénykorán mindinkább túljutó Török Birodalom még évtizedekig viszonylagos békét tudott biztosítani magyar tartományaiban, de a tizenöt éves háború (1591-1606) már nyilvánvalóvá tette a keleti világhatalom gondjait. A hadjáratok ugyan még nem jártak a törökök számottevő területvesztésével, ám a magyar-német és a török-tatár csapatok oly mértékben felélték a hódoltsági terület zömét, hogy annak korábbi gazdasága jórészt összeomlott, és csak töredékeiben éledt újjá. 1595 őszén *Miksa főherceg* csapatai Török-szentmiklós felégetése után Szolnokot is ostromzár alá fogták, de bevenni nem tudták. A vidék alighanem ekkor pusztult el, bár a török és tatár erők korábbi és későbbi itteni áttelelései is sok veszteséget okoztak. 1596 őszén *III. Mohamed* szultán is megfordult itt hadai élén, mielőtt Eger ostromára indult. Eger elestével Szolnok veszített katonai jelentőségéből, minthogy Eger lett a legfontosabb észak-északkeleti török végvár. Hamarosan a szolnoki szandzsákot is az újonnan szervezett egri tartományhoz (vilajethez) csatolták.

Egy 17. századi török leírás szerint a szolnoki várat újra kijavították, és talán át is építették. Későbbi dokumentumok a vár két kapuját, a kőből épült belgrádit (fehérvári), valamint az egrit említik. A fehérvári kapu melletti tornyot még a Szolnokot elfoglaló *Ali* budai pasa építtette, és „*beléje erősen ütő órát is tétetett*”. A régi iratokból tudunk egy *Begtas* budai pasa által épített főmecsetről – amely talán a vártemplom átépítésével jött létre –, valamint egy fürdőőről, muszlim iskoláról és kolostorról. A régészeti vizsgálatok alapján a Tisza Szálló melletti területen feltételezik a város templomát, melynek szépségéről *Zay Ferenc*, a szolnoki vár első kapitánya is írt. A templomot állítólag a törökök elbontatták. *Muszai* budai pasa az 1630-40-es években a szolnoki várba a kapu fölé új kőtornyot építtetett, belé ágyúkat helyezett, hídjait felújíttatta, kijavíttatta.

A szolnoki török várórséget a 17. század első harmadában a magyar források 500 gyalogosban és 500 lovasban adták meg. 1660-tól Nagyvárad eleste és a váradi török tartomány kialakítása növelte Szolnok és a tiszai híd katonai jelentőségét. A magyar végváriakat azonban ez nem akadályozta meg, hogy erre portyázzanak. Később Szolnok török-kuruc összecsapásoknak is színtere volt. A század folyamán számos erdélyi főúr és fejedelem mellett *Thököly Imre* is gyakran megfordult itt csapataival.

Evlia Cselebi török világutazó 1666 táján a város nyugati és keleti kapuját említi, valamint egy kis révkaput is. A várban téglából épült minaretes, szép kupolájú dzsámi volt, a házakat faszindellyel fedték. Írásában 500 fős, főképp bosnyák, szerbül, bolgárul és magyarul beszélő várórségről tudósít. Megemlékezett a tiszai hídról, valamint arról, hogy a várost észak és kelet felől árkok és falak védték öt bástyával, míg a vár és a Tisza felőli oldalon nem volt erősítés.

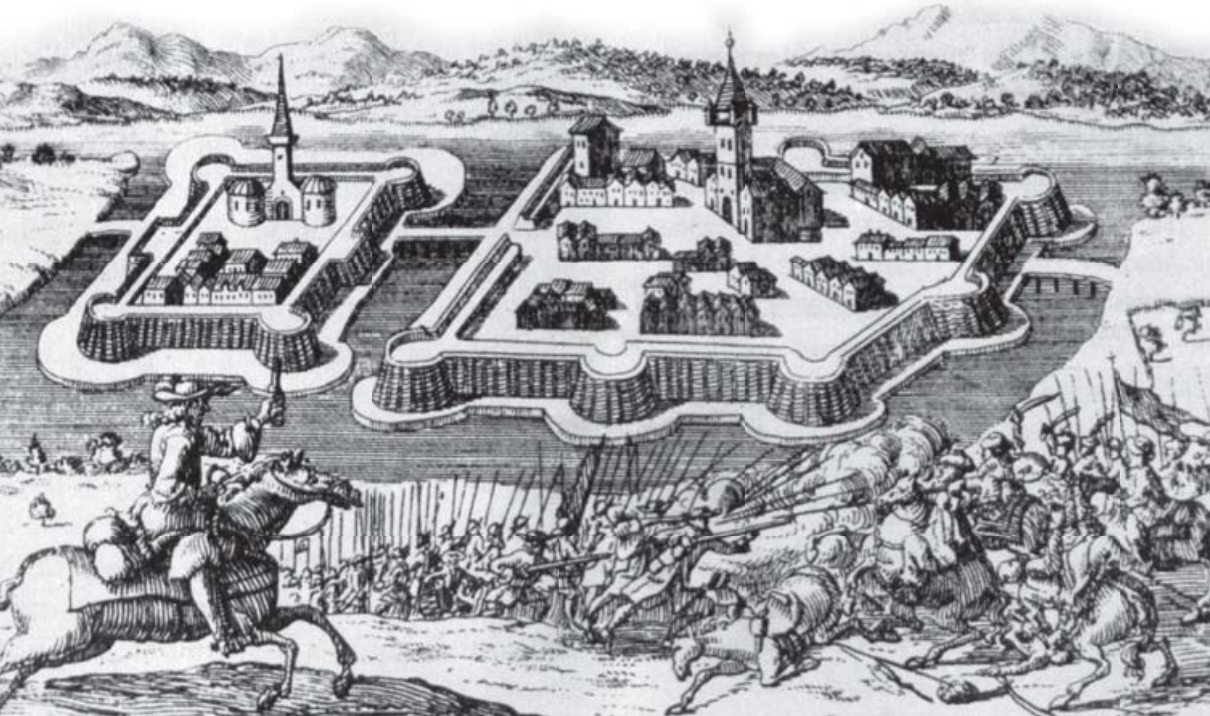
A török kiűzése

A törökök Bécs elleni nagy 1683-as hadjárata idején Szolnokon a tatár kán, *Thököly*, valamint az erdélyi, moldovai és havasalföldi fejedelmek seregei is áthaladtak. A törökök vereségét követően *I. Lipót* hadai megkezdték Magyarország felszabadítását. 1685. október 18-án *Mercy és Heissler* tábornokok csapatai az ellenséges vonalak mögé mélyen behatolva lerohanták a szolnoki várat, majd megszállták a törökszentmiklósi valamint szarvasi erődítményeket, és Aradot is. Szolnok bevételével a császáriak elvágták a hódoltság központja, Buda várának keleti utánpótlási vonalait.

Gyulán a török hadvezetés 1686 tavaszán csapatokat vont össze Szolnok visszavételére, hogy az ostrom előtt álló Budára élelmet és hadfelszerelést juttasson. Ennek megakadályozására *Mercy, Heissler és Caraffa* tábornokok csapatai Szolnok környékéről fedezték a felvonuló ostromló hadakat. Elfogtak egy nagy élelmiszerszállítmányt, majd április 24-én lerohanták *Ahmed* pasa Szegednél gyülekező hadait. Szolnok birtoklása így nagyban elősegítette az ősz folyamán Buda visszafoglalását. 1687 elején a török hadvezetés a körülzárt Eger ellátása érdekében tervezte Szolnok megtámadását, ám Eger feladása után elképzelésük értelmét veszítette és a támadás elmaradt.

Szolnok és környéke a császári hadak fontos hadműveleti bázisa lett. A felszabadult Erdély felé itt vitt a legrövidebb út, noha a Tiszántúlt még évekig a törökök birtokolták. A folyamatosan erősített vár őrségét német és magyar csapatok alkották, akik a szegedi és a pétervárad helyőrségekkel

**Szolnok
1685-ös
vissza-
foglalá-
sának
idealizált
ábrázolá-
sa**

a Tisza vonalán igyekeztek megállítani a Gyula és Nagyvárad irányából támadó török-tatár csapatokat. 1692-re a környező megyék jobbágyságával a császáriak teljesen felépítették a megrongált tiszai hidat, melynek azonban ekkor még csak katonai jelentősége volt.

Felszabadulása után Szolnok a Magyar Kamara (a Kincstár) birtoka lett, de – mert a muszlim lakosság még 1685-ben elmenekült – sokáig a várost jórészt csak magyar és német katonák lakták családtagjaikkal. A többségben lévő magyarok számát 300 főre becsülték. A város földjeit használták, ám adófizetésre nem voltak hajlandók. Melléjük mintegy 20 családfőt vettek még számba, nemeseket, telkes jobbagyokat és zselléreket. 1686-ban a ferences szerzetesek is megjelentek a városban.

A karlócai békét követően számos kiszolgált katona telepedett be Szolnokra. Helyzetüket a Kamarával 1702-ben megkötött szerződés szabályozta, a lakosság polgári része szerződéses jobbágyá (*kontraktualistává*) vált. A szerződéseseké a jobbágyság legfelső rétege volt, hiszen nem robotoltak, és minden földesúri adójukat pénzben, egy összegben közösen váltották meg. A lakosok 1702-ben a földesúrnak (a Kincstárnak) évi 800 forintot fizettek, amiben Alcsi és Szentivány puszták bérlete is benne volt. Ez igen kedvező feltétel volt, ám a császári parancsnokok és a szolnokiak közötti viszályok komoly gondot okoztak az itt élőknek.

A török korhoz képest visszalépésnek számított, hogy Szolnok nem megyeszékhelyként, csupán egyszerű mezővárosként került Heves és Külső-Szolnok vármegye joghatósága alá. Ekkorra már kiépült a város polgári igazgatásának szervezete is. A ferencesek meghatározó szerepet játszottak a helyi társadalom szervezésében és az oktatásban. A német katonaságnak a vártemplom, a magyaroknak a városi templom volt a hitéleti központja.

A Rákóczi-szabadságharc

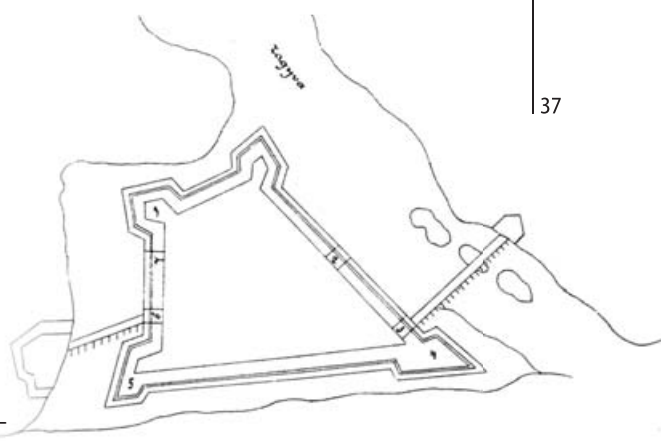
A kurucok már a szabadságharc elején, 1703. szeptember 21-én bevették a várost. *Borbély Balázs*, *Szűcs János* és *Szikszai János deák* vezetésével pár napi ostrom után győzedelmeskedtek. A támadók a Zagyva alacsony vízállását kihasználva mászták meg a falakat, és levágták a mintegy száz fős császári őrséget Watters várparancsnokkal együtt. Állítólag még a családtagoknak sem kegyelmeztek. A várban 14 ágyút, sok lőfegyvert és puskaport zsákmányoltak. Szolnok nem volt nagyobb ostrom visszaverésére alkalmas, ám az erődítésekben szegény Alföldön a várnak fontos stratégiai szerepet

szántak a szabadságharcban. A kurucok igyekeztek megerősíteni, hadműveleti és utánpótlási bázissá, valamint a Duna-Tisza köze nagy sókereskedelmi központjává tenni. A környéket dúló rác határőrök elleni harcban fontossága még inkább felértékelődött. Sőt, 1706-ban Szolnok rövid

időre a kuruc állam hat kerületi főkapitánysága egyikének központja lett. Ennek ellenére a Tiszántúl fokozatos elnéptelenedését a vidék biztonságát is erősíteni hivatott itteni csapatok sem tudták megakadályozni.

Bár a szolnoki vár Tisza felőli védművei ostrom elleni védekezésre alkalmatlanok voltak, 1705 őszén *Herbeville* császári tábornok Erdélynek vonuló hadai még elkerülték Szolnokot. Egy év múlva azonban már a szerencse sem segített, a *Herbeville*-t felváltó *Rabutin* tábornagy 1706 augusztusában 15-20 ezer fős haderővel megindult a félkész erőd ellen. A kurucok a nyílt ütközetet nem merték vállalni, ezért *Rákóczi* parancsára *Károlyi Sándor* tábornok a várat és a várost felégette. A lakosság többsége a Mátra vidékére menekült, és még a ferencesek is távoztak. A császáriak szeptember elején *Visconti* hadmérnök tervei alapján alig egy hét alatt megerősítették a várat, melybe jelentős helyőrséget helyeztek. A megerősített szolnoki vár már a Hegyaljának és a Felvidéknek is fenyegetést jelentett. *Rabutin* azonban ellátási nehézségek miatt 1707 elején az őrséget kivonta Szolnokról, a várat pedig elpusztította. Három évig a város jórészt lakatlan volt, a Jászságot támadó rácok többször is itt keltek át a Tiszán.

Rákóczi 1710 tavaszán a kedvezőtlen hadi helyzet miatt újra a város megerősítése mellett döntött. A támadó császáriakat egy várvonallal akarta megállítani, ám a tervezett erődítmények közül egyedül Szolnok épült fel. Noha nem nagy ostrom kivédésére alkalmas erősséget szánt ide, a két hónaposra tervezett munkálatok késő őszig elhúzódtak. Előbb *Szentmiklósi János* ezredes, majd *Csajághy János* brigadéros lett a vár parancsnoka és az építkezés vezetője. A császári hadak sikerei azonban kikezdték a mintegy 400 fős helyőrség harci szellemét, a városba vezényelt kuruc lovasezredek pedig egyszerűen megfutottak. Ezt látva *Csajághy* október 17-én, alig kétnapi ostrom és bombázás után kénytelen volt feladni Szolnokot *Cusani* császári tábornoknak.

Szolnok

A szolnoki vár 1705 őszén készült tervrajza

Csajághy János, Szolnok kuruc várparancsnoka

Magyar tudósok török rabságban

A török uralom évei alatt két kiváló magyar személyiség is Szolnokon töltötte életének egy nem túl hosszú, ám annál keserűbb időszakát. Mindketten reformátusok voltak. Egyikük, a Mahmud bég börtönében 1561-től 1563-ig raboskodó *Szegedi Kis István* már a Tisza-parti várba hurcolásakor híres tudós volt, sorstársa, *Geleji Katona István* még csak kisgyermek, amikor megismerte a török kegyetlenségét.

Műveiből Svjácban és Angliában is tanultak

Nemzetünk századokon át nemcsak védte Európát, hanem építette is azt tudásával, tehetségével. A szolnokiak a török hódoltság idején is sok jeles embert adtak az egyetemes művelődésnek. A szolnoki református templomban egy szerény márványtábla jelzi, hogy a magyar reformáció egyik kiemelkedő személyisége, *Szegedi Kis István* prédikátor, tanító, tudós – később református püspök – életének legszomorúbb fejezete Szolnokhoz kötődik.

Szegeden született 1505-ben, kun származású volt. A legjobb hazai iskolákban tanult. Tudományos pályáját a krakkói és bécsi egyetemen alapozta meg. 1542-ben tért haza, és azért tanítóskodott, hogy pénzt gyűjtsön wittenbergi tanulmányaihoz. Itthon a kifosztott és földönfutóvá tett alföldi nép vigasztaló lelkipásztora lett.

Az emberi rosszindulat és korlátoltság iskolapéldája, ahogyan a török fogságába esett. Egyik prédikációjában ugyanis arról szólt, hogy sok

keresztyén még mindig pogány nevet ad gyermekének. Példaként az Orsolya nevet említette, aminek eredeti jelentése: nősténymedve. Az egyik hívő, egy gazdag kereskedő Orsolya nevű felesége gúnyolátnak vélte a példát, ezért a család feljelentette a töröknél, mondván, kémkedik a török ellen. *Szegedit* a szószékről hurcolták el. Semmi rosszra nem gondolt, hiszen az ő feleségét is Orsolyának hívták.

Szegedi Kis István

A Szolnokra helyezett török bég a rab prédikátort is magával hozta. A „gazdag zsákmányt” ügyesen reklámozta. Megengedte, hogy a rabot börtönében a szolnokiak meglátogathassák, sőt bilinccsel a lábán, súlyos ütlegelések nyomaival a testén, kijárhatott a város polgáraihoz prédikálni. *Szegedi Kis István* fogságából országos ügy lett. Kiszabadításáért megmozdult az egész nemzet. Gyűjtést szerveztek, de a váltságdíjat a török mindig magasabbra emelte. A szabadító végül is egy jómódú ráckevei kereskedő felesége volt. Egy találkozás alkalmával olyan mély hatást tett rá a tudós prédikátor, hogy halálos ágyán utolsó kívánságaként arra kérte férjét, szabadítsa ki a rabságból. A hívek adományait egy igen jelentős összeggel (az akkori viszonyok között harminc jobbágytelek árával) megtoldva visszakapta szabadságát a prédikátor, aki folytathatta irodalmi, teológiai és írói munkásságát. Három jelentős művét a nyugat-európai országokban számtalanszor újranyomtatták.

A magyar Pál Apostolnak is nevezik. Rabtartójának, akit megérintett *Szegedi* krisztusi lelkülete, megbocsátott. A bég bocsánatot kért a kínzások miatt a prédikátortól, sőt később árván maradt gyermekének a bázeli egyetemen történő tanulását is támogatta.

Dicséretére válik a magyar egyházi kultúrának is, hogy *Szegedi Kis István* a legnagyobb nélkülözések századában kelendő és színvonalas egyetemi tankönyvekkel gazdagította a békés és virágzó Svájcot, Angliát.

A kiváló prédikátor nevét Mezőtúron iskola őrzi. Az első európai hírü protestáns tudósról Szolnokon, a református parókia mellett utcát neveztek el, ahol emléktáblával is tisztelegnek előtte.

A protestáns unió diplomatája

Életének sorsfordulója Szolnokhoz kötődik. *Geleji Katona István* Gelej községben, a Bükk lábainál fekvő Mezőség kicsiny falujában született 1589-ben. Hat hónapos korában édesapja meghalt. 1596. október 26-án *III. Mohamed* török szultán hada elpusztította Gelej községet, mindenkinnek menekülnie kellett. A gondviselés szárnyai alá vette az atyjától megfosztott kisgyermeket.

Hétéves korában kóborló tatárok elrabolták. A török hódoltság alatti területen élő magyarokat állandóan fenyegette az a veszély, hogy fiúgyermeküket elrabolják, és Ázsiába hurcolva, belőlük moszlim vallású, vitézül harcoló janicsárokat nevelnek. (Bizonyára sokan emlékeznek

Török
rabszol-
gaságra
hurcolják
a ma-
gyarokat
(metszet
1545-ből)

Gárdonyi Géza Egri csillagok című művében *Bornemissza Gergő* történetére.) Az elrabolt gyermeket szüleik kétszeresen is elsrathatták, egyrészt nem láthatták többé, másrészt mert a szorongatott Magyarország ellenségeivé váltak, szülőföldjüket, hitüket elfelejtették. Az elrabolt magyar janicsárgyerekekből nem egy kiváló török hadvezér nevelkedett. A történetírás szerint egy Tolna megyei varga fiából a török flotta nagyadmirálisa lett. Majdnem erre a sorsra jutott a kis *Geleji Katona István* is, őt is elrabolták és a híres szolnoki rabszolgapiacon árulták.

Kétségbeesett édesanyja gyermeke keresésére indul. Vállalkozása nemcsak reménytelennek tűnt, de a török dúlta Magyarországon életveszélyes is volt. Regénybe illő, kalandos kutatás után egy hónap múlva gyermekét itt találta meg és itt váltotta ki fogvatartóitól nagy áldozatok árán. Szolnokon következett be életének meghatározó fordulata. Édesanyja megfogadta annak idején, hogy ha fia születik, azt Isten szolgálatára fogja szentelni. Fogadalmát meg is tartotta. A szerencsés szolnoki megmenekülés ezt még jobban megerősítette. Hálából az isteni gondviselésnek úgy döntött: fiát Erdélyben papnak nevelteti. Iskoláit elvégezve a gyermek nemcsak egyház- és iskolaépítő volt, hanem tudományos és irodalmi munkásságával is megajándékozta korát és jövő nemzedékét.

Hatalmas életművéből diplomáciai tevékenységét és nyelvújító munkásságát érdemes kiemelni, amely korát messze megelőzte.

A 17. század elején a török birodalom már beékelődött a királyi Magyarország és az erdélyi fejedelemség közé. Magyarország önállóságának megteremtése és egyesítése, a vallásszabadság megszilárdítása az erdélyi fejedelemségre hárult. S Erdély felismerte ezt a hivatását. Ebben az időben *Bethlen Gábor* és *I. Rákóczi György* fejedelem diadalmas harcai ismertté és tekintélyessé tette őket Európa szerte. Mindkettő kiváló politikus és diplomata is volt, ennek köszönhetően bekerültek egy egész Európára kiterjedő protestáns unió tervezésébe. Az unió Skóciából és Angliából kiindulva, Németalföldön át – északon Svédországot érintve – Erdéllyel zárult volna. *Geleji Katona István*, a fejedelmek megbízott követe volt (mai nyelven külügyminisztere). Széles körű nemzetközi összeköttetései révén Erdélyt a nyugati protestáns államok nagy családjába integrálta. Nem kevesebről volt szó, mint az összes európai protestáns ország egyesítéséről. Az unióban Erdélynek igen fontos szerepet szántak.

Mindenki nagy reményeket fűzött az új szövetségi rendszerhez. Az európai uralkodók a protestáns vallási egyesüléstől politikai szövetségeket reméltek. Magyarország számára a szövetség függetlenséget garantált volna a Habsburg- és a török birodalommal szemben. Sajnos, a nagyszabású tervek nem valósultak meg, így az európai államok és Magyarország uniós egyesülésének lehetőségére még 400 évet kellett várni.

Geleji Katona István, a nyelvújító *Kazinczy Ferenc* előtti korszak kiemelkedő nyelvtudósa is volt. A magyar nyelv és magyar irodalmi stílus meg- alapozójaként olyan jelentős újításokat honosított meg, melyek napjainkban is érvényesek. Több mint 150 évig tartó nyelvészeti vitát indított el. Egy évszázaddal később a szolnoki *Verseghy Ferenc* és az ugyancsak városunkhoz kötődő református püspök álláspontjai sem voltak azonosak. *Geleji Katona* ugyanis az úgynevezett „*jottista*” írás kezdeményezője volt; ami magyarul azt jelentette, hogy nem úgy írunk bizonyos szavakat, ahogyan mondjuk. Például: *látja, adja kívánja*, szemben az „*ypszilonista*” helyesírással, melynek hívei ahhoz ragaszkodtak: írjuk úgy szavainkat, ahogyan mondjuk. Például: *láttya, aggya, kívánnya*. *Verseghy Ferenc* papköltő ez utóbbi irányzat azaz, az ypszilonisták pártján állt. 1830-ban, *Kazinczy Ferenc* közreműködésével a Magyar Tudós Társaság döntötte el a vitát a „*jottisták*” javára, tehát a magyar helyesírás a diákok nagy bánatára nem egyszerűsödött.

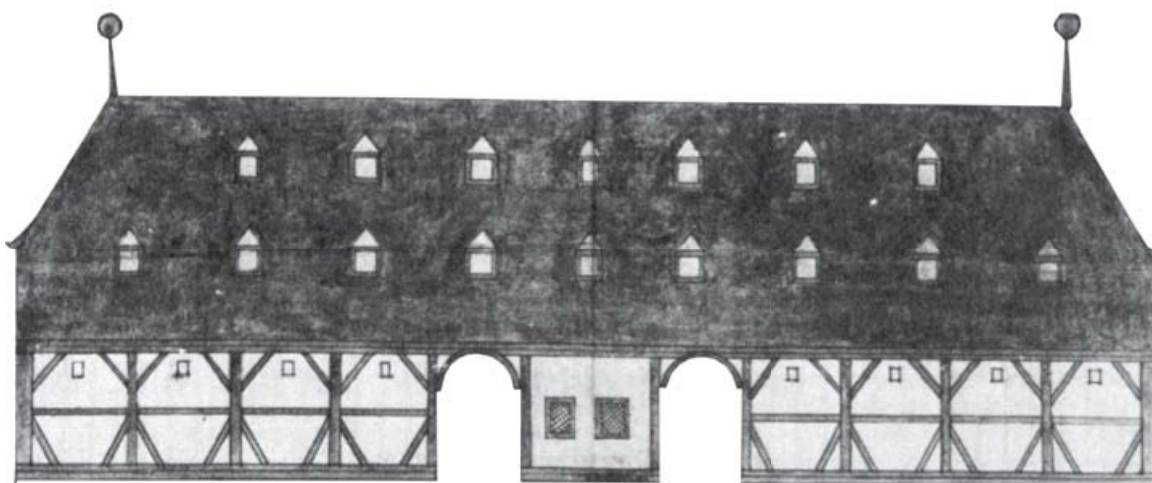
Az imádságos életű tudós, *Geleji Katona István* gyulafehérvári református püspök sokoldalúsága, hatalmas munkabírása és életműve Erdélyen túl az egész nemzet javát szolgálta. Az Európai Unió történetében figyelemreméltó jogász- és diplomáciai tevékenysége.

Másfél békés évszázad

A Rákóczi-szabadságharc küzdelmei és az 1709-től pusztító pestis miatt a lakosság nagyobb számban csak 1711-ben kezdett hazaszállingózni. Az újratelepedést több kedvezmény is segítette. *III. Károly* király a lakosokat három évre felmentette a közmunkák alól, a földbirtokos, a Magyar Kamara pedig mindössze évi 300 forintra szállította le a határ éves bérletét, sőt 1718-ban még ennek az összegnek is elengedte a felét. A magyarokon kívül németek és szlovákok telepedtek le Szolnokon, Mária Terézia idején pedig számos német iparos költözött ide. A Tisza és a híd révén a város gyorsan illeszkedett be újra az ország gazdasági vérkeringésébe.

A Rákóczi-szabadságharc után a városnak négy része alakult ki: a Vár, a Katonaváros, a Külsőváros és a Kamaraváros. A Várban katonai épületek, szállások, raktárak voltak, valamint a német egyházközséghez tartozó Vártemplom. Az őrség létszáma fokozatosan csökkent; 1711 elején még 300 főből állt, a század közepén már csak ötvenből. A Katonaváros a Zagyva jobb partján feküdt, a mai református templom körül a Tiszába szakadó árok választotta el a Külsővárostól. A Katonavárost adómentes magyar katonák és családtagjaik lakták: 1714-ben 50 lovas és 120 gyalogos, 1728-ban pedig három tiszt, 25 lovas és 27 gyalog hajdú. Az alakulatot 1747-ben számolták fel. A Vár és a Katonaváros katonai igazgatás alatt állt, néhány kocsmá, pár iparos és jobbágy élt még ezeken a részeken.

Az egyik
sóraktár
homlok-
zati terve

A Kamaraváros legfontosabb része a sólerakó hely volt, ahol az 1710-es években két sóraktár, egy sóvámház állt, valamint egy szállás a sószállítók számára. Itt rakták ki a sót, és innen szállították tovább nyugatnak, Pest, Hatvan és Dunavecse felé. A szolnoki gazdák előjoga volt a sót hozó tutajosokat Debrecenig visszaszállítani, és ezért pénzt kaptak. A sólerakóhoz tartozott a szállház, ahol a tutajok faanyagát adták el a fában szegény Alföld lakosainak.

A Külsőváros (Parasztváros) 1710-től települt újjá. 1714-ben már 84 jobbágy lakost írtak itt össze, jelentős állatállománnyal. Ők a kamarai földeket bérelték, valamint a sólerakóknál dolgoztak. 1719-ben 15 egész, 23 fél-, 21 negyed- és 14 puszta jobbágytelket használtak. Az 1719-es összeírásban szereplő jobbágycsaládok nevei (a zárójelben lévő számok azt jelzik, hány familia viselte a nevet): *Almásy, Bajtai, Bakos, Balázs, Baros, Barta, Berkes, Bintoh, Bíró, Bozóki, Bódi, Cene, Deme, Demni (2), Dely, Dömsödi, Farkas (2), Fodor, Gál, Gulyás, Hajós, Herédi, Jenei, Juhász, Kiss (2), Kovács, Máriás, Mező, Mészáros, Milos, Moja, Mondok, Nagy (5), Németh, Ragó, Sályi, Szabó (3), Szaránki (2), Szántó, Terjéki, Tóth (3), Varicska, Verebély, Virág, Zara*. A város e részén néhány serföző, pék, mészárszék, fogadó, valamint távolabb két téglágetető működött.

Év	1714	1747	1766	1786
Házak	200	400	540	858

A házak számának alakulása

A ferencesek 1710-ben visszatértek és megkezdték az anyakönyv vezetését. Fából készült rendházukban három atya és egy laikus testvér élt, egyszerű templomukat nád fedte. Sokáig a várkonyi, rékasi, tószegi és tiszapüspöki lakosokat is ők anyakönyvezték. A katolikus templom és a ferences rendház 1723-tól egészen 1758-ig tartó felépítése Szolnok megerősödését jelezte.

Bél Mátyás így ír az 1730-as évek elején Szolnokról: *„Nagy település ez, szalmával fedett alacsony házak tömege, mely több városrészre különül. A keleti városrészben van a ferencrendiek kolostora. Templomukat 1730-ban, pünkösöd keddjén, éppen vásáridőben egy heves keleti szélvihar leszakította a monostor falától, ahová épült, és ledöntötte. Dél felől a Tisza partján látszik a kir. Kincstár épülete, a sólerakó hely. Kedvező vízállás idején minduntalan hozzák és szétosztva viszik tovább a sót ... A lakosság magyar, de keveredett némettel és szlovákokkal. Utóbbiak még ruházkodás tekintetében sem igen különböznek a magyaroktól. E jövevények a többiekkel együtt a török kiűzése után kerültek ide, a katolikuson kívül más vallást nem tűrnek meg. A Tisza és a Zagyva között gazdag, termékeny a föld.”*

A kamarai adminisztráció és a városi igazgatás

A földesúri-kamarai igazgatás rendszere fokozatosan épült ki 1711 után. A vámjövendelmeket kezelő harmincadhivatal már 1687-ben megalkult, bevétele azonban csekély volt, alig pár ezer forintot tett ki. A jóval jelentősebb intézmény, az erdélyi sóbányákból szállított só tőroló, szállító és forgalmazó sóhivatal véglegesen 1714-ben alakult meg az ország 13 hasonló hivatalának egyikeként. Bevétele az országos haszon nyolcadát (1724-ben 600 000 forintot) tette ki, tehát nemcsak helyi szempontból számított a jelentősebb hivatalok közé. A harmadik intézmény a földesúri jövendelmeket kezelő a kamarai tiszttartóság volt, amelybe utóbb a harmincadhivatalt is beolvasztották. Szolnok a környező kamarai birtokok központja is volt, hozzá tartozott Mezőtúr, Tiszaroff, Kisköre, Török-szentmiklós, valamint Tenyő- (Tiszatenyő), Szög- (Besenyszög) és Varány- (Rákóczi falva) pusztá.

A hídvámot 1692-től maga a Kamara szedte, a városnak bérbe csak 1731-től adta. A településnek tisztas jövendelmet biztosító jogot – három, majd öt évre – előbb évi 1800, a század második felében pedig 2500 rajnai forintért kapta meg Szolnok. Lakosai 1736-ban a forgalom növelése érdekében a vezsenyi rév megszüntetését is kérték a Kamarától, de sikertelenül.

A városi igazgatás élén a választott bíró és a 12 tagú tanács állt, a tanácsstagok a tehetősek polgárok közül kerültek ki. Fontos szerepe volt mellettük az írásbeli ügyeket intéző jegyzőknek. Speciális feladatokat láttak el az adószedők, a malomgazda, a város gazdálkodására felügyelő városgazda, a hídjövendelmeket számon tartó hídbíró, a borjövendelmekért felelős borbíró, és a rendért felelő személyek. A mezőváros több pénztárat is fenntartott, amelyekbe az eltérő rendeltetésű pénzüsszegeket gyűjtöttek. A szolnokiak az államnak hadiadóval, közmunkákkal és rendkívüli szolgáltatásokkal tartoztak, de laktanyák hiányában gyakran kellett a házakba beszállásolva eltartani a hadsereg egyes alakulatait is. Az itt élőkre a vármegyey ugyancsak vetett ki pénzdátót, ezenkívül az utakat és a gátakat karbantartó közmunkára kötelezte őket. Katolikus településként egyházi tizedet tartoztak fizetni a váci püspökségnek; idővel ezt is pénzen váltották meg.

Fejlődő gazdaság

Szolnok népességének zömét a sófuvarozás, a fausztatás, fafeldolgozás, a vízi szállítás és az ehhez kapcsolódó iparágak és munkák tartották el. A lakosság többsége foglalkozott ugyan mezőgazdasági termeléssel is, ám a határ viszonylagos kicsinsége miatt ez a tevékenység nem minden gazdálkodónak biztosított elegendő jövedelmet a megélhetéshez. A szolnoki határ 1702 és 1848 között két részből állt: a tulajdonképpeni szolnoki földekből (9070 hold), illetve Alcsi pusztából (7038 hold). Ezek tulajdonjoga a Kamarát illette, attól bérelték a lakosok. A szolnoki földeket szántóként, a Tisza által gyakran elöntött Alcsit (és vele a bérelt Szentivány pusztát) sokáig rétként és legelőként hasznosították, akárcsak a *Keglevic*ektől bérbe vett Szanda pusztát (5928 hold) és egyes alsó- és felső-varsányi részeket.

A kis szolnoki határ aránylag jó minőségű földekből állt, bár a tiszai árvizek gyakran pusztították. A szántók minden növény termesztésére alkalmasak voltak, de nem trágyáztak, mivel a fában szegény vidéken a szárított trágyát tüzelőként hasznosították. A földeket két nyomásban művelték, felét őszi gabonával vetették be, a többit pedig pihentették, ugarnak hagyták. Az ugar nyolcadába később kukorica került. A búza – a vetőmagot leszámítva – két és félszeres termést hozott. A gabona mellett utóbb új haszonnövények is megjelentek. 1774-ben 211 szolnoki szerződést kötött szandai szőlőtelepítésre, 1780-ban Szanda és Varsány egy részét szántás alá fogták és dohánytermesztésbe kezdtek. Mindazonáltal még sokáig fontos szerepe volt a Tisza haszonvételeinek, a nyersanyagként használt nádnak és sásnak, illetve az élelemül szolgáló halnak.

Az állattartás a földműveléssel nem vetekedhetett, inkább a ló és a szarvasmarha volt a meghatározó, ezen belül is jórészt igavonó állatokat tartottak. Az Alföldön általános haszonállatok, a vágómarha- és a juhtartás nem volt jellemző.

	1787			1850
	összes	földesúri	jobbágyi	összes
szántó	9178	3527	5651	14 313
rét, kert	9372	?	?	9 692
legelő	10 922	?	?	13 49
szőlő	403	?	?	461

A földterület megoszlása (katasztrális hold)

Az 1767-es országos összeírás adataiból az alábbiakat tudjuk meg a korabeli szolnoki paraszti társadalomról: jobbágyház 258 volt, jobbágy mesterember 46, szabadmenetelű jobbágy 250, jobbágyfeleség 269, jobbágygyerek 817, jobbágyoknál megélhetést találó szolga 72, szolgáló pedig

51 élt ekkor a városban. Vagyis a szolnoki jobbágyok együttes száma akkoriban 1468. A dokumentum 258 zsellérházról, 16 zsellér sorú mesteremberről, 419 zsellérről, 492 zsellérfeleségről és 1068 zsellérgyerekről, valamint 48 a zselléreknél dolgozó szolgáról és 25 szolgáról ad számot. A korabeli házas zsellérek száma összesen 1358, a ház nélkülieké pedig 843. Azaz Szolnokon 1767-ben 488 házban 3669-en laktak.

A város ipara inkább csak helyi szempontból volt számottevő. Kezdetben a meghatározó szerep a német mestereké volt. Az első céhet 1766-ban a ruházati iparhoz tartozók alakították, de a 18. század végén már 24 iparágrol tudunk Szolnokon. A mesterek zöme a fafeldolgozásban (asztalos, ács, kerékgyártó) dolgozott, a többiek ruhadarabokat készítettek (csizmadia, gombkötő, süveges, szabó, szíjgyártó, szűrszabó, szűcs, takács, varga), építőipari tevékenységet (üveges, kőműves) folytattak, illetve a szolgáltató ágakban (kovács, lakatos, molnár, mészáros, pék) találták meg számításukat. 1769-ben 92, 1828-ban már 177 iparos működött a városban, de többségük csak télen dolgozott műhelyében, egyébként földműveléssel foglalkoztak. A 19. századra már olyan, errefelé különlegesnek számító foglalkozások is feltűntek Szolnokon, mint a gyógyszerészeké, a könyvkötőké, a puskaműveseké.

A helyi kereskedelmi életben sokáig néhány görög játszott meghatározó szerepet, de utóbb a zsidó kereskedők, majd a magyarok is megjelentek. Vásártartási jogot 1729-ben kapott a város az uralkodótól, ám a gabona- és állatvásárok inkább a környékbeli földesuraknak, mint a helyi lakosoknak voltak fontosak.

A társadalom

A mezővárosban sokáig különböző jogállású csoportok éltek egymás mellett. Az egységesülés a 18. század közepétől következett be, de az egykor adómentes katonák utódainál a régi kiváltságok emléke sokáig kísértett. Az 1767-től kezdődő úrbérrendezés nyomán Szolnokon 164 huszonkét magyar hold nagyságú egész jobbágytelek alakult ki, ezek azonban fokozatosan aprózódtak, és az egész telkesek számának csökkenésével nemcsak a fél-, negyed- és nyolcadtelkes gazdák száma nőtt, hanem rohamosan duzzadt a földnélküli házas és házatlan zsellérek száma is.

A Kamarával kötött 1784. és 1802. évi szerződések alapján a lakosság továbbra is egy összegben váltotta meg a földesúri terheit: a kilencedet 300, a többi úrbéri szolgáltatást 2800 forintért. Ezek a szerződések ked-

vező változást hoztak, mivel a természetbeni járandóság fejében eredetileg 800 forintot, a 8554 nap ígás állattal és 2514 nap gyalog végzett robot fejében pedig (20 és 10 krajcárral számolva) 3270 forintot kellett volna fizetni. A könnyítést azzal indokolták, hogy a sóhivatalhoz igyekvők sok kárt okoznak a gazdák földjén, és katonai beszállások is gyakran terhelik a szolnokiakat. Alcsi és Szentivány kincstári puszták bérletét 500 forintért, a királyi haszonvételeket (a kocsmá-, a mézárszék-, a malom- és a vásártartás, valamint a halászat jogát) 2500, a hídvám jövedelmét pedig 3000 forintért kapták meg a szolnokiak. A századelőn évente fizetett 9100 forint azonban 1848-ra közel duplájára nőtt, 1846-tól földesúri haszonvételeként 8100, az úrbéri szolgálatok váltságaként 8496 forintot fizettek.

	1766	1769	1771	1828	1860
<i>egésztelkes gazda</i>	58	65	65	32	17
<i>féltelkes gazda</i>	78	81	82	131	156
<i>negyedtelkes gazda</i>	177	173	234	349	330
<i>nyolcadtelkes gazda</i>	-	178	-	9	44
<i>házas zsellér</i>	?	?	121	601	1077
<i>háztalan zsellér</i>	?	?	28	315	?

A társadalom rétegződése 1767-1760 között

Szolnok társadalmá 1828-ban az alábbi képet mutatta: a háztartások száma 1665, a háztartásokhoz tartozó adóköteles személy 3151, nemes ember 12, jobbágy 535, házas zsellér 746, háztalan zsellér 356, iparos 174, kereskedő 4, szolga 52, katona 90, cseléd 52. A gazdák közül nyolc ökörrrel szántott kettő, hattal hat, négygyel 158, kettővel pedig 187. Az iparosok közül egyedül 137, egy segéddel 35, kettővel öt dolgozott.

A városi igazgatással többször is konfliktusba kerültek a szolnokiak. Az 1747-ben kiváltságaikat veszített katonavárosiak sokszor ki akarták vonni magukat a tanács hatósága alól (minthogy ők katonák), de törekvéseik eredménytelenek maradtak. 1798-ban a helyi kispapok tagadták meg az 1767-től rendszeres földesúri adó fizetését. A tanácsai intézkedések ellen a lakosság más csoportjai is több alkalommal tiltakoztak. Az 1805-ös megmozdulás okai ismeretlenek, az 1818-asról viszont tudjuk, hogy a lakosság a közügyekbe való nagyobb beleszólás lehetőségét követelte a tanácstól. Újra a nemesek lázították fel a népet a helyi előljáróság ellen 1837-ben, míg 1842-ben a katonavárosiak a katonai szállítást tagadták meg. 1844-ben a lakosság a bíróválasztásba követelt nagyobb beleszólást.

Szolnok 1770-es mezővárosi címere

A város fejlődése

Az újratelepülés idején a lakosság életvitele inkább a jobbágyokéhoz, mintsem a városi polgárokéhoz hasonlított. Zsíros hajjal, juhászbundában jártak a templomba, a papok hiába tiltották ezt. Kezdetben kunyhókban, majd kis házakban laktak, amelyeken ablakokat a vármegye rendeletei ellenére sem építettek. A helyzet a 18. század második felétől kezdett változni, ekkor épültek Szolnok első városias épületei. A város közlekedés-földrajzi helyzete miatt a meginduló, Pestről Debrecenbe, illetve Gyöngyös irányába haladó postakocsijáratok Szolnokot is érintették. A belterületen és a határban ennek hatására több, különböző igénynek megfelelő vendégfogadó is létesült, de az utak, utcák rettenetes állapotban voltak. Antalfy Gyula így ír a város közlekedési nehézségeiről: *„Szolnokot egyébként minden ... utazó megemeleti, keserű szavakkal emlékeznek vendégmarasztaló töltéséről, a végtelen ártérről, hol némileg a pocsolyás táj fölé emelkedve kanyarog az országút ... Barabásék [Barabás Miklós festőművész] is, ahogy áthaladnak a szolnoki hídon, már látják a város szélét a fogadóval, mégis kidőlnek a lovak, amíg odáig érnek ... a szegény lovas gazda – fél egykor délben – odajött ... és rimánkodni kezdett ... 'napvilágon nem érünk ki a helységből. Majd ha fagy egy kicsit az éjjel, hát reggel a kertek alatt kivergődünk.' És úgy is lőn ...”*

A vár 1785-ben veszítette el erőd jellegét, és az uralkodó eladta a Kamarának. A puskaportornyot 1801-ben lebontották, de 1810-ben még állt a várkapu, a bástyákon pedig ágyúk voltak. 1820-ban a vár újbóli megerősítésének gondolata is felmerült, de erre végül nem került sor. A török

mecsetet és a sóházat őrző német katonák szállását 1821 után bontották le. 1811-ben kezdték meg az új városháza építését, 1822-ben a vártemplomot bővítették, 1835-ben nyitották meg a ferencesek kisgimnáziumukat, amely színvonalas oktatásáról hamar ismertté vált. Mindazonáltal Szolnok képe a nyugati utazókban még inkább falvakét idézte fel.

„Az utcák összességükben sivár látványt nyújtanak, bár a sövények [kerítések] mögötti akácok nemcsak a szemnek kedvesek, de illatukkal is megtöltik a levegőt. Szolnok látványa eléggé csalódást keltő. A házak elég csinosak, de semmi nem tűnik bennük kényelmesnek, sem pedig ízlésesnek. Ez egy parasztfalu, s én igen csak kíváncsi voltam, hogyan festenek a házaik kívülről. Bármennyire csalódtam is lakóhelyeikben, korántsem volt ez így az emberekkel.” – C. L. Brace amerikai utazó foglalta így össze 1851-es szolnoki utazásának tapasztalatait.

1786-ban 6271, 1827-ben 10 827, 1837-ben már 11 720 lakost említettek a városban, és bár a szlovákok gyorsan eltűntek, a lassan magyarosodó német lakosság szerepe egészen 1848-ig jelentős maradt. A település belterülete fokozatosan növekedett. Az 1848 előtti időkre négy tized (igazgatási egység) alakult ki: a Cigányváros, a Nagytized, a Német tized és a Katonaváros.

Szolnokot 1711 és 1848 között háborús események nem érintették, a járványok és természeti csapások azonban gyakoriak voltak. 1739. március 12-én és 13-án a város teljesen leégett, és vele a tiszai híd is. 1742. szeptember 19-én ismét tűzvész volt, majd a következő év május 4-én 175 ház égett le. E napon kitört a pestis, és kilenc hónap alatt 480 szolnokit ragadtott el. Ennek emlékére épült fel a városon kívül a mai Ady Endre úton álló

Xavéri Szent Ferenc kápolna. 1774-ben sáskajárás pusztította el a termést, 1790-91-ben majd 200 ember halt meg a rossz termés okozta éhínség következtében. 1795-ben a kedvezőtlen időjárás okozott gabonahiányt, 1831-ben kolerajárvány pusztított.

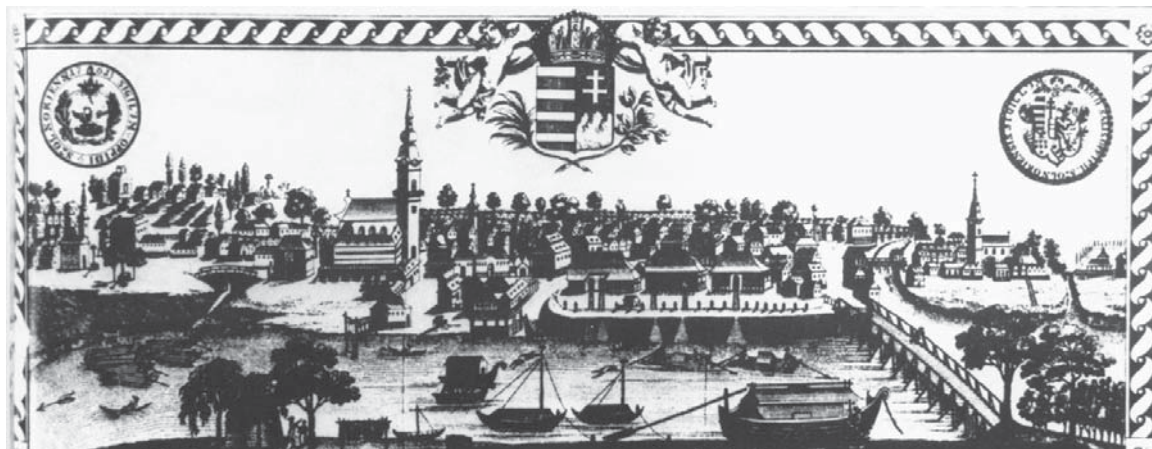
Szolnokot népességszáma, gazdasága sokáig alig valamivel emelte csak a közeli megyei mezővárosok, Törökszentmiklós vagy Mezőtúr elé. Az 1820-as évektől azonban a helyzet lassacskán megváltozott.

Ácsmesterből lett tőkés vállalkozók

A 19. század első felében Szolnok gazdaságának legjellemzőbb sajátossága a malomipar, valamint az ács és kőműves, illetve az asztalos és üveges mesterségek szerepének mind gyorsabb növekedése volt. Ennek hatása a Közép-Tisza vidéken Tiszafüredtől Csongrádig kimutatható, sőt túlmutat a Tisza közvetlen környékén. A növekedés feltételeit az erdélyi sóval együtt a tutajok anyagaként érkező a fa teremtette meg. Ez az alapanyag tette a várost a Szegedig terjedő Tisza-szakasz legfőbb fakereskedelmi központjává. Az 1830-as években a nagy szállítók mintegy 80 ezer mázsa sót hoztak a folyón Szolnokra, de 1857-ben már 280 ezer mázsát említettek. Ez utóbbi mennyiségből a város négy sóraktárában 200 ezer mázsát tudtak elraktározni, a térség lakosainak közel 100 ezer mázsára volt szüksége, a többi a Dunántúlra szállították tovább.

Fél millió mázsa só vízi szállításához a század közepén 80 000 5-14 öles fenyőtörzs kellett (egy öl 1,9 méter). Ezekből 12-t, 18-at vagy 24-et fűztek össze „talpakká”. Egy öt talpból álló tutajon mintegy 200 mázsa sót lehetett leúsztatni. A tutajokon a kősó védelmére évente legkevesebb 60 ezer három öl hosszú, egy ujj (kb. két centiméter) vastag deszkára volt szükség.

Szolnok
látképe
egy
1827-es
metszeten

„A kicsi szállítók évente százezer fenyüt hoznak le Szolnokba, hova szállja s egyéb építési faszerek vétele végett az egész vidék központosul, a szállító, ki már a són is nyert, nem igen hagyja fában heverni a pénzét, s ha lehet, azt szolnokiaknak adja el” - tudjuk meg egy 1841-es leírásból.

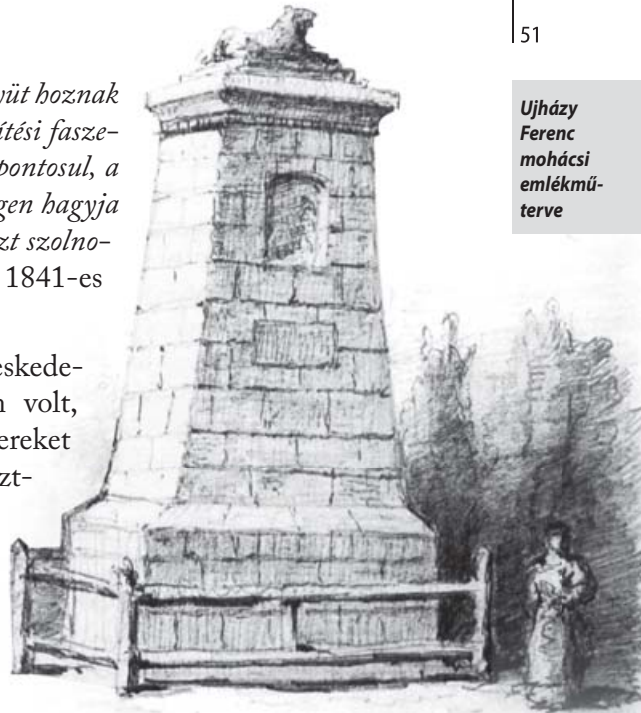
Az országos só- és a fakereskedelem a Magyar Kamara kezében volt, amely jól képzett fizetett szakembereket alkalmazott a két termék adminisztrálására, a forgalom biztosítására.

E komoly szaktekintélynek számító kamarai tisztviselők már a 18. században nagy megbecsülésnek örvendtek, ám Szolnok fejlődéséért azok a kamarai ács-

mesterek tették a legtöbbet, akik a fában szegény Alföldön olcsó épületfához jutva kapitalista nagyvállalkozókká váltak. A kamarai ácsmesterek számos iparág itteni fejlődésében is fontos szerepet játszottak. Az egyik ilyen a gabonatermesztéshez kapcsolódó malomipar volt, ami Szolnoknál a Tiszán és Zagyván működő vízimalmokon alapult. A 19. század első felében a tiszai malmok száma harmincról ötvenre nőtt, és tulajdonosaik között a legismertebb ácsmesterek is ott voltak. Még fontosabb volt azonban, hogy sokan közülük építkezési vállalkozókká lettek, s ezzel segítették a kapcsolódó iparok (épület- és bútorasztalos, tetőfedő) szolnoki meghonosodását.

Az ácsmesterek példaképe bizonyval a gyöngyösi *Rábl (Rábel) Károly* (1744-1828) volt, aki halálakor már 20 segédet foglalkoztatott, és az 1780-as évektől egyházi és világi épületek sorát építette fel a Tisza mentén. Megbízatai során sok szolnoki mestert alkalmazott, akik a szakma mellett vállalkozói szemléletet is eltanulták tőle. A legismertebb közülük a nemesi címet is szerző *Homályossy (Tunkel) Ferenc* (1769-1840 körül) volt, aki nemcsak Szolnokon, de a környező vidékeken is hidak, templomok, városi, uradalmi épületek sokaságát építette fel.

A nagy építkezések anyagi alapjait a napóleoni háborúk alatt fel lendülő, az alföldi nemeseket és tehetősebb polgárokat gazdagító gabona- és állatfelvásárlás biztosította. Megjelentek azonban speciális iparosok is, pl. a templomtornyok aranyozását, rézbevonását végezők.

Az ilyen munkák pedig már nem csak szakismeretet, hanem bizonyos művészi szemléletet is igényeltek. Így az ácsmestereknek, majd a kapcsolódó mesterségek képviselőinek komoly szerepe volt a művészetek ismeretének, szeretetének itteni elterjesztésében. Szolnokon már 1842 augusztusában megalakult az „Előkelőbb Művészek Egylete”, amely nevével ellentétben a helyi iparosok javát tömörítette. Az új követelményeknek a ferencesek által irányított városi oktatás is igyekezett megfelelni. Már 1841-ben működött a városban az iskolák és a gimnázium mellett egy igen színvonalas képzést biztosító rajziskola is *Zsobár Raimund* szerzetes vezetésével. Itt már nemcsak a legyártandó termékek rajzait, hanem művészeti alkotásokat is készítettek. *Zsobár* már 1845-ben küldött Szolnokról képeket a pesti festészeti kiállításra, legtehetségesebb szolnoki tanítványa, *Ujházy Ferenc* (1827-1921) pedig már a szabadságharc előtt ismert pesti festő lett.

Az építőmesterek közül *Homályossyt* követően *Obermayer Lajos* (1809-1879) tevékenysége emelhető ki, aki azonban már inkább csak Szolnokon és közvetlen környékén dolgozott (illetve dolgoztatott). Jelentősebb alkotásai (a fából készült Tisza-híd, a mai Varga Katalin Gimnázium és a Damjanich János Múzeum épülete) már jórészt az önkényuralom időszakában készültek. E sorban említendő meg *Homályossy* unokájának, *Müller Adolfnak* (1825-1891) a neve. A festőnek készül 48-as honvédszázados városi tisztviselőként az önkényuralomtól kezdve évtizedekig neves osztrák festők szolnoki tartózkodását szervezte. A várost a festészet számára felfedező *August von Pettenkofen* osztrák művész mindig nála lakott, amikor Szolnokon dolgozott. Jórészt neki köszönhető, hogy a város mindinkább helyet kapott az ország és a Monarchia művészeti életében. *Müller* végrendeletében értékes képeit Jász-Nagykun-Szolnok vármegyére hagyta egy megyei képtár létrehozása céljából. A hagyaték körüli viták utóbb a Szolnoki Művésztelep alapításával kapcsolatos tervekkel kapcsolódtak össze.

**Müller
Adolf
háza
még a 21.
század
elején
is állt.
2005-ben
azonban
hagyták
lebontani**

Az 1848-49-es szabadságharc tiszai kulcsvárosa

A forradalom győzelmét – sok vidéki városhoz hasonlóan – Szolnokon is népgyűlésen köszöntötték. Március 24-én mintegy kétezer lelkes hallgatóság előtt *Halassy Kázmér* alszolgabíró tartott beszédet, elmagyarázta az egybegyűlteknél a pest-budai eseményeket, „*mellynél fogva szabaddá tettvé a föld – szabad lett a nép, melly azt mivel, s leromboltattak a választó falak, mellyek a magyar Nemzeti egység valóságát, s az által a minyjunktól forrón szeretett haza felvirágzását, annyi századokon át lehetetlené tették*”. Mindezek után felhívta a lakosokat a nyugalom és a rend biztosítására, és a király által kinevezendő felelős magyar minisztérium támogatására. A szolnokiak létrehozták a Rendre Ügyelő Választmányt, majd megkezdték szervezni a nemzetőrséget, amely a sóraktárak és a kamarai épületek őrzésében is részt vett. A lelkesedésre jellemző, hogy a nemzetőrségbe kezdetben 1118-an jelentkeztek. A követelményeknek megfelelő 582 szolnokit négy századba osztották be. Április 19-én a tanács a Batthyány-kormányhoz intézett üdvözlő levelet, és ebben arra figyelmeztetett, hogy az osztrák kormány a magyarság ellen a nemzeti ségek, főleg a románok megtévesztésére tör. A császári cselszövés ellen határozott fellépést kértek.

A június eleji helyi közigazgatási választások az országos helyzetnek megfelelően itt sem hoztak komoly változásokat. A főbíró és a tanácsstagok zöme megtartotta tisztségét. A város hangulatát kedvezően befolyásolta, amikor kiderült, hogy Szolnok országgyűlési választókerületi központ lett. Első képviselőjévé június 26-án a Pest főbírói tisztét a forradalom győzelme óta viselő, ügyvédként egy 1837-es perben a szolnokiakat a Kamara ellen sikeresen képviselő *Graefl Józsefet* választották meg az esélyesebbnek tűnő *Halassy Kázmér* ellenében.

Görgői Artúr (1818-1916) a 19. század legkiválóbb magyar katonája, tekintélyes felvidéki nemesi család sarja, testőr, huszártiszt, majd kémikus a prágai egyetemen. (Nevét a szabadságharc kezdete óta "i"-vel írta a családban hagyományos "y" helyett) Nemzetőrtisztként kitűnt a Jelačić elleni harcokban, novemberben már tábornok. 1849 elején a Felvidéken visszavonulva megosztotta az üldöző császáriakat, majd a kápolnai csata után részt vett Dembinski lemondatásában. Fővezérként a tavaszi hadjáratban a túlerőben lévő császáriakat az ország kiűrtésére kényszerítette. A nyári hadjáratban lekötötte az orosz hadsereg zömét, majd a temesvári vereség után Világosnál kapitulált. Magánemberként hibáztatta a trónfosztást, ami megrontotta viszonyát Kossuth-tal. Emiatt Világos után – igazságtalanul – sokan árulónak tartották.

A nemzetőrség szervezése a nyári események nyomán gyorsult fel, ám a lőfegyverek (szuronyos puskák) hiányát az országos szervek segítségével sem sikerült megoldani. Júliusban a két hevesi nemzetőrzászlóalj 3000 gyalogosával mintegy 200 szolnoki vonult a Bácskába a szerbek ellen hatheti szolgálatra. Lőfegyver alig harmaduknak jutott, a többiek csak kiegyenesített kaszát kaptak. A jórészt kiképzetlen alakulatból a szerbek több nemzetőrt is elfogtak, az augusztus végi pánikszerű visszavonulás pedig a harci szellemnek ártott. Az események ekkor is felszínre hozták a nemzetőrség szervezeti problémáit.

Augusztusban a kormány jelezte, hogy a jövőben már csak a háború végéig szolgáló, kisebb létszámú, jól kiképzett és felszerelt önkéntes nemzetőr csapatokat fog bevetni. Ezeket négy katonai táborban kívánták összevonni. A táborok egyike a vasúttal is rendelkező Szolnokra került, élére *Görgői Artúr* századost nevezték ki. *Görgői* legalább 5000 nemzetőr összevonásában bízott, ám e létszámnak csak kisebbik része érkezett meg. A város igyekezett a csapatok ellátását, felszerelését

sét biztosítani, de a Heves megyei önkéntesek ügye felkavarta a kedélyeket. Tudniillik, a vármegye 600 önkéntest ígért – amelyen belül a szolnokiak arányon felüli rész kiállítását vállalták –, azt azonban az egeri megyegyűlés nem közölte, hogy *Görgői* jól felszerelt nemzetőröket vár. Így a Szolnokról érkezett első 40 fős egységet a parancsnok hazaküldte, mivel „egy ingbe-gatyába”, minden felszerelés nélkül állították ki őket. Az esetet heves levélváltás követte, és a vármegye végül *Görgői* leváltását követelte a kormánytól.

Jelačić (Jellasics) horvát bán támadása nyomán megkezdődött a honvédsereg szervezése. A kormány 1848. július elején 200 000 katonát, vagyis 127 lakosonként két honvéd kiállítását kérte a nemzettől. Szolnoknak ekkor 10 171 lakosa volt, tehát 160 újoncot kellett volna bevonultatnia. Egy-egy alkalommal ennek a létszámnak a negyedét, 40-40 főt hívtak be. Az első csoportok a tiszai főszeregbe beosztást nyert hevesi 26. honvédzászlóaljhoz kerültek.

A horvát bán ellen *Kossuth* szeptember 24-én népfelkelést hirdetett, majd maga is toborzó útra indult. Cegléd, Nagykőrös és Kecskemét után 26-án délután utazott Szolnokra. *„Jöttömnök híre megelőzött – írta feleségének – A nép ezerekenként várt és szabadítóként kiáltott.”* Huszonhetedikén délelőtt megtartotta beszédét a városháza előtt, és a szolnoki népfelkelők élére *Halassy Kázmért* nevezte, aki mindenkit mozgósított. Még a ferences barátokat is kiharcolta a felkelők mellé, míg a korábban a Délvidéken szolgált 150 nemzetőrt, a kamarai és a középületek őrzésére és a rend fenntartására a városban hagyta. Szeptember 30-án *Halassy* jelentette *Kossuth*nak: *„nehogy az összes nép kivonulásával hátramaradás, vagy rövidség történjék, csak 1000 egyénnek october 1-5 nap reggeli óráiban a szomszéd községekből rendelt kocsikon leendő elindulásukat rendeltem ... A kiinduló nép kaszákkal, egy része lőfegyverekkel van ellátva. Lovasok 100-an vannak.”* Kérdéses, hogy ezek a felkelők mind szolnokiak, vagy Szolnok környékiek voltak-e, mint ahogy a *Jelačić* ellen harcoló seregben említett 2000 „szolnoki” önkéntes származása is vitatott. A hadi sikerek nyomán a Győrig jutó felkelők hamar hazatértek, míg a szolnoki nemzetőrtábor a hónap közepén a Honvédelmi Bizottmány számolta fel.

Halassy Kázmér (1821-1888) a nemes dévaványai Halassy család tagja, Heves megyei tiszviselő. 1848 szeptemberében népfelkelési, majd szállítási kormánybiztos, a kormány Debrecenbe költözésének egyik irányítója, majd a Tisza menti csapatok élmezőny kormánybiztosa. Az önkényuralom alatt a Tisza-szabályozásnál működött, családja utóbb a Horthyakkal való kapcsolat nyomán lett ismert.

A december elején lemondott *V. Ferdinánd* utóda, *I. Ferenc József* császár első rendeleteivel visszavonta elődje magyarországi reformjait, és a forradalom fegyveres elfojtása mellett döntött. A parancsára herceg *Windisch-Graetz* (*Windischgraetz*) tábornagy december közepén általános támadást indított Magyarország ellen. Heves megye december 16-án részleges felkelést rendelt el az északról betörő császári erők ellen. Szolnok 30 lovas nemzetőrt állított ki, akik *Mészáros Lázár* csapataihoz csatlakoztak. A város újra rendezte a nemzetőrséget is, amely ekkor hat században 1250 főt számlált.

Perczel
Mór

A császári haderő 1849. január elejére megszállta az ország középső és északi részeit, a Honvédelmi Bizottmány Pest-Buda feladása és a Debrecenbe költözés mellett döntött. Szolnokig vasúton, onnan szekéren folyt az áttelepülés a „cívvis városba”. Ehhez *Halassy* kormánybiztos január 13-ig 6242 fogatot biztosított. Ezeket végül gépekkel és hadfelszerelési cikkekkel rakták meg, míg a menekülők a kegyetlen télben jórészt gyalog vágtak neki a tiszántúli utaknak. Szolnokon Kossuth több vezetővel a ferences gimnáziumban szállt meg, ahol utóbb katonai kórházat rendeztek be, és a tanítás 1849 októberéig szünetelt.

A visszavonulást *Perczel Mór* honvédtábornok csapatai fedezték. Az új helyzetben Szolnok katonai jelentősége megnövekedett, mivel a Közép-Tisza-vidék egyik legjelentősebb tiszai átkelőhelye volt. Aki az itteni hidat birtokolta, annak lehetősége volt mind Pest, mind Debrecen irányába támadást indítani. Eközben Pesten *Windisch-Graetz* (Windischgraetz) herceg a magyarok kapitulációját várta, és a magyarok után csak a *Jelačić* alá tartozó *Franz Ottinger* tábornok 1500 fős lovasdandárját küldte. Január 13-án megszállta Szolnokot, elfoglalta a hidat, de tovább nyomulni *Ottinger* nem mert. A beérkező utánpótlással *Perczel* haderejét 14 000 főre növelte, ami lehetővé tette a Tisza-vonal megerősítését, majd a császáriak habozását látva január 22-én megtámadta Szolnokot. Eredeti terve az ellenséges lovaság körülzárása és foglyul ejtése, vagy megsemmisítése volt, ám a bekerítő csapatok eltévedtek a hideg, ködös időben. Ennek ellenére *Ottinger* lovasai gyorsan kivonultak a városból, különösen miután a lakosság is beavatkozott a küzdelembe. Pár nap alatt a magyarok Abonyt és Ceglédet is elfoglalták, bár utóbb a honvédsereg visszavonult a Tisza mögé. A császári hadvezetés kénytelen volt rádöbbedni, hogy a magyarok nem érzik legyőzöttnek magukat, és folytatni fogják a háborút.

Menekülő
császári
tüzérség
az első
szolnoki
ütközet-
ben

Rövid idő múlva Jelaič hadtestének egy 5000 fős egysége szállta meg Szolnokot Grammont, majd Leopold Karger tábornok vezetésével. Ellátásuk hatalmas terheket rótt a városra. A megszállók a lakosság kényszermunkájával helyreállították a megrongált Tisza-hidat, földsáncokat és ágyúállásokat építettek egy Tiszántúlról induló magyar támadás kivédésére. A túlsáron Vécsey Károly és Damjanich János honvédtábornokok egyenként 6-7000 fős hadereje vonult fel, hogy segítse Dembinski nagy ellentámadását. A haditerv szerint Vécsey csapatai közel felét átadta Damjanichnak, míg maradék erőivel elsőként kellett megtámadnia a tiszai hídfőt, lekötve Karger erőinek figyelmét. Ezt kihasználva Damjanich a Tiszán a cibakházi hídon átkelve nyugatról rohanta volna meg a császáriakat, elvágva visszavonulási útjukat, és visszaverve az Abony és Cegléd felől várható ellenséges csapatokat. Az ütközetnek március 3-án kellett volna megtörténnie, de Damjanich csapatainak egy része az éjszakai felvonulás során eltévedt, így le kellett állítani az előrenyomulást. A második átkelés 4-én este már sikeres volt, és 5-én hajnalra a sűrű ködben a honvédek elérték Szolnok határát.

A szandai gáton nehezen előrevonuló Vécsey viszont késett, és érkezéskor a katolikus templom tornyában elhelyezett, Damjanich csapatait már felfedező osztrák őrszemek riasztották a császáriakat. Karger tábornok csapataival a vasútvonal mentén sorakozott fel, hadállásának központját az Indóháznál alakította ki. Az épület elé vonlatta fel ágyúi zömét is, és kisebb erőket vezényelt a Tisza-híd melletti földsáncokhoz. Eközben Damjanich lovasságával elvágta az Abony felé vezető utakat, de a meglepetésen alapuló magyar haditerv összeomlani látszott. Ekkor indult meg a 3. szegedi

Vécsey Károly

Gróf Vécsey Károly (1807-1849) főnemesi rangú katonacsalád tagja, eredetileg huszártiszt. 1848-ban a Délvidéken harcolt, itt megakadályozta a bácskai honvédcsoportok feloszlását. A szolnoki győzelem után ő foglalta el a sokáig ostromlott aradi várat. Komoly elméleti tudású katona volt. Világos után kötél általi halálra ítélték, és Aradon kivégezték.

Damjanich János (1804-1849), aki császári katonaként még Haynauval is vitába mert szállni, szerb katonacsalád sarjaként lett lelkes magyar és a reformok híve. 1848 nyaratól a 3. honvédszázlóján élén a Délvidéken harcolt, az év végén már tábornok. A szolnoki győzelem után a III. hadtest parancsnoka. A tavaszi hadjáratban döntő szerepet játszott, de április végétől lábtörés miatt szolgálatra alkalmatlanná vált. Világos után kötél általi halálra ítélték, és Aradon kivégezték. A szabadságharc egyetlen magyar tábornoka, aki minden ütközetét megnyerte.

Than
Károly
festmé-
nye a 3.
honvéd-
zászlóalj
rohamá-
ról

honvédzászlóalj rohama az Indóház ellen. *„Karger egy üteget a vasútnál egy emelkedésen helyezte volt el s azt remélte, hogy néhány kartácslövéssel visszaűzi „a nyomorult csöcseléket”. De a 3. zászlóalj, a vitéz Bobich őrnagy vezetésével egyenesen nekiment az ütegek és a legborzasztóbb kartácsolás ellenére elűzte a császáriakat, majd benyomult a városba.”* A császári tüzérseget és gyalogságot pusztító tüzük ellenére visszavonulásra kényszerítették. A példa nyomán fellelkesült magyar alakulatok az egész ellenséges arcvonalat áttörték, és behatoltak a városba. Bár a katolikus templom és a sóraktárak környékén súlyos harcok alakultak ki, *Damjanich* katonáit már nem lehetett megállítani. Elfoglalták a Tisza-hidat, amelyen át *Vécsey* megkezdte a bevonulást. A lakosság is a császáriakra támadt, mire azok kivonultak a városból.

Karger csapatai északnak, a malomszögi Zagyva-híd felé menekültek. Itt a császári tábornok lovassága bevetésével próbált az átvonuláshoz időt nyerni. A Lengyel Légió lándzsásai és a magyar huszárok azonban az ellenséges dragonyosokat a császári gyalogosokra szorították, akik közül sokan a Zagyvába fulladtak. Az osztrákokat a teljes megsemmisüléstől *Ottinger* Abonyból beérkező lovassága mentette meg. Ezekkel végül *Vécsey* huszárai szálltak szembe, mire rövid lovascsata után az ellenség visszavonult.

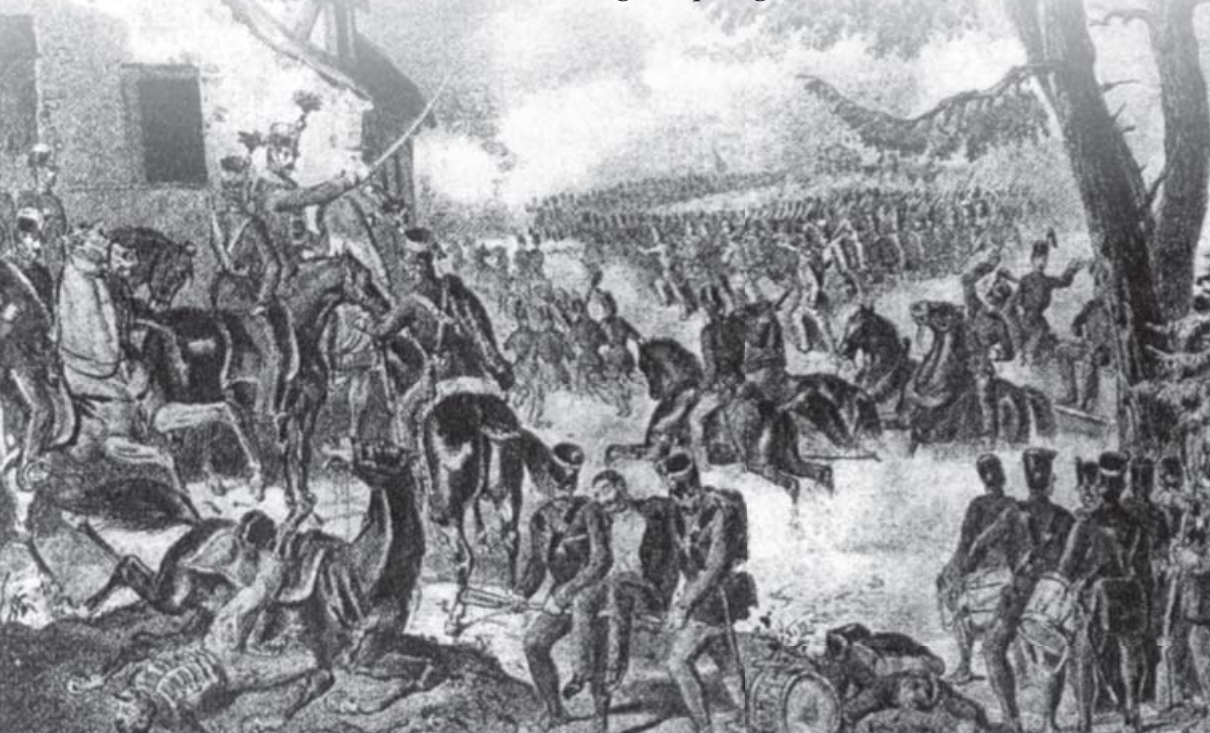
A császáriak Szolnoknál addigi legsúlyosabb vereségüket szenvedték el, mintegy 900 embert és öt ágyút vesztek. A magyarok közül 150–300 honvéd esett el vagy sebesült meg. Az ütközetben kitűntették magukat *Leiningen-Westerburg Károly*, *Nagysándor József*, *Knezich Károly* honvédtisztek; későbbi mindhárman tábornokok lettek – és aradi vértanúk. A legkiválóbbak között közé tartozott a Lengyel Légió vezetője, *Jozef Wysocki* is.

A második szolnoki ütközet komoly önbizalmat adott a honvédeknek. Számottevő változást azonban a hadi helyzetben nem okozott, mivel *Dembinski* leváltása miatt a honvédek már március 9-én kiűrtették a várost.

Maguk után a Tisza-hidat is felégették, amivel a város katonai jelentőségét is elveszítette. Bár március 11-én *Ottinger* a lakosok 5-i fellépése miatt megsarcolta Szolnokot, tartósan már nem szállta meg. Később a Tiszántúlon *Asbóth Lajos* alezredes csapatai kötötték le a császáriak figyelmét, akik a tavaszi hadjárat kezdetén, április 3-án végleg felszabadították a várost. A rövid békés időszak alatt tervek születtek a Pest-Szolnok vasútvonal Arad felé történő kiépítésére, és a Tisza szabályozására. Az alkotmányos kormányzáshoz való visszatérést mutatta, hogy június 18-án *Graeff József* helyébe a lakosok *Damjanich János* tábornokot választották országgyűlési képviselőjükké.

Miután a cári haderő betört az országba, a magyar hadvezetés Szolnok és Cegléd környékén közel 30 000 újoncból álló hadsereget vont össze *Perczel Mór* parancsnoksága alatt. Az elképzelések szerint ezeknek a Pest-Szolnok vasútvonal mentén kellett volna feltartóztatniuk, illetve oldalba támadniuk a Pest felé forduló oroszokat. A város jelentőségét július elejétől növelte, hogy rövid időre a hevesi megyegyűlés is ide menekült. Június 9-én *Kossuth* és kísérete Szolnokon találkozott a Közép-Tiszai Hadsereg vezetőivel. Ennek nyomán *Perczel* végül Hatvan irányába kezdett támadást, de július 20-án a turai lovassági ütközetben a túlerőben lévő cári haderő megállította. Hamarosan *Haynau* főerege is megindult Pest-Budáról, mire *Perczel* erői zömét Szegednek indította. Szolnokon az utolsó magyar csapatok a ferences gimnáziumban és elemi iskolákban voltak elszállásolva. 1849. július 27-én reggel hagyták el a várost, mivel délben a határban már feltűntek az ellenség előőrsei. *Benedek Lajos* császári tábornok még aznap megszállta a várost.

**Metszet
az 1849.
március
5-i szolnoki
ütközetről**

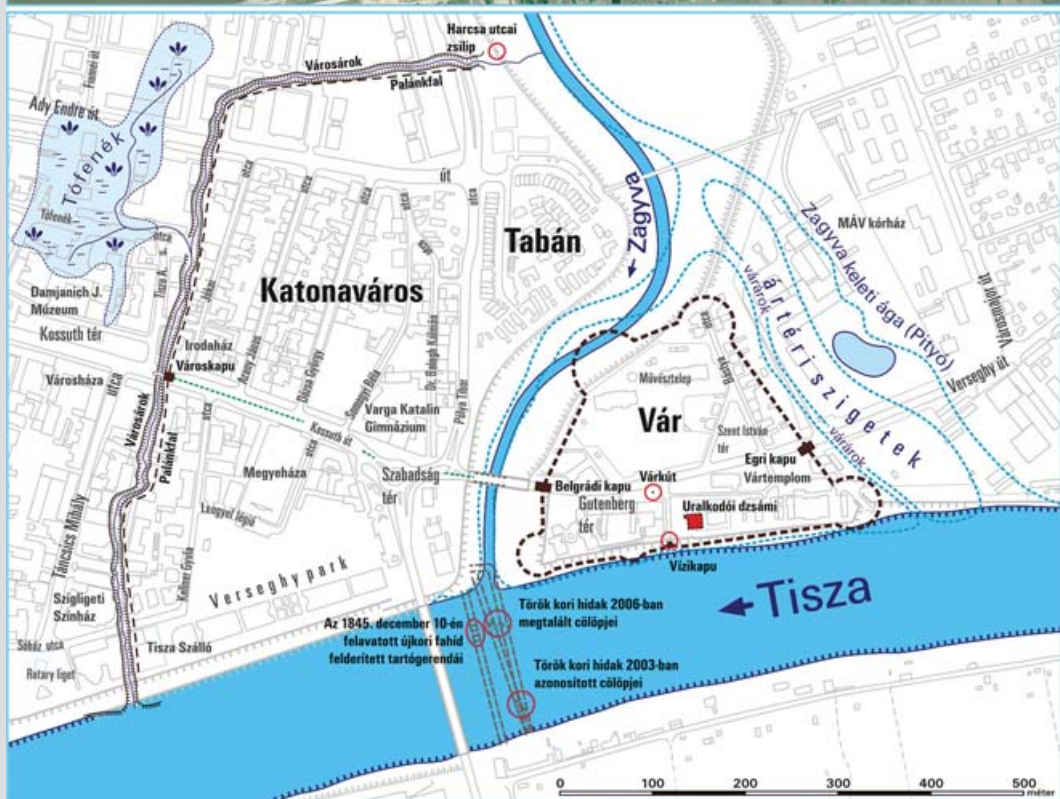
Régészeti kalandozások a város múltjában

*„Az építészet valamit megörökít és megdicsőít.
Ezért nem létezhet építészet ott, ahol nincs mit megdicsőíteni.”*
Ludwig Wittgenstein

Sokan tudhatják, hogy Szolnok fontos szárazföldi és vízi utak találkozási pontján helyezkedik el, a középkorban és a kora újkorban jelentős központ volt. Ugyancsak közismert, hogy az elmúlt ezer esztendőben mind az egyházi, mind a világi és katonai építkezések számottevőek voltak a településen. A Tisza–Zagyva találkozásánál egykor erős vár állott, és Magyarország legkorábbi állandó Tisza-hídjait is itt építették meg. Ezek az átkelőhelyek nagy szolgálatára voltak az ország kereskedelmének, a 16–17. század békésebb korszakaiban például évente több tízezer szarvasmarhát hajtottak át rajtuk a nyugat- és dél-európai piacok felé. *Mára mi maradt meg a nagyszerű építészeti alkotásokból, napjainkban milyen kézzelfogható bizonyítékok szemléltetik Szolnok történelmi korszakainak jellegzetességeit? A különböző korszakokban milyen lehetett a vár és a város? Írásunk ezekre a kérdésekre keresi a választ. A továbbiakból az is kiderül, milyen összetett munka a régészet, milyen sokirányú tevékenységet, gondolkodást igényelnek a hiteles megállapítások.*

Kutatási módszereink

Az első kérdésre sajnos röviden csak annyit mondhatunk, hogy Szolnok régészeti örökségéből a felszínen semmi nyom nem maradt, minden a föld és a víz alá került. Pusztulásuk oka egyrészt az, hogy a település meglehetősen viharos történelmet tudhat maga mögött, több alkalommal porig égett, továbbá a középkori és a kora újkori vár, valamint város területét új épületek foglalták el. A természet erői sem voltak kegyesek: a vár utolsó maradványait az 1879-es nagy tiszai árvíz mosta el. Ezek a tények önmagukban még nem jelentené megoldhatatlan feladatot, ennél szomorúbb viszont, hogy a városi régészet nálunk még csupán gyermekcipőben jár. A tervszerű ásatások

mindmáig hiányoznak, eddig csak kisebb leletmentésekre adódott lehetőség. A vár és a régi város helyének, valamint települési szerkezetének meghatározásához a szórványos régészeti adatokon kívül az írott források, hadmérnöki felmérések, történeti térképek, légifotók, továbbá a mai utcahálózat, utcanevek, illetve a domborzati és vízrajzi viszonyok nyújtanak támpontot.

Tegyünk közösen egy sétát Szolnok múltjában! A középkort és a kora újkort főként használati tárgyak reprezentálják, emellett jóval kevesebb számban egyéb leletek, például ágyúgolyók is megőrződtek, melyek a Damjanich János Múzeum kiállításain tekinthetők meg. A fazekastermékek között az ép példányok ritkák, jelentős részük töredékes formában a palánkkal övezett mezőváros, valamint a vár területéről és különösen a vár alatti Tisza-partról kerültek elő. Ásatások hiányában a vár védműveinek – bástyák, sáncok és árkok – elhelyezkedéséről, építéséről, átépítéséről sem rendelkezünk hiteles régészeti adatokkal. Mára a Zagyva eredeti, keleti ágának maradványai is elenyésztek, egyedüli hírmondója a feltöltődött ősi meder, a Pityó területén épített MÁV Kórház előtti kis tó. A Zagyvának a Tabán és a Tisza közötti jelenlegi szakasza ugyanis csak az 1550-es várépítés során kiásott várárokból alakult ki. A máshonnan ideérkezők zöme azt sem tudja, hogy a történelmi Szolnok legfontosabb helyére, az egykori vár területére lép, ha a belvárosból átsétál a Gutenberg téri Zagyva-hídon. Néhány elnevezésen kívül – pl. „Vár” városrész, Vártemplom, Várplébánia, Bástya utca – ma már alig utal erre valami. Gyakran a szolnokiakat is megtéveszti a Verseggy úton található, az ezredforduló körül megszűnt Vár ABC helyén működő Vár-Kert Áruház neve. Az épület valójában nem az egykori erődítmény területén található, hanem attól jóval keletebbre.

A várban figyelmesen sétálók a városrész jelenleg legrégebbi épülete, a klasszicista stílusjegyeket viselő Vártemplom közelében felfigyelhetnek a téglával bélelt várkútra, melyet 1952-ben egy 18. század végi kéziratos térkép alapján elvégzett ásatás során azonosítottak. Nem nehéz megtalálni, hiszen az 1970-es években *Papi Lajos* szobrászművész tervei szerint „törökös” kútfőt építettek köré. Ha a kúttól elindulunk a Tisza-part felé, akkor csak egészen kis távolságot kell megtennünk, hogy eljussunk a Várplébánia kerítésének nyugati fala előtti kis közparkba. A fűvel benőtt felső talajréteg alatt rejtőznek

A török kor hangulatát idéző várkút napjainkban, melynek korát sajnos nem ismerjük

Szolnok egykor legjelentősebb épületének, egy muszlim templomnak a maradványai. *Evlia Cselebi* világutazó uralkodói dzsáminak nevezte. Eszerint állami alapítvány volt. Bár közvetlen adatunk nincs rá, minden bizonnyal *Szulejmán* nevét viselte, kinek szultánsága idején a törökök a várat és a várost elfoglalták. Az épületet ugyancsak 18. századi térképek felhasználásával találták meg, és 1973-ban részben feltárták alapárkait a nyugati falához tapadó, szabálytalan négyszög alakú minaretalapozással együtt. A vár eredetileg három kapuja közül egyedül a dzsámi közelében, a déli várfalon kialakított vízikapun át lehetett megközelíteni a Tiszát. A Tisza felőli várfal nyomvonalán a terméskövekből emelt árvízvédelmi támfal építésekor 1955-ben ezt a vár egykori hangulatát visszaidéző kis kaput is helyreállították. Nagy kár azonban, hogy a támfal 2006-os újjáépítésekor befalazták a szolnoki sétáknak ezt a kedvelt célpontját. Helyére ma már csak a Tisza-partra levezető dupla lépcsősor utal.

Amennyiben a hajdani nyugati várkapu helyén át szeretnénk elhagyni az erősséget, akkor nem kell mást tennünk, mint a vár és a tőle nyugatra fekvő város között közvetlen összeköttetést biztosító Zagyva-hídon átkelnünk. A 16. század közepétől áll híd ugyanitt, és az is bizonyos, hogy a 18. században egy szakasza felhúzható volt. Szomorú tény viszont, hogy a középkori és kora újkori városból ma már semmi nem látható. Közvetlenül a Tisza-parton, a Verseghy park és a Tisza Szálló helyén a 18-19. században álló hatalmas sóraktárak, azaz sóházak is nyomtalanul eltűntek. Emléküket ma már egyedül a Sóház utca elnevezése idézi fel. Ahogy haladunk visszafelé az időben, úgy ismereteink is egyre hézagosabbá válnak. A hadmérnöki felmérések és történeti térképek adatai alapján csak az nyilvánvaló, hogy 1551-től a városkapuhoz vezető egyetlen főút/országút nyomvonala a jelenlegi Kossuth útval megegyező lehetett. Emellett talán a Tabán városrész utcaszerkezete őrizhette meg részben a múlt nyomait. A várost övező erődítést, az 1551-ben épített palánkfal és az előtte lemélyített vizesárok elhelyezkedését viszont pontosan ismerjük. A városárok nyomvonalára elsőként a Kossuth tér 1. szám alatti irodaház 1952-1954 közötti építkezésén találtak rá, ahol 7-8 méter mélységből török és török kori leletek kerültek napvilágra, melyek egyértelműen igazolták, hogy az árok nyugati szakasza a Kossuth tér keleti szélén húzódott. Ezen vizesárok újabb részleteire 1971-ben az Ady Endre út 5. számú tízeletemes lakóház előtti szennyvízcsatorna kiásásakor, valamint a Szolnok ispán körüti tízeletemes házsor egyik épületének alapozásakor letek rá.

A Tiszából felszínre került, két hidhoz tartozó cölöpkoncentráció (2003)

Különleges jelentőségű, páratlan lelet került elő azonban 2003 nyarán. Az évszázados rekordot döntő alacsony vízállás miatt tölgyfából készített átkelőhelyek maradványai bukkantak elő

a Tisza medréből. A víz alatti régészeti kutatások csak nemrégiben derítették ki minden kétséget kizáróan, hogy ezek Magyarország legelső állandó Tisza-hídjaival azonosíthatók. A feltárások egyrészt felhívták a figyelmet a Tisza medrében lappangó leletekre, másrészt igazolták, hogy Szolnok 16-17. századi történetének árnyaltabb értékeléséhez a régészeti bizonyítékok sem nélkülözhetők. A sekély vízben, illetőleg az időlegesen szárazra került folyómederben eredeti helyzetben (*in situ*) beágyazódott és jó állapotban konzerválódott cölöphídmарadványokat dokumentáltunk a Tisza bal partjának közelében, a jelenlegi közúti Tisza-hídtól 70 méterrel keletre. Ahhoz viszont, hogy az átkelők pontos helyét meghatározhassuk, szükség volt a jobb part közeli maradványok tervszerű kutatására is. Erre 2006 októberéig kellett várni. Az ekkor elvégzett műszeres vizsgálatok és bűvárrégészeti feltárások eredményeként közvetlenül a Zagyva-torkolat előtt megtaláltuk a török kori hidak két dupla cölöpsorát, így lehetővé vált teljes nyomvonaluk rekonstruálása.

Sokáig úgy tűnt, hogy Szolnok múltjának felderítésében a bőségesen rendelkezésre álló metszetek is szerephez juthatnak. Kiderült azonban, hogy ezek közül csupán három tekinthető „ősforrásnak”: *Georg Hoefnagel* (ejtsd: Hufnahel) 1617-ben közzétett munkája; a második létezését azok a 16. század végi másolatok bizonyítják, melyek példányai külföldi gyűjteményekben, így a stockholmi Királyi Hadilevéltárban is megtalálhatók; a harmadik pedig a *Wilhelm Dilich* (ejtsd: Dilih) 1600-ban megjelent könyvében publikált látkép. A későbbi metszetkészítők *Hoefnagel* és különösen *Dilich* metszetét másolták, illetőleg egymásból vettek át adatokat. Időközben az is világossá vált, hogy ez a három fenti ábrázolás számos valótlanyságot, pontatlanságot tartalmaz, emiatt csupán egyes részleteiket tudtuk felhasználni.

Kutatásaink során az elmúlt években további forrásokat sikerült feltárnunk, emellett szükségünk volt új módszerek bevonására is. A források közül az egyik legfontosabb a budapesti Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtárában található nagy méretarányú, két világháború között készült archív légifelvétel. A mai városképben

A mederből kiemelt, jó állapotban megmaradt, közel 7 méter hosszú, két részből álló ún. toldott cölöp mintavételezése és dokumentálása (2003)

A török kori Szolnok látképe a 16. század utolsó harmadában az 1562-ben vert első tiszai cölöphíddal (Georg Hoefnagel, 1617 – Dr. Vincze Gyula szolnoki ügyvéd magángyűjteményéből)

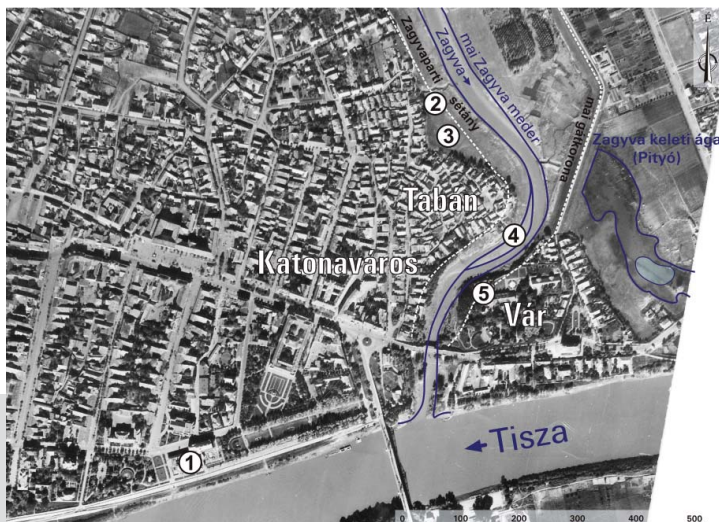
Szolnok a tiszai hajóhíddal a 16. század végén (eredetije a stockholmi Királyi Hadilévéltárban)

ugyanis fellelhető jónéhány olyan jellegzetes középület, mely akkor már létezett, és ezek alapján elvégezhető a városmag hajszálpontos térképi beillesztése (georeferálása). Abban az időben még szó sem volt azokról a régi városrészeket eltüntető nagyberuházásokról, melyek markáns környezet átalakítással jártak együtt, és létrehozták a ma ismert képet (pl. belvárosi lakótelepek felépítése és a Zagyva jobb parti gátrendszerének kiépítése). A légifényképen az alábbi részletekre érdemes odafigyelni:

- pontosan meghatározható a Zagyva egykori keleti ágának helyzete, melyet ekkor már gáttal választottak le az élő ágtól, de még mindig vizezős terület;
- a vársziget alakja csaknem érintetlen formában tanulmányozható, a később teljesen levágott északnyugati bástya egy része is a helyén van még;
- a Zagyva-torkolat a jelenleginél nyugatabbra helyezkedik el;
- a Zagyva jobb parti árterülete még beépítetlen és jól körülhatárolható;
- a Harcsa utca, melynek keleti végéből az ártéren át a Zagyvába futó aktív vízfolyás világosan jelzi a városárok északi szakaszát;
- az utcaserkezet is beszédes, mivel az egykori városárok nyomvonalában található Harcsa utcától délre, a palánkfalal védett hajdani város területe sokkal sűrűbben lakott, mint az attól északra fekvő.

Az MH 86. Szolnok Helikopter Bázis jóvoltából 2005 júniusában egy MI 8-as helikopterrel lehetőségünk nyílt arra, hogy madártávlatból vethessük össze az archív felvételt a jelenlegi városmaggal, továbbá hogy légifotókat készítsünk.

1. Tisza Szálló, 2. egykori Harcsa utcai kifolyó (napjainkban zsillippel ellátva),
3. Zagyva-ártér széle (jelenleg feltöltött),
4. Tabánból levágott terület,
5. napjaink Zagyva sétányának nyomvonala

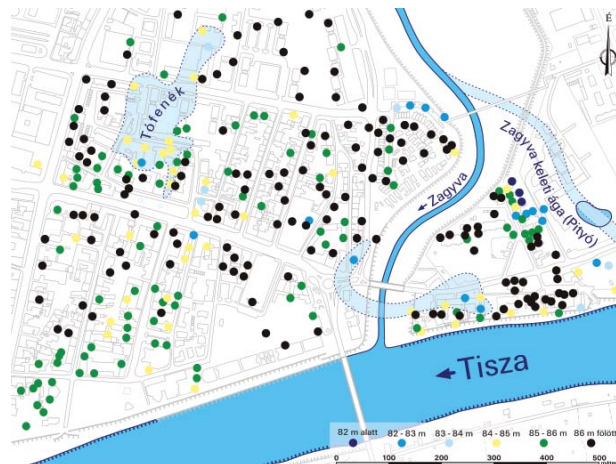
Joseph Riemel hadmérnök 1753-as térképe a szolnoki várról a Tisza-parti várfal metszeteivel, valamint a Tabán legelső ábrázolásával (eredetije a bécsi Hadilevéltárban)

Buxbaum von Lindenfeld 1778-as térképe Szolnokról (eredetije a bécsi Hadilevéltárban)

Még visszább tekintve az időben, áttörést jelentett, amikor a bécsi Hadilevéltárból eredeti és rendkívül pontos, Szolnokot ábrázoló 18. századi hadmérnöki felmérésekhez sikerült hozzájutnunk. Ezek georeferálásával ugyanis elvégezhettük a városmag mintegy 250 évvel ezelőtti rekonstrukcióját.

Végül, de nem utolsósorban, alapvető információkat nyertünk abból a több mint 300 talajmechanikai fúrásnak a kiértékeléséből is, melyeket az elmúlt 40 évben mélyítették le a belváros területén. Ezen utóbbi adatoknak köszönhetően lehetővé vált a közel ezer éve felépített, első ispánjáról Szolnoknak elnevezett megyeközpont föld-fa szerkezetű várának beazonosítása. Emellett képet kaptunk a honfoglaló eleinket fogadó öskörnyezeti viszonyokról is. Így megállapíthattuk, hol voltak a magasabb, megtelepedésre alkalmas térszínek, és merre helyezkedtek el a laposabb, vízállásos területek. A talajmechanikai fúrások fontos információkat szolgáltatottak az emberi megtelepedés intenzitásáról, mely különböző vastagságú rétegek kifejlődéséhez vezetett. Kitűnően mutatták a markáns emberi beavatkozásokat, így további adatokkal összevetve alkalmasnak bizonyultak a mezővárost övező vizesárok 1551-ben kiásott nyomvonalának rekonstruálására.

Öskörnyezeti viszonyok, Szolnok ispán föld-fa vára és a település a 11-13. században

A Tisza jobb partján, az ősi Zagyva-torkolattól nyugatra ezer-ezerszáz esztendeje egy változatos, vízmentes hátakkal, valamint vízállásos és vízjárta területekkel tagolt felszín várta az ideérkezőket, melyet a fenti két folyó ártere szegélyezett. A vízállások az évszakok és a csapadékmennyiség függvényében változtatták kiterjedésüket. A legnagyobb közülük a Tófenék, melynek déli határa a Damjanich János Múzeumnál volt, míg az északi jóval túlnyúlt az Ady Endre úton. Teljes lecsapolása csak a 19. század első felében következett be, területét ezt követően beépítették. Emlékét ma a Tófenék utca őrzi. A Tisza bal partja ezzel szemben lapos árterület, melyet minden áradáskor víz borított. A jelenlegi Tiszaliget körtöltése csak 1961 és 1963 között épült ki, melyet 1970-ben megerősítettek. A mellette található Mentetlen még napjainkban sincs teljesen bevédve, ahogy ma is élő neve mutatja.

bolygatott, fedett és beépített, a település lehetséges kiterjedésének megállapításakor kizárólag a talajmechanikai fúrások adatai alapján körvonalazott, megtelepedésre alkalmas hátaik számbavételére hagyatkozhatunk. Eszerint az erre a korszakra jellemző veremházak a vártól közvetlenül északnyugatra, a Zagyva magaspartján sorakozhattak a mai Tabán területét is beleértve. Láthatjuk, hogy Szolnok legkorábbi településmagja valójában nem a Tisza mentén, hanem a Zagyva keleti ágának jobb partján terült el. Árpád-kori plébániatemplomának maradványait ugyan még nem ismerjük, de feltehetően az ispánsági várban, a későbbi gótikus templom helyén vagy annak közelében állhatott, és a tatárjáráskor pusztult el. Az egykori keresztény hitéletre vonatkozóan viszont találunk régészeti leleteket. Ezek közül a legfontosabbak egy 11. századra keltezhető bronz ereklyetartó kereszt és egy ugyancsak bronzból készített körmeneti kereszt a 12. századból, mely utóbbira a Tisza Szálló építéskor bukkantak 1928-ban.

A palánkvár felépítése és a mezőváros megerősítése 1550-1551-ben

Régészeti feltárások hiányában Szolnok 14-16. századi településtörténeti folyamataihoz nincs támpontunk. Azt is csak írott forrásokból tudjuk, hogy a 15. század első felétől mezővárosi fejlődése komoly lendületet vett. Bizonyosra vehető, hogy lakosainak száma, valamint – ezzel összefüggésben – a település mérete a korábbihoz képest jelentősen megnövekedett, határa pedig kiterjedt délnyugat felé egészen a Tiszáig. 1550-1551-ben azonban a palánkvár felépítése és a város megerősítése nem ennek következtében történt, hanem hadászati jelentőségéből fakadóan a török terjeszkedést volt hivatva megakadályozni a Tisza vonalánál.

Habsburg Ferdinánd királyi hadvezetése *Niklas von Salm* (ejtsd: Zálm) generális, valamint *Báthori András* főkapitány alatt hozzávetőleg tízezer embert vont össze, és Szolnokot 1550. szeptember 14-én, a Szentkereszt felmagasztalása ünnepén megszállták. Elsőként a várak kiásását kezdték meg. Egyszerre 5-600 ember dolgozott folyamatosan: egész vármegyék parasztsága, gyalog és igás napszámosok. Rajtuk kívül a királyi haderő különböző nemzetekhez (pl. cseh, morva, spanyol) tartozó alakulatai, továbbá

német ácsok, Egerből pedig itáliai kőfaragók működtek közre. Sőt, a közeli török fennhatóság alatt lévő városok közül Nagykőrös, Kecskemét és Cegléd is hozzájárultak a vár felépítése mellett a város megerősítéséhez. Az ágyúkat cseh pattantyúsok telepítették, és ők gondoskodtak a szertár építéséről, ahol a lőport és az ágyugolyókat tárolták. Hihetetlen, de igaz, hogy ez a közel egy esztendeig elhúzódó hatalmas vállalkozás sikerrel zárult. Szinte a török orra előtt építették fel az új erősséget.

Az erődítési munkálatok markáns környezet átalakítással jártak együtt. Következései napjainkban is láthatók. Egyrészt egy szigetet hoztak létre azáltal, hogy a Zagyva eredeti, tiszai torkolatától nyugatra egy új Zagyva-medret ástak ki a vár északi és nyugati oldala mentén. Másrészt ezen a Tisza és a Zagyva folyók által teljesen körülölelt várszigeten a mesterségesen kialakított mederből kitermelt föld felhasználásával létesítették az erősség palánkfalait, illetve töltötték fel belső szintjét. 1551-ben pedig a mezőváros vizesárkának kiásásával – melynek földjéből építették a város palánkfalait – a Zagyvát és a Tiszát egy újabb csatornával kötötték össze. Ma már sem a városárok, sem a Zagyva ősi keleti ága nem funkcionál. Az előbbinek teljesen nyoma veszett, az utóbbira a MÁV Kórház mély fekvésű telke és az intézmény előtti kis tó emlékeztet. Ugyanakkor a Zagyvának a Tabántól egészen a Tiszáig húzódó egyetlen élő szakasza az 1550-es várépítésnek köszönhetően jött létre.

A Tisza és a Zagyva torkolatánál elkészült palánkvár a korábbi ispánsági föld-fa vár helyét is magában foglalta, de elődjénél jóval nagyobb és természetesen korszerűbb volt. Alakja szabálytalan trapézhoz hasonlított, sarkain és a vízikapu mellett szögletbástyákkal erősítették meg. A vár mellett a mezőváros falait és bástyáit is palánkból építették, melyek nagy ellenállóerőt tanúsítottak az ágyugolyókkal szemben. Palánkerődítést elsősorban akkor alkalmaztak, ha kevés idő állt rendelkezésre és emiatt gyorsan kellett haladni, illetőleg ha kőhiányban szenvedtek. Maga az építkezés az alábbi módon történt: két nagy több mély és keskeny cölöpárkot ástak ki egymással párhuzamosan, majd ezekbe állították a cölöpöket, amiket vesszővel fontak össze. Az így összefont cölöp-sorok között földdel, agyaggal töltötték ki, amit ledöngöltek. Végül pedig a fal külsejét betapasztották, hogy ne lehessen felgyújtani (*l. Hoefnagel metszete*).

**Szolnok
1550-
1551-ben
épített
erődítései**

Szolnok várát a palánkfalak mellett vizesárok is védte, amelybe belevezették a Zagyvát. Három kapuja ismert, melyek közül az egyik a nyugati, a másik a keleti, a harmadik pedig a déli falon a Tiszára nyíló vízikapu (*l. Hoefnagel metszete*). A nyugati kapu nagy valószínűséggel kőből épülhetett. A mezővárost árok és palánkfal csak nyugatról és északról védte, míg keletről és délről, a Zagyva, illetőleg a Tisza felől teljesen nyitott volt. Arról azonban, hogy ezen időszakban a vár és a város területén hol és milyen épületek állhattak, csak kevés adattal rendelkezünk. Egyedül annak a gótikus stílusban épült, támpillérekkel tagolt kőtemplomnak a helye azonosítható a várban, a későbbi dzsámi helyén, melyet 1551. április 21-én kelt levelében az első szolnoki várkapitány, *Zay Ferenc* említ.

A mezőváros kiterjedésére 1551-ben felépített védműveinek elhelyezkedéséből következtethetünk, hiszen azok minden bizonnyal a meglévő települést határolták. A vizesárok teljes nyomvonala régészeti megfigyelések, talajmechanikai fúrások, hadmérnöki felmérések, történeti térképek és írott források, valamint az utcaszerkezet alapján rekonstruálható. Méretei: szélessége átlagosan 14 méter, mélysége pedig 4-5 méter lehetett. Nyomvonalának déli vége a Tisza Szálló keleti része alatt torkollott a Tiszába, melybe az 1660-as évek közepén három napot itt töltő *Evlia Cselebi* világutazó szerint belevezették a Zagyva vizét. Úgy gondoljuk, hogy ez csak magasabb vízszinteknél, áradások alkalmával volt lehetséges. A Rákóczi-szabadságharc után már főként csupán belvízlevezető csatornaként funkcionálhatott, ugyanis a talajmechanikai fúrások alapján a városároktól közvetlenül nyugatra helyezkedett el az a nagyobb kiterjedésű, mélyebb fekvésű, vízállásos terület, a Tófenék, melynek esőzések utáni felgyülemlt vizét vezette le a Tiszába. A Tisza Szálló építésekor megtalált, az előző fejezetben már említett Árpád-kori körmeneti kereszt előkerülési helye pontosan a szóban forgó vizesárokba esik. Ezt a hordozható kegytárgyat feltehetően Szolnok 1552-es török kézre kerülésekor távolíthatták el a feldúlt várbéli gótikus templomból, és hogy megszabaduljanak tőle, beledobták a várost kerítő sáncárokba.

A városárok nyomvonala a Tisza Szállótól észak felé, a Szigligeti utca alatt folytatódik. Erre az utcára az 1870-es évektől nem hivatalos elnevezésként a Büdös köz névalakot használták, majd 1894-1926 között hivatalosan is Csatorna utca lett a neve. Innen a vizesárok a Kossuth tér 1. szám alatti irodaház nyugati része alatt húzódik egészen az Ady Endre útig. Utolsó, északi része az egykori Harcsa utca vonalának feleltethető meg. Zagyvára nyíló kifolyója a két világháború között készült archív légi-felvételen még aktív és egészen jól látható (*l. archív légifotó*).

A török hódoltság korában

Szolnok 1552. szeptember 4-ei elfoglalása után a hódítók az újonnan kialakított szandzsák központjában fokozatosan átépítették a palánkvár szögletbástyáit körbástyákká (*rondella*), illetőleg a szögletbástya-rondella kombinációja is megfigyelhető. Ez a folyamat jól nyomon követhető a három 16. század végi látképen. A szükséges alapanyagok és a munkaerő biztosításának oroszlánrészét a törökök adó formájában a fejlett kézművesiparral rendelkező Debrecenre hárították. A muszlim lakosság (hivatalnokok, egyházi személyek, iparos réteg, kereskedők) és katonaság – az írott források tanúsága szerint – nemcsak a szűk, kertek nélküli, faszindellyel fedett házakkal telezsúfolt várban lakott, hanem a tágasabb, nyugat és észak felől árokkal, palánkkal védett, szellősebben beépített, szérűskertekkel övezett városban is megtelepedett.

Figyelemre méltó, hogy a Szolnok elfoglalását követő fél évszázad során a helyi keresztény magyar lakosság száma erőteljesen csökkenő tendenciát mutat. A 17. század közepére már bizonyosra vehető, hogy a városképpel együtt a népesség is teljesen balkanizálódott. *Evlia Cselebi* 1665-ben úgy számolta, hogy a szandzsák „háború idején a dzsebelikkel [azon lovasok elnevezése, kiket háború idején a kisebb és nagyobb hűbéresek meg a szandzsákbégek tartoztak kiállítani jövedelmeik arányában] és a pasa katonaságával együtt háromezer katonával [vonul ki].” Ezen kívül „várparancsnoka s ötszáz főnyi várőrsége van [...]”. A muszlim kézművesekről és kereskedőkről nincsenek számszerű adataink, de az itt talált fazekastermékek és keleti importkészítmények (izniki fajansz, kínai porcelán) tanúskodnak jelenlétükről. A balkáni eredetű karcolt díszes (*sgraffito*) kerámiának a magyarországi hódoltság viszonylatában is gazdag és változatos jelenléte alapján felmerült, hogy ennek a Tiszán ideérkező kereskedelmi árunak itt volt az elsődleges lerakóhelye, s innen szállították tovább. Az egyházi előjárókról és hivatalnokokról, valamint a polgári lakosságról kevés információval rendelkezünk. A fürdős, valamint prédikátor (*váiz*), az imára hívó *müezzín* mellett a helyi értelmiségről és népességről *Evlia* így ír: „[...] *Sejhül'-iszlámja*

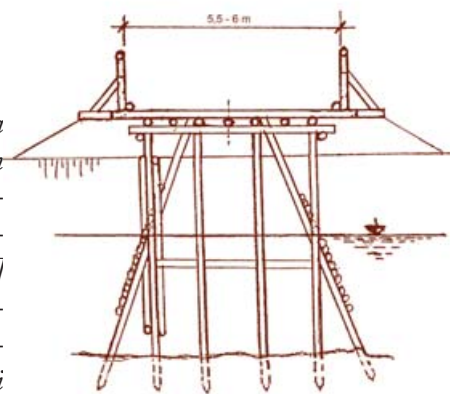
1. Bektas pasa dzsámija és a török fürdő feltételezett helye,
2. a várbéli török fürdő feltételezett helye, 3. a 16. század végi hajóhíd, 4. a 16. század legvégén felépített cölöphíd, 5. a legelső, 1562-ben létesített állandó Tisza-híd

[főmufti, főpap, vallási főjogász], nákiül-esráfja [a kádik rendjének egyik magasrangú tagja], százötven akcsés kádija, szandzsákbégje és vajdája, piacfelügyelője, vámszedője, építési és vámfelügyelője, adófelügyelője és más előkelő ágái vannak. [...] [Szolnok] minden lakosa bosnyák hitharcos. Főleg kereskedelem-ből élő csapat: jó és kedves természetű, igaz és vallását gyakorló személyek [Mohamed] népének istenfélői közül, sokan közülük Isten útjának harcosai. Nyelvük szerb, bolgár, potur [bosnyák], latin és magyar, mint-hogy Magyarország a lakóhelyük. [...]”.

A várkapuk közül *Evlia Cselebi* szerint a nyugati volt a hangsúlyosabb, mely elnevezéséből is kiténik: Nagykapu. A hódoltságot 1594-ben felkereső *Ásik Mehmed* és az ő munkájából merítő *Bebrám Dimiskí* földrajzíró – aki *Evlia* kortársa volt – úti beszámolójából derült csak ki, hogy ezt másképpen Belgrádinak hívták, „[...] Ez kőkapu, *Murtedā pasa* építtette; tetejére egy erős hangú órát tétetett [...]”. A keleti kapunak pedig Egri volt a neve. Ezekon kívül még a vár vízikapujáról, dzsámijáról, börtönéről – melyben többek között *Mahmúd bég* foglyaként 1562–1563 között raboskodott *Szegedi Kis István* kálvinista prédikátor – történt említés, valamint a *Bektas pasa* által a városban épített muszlim templomról, fürdőről, továbbá a kikötőről és a Tisza-hídről. A hódoltság korában zajló számos építkezés közül azonban csupán háromnak a helyét ismerjük pontosan a régészeti feltárásoknak köszönhetően. Építési idejük sorrendjében ezek a következők: a várban található Szulejmán szultán dzsámi (1550-es évek), az első Tisza-híd (1562), végül pedig a 16. század legvégére keltezhető második Tisza-híd.

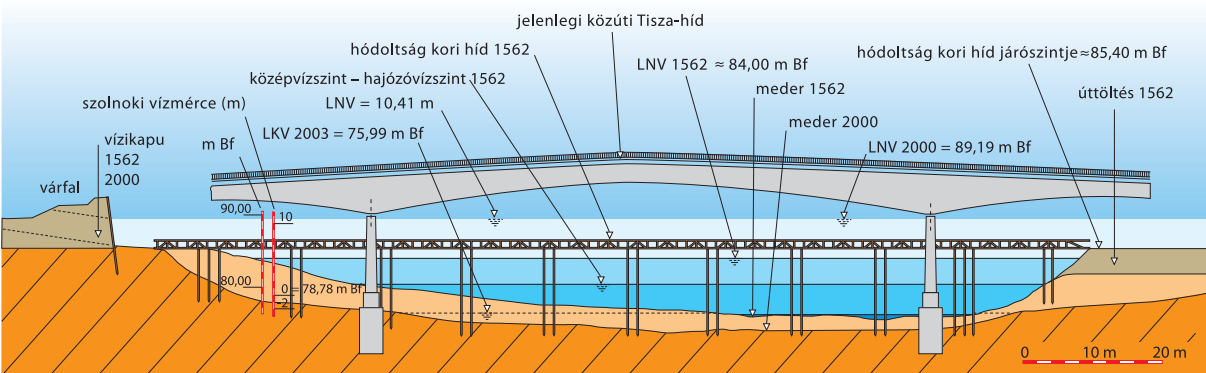
A legkorábbi állandó tiszai átkelőt *Güzeldzse Rüsztem* budai pasa építtette. A kortárs *Verancsics Antal* egri püspök 1562. május 29-én kelt levelében az alábbiakban számol be erről: „[...] A budai pasa Szolnoknál vala, és már belekezdv vala hidat rakni az ő vára alatt, az ellenségnek közelében a Zagyva partján, és – ahogy mondják – nagyon kitarító munkálatokkal, olyan szélességgel, hogy két szekeret befogadjon, az negyedrészeiben már csaknem el is készült vala. [...]”. A várárokhoz, a jelenlegi Zagyva torkolatához vezető cölöphidat *Hoefnagel* metszete örökítette meg.

A híd beazonosítását a 2003-ban és a 2006-ban elvégzett víz alatti régészeti kutatások tették lehetővé. Az átkelő hossza kb. 110 méter, míg a nyomsáv (járószint) szélessége mintegy 5,5-6 méter volt. A hidat a két hídfő között legalább 9-10 fából készített pillér (kétsoros cölöpjárom) támasztotta alá, azonban könnyen előfordulhat, hogy ennek duplájával kell számolnunk. A cölöpjármok függőleges és ferde oszlopai a meder közepén átlagosan 10-12 méter hosszúak lehettek, de a partközelen természetesen ennél rövidebbekre volt szükség. A rekonstruált török kori cölöphíd jóval alacsonyabb lehetett, mint a mai közúti átkelő. Ennek oka egyszerű: a Tisza a gátépítéseket megelőzően az árvizek során több mint 5 méterrel lejjebb tetőzött, mint manapság. Pusztulásának sem pontos okát, sem pedig időpontját nem ismerjük. A tiszai jeges áradások mellett ugyanolyan valószínűséggel történeti események is szóba jöhetnek, mint például a 15 éves háború időszaka, különösen 1595 ősze, amikor Szolnokot megostromolták. Ezután a mai közúti Tisza-híd térségében rövid ideig fennálló hajóhidat létesítettek (*l. stockholmi látkép*). A 16. század legvégén épült fel a második cölöphíd, melynek nyomvonala az elsőtől közvetlenül nyugatra található, és már nem a várhoz, hanem a városhoz vezetett (*l. Dilich metszete*). Szeretnénk arra is felhívni a figyelmet, hogy a 16-17. századi várárok és a jelenlegi Zagyva tiszai torkolata szinte hajszálpontosan ugyanott helyezkedik el.

Kérdés persze, hogy mi lehetett az oka annak, hogy a korábbi ideiglenes hajóhid már nem felelt meg az igényeknek, s a 16-17. század fordulója előtt újból állandó cölöphíd építésére kellett fogni. Bizonyára nyomós indokok álltak háttérben: a 15 éves háborúban főként katonai, annak lezárultával pedig az ismételt megélénkülő gazdasági forgalom mellett a település stratégiai jelentőségének erősödése, s ezzel összefüggésben az átkelő teherbírásának növelése ha nem is kizárólagos, de fontos elemek lehettek. Szolnok státusza a 16. század legvégén alapvetően megváltozott, addig ugyanis a budai vilájet egyik határ menti szandzsákközpontja volt. Eger 1596-os elfoglalását követően viszont az Oszmán Birodalom határa jelentős mértékben északabbra tolódott. Városunk térsége ebben az újonnan megszervezett közigazgatási egységben, az egri vilájet részeként viszonylag biztonságos háttérnek számított.

A Tisza kereszt-szelvénye a török kori és a mai medrekkel, hidakkal, valamint a fontosabb vízszintekkel (LNV = legnagyobb vízszint, LKV = legkisebb vízszint, Bf = Balti-tengerszint feletti magasság)

Utánpótlási bázissá nőtte ki magát, s alkalmanként, a nagyobb hadjáratok során jelentős katonaságot állomásoztattak itt, és a Duna-Tisza közti hódoltsági területekről is ide halmozták fel az élelmiszerkészleteket. Nagyobb hadtestek mozgósításakor meg kellett erősíteni a cölöphidat, 1663-ban pedig kiszélesítették, hogy a nehézágyúk, a megrakott társzekerek, valamint a fegyveres gyalog- és lovascapatok is gond nélkül átjussanak rajta.

A hidakat magyar mesteremberek építették, és főként Debrecen városára nehezedett az a feladat, hogy a rendszeres évi adón kívül a vár mellett az átkelőhelyek javításáról, valamint a fenntartás anyagszükségletéről gondoskodjanak. Nagykőröstől Debrecenig több száz település tartozott adózni, fákat szállítani és ingyenmunkával hozzájárulni karbantartásukhoz. Mivel a vár és a Tisza-híd miatt a debrecenieknek huzamosabb ideig kellett Szolnokon tartózkodniuk, 1642-ben városuk lakóépületet vásárolt számukra két török vitéz szomszédságában. A Tisza és az országút között fekvő, deszkafedelű, tornácos ház két szobából, két kamrából és egy boltból állt, hozzá istálló, kert és udvar is tartozott.

A hódoltság korának békétlen viszonyai azonban a Tisza-hidakat sem kímélték. A számos határ menti portya, kisebb-nagyobb csatározás mellett utalhatunk a fent említett 15 éves háborúra, amikor 1595-ben Szolnokot megostromolták, 1599 nyarán pedig szabad hajdúk csaptak le a városra a környéken tartózkodó tatárokat üldözve. Az igazi veszélyt a cölöphidakra valójában az évenkénti jégzajlások, jégtorlaszvonulások jelentették, melyek számottevő pusztítást okoztak szerkezetében. 1684 márciusában például a jég hatalmas rombolást végzett: az átkelő 12 „szemét” (11 pillérét) elvitte. A szandzsákbég ekkor 300 főt parancsolt Szolnokra. Debrecen tanácsa a szatmári ácsokat küldte ide, s a munkálatok nagyságrendjét mutatja, hogy még októberben is folyt a javítás. Egy év múlva, 1685 márciusának első napjaiban a híd ismételen hóolvadáskor rongálódott meg. Az áradás elsodorta deszkáit, s két végének bálványfái is megtörttek. A munkát és az anyagok pótlását, mely 40 szál kemény tölgyfadeszkát és 30 szál lábfát tett ki, Debrecennek kellett állnia. Az átkelőnél dolgozó munkások még nem tudták, hogy Szolnokon ez lesz az utolsó munkájuk, hiszen október 18-án a vár felszabadult.

A várban felépített, kupolával fedett Szulejmán szultán dzsámi helye régóta ismert. Mindhárom ősforrásnak tekinthető szolnoki látképen, továbbá ezek másolatain kivétel nélkül megtalálható. A muszlim templomot a valódi forrásértékkel rendelkező 17-19. századi hadmérnöki felméréseken is rendre feltüntetik mindig ugyanazon a helyen: a déli várfal mellett,

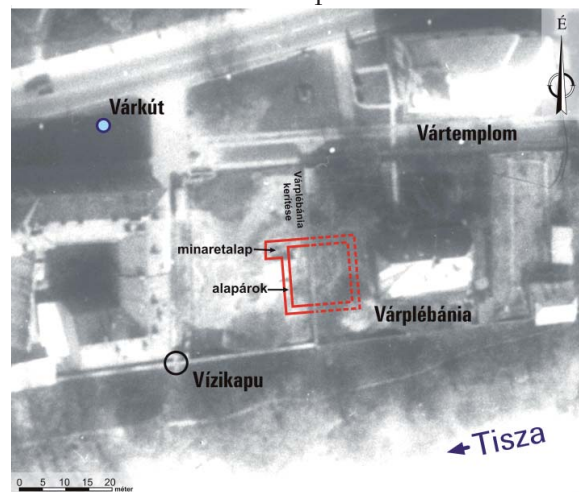
a Tiszára nyíló vízikapu közelében. Ezek közül *Joseph Riemel* (ejtsd: Jozef Rímél) 1753-ban és *Buxbaum von Lindenfeld* 1778-ban készített színes kéziratos térképeit kell megemlítenünk precizitásuk miatt. Az előbbin jól kivehető az időközben szentéllyel bővített, keresztény templommá átalakított muszlim imahely négyzet alakú alaprajza, mely környezeténél magasabban helyezkedett el, nyugat felől csak lépcsőkön lehetett megközelíteni. Az utóbbin pedig a dzsámi részletgazdag és pontosan rögzített környezete (vízikapu, várkút stb.) érdemel figyelmet.

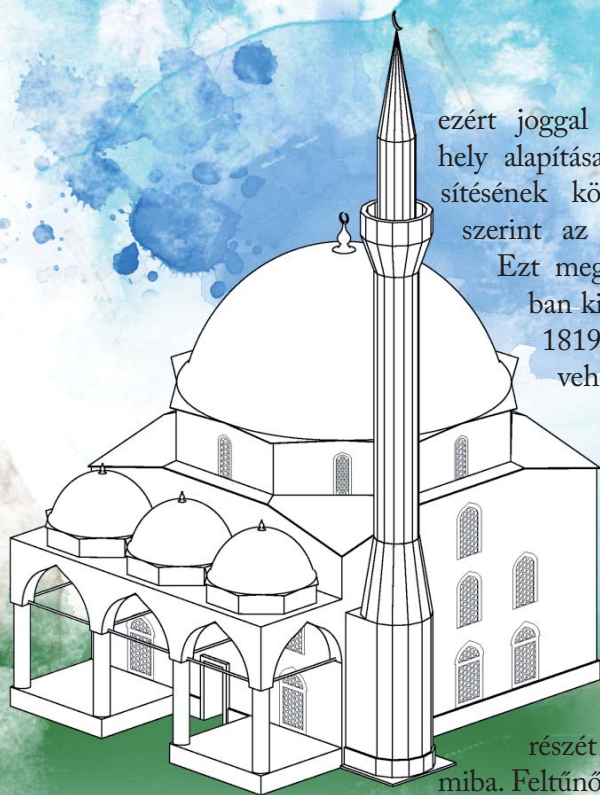
Joseph Riemel térképe alapján ismert, hogy a muszlim imaház mind a magyarországi hódoltságban, mind pedig a Balkánon a legáltalánosabban elterjedt négyzet alaprajzú típus épületekhez tartozik. Ennek köszönhetően végezhattuk el a – jelentős részben a Várplébánia telkére áthúzódo – teljes alaprajz rekonstrukcióját. Ha pedig sorrendbe állítjuk a magyarországi hódoltságból ismert négyzet alaprajzú imahelyeket, akkor meglepő eredményt kapunk. A legnagyobb a Pécsen ma is álló Gázi Kászim pasa dzsámi (18,4x18,4 méter), ezt követi az ettől csupán 2,5 méterrel kisebb szolnoki Szulejmán szultán dzsámi és a Buda-Vízivárosban meglátogatható Tojgun pasa imahelye (15,9x15,9 méter).

Ezek után jogosan merülhet fel az alábbi kérdés: *miért volt szükség Szolnokon ilyen nagyméretű dzsámira?* Ennek több oka is lehetett, de a legfontosabb minden bizonnyal az, hogy erre komoly igény merült fel. Stratégiai jelentőségét felismerve a törökök folyamatosan jelentős számú katonaságot állomásoztattak itt. Emellett a település már 1553-tól az egyik legnagyobb kiterjedésű szandzsák székhelyeként közigazgatási központ lett. Így a főként muszlimok alkotta helyőrség mellett az ugyancsak államvallást követő civil polgári lakosság számaránya is felduzzadt. Az 1562-ben felépített Tisza-híd miatt közlekedési, gazdasági és kereskedelmi tekintetben is felértékelődött Szolnok, mely tovább növelte az ide telepedő mohamedánok lélekszámát. Márpedig az állam igyekezett gondoskodni a muszlim hívekről, ha építkezett, nagy méretekben tette.

A várban állt dzsámit valamikor a 16. század második felében építették, közelebről meg nem határozható időpontban. Az uralkodói dzsámik azonban jobbára a foglalás után szoktak létrejönni,

A várban, a Tisza közelében található Szulejmán szultán dzsámi feltárt (folyamatos vonal) és rekonstruált (szaggatott vonal) alaprajza (légfelvétel 1974, FÖMI Archivum)

ezért joggal feltételezhetjük, hogy ezen imahely alapítása az 1550-es évekre tehető. Létesítésének körülményeit nem ismerjük. *Evlia* szerint az épület faragott kövekből készült.

Ezt megerősíti, és a minaret vonatkozásában kiegészíti *Gorové László* történész, aki 1819-1820-ban még alaposan szemügyre vehette az álló épületet, illetőleg a helyszínen is gyűjtött információkat.

Ezek az adatok felvetik annak lehetőségét, hogy az építőanyag eredetileg a *Zay Ferenc* várkapitány 1551. április 21-én kelt levelében említett, támpillérekkel tagolt gótikus templomhoz tartozhatott. Amikor átalakították, illetőleg elbontották, köveinek legalább egy

részét másodlagosan beépítették a dzsámiba. Feltűnő, hogy a magyarországi hódoltság új építésű muszlim imahelyeitől eltérően, melyeknek imafülkével (*mibráb*) ellátott fala mindig délkelet felé, „a városok anyja”, Mekka irányába néz, a szolnoki nincs tájolva. Ennek oka lehet valamilyen korábbi építmény felhasználása az építkezések során. Valószínűleg a gótikus templomot építhették át. Ott, ahol lehetett, a falazatot meghagyták, ahol pedig nem, visszabontották és a középkori templom alapjára húzták fel a dzsámit, illetőleg újonnan alapoztak, s erre emeltek falat. Ezen gondolatmenet igazolására csak a régészeti feltárások deríthetnek fényt. Az bizonyos, hogy *Gorové László* a déli falon két egymás melletti, kőkeretes, gótikus formájú, befalazott ajtót észlelt.

Az 1973-ban végzett régészeti feltáráson a minaret alapjának alsó részén, másfél méter mélységben egymás mellé helyezett fagerendák nyomait azonosították, fölötte pedig mészbe ágyazott faragott köveket, majd kőtörmeléket rétegesen. Az épület nyugati alapárkát – az ásatási dokumentáció alapján – 1,4-1,5 méter szélességben, míg az északit és délit 1,55-1,6 méter, illetőleg 1,4 méter szélességben ásták ki. Mélységük 1,3-1,5 méter. A legfelső talajszint vastagságára vonatkozóan nem találtunk adatot, de a közelben lemélyített talajmechanikai fúrások szerint ehhez legalább másfél métert hozzá kell adni, hogy megkapjuk az alapárkok tényleges mélységét. Így az épület alapja mintegy 3 méter mély lehetett. A dzsámi Várplébánia telkére eső részén a jelenlegi tengerszint feletti magasság 89,36 méter.

A Szulejmán dzsámi rekonstrukciója felülnézetből (készítette: Kómár Mihály és Kertész Róbert)

Uralkodói imahelyünk a magyarországi és a balkáni emlékek legáltalánosabban elterjedt alaptípusába tartozik. A néhány rendelkezésre álló adat és a párhuzamok – elsősorban *Kászim pasa* pécsi dzsámija – alapján megkíséreltük rekonstruálni a dzsámi tömbjét. Eszerint a szabályos négyzet alaprajzú dzsámi belső terét nyolcszög keresztmetszetű dobon ülő, nyomott ívű félgömbkupola fedte. Ennek borítása ólomból készült, mely *Evlia* szerint művészi látványt nyújtott. Bár az előcsarnokra semmiféle konkrét adatunk nincsen, a dzsámi méretei alapján annak egykori létezését valószínűnek tekintjük. Az imaterem déli falának közepét a falba mélyített *mibráb* foglalta el. Ezzel szemben, az északi falon nyílt a dzsámi egyetlen bejárati kapuja. A belső tér tagolására (karzat), berendezésére (szószék), padozatára, festésére és díszítésére vonatkozóan nincsenek adataink.

Rézkanna,
17. század
(Szolnok-
Vár)

Az imaterem belső falain *Gorové László* felfigyelt az akkor már hiányzó kupola tartóelemeinek még látható maradványaira. Párhuzamok alapján valószínűsíthető, hogy a déli falat a földszinten a *mibráb* mindkét oldalán két-két számárhátíves ablaknyílás törte át, amelyeket ugyancsak számárhátú ív keretezett. A második szint félköríves záródású négy ablaka a földszintiekkel azonos tengelyben helyezkedett el, míg a harmadik szint egyetlen ablaka a *mibráb* tengelyében állt. A szemben lévő bejárati oldal felől az imaterem belső megvilágítását az ablakok két szintben biztosították: a földszinten a kapu két oldalán egy-egy, míg a második szint három ablaka közül az egyik a kapu, a másik kettő pedig a földszintiek tengelyében. Az egymással szemben lévő keleti és nyugati homlokzati falakat áttörő ablaknyílások három szintben, 3-3-1 osztásban, szimmetrikusan lettek kialakítva. Az utóbbiak a falak függőleges tengelyében találhatók. A kívül nyolcszög, belül kör keresztmetszetű kupoladobot az oldalfalak tengelyében egy-egy, összesen nyolc ablaknyílás törte át. Az épülettest felső sarkai lecsapottak voltak. A dzsámi minaretje a bejáratától jobbra csatlakozott az imaterem nyugati falához, és feltehetően az imateremből lehetett megközelíteni.

A Szulejmán szultán dzsámitól eltérően egy másik szolnoki, magánalapítású muszlim imahelyről lényegesen kevesebb ismerettel rendelkezünk. *Ásik Mehmed* és *Behrám Dimiskí* leírásaiból tudjuk, hogy építtetője *Bektas pasa* volt. *Bektas* 1596–1598 között szandzsákbébként működött Szolnokon. Ezt követően 1602-ig az egri, majd 1602-től 1604-ig a temesvári vilájet beglerbége lett. Végül, 1604. augusztus 5-én budai pasává nevezték ki, de a következő év májusában az esztergomi hajdúk egy rajtaütésen megölték.

A Szulejmán szultán dzsámi távlati ábrázolása délről, a Tisza felől 1687-ből (81. oldali rézkarc részlete)

A dzsámi alapítási ideje pillanatnyilag ismeretlen, az írott források alapján a 16. század végén keletkezhetett. *Bektas*nak a településhez való szoros kötődését mutatja, hogy pályája következő állomásán, egri beglerbégként a dzsámi működési költségeit kívánta hosszabb távon is biztosítani 1600 májusában a hozzá kapcsolódó alapítvány kibővítéséért folyamodva az udvarhoz. A muszlim imaház típusára és hollétére a stockholmi ábrázolás alapján következtethetünk (*l. stockholmi látkép*). Eszerint a város központi helyén feltüntetett dzsámit azonosíthatjuk a *Bektas pasa* által alapítottal. Mivel kupolával jelenítették meg, így nagy biztonsággal kijelenthetjük, hogy a várbelihez hasonlóan a négyzet alaprajzú, egy minaretos típusba sorolható. Méretei azonban lényegesen elmaradhattak az uralkodói dzsámiétól, falainak hosszúsága bizonyosan nem haladta meg a 10-12 métert. Helye az egyetlen városkapuhoz vezető egykori országút, a jelenlegi Kossuth út mellett, attól közvetlenül délre, a Damjanich utca és a Technika Háza közötti területen valószínűsíthető. Ennek szomszédságában – talán éppen a *Hoefnagel* metszetén a várban látható uralkodói dzsámihoz és a mellette lévő török fürdőhöz hasonlóan – állhatott az a *Behrám Dimiskí* által említett fürdő, amelynek építését ugyancsak *Bektas* nevéhez köti. A fürdő a vallási előírásoknak megfelelő tisztálkodás mellett a társadalmi életben is fontos szerepet játszott, és valószínű, hogy ennek bevételei a dzsámi fenntartási költségeihez járultak hozzá.

A fentiek mellett ugyancsak látképi ábrázolásokkal rendelkezünk még a vár keleti fala mentén futó várárok és a Zagyva keleti ága közötti ártéri szigetről. *Evlia Cselebi* szerint itt található a vértanúk temetője, melyet felfedezhetünk *Hoefnagel* metszetén. *Evlia* leírásából megtudhatjuk, hogy a városfalnak a 17. században öt bástyája és egy kapuja volt, amit a későbbi ábrázolások megerősítenek. A szolnoki védművek a hódoltság korának végére azonban meglehetősen elhanyagolt állapotba kerültek, különösen

1660-tól, Várad elfoglalása után, mert az addig a szolnoki Tisza-híd és vár karbantartását végző debrecenieket a törökök ehhez az újonnan elfoglalt erősséghez ugyancsak kirendelték dolgozni. A várárok mindkét ága feliszapolódott a tiszai torkolatnál, és megszakadt közvetlen összeköttetése a szőke folyóval.

A török kori Szolnokot bemutató bronz térplasztika a város főterén, Borbás Márton szobrász: Szolnok 1585 című alkotása (2008)

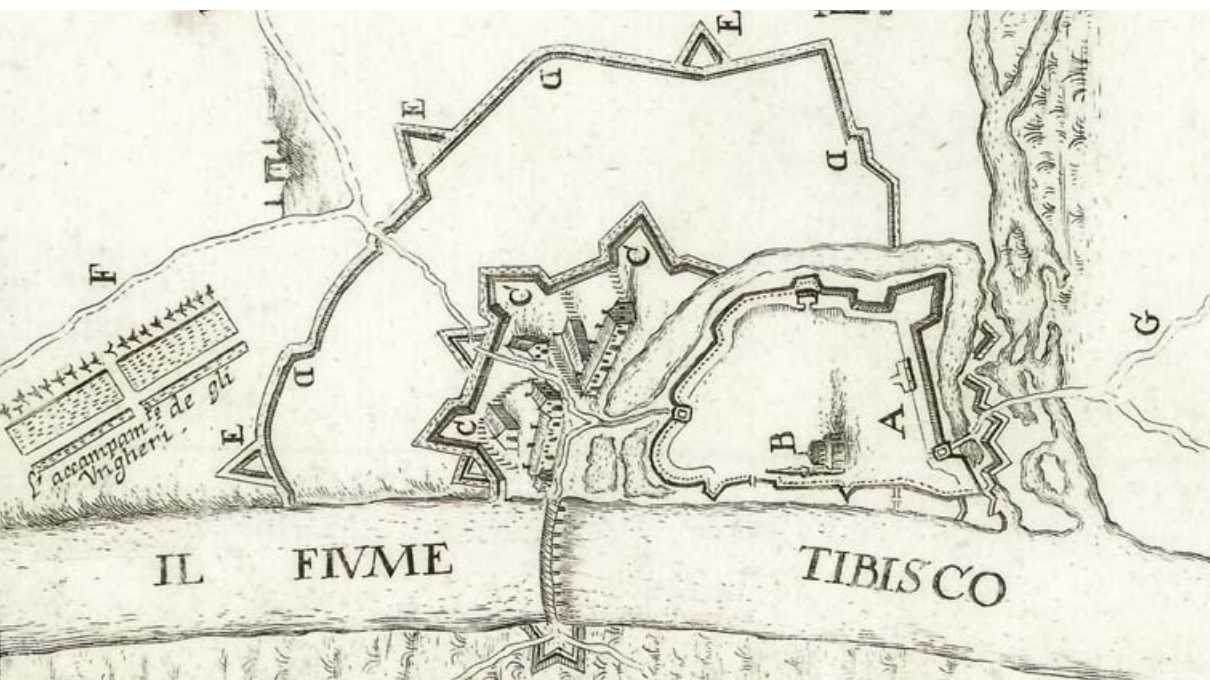

Újratelepülés és felzárkózás a 17. század végén

A város a 133 éves török uralom alól 1685. október 18-án szabadult fel. Harc nem alakult ki, mert az utolsó szandzsákbég, *Musztafa* ostrom nélkül adta fel, bár elmenekülése előtt a várat, a várost és a Tisza-hidat felgyújtatta. Bektas pasa dzsámija és a török fürdők ennek a tűzvésznek eshettek áldozatul, vagy nem sokkal később bonthatták el épületeiket. Ezzel magyarázható, hogy még emlékük is teljesen feledésbe merült. A törökök által emelt lakóházak egy része azonban épségben maradt, így használatba vehették az újonnan letelepedők. A császáriak a várban az elfoglalást követően elvégezték a legszükségesebb javításokat, és a törökök által a 16. század legvégén létesített tiszai cölöphidat – melynek a városi hídfő előtti része egy szakaszon felhúzható volt – üzemképes állapotba hozták. Újjáépítése 1689-ben kezdődött, de csak három év múlva fejeződött be. Nyomvonala ekkor gyakorlatilag változatlan maradt.

A Szulejmán szultán dzsámit az ide települt ferences szerzetesek nem rombolták le, hanem keresztény templommá alakították vissza, amely ebben a minőségben még 135 évig működött. 1687 után bonthatták el előcsarnokát és minaretjét. Bejárati kapuja ugyan a helyén maradt, de az imaterem ablaknyílásainak egy részét befalazták, illetőleg újakat létesítettek; keleti falához szentélyt, sekrestyét, végül pedig egy harangtornyot építettek. A főépület 1696-ban nyerhette el végleges formáját azzal, hogy a várparancsnok javaslatára leszedték ólomborítású kupoláját és eladták. A befolyt összeg nemcsak az új tető költségeit fedezte, hanem a várban álló kaszárnyák helyreállítására is futotta. Tetejét ezután deszkával lezárt

A töröktől visszafoglalt és építés alatt álló vár és a város alaprajza 1687-ben (eredetije a bécsi Hadilevel-tárban)

síkfödém és nyeregtető fedte. A Vártemplom – az időközben mellette felépített ferences rendházzal együtt – 1697-ben leégett, de a következő évben kijavították. Az épület belső felújítását 1700-ban végezték el.

Mivel az ország más részein a török elleni háború ezekben az években még javában zajlott (Égert 1687-ben, Gyulát csak 1695-ben foglalták vissza), Szolnok is felvonulási területnek számított, emiatt a hadimunkálatok sem zárultak le. A hadmérnöki felmérésekből megállapítható, hogy új védműveket létesítettek, és a várat is teljesen újjáépítették. Elsőként, még 1685-ben a Tisza-híd bal parti hídfőjét védő csillagsánc és a városfalnak a Tabánt a Zagyva felől oltalmazó szakasza készülhetett el. Majd a városfal háromszög alakú bástyáinak és a városfalon belül egy új belső sáncnak a kiépítése valósulhatott meg, melyek közül az utóbbi a fegyvertár és a raktár védelmét látta el. A vár keleti oldalát új sánccal erősítették meg a várárok és a Zagyva keleti ága közötti árterületen. A vár délkeleti bástyája és a Tisza-meder közti árterületet, valamint a városfal déli vége és a Tisza közti ártéri részt dupla sánccal zárták le.

Ezzel párhuzamosan hozzáláttak a várfalak és a bástyák teljes újjáépítéséhez, melyeket az utóbbiak kivételével lényegében a korábbi nyomvonalon alakítottak ki. Némi eltérés csupán a nyugati fal nyomvonalánál és az itt található várkapu helyénél feltételezhető. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy ez adódhat a felmérések pontatlanságából is. 1687-re az északi fal, az északkeleti bástya és a keleti fal készült el. A teljes újjáépítés csak 1690 körül zárulhatott le. Ekkorra már elbontásra került a városban korábban kiépített belső sánc. Új ütegállásokat is létrehoztak a várban és a városban egyaránt. Feltűnő azonban, hogy a várárok feliszapolódott tiszai torkolataihoz nem nyúltak.

A 18. századi Szolnok

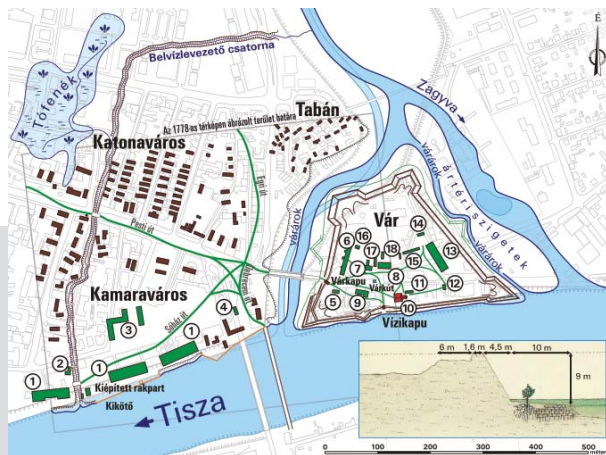
Az írott források alapján a vár meglehetősen rossz állapotban érte meg a Rákóczi-szabadságharcot, mely alatt több alkalommal is gazdát cserélt és elpusztult. A kurucok 1703. szeptember 21-én könnyedén foglalták el a feliszapolódott várarkok miatt, majd elbontását követően teljesen újjáépítették. Ekkor nyerte el a 18. századra jellemző alakját. A kurucok által felégetett vár 1706. szeptember 4-én került vissza a császáriak kezére, akik helyrehozták, majd miután 1707 januárjában kivonták őrségét, lerombolták. A Vártemplom tetőzete még 1706-ban tűz martaléka lett, és csak a szabadságharc után építették újjá. Egy ugyanezen esztendőben készült kézíratos térképen a vár és a város mellett még a nem sokkal korábban elpusztult Tisza-híd cölöpsorai is

szemügyre vehetők a Zagyva-torkolat térségében. Ezt követően a település három évig pusztta volt, majd a várat *II. Rákóczi Ferenc* építtette újjá 1710-ben. A császári haderő rövid ostrom után 1710. október 17-én vette ismét, immár véglegesen birtokba, majd elvégezték az erődítési munkálatokat.

A Rákóczi-szabadságharc lezárulását követően a vár keleti kapuját 1732-1742 között megszüntették, de a nyugati kapu és a vízikapu, valamint a várfalak még egy évszázadig álltak és dacoltak az idővel. A rendelkezésre álló források szerint 1711-től már nem a háborúk, hanem a Tisza és a Zagyva jelentettek folyamatos, egyre nagyobb megpróbáltatást a várfalaknak. 1742-től bizonyíthatóan töltésekkel védték, és felújításukat is elvégezték. A terjeszkedő város a védelmi funkcióját elvesztő palánkfalait a 18. század első felében elbonttatta. A városárok azonban sokáig, a 19. század első feléig megmaradt, mert új funkciója, a Tófenék vizének Tiszába vezetése ezt lehetővé tette. Sokáig kérdéses volt, hogy a Zagyva keleti ága és a várárok közül melyik fog megszűnni. A 19. század elején a Zagyva keleti ága a tiszai torkolatnál kezdett feliszapolódni, és a várárok fokozatosan átvette a szerepét. Ez a tendencia később felerősödött, és a keleti Zagyva-ág teljes feltöltődéséhez vezetett.

Az új Tisza-hidat az ártéri híddal együtt 1716-ban adták át, de a 18. században még két alkalommal (1722, 1740-1742) – a korábbiaktól ugyan már eltérő nyomvonalon – kényszerültek újjáépíteni. Ekkortól a városról is egyre több információval rendelkezünk, tanúi lehetünk fokozatos kiépülésének: sóházak, élelmezési raktár, a Tisza-híd városi hídfőjénél található vámház és a sóházak előtti Tisza-szakaszon kikötő. A kikötő és a sóházak közötti partrészen zajlott a sóbányákból vízi úton ideérkező kőso kirakodása, valamint a sóházakban való raktározása, végül pedig továbbszállítása. Hosszú ideig a part nem volt kiépítve, és a sötömböket, sószákokat szállítómunkások hordták fel az árvízmentes magasparton fekvő sóházakba. 1776-tól itt már sófelvonó szerkezet működött. Megvalósításának előkészítése a híres feltaláló, *Kempelen Farkas* nevéhez köthető, aki egyebek mellett a sakkozógép megalkotója volt. 1742-re a Kossuth út nyomvonalán azonosítható főút mellett feltűnik az abból leágazó Sóház út, és a mai Szabadság tér helyén már kezd kialakulni egy közlekedési csomópont.

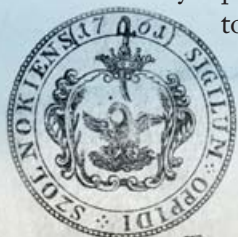
1. sóház, 2. sómázsáló mester lakása, 3. császári katonai élelmezési hivatal, 4. vámház, 5. fő- és kapuórség, 6. tüzérlaktanya, 7. tiszti szállás, 8. parancsnoki szállás, 9. mérnöki szállás, 10. Vártemplom (egykori dzsámi), 11. vári káplán szállása, 12. templomszolgálatot végző lakása, 13. gyalogsági kaszárnya (helyőrség részére), 14. löportorony és fegyvertár, 15. kamarai vendégfogadó és pince, 16. kocsiszín (tiszték és a tüzérség részére), 17. pince (tiszték és a mellett lévő szállás részére), 18. álló

Szolnok
18. századi rekonstrukciója a várfal Tisza felőli metszetével

Hová tűntek múltunk értékei?

A vár tervszerű elbontását 1799-ben kezdték el. Bástyáit és sáncait ekkortól a puskapor gyártásához szükséges salétrom főzésére használták. Az emiatt bekövetkezett felszíni bolygatások felerősítették a természetes eróziót, mely meggyorsította az erődítés teljes megsemmisülését. Lebonították a várban található löportorony és fegyverraktár épületét, valamint a vár és a város közötti összeköttetést biztosító, a várakok fölött átívelő cölöphídnak az 1778-ban még működő felhúzható részét (*J. Buxbaum von Lindenfeld térképe*). Az utóbbi megszüntetésével egyszerű közlekedési átkelőt alakítottak ki. A nyugati várkaput 1811-ben szedték szét, köveinek felhasználásával épült fel a Városháza és a Zagyván készülő malom. A várkútnak sajnos csak a helyét ismerjük, készítésének és használatának idejét nem. Régészeti feltárását 1952-ben csak 9-10 méter mélységig végezhettk el, de az alját, ahol a keltezését bizonyító kútba esett tárgyak (pl. korsók) feküdhetnek, nem érték el. A Tisza áradása miatt a kút 7-8 méterig felöltődött vízzel, ami megakadályozta a további kutatást. Annyi bizonyos, hogy a fentebb már többször hivatkozott 1778-as kéziratós térképen helyét pontosan jelölték. A kis boltíves vízikapu 1820-ban még működött, továbbá az írott és képi forrásokból azt is tudjuk, hogy a vár falai és bástyái sem enyésztek el. Legjobb állapotban található része az a délkeleti bástya volt, mely egyben a legtovább fennálló maradványnak tekinthető. Pusztulását az 1879-es nagy tiszai árvíz okozta. A vár északnyugati bástyáját viszont a 19. század elejétől

– a keleti ág torkolatának feliszapolódását követően – a várakba áthelyeződött Zagyva mosta el fokozatosan. Ami megmaradt belőle, azt a 20. századi folyószabályozások tüntették el úgy, mintha soha nem lett volna. Helyén jelenleg a Zagyva folyik.

A keresztény Vártemplommá visszaalakított, részben még eredeti gótikus falazattal is rendelkező egykori dzsámi állaga a 19. század elejére igencsak leromlott. A Tiszára néző déli fala 1811-ben számos helyen megrepedezett, kidőlni készült. Megerősítették, de néhány év múlva ismét életveszélyessé vált, több alkalommal le kellett zárni, nehogy valaki megsérüljön. Falai között az utolsó szentmisét 1820. június 25-én tartották. Lebontását a következő év január 22-én fejezték be, mely az 1973-as régészeti ásatás szerint olyan jól sikerült, hogy a falak mellett – a minaretalapozást leszámítva – még alapárkai-ból is mindent eltávolítottak. Részben köveinek és tégláinak felhasználásával építették 1822-1824 között a jelenleg is álló Vártemplomot.

Nem tartozik a szűkebb értelemben vett témánkhoz, de nem csak helytörténeti szempontból fontos, hanem igazi hadtörténeti kuriózum az a lelet, mely az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc egyik legfontosabb ütközetének, a szolnoki csatának egyetlen ránk maradt tárgyi bizonyítéka. Megtalálására 2006. október 27-én, a folyami átkelők régészeti kutatásakor került sor a Szolnoki Búvár SE Víz Alatti Régészet

Szolnok látképe 1827-ben. Balról-jobbra nézve: az egykori Büge elnevezésű vízfolyás torkolata a rajta átvezető köhiddel (jelenlegi Meder utca); a tiszai panorámát uraló, 1723-1758 között épült ferences templom és kolostor; az impozáns méretű sóházak a kikötővel; a Tiszán átívelő fahíd (Tisza Evezős Egylet stégje előtt); a hajdani várak (mostani Zagyva-meder); a nem sokkal korábban, 1822-1824-ben felépített Vártemplom; végül a Zagyva keleti ága (napjainkra feltöltődve). Az előtérben a folyón bögös hajó (ami jellegzetes orrdíszéről kapta nevét), dereglyék, tutajok és hajómalom (Lehnhardt Sámuel várost ábrázoló fametszete)

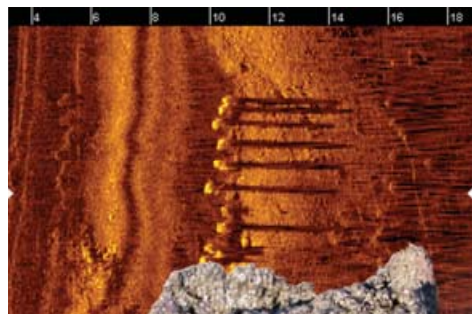
Szvítek Márton ácsmester, majd Obermayer Lajos, az ács céh magisztere irányításával felépített, kérészéletű Tisza-híd két beazonosított és kibójázott pillérének helye a 2006-ban elvégzett víz alatti régészeti kutatáson

Szakosztálya és a budapesti Octopus Tengeri Régészeti Kutató Egyesület együttműködésében. Kutatásaink során a Tisza Evezős Egylet úszópontonja előtti mederrészen sikerült beazonosítanunk a város utolsó előtti tiszai fahídját, melyet 1845. december 10-én avattak fel, és csupán néhány évig volt használatban. Az átkelő egyik négyszögletes oszlopába fúródva bukkantunk rá egy hatfontos tábori löveg gránátjára. Az 1849. március 5-ei szolnoki csatában az osztrák császári haderő Zagyva-torkolat térségében felállított egyik ágyújából lőtték ki, minden bizonnyal azért, hogy a hidat megsemmisítsék, és a bal parti hídfőt megtámadó *Vécsey Károly* vezérőrnagy honvédjeinek átkelését megakadályozzák. A lövedék azonban célt tévesztett, és a híd egyik parthoz közeli, függőleges tartógerendájának víz alatt található részébe csapódott be. Ez utóbbinak köszönhető, hogy az oszlopot kettétörte ugyan, de nem robbant fel, és napjainkig *in situ* megmaradhatott. A *Damjanich János* tábornok vezette csapatok az Indóház elfoglalását követően benyomultak a városba, később a Tisza-hidat és a hídfő környékét is sikerült az ellenségtől megtisztítaniuk. Ezt követően *Vécsey* már gond nélkül bevonulhatott a városba.

Az 1845 végén átadott fahíd egyik mederágyból kiálló cölöpsorának csontjai (szonáros mederfelvétel)

Írásunk végére értünk. Szolnok középkori és kora újkori műemlékei elfogytak: elpusztultak, elbontották őket, ami még megmaradt belőlük, az a föld vagy víz alá került. Ha ez így megy tovább, a jövőre nézve sem táplálhatunk túlzott illúziókat. Városunk belterületén ugyanis mindeddig nem alakult ki annak hagyománya, hogy nagyberuházások vagy lakóházépítések megkezdése előtt ásásokat végezzenek. Napjainkban azt tapasztalhatjuk – még az oly fontos várban is –, hogy a hatályos törvényeket semmibe véve, kijátszva, megelőző régészeti feltárás és szakfelügyelet nélkül építkeznek, örökre elfedve, elpusztítva múltunk pótolhatatlan emlékeit. Ezek nélkül pedig sokkal nehezebb felidézni a letűnt korok világát. Védjük közösen régészeti örökségünket!

A Tisza mélyéről felhozott hatfontos gránát *in situ* gerendába ágyazódva (2006)

A vasút Szolnok lendítő ereje

1847-

1829. október 6-án az angliai Rainhill-ben lokomotívversenyt rendeztek ahol *Georg Stephenson* „Rocket” (Rakéta) nevet viselő gőzmozdonya 35 kilométeres maximális sebességet ért el óránként, bizonyítva ezzel a gőzvontatás fölényét. Stephenson ezzel Anglia legnépszerűbb embere lett, az általa alkotott szerkezet elterjedt a kontinensen majd az egész világon. Az üzembe állított vasutat 1832. október 24-én megtekintette egy fiatalember és a következőt jegyezte fel róla *„Megrendítő a látvány, ha közvetlen mellettünk halad el egy vonat, ördögi erővel ragad mindent magával”*. Jegyezzük meg a fiatalember nevét, *gróf Széchenyi István*, aki hazájában a vasútépítés előmozdítója lesz.

De nézzük mi a helyzet ebben az időben Magyarországon. Hazánk kiváló adottságai következtében jó minőségű mezőgazdasági termékekkel rendelkezik, amelyet azonban a közlekedés elégtelensége miatt nehezen tudnak elszállítani a szomszédos országok piacaira. Az ország 61 vármegyéjéből legalább 26 területén nem volt kiépített út. A híres magyar szürke gulyákat elhajtották még Bécsig is, de a búzát, bort már szállítani kellett. Az akkori útviszonyok pedig rémségesek voltak. Nem is utak voltak ezek, hanem földhányások amelyeket az út mellett kiásott árkokból hordtak a járófelületre. *„Sárt hánytak sárra”*, hogy a korabeli jellemzést idézzük.

Széchenyi és baráti köre felismerte, hogy a biztos és gyors közlekedést a vasút képes biztosítani, ezért addig győzködte korának legbefolyásosabb embereit, míg az 1836-os pozsonyi országgyűlésen megszületett a XXV. Törvénycikk az első magyar vasúti törvény. Ez a törvény egyben kijelölte a vasutak irányát is. Magyarország azonban az osztrák birodalom része is volt, Bécsben pedig másként képzelték el a vasutak vonalvezetését. Az összbirodalmi érdekeknek jobban megfelelt egy Bécsből a Duna jobb partján vezetett vasútvonal. Hazánk szempontjából pedig éppen az osztrák fővárosból a Duna bal partján húzódó vaspálya mutatkozott előnyösebbnek, mivel ez továbbvezetve az Alföld legtermékenyebb részeit kapcsolhatta be a közlekedés vérkeringésébe. A jobb parti vonalvezetésre a *báró Sina György* által képviselt érdekcsoport, míg a bal partira a *Szitányi Ullmann Móric* vezette társaság kért ún. előmunkálati

engedélyt. A problémát végül az 1840-es pénzügyi válság oldotta meg, Sinák visszaléptek és a bal parti vonalra az *Ullmann Móric* érdekeit képviselő Magyar Középponti Vasúttársaság kapott építési engedélyt. Ezután első lépésként megépült a Pest – Vác vasútvonal. Átadására 1846. július 15-én került sor, a Vácon tervezett nagyszabású ünnepély azonban elmaradt, mivel a városban éppen tűzvész pusztított. Ezt pótolta azután a szolnoki ünnepség.

De vajon miért Szolnok lett a második hazai vaspálya végpontja. A választ Szolnok kedvező földrajzi helyzetében véljük felfedezni. A várost a vízi és szárazföldi utak találkozási pontja és a Tisza két partja között kapcsolatot biztosító, a 16. századig révként üzemelő átkelőhely tette jelentős településsé. A Tisza felső szakaszáról és Máramarosból már a 11. századtól szállítottak a folyón sót és fenyőfát, később pedig más árucikkeket az ország belsejébe. A folyóparti várost mind a vízi, mind a szárazföldi útvonal érintette. Az Erdélyből szárazföldön nyugatra vitt só legrövidebb útja is itt érte el a Tiszát, a város jelentőségét tovább növelte, hogy az Erdélyből Budáig kialakított sóút is erre haladt. A korabeli utazók számára a 19. század első felében nem lehetett különösen érdekes Szolnok. Alig tízezer fős lakossága kevesebb volt mint a Jász-Kun Kerületek székhelyének számító Berényé, hajdani várára is csak néhány földkupac emlékeztetett már, hiszen még kaputornyának köveit is felhasználták a Malomszögben forgó vízimalomhoz és az 1811-ben épült földszintes városházához.

1562 óta azonban a Tiszán erős szerkezetű fahíd biztosította az átkelést. Tőle néhány száz méterre pedig legalább öt hatalmas sópajta állt. A szeszélyes folyón folyamatosan érkeztek a tutajok rajtuk hatalmas, bőrbe bugyolált sötömbök. A mai Dohánybeváltó mellett állt a nagy „Portus”, ahol a tutajok kikötöttek, miután terhüket kirakták a pajtákba. A tutajokat szétszedték, és a fenyőtörzseket ökrökkel a partra vontatták, a fenyőket hatalmas gödrök felett kézfűrészsel felvagták, és eladták. A környező és távolabbi települések lakói főként építkezésre használták a fát.

Az első szolnoki állomás. A lipcsei Illustrierte Zeitung-ban megjelent metszeten. Jobbra az indóház, tőle balra a vonatfogadó csarnok

A Magyar Kamara (a Kincstár) itt élő tisztviselői intézték a sószállítást és a sóelosztást, mert a kirakott sótömböket tovább kellett szállítani Pest, Hatvan és Dunavecse sóházaiba. Ezt legtöbbször a jászkunok végezték. A különleges jogállású területnek az 1745-ös redemptiós levélben rögzítették e szolgáltatást. A jászkunok a kötelezettségüket híven teljesítették, de minden évben kérő levelek sokaságával árasztották el a kamarai adminisztrációt, hogy enyhítsenek a terheiken. Így a sótiszték is örömmel vették az értesítést, hogy a vasút végpontjának Szolnokot jelöljék, s ezzel a szállítás kérdése megoldódjon.

Úgy gondolom, hogy az eddig írottak alapján érthető, hogy miért a közlekedési és kereskedelmi központnak számító Szolnoknál akarták átvezetni a vasutat a Tiszán. Bár az első vasúti tervek szerint a Pest – debreceni vonalat Heves irányába kívánták kiépíteni, és Szolnok csak egy szárnyvonalat kapott volna, de ez hamar lekerült a napirendről. A Pest – Szolnok vasút terve már 1826-ban felmerült, ám ekkor még oszlopokon vezetett, sínen guruló lóvasút építésére gondoltak. Az elképzelést a gyakorlatban is kipróbálták, ám az egy év múlva megépített Pest – Kőbánya lebegő vasút a gyakorlatban nem vált be. Az angol gőzüzemű vasút sikerei egyértelművé tették, hogy létjogosultsága csak a szilárd ágyazatra fektetett sínparóknak van, melyeken gőzmozdonyok továbbítják a vasúti kocsikat.

A Pest – Szolnok pályaszakasz kiépítését a Magyar Középponti Vasúttársaság végezte. A váci vonal pesti állomásáról induló új pálya mentén többvágányos állomás Cegléden és Szolnokon épült. A földmunkálatok már 1844-ben megindultak, Szolnok határában 1845-ben kezdődtek

*A Tisza-
vidéki
Vasút által
épített
vasútál-
lomás vo-
natfogadó
facsar-
noka*

a terület-kisajátítási munkák. A város tanácsa és főleg a Kincstár sérelmezte, a Tisza-parton a kamarai tulajdonban lévő tutajkikötő, a nagy „Portus” egy részének lefoglalását. A viták miatt a Középponti Vasút és a Kincstár képviselői 1846. október 17-én Szolnokon értekezletet tartottak, és szerződést kötöttek a Tisza-part használatáról. A vasútépítés gyorsan haladt, így 1847. augusztus 21-én a Magyar Középponti Vasút felkérte *Hieronymyi Ottó Ferencet* és *Reitter Ferencet*, hogy a vonalat a megnyitás előtt próbamenet keretében vizsgálják meg. A sikeres próbautat követően 1847. szeptember 1-jén a vasútvonalat ünnepélyesen átadták a forgalomnak.

1847. szeptember 1-jén reggel negyed 9-kor indult el Pestről a vonat, melynek 16 kocsjában közel hétszázan utaztak. Köztük volt *István főherceg*, az ország nádora, *Kossuth* és *Széchenyi*. A vonat fél 12-kor futott be Szolnokra. A 99 kilométer utat 3 óra 15 perc alatt tették meg. A szerelvényt az „István” nevű mozdony vontatta, melyet a megnyitóra virágokkal díszítettek fel. Pár száz méterrel előttük a „Haza” nevű lokomotív haladt, hogy a pályán előforduló akadályokat eltávolítsa. Szolnokon a vendégeknek pompás ebédet adtak. A vasúttársaság a megnyitóra a vágányok fölé épített facsarnokot óriási ebédlővé alakította át, melynek tartópilléreit lomb- és virágfüzerekkel díszítették. Az ebéd fél egykor kezdődött katonazenekar hangjai mellett. A vendégsereg valódi „álarcosbál” képét mutatta, magyar, cseh, angol, francia, olasz nyelven társalogtak. A szabadban a nép magyarul beszélve színezte a bábeli zűrzavart. Az ebéden Kossuth pohárköszöntőt mondott *István főherceg*re, és méltatta a megnyitott vonal jelentőségét.

Az eseményhez kapcsolódik egy anekdota, amelyet *Szabó Barna* újságíró említ „Ismeretlen Szolnok” című művében. A szolnokiak a vasút megnyitásának alkalmából *Kossuthot* kérték fel, hogy mint az Országos Ipar Egyesület elnöke tartson ünnepi beszédet. A főherceg azonban még a város tisztelgő küldöttségét sem fogadta, nemhogy ünnepi szónoklattal fárasszák a nagy utazás után. Csakhogy Kossuth a megbeszéltek szerint elkezdte beszédét, ám csak odáig jutott, hogy az ünnepélyes pillanat varázsát ecsetelte néhány gondolattal, amikor a főherceg hangosan így kiáltott: „*Mi az? Ki mer itt beszélni az engedélyem nélkül?*” Mindenki megdöbbsent, csak *Kossuth* beszélt tovább. Ő ugyanis nem hallotta, mit mondott a helytartó. Mígnem a szolnoki küldöttség pisszegése, a vendégsereg zajongása, majd a gőzmozdony nyikorgása beléfojtották a szót. Állítólag ezért meg is haragudott *Kossuth* a szolnokiakra.

Széchenyi ellenszenvvel ír *Kossuth* beszédéről naplójában: „... *Most Kossuth feláll az asztalra és hosszasan üvöltözik. A legközelebbi szomszédjain kívül senki sem hallja őt ... a mozdonyfütty komikus módon beleszól ... A főhercegre iszik*

... Nekem ő, mint magánember szinte komikusnak tűnik ... de mint magyarnak, sírnom kell, mert látom, hogy ez az ember ... nagyon belézarar a legkigázolhatóbb bajjába.” Jókai Mór – aki szintén részt vett a megnyitón – későbbi írásában megemlíti egy érdekes technikatörténeti eseményt. „Sok tekintetben fontosságot érdemel Nagy Gergely és testvére-magyar erőművészek által készített, s az ebédlő teremben közszemlére nyilvánosan kitett gőzerőminta...” Nos ez a modell nem egyéb mint a Közlekedési Múzeum emblémájában látható korabeli gőzmozdony a „Derű”. Bécsben készítette a két testvér és elhozták, hogy támogatókat szerezzenek a hazai mozdonygyártásnak.

Az ebéd egy óráig tartott, majd *István főherceg* tovább folytatta útját Jászberénybe. *Széchenyi* sem várta meg az ebéd végét, a Pannónia gőzhajóval a Tiszán Szatmár felé indult.

A régi indóház még ma is áll Szolnokon. Az egyemeletes épület, ma Magyarország legrégebbi állomása, ahol a 19. században neves történelmi személyek is megfordultak. A közeli faraktárral és az ún. „vízházzal” eredeti, az 1800-as évek közepén létesített vasúti épületegyüttes szinte egyedülálló hazánkban. Meghatározó, központi része az emeletes, klasszicista stílusban épült indóház. Tervezője *Wilhelm Paul Sprenger*, kivitelezője *Zitterbarth Mátyás* pesti építész volt. Az épület hossza 33, szélessége 17 méter, a hosszoldalon 11, a rövidebben 5 ablaknyílással. A tetőszerkezet kontyolt nyeregtető, középen toronyszerűen kiemelkedő, hegyes sisakú, négyzet alaprajzú torony állt. Az *Illustrierte Zeitung* című lipcsei újság 1851. március 1-jei számában a szolnoki indóházról megjelent metszet az épület egyetlen ismert korabeli ábrázolása. A kép szerint város felőli homlokzatán, a középső három tengelyben nyílt a bejárat, a déli, pályatest felőli oldalon is három ajtónyílás volt, míg az épület rövidebb oldalain egy-egy ajtót építettek. A felvételi épülettel párhuzamosan helyezték el a vágányok fölé épített, díszes vonatfogadó facsarnokot, ahol a megnyitó is zajlott. A facsarnok egy időben készült az indóházzal, de nem tudjuk pontosan lebontása dátumát. Valószínű, hogy 1857 után került sor rá. A facsarnok hatalmas nyeregtetőjét sűrűn elhelyezett faoszlopok tartották, alatta három pár vágány vezetett.

**A Tiszavideki Vasút
1857.
november
19-én
átadott
állomás-
épülete**

Az 1857-
ben épült
állomás
restije

A felvételi épülettől délre fekvő díszes, klasszicista stílusú faraktár, a vasút megnyitását követő évben készült el, a délnyugatra álló, kicsiny emeletes épület az ún. „vízház”. Feladata volt a mozdonyok vízzel való ellátása, illetve a víz tárolása. Az épület téglalap elrendezésű, emeletes középrésszel, kétoldalt földszintes szárnyakkal. A miniatűr víztorony három részből állt, a földszint alatti kútból, a földszinti szivattyúból és az emeleti víztartályból. Északról régen egy mozdonyszín csatlakozott hozzá, de ennek ma már nyoma sincs.

Az állomás falai között a reformkor jeles személyei is megfordultak, olyan emberek akik az egész ország történetében meghatározó szerepet játszottak. *Kossuth Lajos* alföldi toborzó körútja során 1848. szeptember 26-án érkezett vonattal Szolnokra. 1849 elején az osztrák seregek közeledte miatt a kormány Pestről Debrecenbe helyezte át székhelyét. Az utat Pesttől Szolnokig vasúton tették meg, innen pedig szekereken folytatták tovább Debrecenig. 1849 újev napján indult a *Kossuthot* és társait szállító szerelvény Pestről. Szolnokon az érkezőket előre elkészített szállás várta. Így a forradalmi kormány költözésekor az indóház épületében megfordult csaknem az egész Honvédelmi Bizottmány és az első felelős minisztérium. Rövid ideig az épület falai között őrizték a Szent Koronát is amely végül a debreceni városházán került biztonságba. A kormányral utazott az indóházig *Vörösmarty Mihály* is, de később, 1855-ben járt itt *Arany János* is. 1849. március 5-én, a győztes szolnoki csata napján fontos harci események színhelye volt az indóház környéke. Damjanich tábornok 3. vörössipkás zászlóalja szuronyrohammal foglalta el az állomás és a Tisza-part között felállított osztrák üteget.

A vasútépítést az 1850-es években tovább folytatták Debrecen felé. Az első elképzelések szerint a nyomvonal a régi indóházától a Tisza-parton haladt volna tovább. 1851 áprilisában hozzá is fogtak a nyomvonal kitűzéséhez. A munkálatok 1852 decemberében kezdődtek, két év múlva pedig elkészült a töltés, amely Szajoltól haladt nyugatnak, Szolnok határáig, és a mai Vízmű utca vonalán fejeződött be. A töltés végén elkészítettek egy őrházat is. Ezeket a munkálatokat még az Osztrák Államvasút végezte. Ezt követően a vasútépítés egy időre befejeződött, s szolnoki újraindítását a Tiszavidéki Vasút kezdte el.

A Szolnok – debreceni vonal kiépítése 1852-ben megkezdődött ugyan, de a 120 kilométeres szakasz elkészítése több mint öt évig tartott. A vonalon két vágány részére végeztek földkisajátításokat, de először csak egy sínpart fektettek le. A pályaszakasz egyik jelentős építménye a szolnoki vasúti Tisza-híd lett, ami 512 méteres hosszával ez időben hazánk legnagyobb vasúti fahídja volt. A forgalom a hídon egy vágányon bonyolódott le. A hidat a Tiszavidéki Vasúttársaság építtette, a norvég származású *Greger-sen Guilbrandt* pesti vállalkozóval.

A vonal építéséhez szükséges nagy mennyiségű sint és más építési anyagot Szolnokon az indóháznál rakták le. Ez még az Osztrák Államvasút tulajdona volt, amely a tárolást csak magas bérleti díjért vállalta. Ezért a Tiszavidéki Vasút az indóház előtt kb. két kilométerre egy leágazó vágányt létesített, ami a saját rakodótelepére vezetett. Ez utóbb meghatározta a vasút vonalvezetését is Szolnoknál. Amikor ugyanis a vasúttársaság árkalkulációt készített, kiderült, hogy az eredeti tervek (Tisza-parti vonal), a kisajátítás és a töltésépítés miatt rendkívül megdrágítják a munkát. Ezért úgy döntöttek, hogy az állomás előtt két kilométerre létesített leágazó vágányt meghosszabbítják, és a vasút a várost félkörívben elkerülve éri el a tiszai hidat. A módosítás egy új átmenő pályaudvar kialakítását tette szükségessé, a ma is álló pályaudvar helyén. Az elkészült Szolnok – Debrecen vonalat és az új szolnoki indóházat 1857. november 19-én adták át, a megnyitás napját az *Erzsébet királyné* iránti tiszteletből tették névnapjára. Szolnok második vasúti állomásépületét (a mai pályaudvar helyén) a Tiszavidéki Vasút építette típussterv alapján. Az új állomás emeletes, romantikus stílusban készült. A felvételi épület alaprajza nagy H betűre emlékeztetett. Volt benne előcsarnok, valamint I., II. és III. osztályú várótermek, melyekhez éttermek is tartoztak. A vágányok fölé itt is díszes kiképzésű facsarnokot építettek. Neves személyek fordultak meg a pályaudvaron – *Lesseps Ferdinánd, Munkácsy Mihály, Jókai Mór, Hermann Ottó* –, de a legjelesebb vendég *Ferenc József* és felesége *Erzsébet királyné* volt.

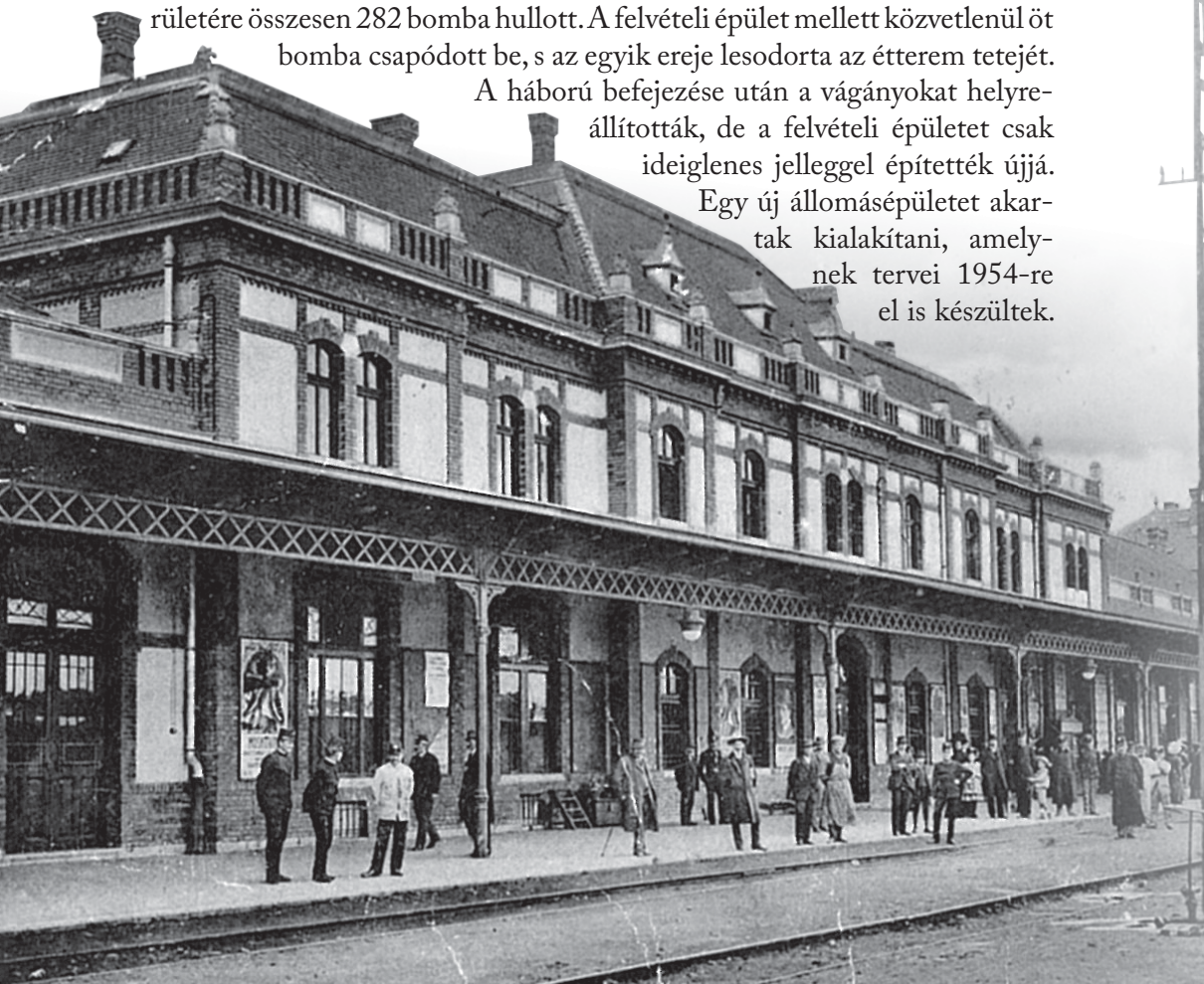
1857-től a személypályaudvar funkcióját az új állomásépület, a teherpályaudvarét a régi, a Tisza-parton épült indóház látta el. A 19.–20. század fordulóját megelőzően Szolnok már fontos vasúti csomópont, ahová Budapest, Debrecen, Újszász és Arad irányából futottak be a vonatok. A megnövekedett forgalom miatt, a teherszállítmányok összeállításához szükség volt egy rendező-pályaudvarra, a személyforgalom lebonyolításához pedig egy új felvételi épületre. 1902-ben a szolnoki pályaudvar már 37 vágánnyal rendelkezett, s itt épült meg az ország első gurítódombos rendező-pályaudvara. A személypályaudvarnak 12, az átmenőnek nyolc, a rendező-pályaudvarnak 17 vágány állt rendelkezésre. Szolnok immár harmadik állomásépületének tervezésére 1906-ban kapott megbízást *Pfaff Ferenc* építészmérnök, aki az országban a vasúti épületek egész sorát tervezte. Az új állomásépület 1909-re készült el, restijében színészek, híres emberek gyakran megfordultak, így Váradról Pestre utaztában *Ady Endre* is.

A személypályaudvar 1906-tól 1974-ig álló Pfaff-féle épülete

A II. világháború alatt a szolnoki pályaudvart súlyos légitámadás érte. 1944. június 2-án amerikai B-24 (Liberator) bombázógépek támadták, s területére összesen 282 bomba hullott. A felvételi épület mellett közvetlenül öt bomba csapódott be, s az egyik ereje lesodorta az étterem tetejét.

A háború befejezése után a vágányokat helyreállították, de a felvételi épületet csak ideiglenes jelleggel építették újjá.

Egy új állomásépületet akartak kialakítani, amelyek tervei 1954-re el is készültek.

A tervezők: *Cziegler Endre*, *Székely László* és *Gergely István* voltak. Az építkezés 1956. január 11-én, *Bebrits Lajos* közlekedési- és postaügyi miniszter ünnepélyes kapavágásával meg is kezdődött. Októberig elkészült a kétemeletes hivatali épület, valamint a felvételi épület alapjának földmunkáival is végeztek. Az októberi események, a szovjet hadsereg intervenciója, és nem utolsósorban a MÁV pénzátcsoportosításai miatt azonban a munkák leálltak. A leendő felvételi épület munkagödreibe lassan befolyt a víz, és a szolnokiak tengerszemnek kezdték „becézni”. Egy idő után a két munkagödrt betemették, egyes visszaemlékezések szerint *Hruscsov* szolnoki látogatása előtt.

Az új állomásépület végül egy átfogó, teljes rekonstrukció során épült fel. A szolnoki vasúti csomópontot 12 év alatt akarták kialakítani, három beruházási ütemben. Az elsőben új rendező-pályaudvar, a másodikban a személypályaudvar bővítése és az új felvételi épület elkészítése, a harmadikban az új teherpályaudvar kialakítása volt a cél. A második ütem keretében az állomásépület alapozását 1969-ben kezdték el, s 1974. április 17-én robbantották fel a Pfaff-féle indóházat, helyét munkaterületté alakították beillesztve az új állomás épületébe. A következő évben 1975. július 12-én a 25. Vasutasnapon adták át a szolnoki személypályaudvart, *Rödönyi Károly* közlekedési- és postaügyi miniszter, valamint *Urbán Lajos* MÁV vezérigazgató jelenlétében. Az átadás után az állomás előtt a vasút új tisztjeit avatták fel.

A *Schneller Vilmos* által tervezett létesítmény akkor Közép-Európa legmodernebb állomásépületének számított, 16 vágányának elérését (öt szigetperonnal és egy főperonnal) utasaluljáró teszi lehetővé.

A vasút nem csupán tovább erősítette Szolnok közlekedés-földrajzi pozícióit, hanem már több mint másfél évszázada biztosít munkalehetőséget az itt élőknek. Nem kevésbé fontos, hogy ipart hozott a városba. A Járműjavító gépipari központtá tette Szolnokot, az igen jó nyersanyag szállítási feltételeknek köszönhető a cukor- és papírgyártás, valamint a vegyipar itteni megtelepülése is. Cukor- és papírgyárunk sajnos bezárt, a vegyiműveknek ki tudja mi lesz a sorsa, de a vasút ismét segített: nálunk épít vasúti járműveket készítő üzemet a svájci Stadler cég. Bölcs döntés volt tehát a város akkori vezetésétől, hogy 2000-ben elhatározták, minden évben a Pest – szolnoki vasút megnyitásának évfordulóján, szeptember 1-jén ünnepeljük meg a Város napját.

Elnyomás, elmaradottság, fejlődés

A magyar szabadságharcot 1849 augusztusában az osztrák és orosz túlerő leverte. Rövidesen megkezdődött a bosszú és leszámolás, melynek során százakat végeztek ki, ezeket zártak börtönbe és sorozták be kényszerrel a császári hadseregbe. Nagyon sokan külföldre menekültek vagy itthon bujdosnak, nehogy az osztrák hatóságok kezére kerüljenek. A Habsburg Birodalmon belül Magyarország korlátozott önállóságát megszüntették, és ezentúl csupán egy tartományként kezelték. Hazánk területét öt kerületre osztották fel, Erdélyt ismét leválasztották az országról és a bécsi udvar fennhatósága alá rendelték. Az 1848-as forradalom legnagyobb vívmányát, a jobbágyfelszabadítást azonban nem vonták vissza, és a jobbágytelkek megváltásának lehetőségével a parasztságot kisbirtokosokká tették. Folytatták az alighogy megkezdett ármentesítést és a vasútépítéseket, az adó- és teleknyilvántartás, az oktatás és az egészségügy területén a Habsburg Birodalom nyugati felében meghonosodott fejlettebb viszonyokat vezették be.

A szabadságharcban anyagilag kimerült Szolnokot 1850-ben átmenetileg Külső-Szolnok vármegye székhelyévé tették és a Pesti Kerülethez sorolták be. Az akkori Külső-Szolnok jóval kisebb volt a mai Jász-Nagykun-Szolnok megyénél, ugyanis a Jászság és a Nagykunság nem tartozott ide. A Közép-Tiszavidék községei és Törökszentmiklós, Mezőtúr és Kenderes alkották az újonnan szervezett megye területét, amelyet később három kisebb, alárendelt közigazgatási egységre, a szolnoki, a mezőtúri és a tiszafüredi járásra osztottak tovább. Az 1850-es évek elején kb. tíz és félezer lakosa volt Szolnoknak. A házak legnagyobb része vályogból nádtetővel, vagy zsindeyes tetővel épült. Akadtak faszerkezetes lakóházak is, mivel a Tiszán tutajok formájában leúsztatott faanyaghoz olcsón hozzá lehetett jutni. A nagytemplomhoz csatlakozó ferences kolostoron, a templom előtt álló kis gimnáziumon és az 1847-ben átadott vasúti indóházon kívül nem volt más emeletes épület a városban. A gimnázium épületét rövidesen lefoglalták és a megyei hivatalokat ide költöztették.

A Bach-korszakban a vármegyéek életét szinte korlátlan hatalommal bíró kinevezett megyefőnökök irányították. Szolnokon ezt a tisztséget először *Sütő Kázmér*, majd *Bonyhády Imre*, végül *Gerber Ferenc* töltötte be.

Valamennyien megbízható, császárhű hivatalnokoknak számítottak, akik a nemzeti érzés bármiféle megnyilvánulását keményen büntették. Műveltsége és viszonylag hosszú, 1851-től 1858-ig tartó szolgálata révén *Bonyhády Imre* kiemelkedett közülük. Tolna megyéből származott és nevét *Perczel*ről *Bonyhády*ra változtatta meg, mivel ezzel is ki akarta fejezni, hogy nézetei ellentétesek testvérével, *Perczel Mór* honvédtábornokéval. A jogi végzettséggel rendelkező *Bonyhády Imre* verseket, filozófiai cikkeket írt és idősebb korában tett itáliai utazásairól naplót vezetett. Képzettsége és intelligenciája ellenére vasszigor és erőszakoskodás jellemezte megyefőnöki működését. Feletteseivel szemben engedelmes és meghunyászkodó magatartást tanúsított, és beosztottaitól is ugyanilyen alázatosságot várt el. Aki erre nem hajlott, haladéktalanul eltávolította állásából. A megyefőnök erőszakossága a lakosságra és a városra rákényszerített államkölcsön esetében különösen megnyilvánult. Ha valaki húzódtott a kölcsön kötvényeinek jegyzésekor, börtönbe zárással fenyegette meg. A kötvények vásárlására fordított pénzt később többnyire visszafizették ugyan, ám a havi fizetésből és az alacsony jövedelmekből levont részletek komoly anyagi megterhelést jelentettek.

A nagytemplom keleti oldalán, a mostani Belvárosi Általános Iskola helyén elemi fiúiskola állt. *Bonyhády* az épületet lefoglaltatta és kaszinóvá alakította át, de olvasó- és tánctermet is kialakítottak itt. Valóban szükség volt már kulturális létesítményekre, hiszen Szolnok város az iskolákon kívül ilyesmivel nem rendelkezett. A megyefőnök azonban a kaszinó szabályai közé tette, hogy politikáról tilos beszélni és még azt is megbüntetik, aki erről nem tesz feljelentést. A belépő katonatisztek pedig belépéskor azonnal biliárdpáccal kellett kínálni. A kaszinó körül sétateret alakítottak ki, amelyet esténként lampionokkal világítottak meg, vasárnap pedig katonai tüzene szólt. Ám a Szomorú Jézus szobor nem illett a környezetbe, ezért 1855-ben valamivel odébb, a mai helyére vitték át.

A ferencesek első, kis gimnáziuma ma is áll a Belvárosi Templom előtti téren

Szolnok a 19. század közepén még igencsak elmaradott, falusias településnek számított. *George Baritiu* erdélyi román újságíró és történész 1852 őszén átutazott a vidéken és ezt jegyezte fel naplójába: *„Milyen ronda fészek ez a Szolnok! Végül is lenne, amilyen, de szennye és sara iszonyattal tölt el minden utast. Igaz, mióta a vonat elért Szolnokig, a nagy utcát kockakövekkel rakták ki egészen a Tisza hídjáig. Még az hiányzik, hogy azokat a vendégfogadókat megtisztítsák a mocsoktól és bűztől, amelyek, mint mondani szokták, örökségként maradtak itt.”* Igazat írt a fejlettebb brassói és nagyszombeni viszonyokhoz szokott román utazó, Szolnoknak csak egy kövezett utcája volt, amely a vasúti indóháztól a mai Mártírok útja, Templom utca, Szapáry utca és Kossuth Lajos út vonalán a fából épült Tisza-hídig vezetett. 1851-ben ezt az utat a kincstár köveztetette ki, vagyis állami költségen épült. Ám a szájhagyomány más történetet örökített meg. Állítólag az Indóháznál kivagonírozott és a keleti határok felé továbbinduló osztrák seregek ágyúi annyira beleragadtak a sárba, hogy többet közülük nem is tudtak továbbvinni. Ekkor *Albrecht főherceg*, a hadsereg főparancsnoka követ hozatott és nyolc nap alatt kiköveztetette az utat a város lakosaival. Aligha történhetett így, hiszen a krími háború miatt mozgósított császári csapatok 1854-ben vonultak át Szolnokon, az utat pedig már három évvel korábban kikövezték. Egy itt hagyott ágyú azonban az 1880-as évek elejéig a régi városháza udvarán állt, és valószínűleg ez szolgáltatott alapot a szájhagyomány kialakulására.

Az országutak a város utcáinál is rosszabb állapotban voltak. Az egyik utazó, bizonyos Bernát Gáspár *„Alföldi utazás 1853 tavaszán”* címmel könyvben jelentette meg élményeit. Bernát sejtette, mi vár rá, ezért utazása előtt végrendeletet készített, elbúcsúzott barátaitól, életbiztosítást kötött, sőt még a sírkövét is megrendelte. Szolnokig baj nélkül eljutott vasúton, ám ekkor elkezdődött kálváriája. Az Indóháznál fuvarost kerített, akivel az árról egyezkedni kezdett:

– *Mit kér kend Nádudvarig?*

– *Meddig?*

– *Nádudvarig...hisz mindössze néhány nyomorult mérföld.*

– *Ott akar az úr telelni? Mert nem hiszem, hogy onnan az idén visszakerüljön.*

– *Holnapután vissza kell jönnöm..., no hát mit kér kend?*

– *Nem még én uram odáig semmi pénzért sem, hanem a szomszéd stációig ellődítom az urat 80 pengőért...osztég tovább mehet.”*

Megalkudtak, majd a gazda előállt három gyönyörű lóval és elindultak Törökszentmiklós felé. A Tisza-híd után rémisztő látvány tárult szemük elé, a láthatárt körös-körül vég nélküli tenger ölelte. Az ár tetején kigyózó sötét szalag, amelyet töltésnek neveztek, a törökszentmiklósi országút. A lovak rövid út után beleragadtak a feneketlen sárba. „Szépen vagyunk, mondhatom” – sóhajtott fel kétségbeesetten Bernát úr. „...körülöttünk összetört kocsidarabok...beláthatatlan tenger...felmondott lóbordák, kidőlt lovak csontvázai. Alattunk feneketlen iszap. Szemközt egy egész ordító csapat... A segítséget végül a szembejövő karaván hozza meg. A román fuvarosok jó áron 15 lovat fognak az elsüllyedt szekér elé, kirántják a dagonyából és rémisztő torok és ostorzengések közepette elvonszolják a töltés végéig.”

A lakosság küzdelmes életét járványok és más sorscsapások is nehezítették. 1853 elején az Indóház termében törvényszéki bált rendeztek. A falakat tilalom ellenére színes szalagokkal díszítették, lehetőleg úgy, hogy összetételükből a magyar nemzeti szín tűnjön elő. A mulatságot is nemzeti táncunkkal, csárdással kezdték, és keringővel folytatták. Ám valamelyik szélesen repülő szoknyába belekapott a gyertyaláng és a feldíszített vasútállomás belülről teljesen kiégett. A vendégek szerencsére időben kimenekülhettek, ugyanis a feljegyzések halálos áldozatokról nem tudósítanak. 1856 nyarán kolera pusztított a városban, és rövid időn belül 500-600 szolnoki lakos életét követelte.

A bajok és nehézségek ellenére Szolnok mégis látványos fejlődésnek indult, amelyet az ármentesítés, a vasútépítés és nem utolsósorban a megyeszékhelyi rang, a megyei hivatalok, törvényszék, adóhivatal, telekkönyvi hatóság, továbbá az itt állomásozó katonaság is előmozdított. A viszonylag magas keresettel rendelkező tisztviselők és katonatisztek itt költöttek el pénzüket, és az ügyes-bajos dolgaikat intéző vidéki ügyfelek is növelték a város bevételeit, mivel helyi adóval növelt árat fizettek a fogadóknak, vendéglőkben és kocsmákban. Egyre többen vásároltak a szolnoki boltokban, különösen azután, hogy a kereskedelemben jártas zsidó lakosok egyre nagyobb számban kezdtek betelepülni: a jelenlegi Pelikán Szálló közelében 1850 körül kis izraelita templomot, 1857-ben elemi iskolát építettek.

Ebben az évben jelentős folyószabályozási munkálatokra került sor a város felett. Átvágták a Tisza nagy kanyarulatát, ám az új medret nem ásták ki elég mélyre. Ezért az árvíz átszakította a töltést, és a régi meder visszaalakult a folyó fő ágává. Az Alcsi-sziget, a balul sikerült átvágás következtében valódi szigetté vált, amelyet a régi és az új mederben folyó víz ölelt körül. A sekélyebb új ágon fahidat építettek, és a szolnokiak ezen jártak át Alcsi-szigeti földjeik megművelésére. Ugyancsak 1857-ben Debrecenig, egy évvel később Békéscsabán át Aradig kiépült a vasút és ezzel Szolnok az ország legjelentősebb vidéki vasúti csomópontjává vált. Nagyjából a mostani pályaudvar helyén új vasútállomás épült, a Tiszán pedig vasúti fahíd ívelt át. Ekkor jött létre a vasúti műhely, a későbbi MÁV Járműjavító elődje is.

A vasút, különösen a Pest-szolnoki vonal korai kiépítésének köszönhetően számos jelentős személyiség, neves politikusok és a Habsburg család tagjai is megfordultak Szolnokon. 1852 júniusában *Bismarck*, Németország későbbi vaskancellárja járt a városban. Megfürdött a Tiszában, paprikás csirkét evett és magyar bort ivott. Megcsodálta a csárdást táncolókat és a szolnoki nők rikítóan színes öltözékét. Élményeiről elragadtatással számolt be feleségéhez írt levelében. 1856 nyarán a már említett *Albrecht főherceg*

felesége, *Hildegárd* bajor hercegnő és két kislányuk töltött itt egy napot. *Habsburg Ernő* és *Habsburg Lipót* főhercegek is velük tartottak. Az illusztris vendégeket *Bonyhády* megyefőnök személyesen látta vendégül. Megmutatta nekik a tervezett vasúti híd helyét és a deszkafűrész-gyárat. A megyeházán, a Templom téri kis gimnázium lefoglalt épületében ebédeltek, és a cigányokkal csárdást húzattak, majd vasúton visszatértek Budára.

Nem egészen egy évvel később, 1857 májusában az uralkodói pár, *Ferenc József* és *Erzsébet* járt Szolnokon. Az ő látogatásukra azonban szomorú körülmények között került sor. Alföldi körutazásuk folyamán már Debrecenbe értek, amikor táviratban hírt kaptak, hogy a budai várban hagyott *Zsófia* kislányuk betegsége súlyosra fordult. Útjukat azonnal félbeszakították és Tiszacsegére hajtottak, majd innen gőzhajóval indultak tovább. Május 29-én hajnali két órakor érkeztek Szolnokra, ahol rögtön vonatra szálltak. A helybeliek közül kevesen láthatták a császárt és feleségét, mert a várakozó tömeg éjfél körül széteszlott. Mire *Ferenc József* és neje megérkeztek Budára, két éves kislányuk már haldoklott és még aznap eltávozott az élők sorából. A fiatal *Erzsébet királynét*, pontosabban ekkor még császárnét, élete végéig nyomasztotta elsőszülött gyermekének elvesztése. Egyetlen fiúgyermekét, *Rudolfot* ebben a depressziós állapotban hozta világra, ami kedvezőtlen hatással lehetett a magzat idegrendszerének fejlődésére és későbbi sorsának alakulására.

Nemcsak hírességek érkeztek gyakran Szolnokra, hanem az 1850-es években a város átutazó forgalma is megsokszorozódott. Azonban a mai Verseghy Könyvtár épületének helyén álló Fehér Ló fogadón kívül nem állt rendelkezésre más hely, ahol az utas kulturált körülmények között megszállhatott volna. Az Indóház környékén nyílt ugyan több szálloda, ám ezek inkább csak elhanyagolt, koszos lebujoznak számítottak.

Szolnoki
gőzmalom

A városkép is csak nagyon lassan kezdett változni. Szolnok házai *Fényes Elek* leírása szerint inkább hitvány falusi kunyhók, melyek „*minden rend nélkül, igen elszórva, nagy részben udvar nélkül feküsznek.*” Végül *Obermayer Lajos* kamarai ácsmester, a korszak legtekintélyesebb helyi vállalkozója két emeletes házat épített a városközpontban. 1856-ban készült el a jelenlegi Varga Katalin Gimnázium tömbje, amelyet a törvénytörvények számára béreltek ki. Majd 1860-ban *Obermayer* a városházával szemben építette meg késő klasszicista stílusú házát, a Damjanich Múzeum azóta többszörösen átalakított épületét. Az 1859-ben Itáliában elszenvedett solferinói csatavesztés után a 68. gyalogezred egyik zászlóalját Szolnokra helyezték és a katonatisztek a Piac téren újonnan átadott emeletes házban szállásolták el.

Az utcák azonban változatlanul sárosak, a régi Indóház és a Tisza-híd között kiépült kövezett út kivételével esős időben szinte járhatatlanok voltak. A Zagyva kiöntéseit és a belvizeket árkokban vezették le a Tisza felé. Az egyik a Móra Ferenc utca, Tisza Antal utca, Szigligeti utca vonalában, a másik az Elek István utca, Konstantin utca és Gábor Áron tér irányában húzódott keresztül a városon. A posványos víz megállt bennük és bűzös levegőt árasztva állandó fertőzésveszélyt jelentett. Nem véletlenül nevezte el a népnyelv a mostani Szigligeti utcát Bűdös-köznek.

A város beépített területe körülbelül a mai József Attila útig húzódott. Ettől nyugatra mocsarak övezték Szolnokot, ahol a visszaemlékezések szerint az 1850-es években télen olykor nádi farkas is felbukkant. A városközpont fontosabb utcáin az egyik oldalon deszkapallókat fektettek le és ezeken a billegő, hamar elkorhadó alkalmatosságokon zajlott a gyalogosforgalom. Mert bizony az 1870-es évekig Szolnokon kőjárda sehol sem épült. Fa azonban akadt fölös mennyiségben, hiszen a város alatt, a Tisza kanyarulatában hatalmas kincstári fűrésztelep működött, ahol a tutajok alakjában leúsztatott fát feldolgozták. Feljebb, a Tisza-part városi szakaszán álltak még a sóházak, azok a nagy raktárak, ahol az Erdélyben és Máramarosban kibányászott sótömböket tárolták, darabolták. Mivel a fa- és sófeldolgozás jelentős számú munkaerőt igényelt, a város szegény lakosságának megélhetése biztosított volt. A szétbontott tutajok szálfanyagát állati és emberi erővel, speciális felvonószerkezettel vontatták ki a Tisza-medertől a fatelepig, majd ugyancsak kézzel fűrészelték szét megfelelő méretű darabokra.

A kiépülő vasút is évről évre több munkaerőt foglalkoztatott. Kezdetben a Habsburg Birodalom nyugati feléből érkezett csehek és osztrákok látták el a fontosabb vasúti tisztségeket, és közülük kerültek ki a Járműjavító szakmunkásai, művezetői is. Leszármazottaik azonban elmagyarosodtak,

Scheftsik István feleségével

a vasúthoz pedig egyre nagyobb számban vettek fel szolnoki lakosokat. A Tiszán az 1850-es években kb. 40 hajómalom, mozgatható, kisebb hajóestekre szerelt malom működött, melyek vízikerekeit a folyó áramlása hajtotta meg. Jómódú tulajdonosaik többnyire a Tiszához vezető Molnár utcában, a mai Szapáry utcában laktak. Ám az 1860-as évektől a gőzmalmok lassan kiszorították a hajómalomokat. Előbb a *Korponai*-féle gőzmalom épült fel Szolnokon, amely 1865-ben leégett. Ekkor építette fel *Scheft-*

sik István a Szent István malmot a jelenlegi színház és a Tisza Szálló környékén. A szlovák származású *Scheftsik* család tagjai a korszak kiemelkedően tehetséges vállalkozói közé tartoztak. Befektetéseikkel fellendítették a város gazdasági életét, de a kultúra és az egészségügy fejlesztéséhez is jelentősen hozzájárultak. Scheftsik István gyógyszerterátumot működtetett, gőz és kádfürdőt is épített.

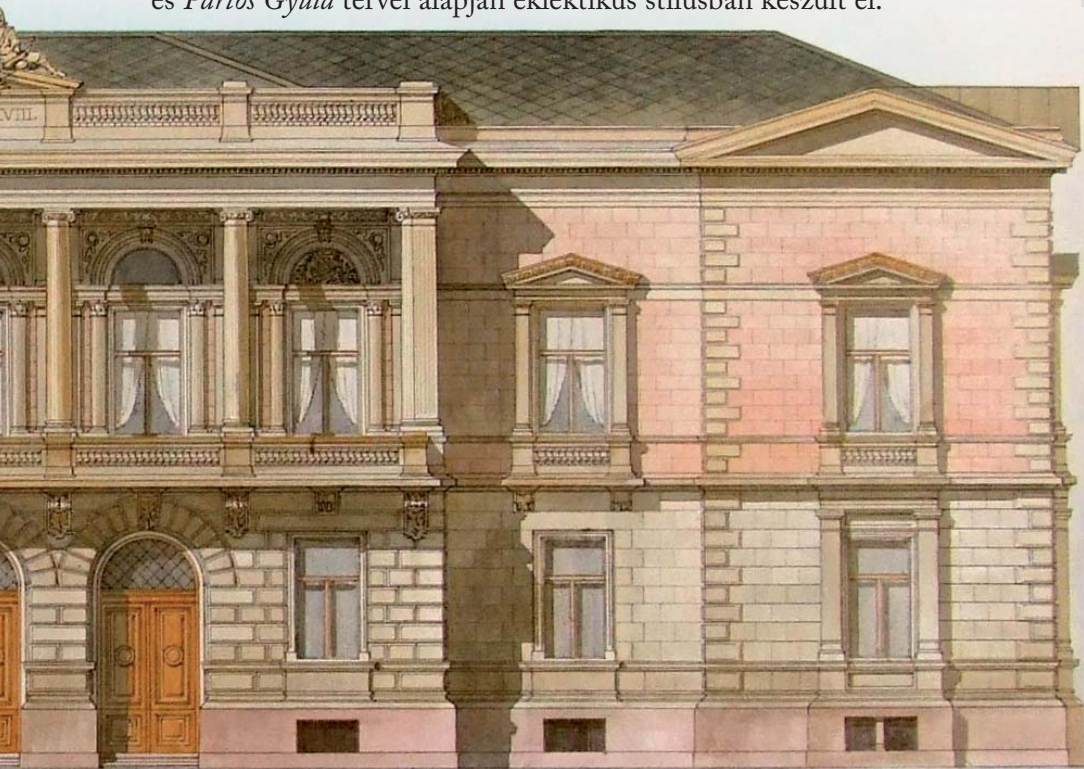

A mai Szigligeti utca végén, az ún. Scheftsik-kertben rendszeresen léptek fel vándorszínész társulatok, és ezzel a színházi kultúra hamar meghonosodott Szolnokon.

Az idő múlásával a politikai elnyomás enyhülni kezdett, végül 1860-ban a Bach-rendszer véglegesen összeomlott. A magyaros ruhába öltöztetett, ám a végletekig magyarelles, osztrák érdekeket szolgáló hivatalnokokat elbocsátották, sőt a lakosság nyíltan kiközösítette őket. A megyei közgyűlésen felolvasták nevüket és kórusban kiáltották: „*Meghalt!*”. Vagyis politikai halottaknak, nem létező embereknek tekintették valamennyiüket. A régi, 1850 előtti megyerendszert visszaállították és Szolnokot Heves és Külső-Szolnok vármegyéhez csatolták. Azonban hiába vesztette el megyeszékhelyi státuszát a város, a gazdasági fejlődés nem torpant meg. Az 1870-es években már négy irányból érkeztek a vonatok Szolnokra és a tiszai gőzhajóforgalom is rendszeressé vált. Nem véletlen, hogy 1876-ban Szolnokot tették az akkor megszervezett Jász-Nagykun-Szolnok vármegye székhelyévé.

Megfelelő középületekben azonban hiányt szenvedett a város, ezért a szolnokiak jelentős áldozatot hoztak az új megyeháza felépítéséért. 1876-ban éppen a malomtulajdonos és nagyvállalkozó idős *Scheftsik István* ült a *polgármesteri* székben. *Scheftsik* ösztönzésére a város ingyen telket és 30 ezer forintot adományozott a megyeháza céljaira, amely 1878-ban *Benkő Károly* és *Pártos Gyula* tervei alapján eklektikus stílusban készült el.

Az
1878-ban
átadott
megye-
háza

A dualizmus virágzó városa

Az újonnan kialakított „muszáj vármegye” újdonsült központjának kezdetben számos nehézséggel kellett megküzdenie. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye közéletét kezdetben teljesen áthatották a megalakulás nehézségei, illetve az egyes megyealkotó részek közti ellenségeskedés. 1880-ban a szolnoki első lókiállítás, lófuttatási és akadályverseny, s az azt követő bál volt az első alkalom, hogy *„megyénk nevezetesebb közönségével Szolnok ... érintkezésbe lépett.”* Nagy nehezen a megyei vezetés megbékélt az új megyeszékhellyel, a harcok csitultával lassú közeledés kezdődött, miután az ideköltözött megyei vezetők közül többen a legnagyobb adózók közé tartozóként – virilis jogon – a város képviselőtestületébe is bekerültek.

Szolnok még 1874-ben rendezett tanácsú város lett, s közigazgatása lényegében azonos elvek alapján működött a második világháborúig. Képviselőtestületének – melyet háromévenként alakítottak újjá – fele választott tagokból, másik fele a legnagyobb adófizetőkből, ún. virilisekből állt (mindkét csoport tagjai 1880-ban 79-en, vagyis a képviselők összesen 158-an voltak). A választott tagok közé kezdetben főként a tekintélyes, befolyásos, régi földműves és iparoscsaládok képviselői, értelmiségivé váló gyermekei kerültek, a másikban pedig a megyeszékhelyre beköltöző birtokosok, vállalkozók, vagyonos üzletemberek, a hiteléletben és kereskedelemben főszereplő zsidóság kaptak helyet. Később a két csoport már nem vált külön a nagyarányú összeolvadás következtében.

A város 1880-ban alkotta meg szervezetére vonatkozó szabályrendeletét. Az előjáróságot a polgármester, három tanácsos (egyikük a városi kórházat felügyelte), a főjegyző, az aljegyző, a főkapitány és két alkapitány, ügyész, árvaszéki ülnök, mérnök, orvos, közgyám, pénztárnok, számvevő, ellenőr, levéltárnok alkotta. Városi alkalmazásban álltak a helyi adóhivatal tisztviselőin kívül írnokok és díjnokok is, a segédszemélyzethez pedig két lovas hadnagy, tíz gyaloghajdú, kézbesítő, kocsis, cigánybíró, gyepmester, két toronyőr, temetőcsósz, kályhafűtő, orgonafűjtató, takarítóasszony és kertész tartozott. A szűkebb városi tanács élén a polgármester állt, tagjai a rendőrkapitány, tanácsnokok, a főjegyző, a főügyész és az orvos voltak.

Hazánk történelmében első ízben a dualizmus idején szabályozták törvények a „községek”, azaz a kis- és nagyközségek és a rendezett tanácsú városok belső működésének kereteit. Ezek széleskörű önkormányzatot biztosítottak a helyi ügyekben: működési szabályaikat a helyi adottságoknak és igényeknek megfelelően, felsőbb beavatkozás nélkül alakíthatták ki. A településeknek – így Szolnok városának is – maguknak kellett gondoskodniuk a közbiztonságról, a tűzbiztonságról, útjaik karbantartásáról, utcáik rendezéséről, a közegészségügyről, iskoláik fenntartásáról, a szegényeikről, árváikról, illetve lakosaik közmunkájának felhasználásáról. Mindehhez a gazdasági alapot a helység magánvagyonja jelentette, amelyet szükség szerint az állami adókra kivetett pótdókkal, valamint helyben szedett illetékekkel, helypénzekkel, vámokkal vagy újabb adónemekkel egészítettek ki.

Gróf Szapáry Gyula

Szapáry József gróf, udvari tanácsos és báró Orczy Anna fia. Még tanult, de már Szolnok vármegye szolgálatában állt, s annak gazdasági egyesületét vezette. Jogi tanulmányainak befejezése után Heves vármegye törvényhatóságát szolgálta, 1860-ban a vármegye első alispánja lett. A felirati párt híveként kapott képviselői mandátumot 1861-ben és 1865-ben. Összesen kilencszer volt képviselő. 1867-től Heves vármegye főispánja, 1869-től belügyminiszteri tanácsos, 1870-től a Közlekedési Minisztérium államtitkára. Széll Kálmán visszalépése után a Tisza Kálmán vezette kormányban elvállalta a pénzügyi tárcát, s ebben a pozíciójában nagy érdemei voltak a magyar államháztartás konszolidációja terén. Szintén az ő érdeme az első

járadék-konverzió is. Később egy ideig vezette a közlekedési tárcát is, 1889-től azonban már földművelésügyi miniszterként szerepel. Tisza Kálmán lemondása után, 1890. március 15-én Ferenc József Szapáryt bízta meg a kormányalakítással. E kormányban olyan nagy nevek szerepeltek, mint Wekerle Sándor, Szilágyi Dezső, Baross Gábor és Csáky Albin. A Szapáry-kabinet törvénybe iktatta a közigazgatás államosítását. 1892. november 21-én távozott kormányfői posztjáról, s nem is szerepelt a cselekvő politikában 1894-ig. Ekkor szakított a szabadelvű párttal és az (első) Wekerle-kormánnyal, majd egyházpolitikai javaslatokat nyújtott be. 1900-ban elnyerte a tárnokmesteri méltóságot, s 1904-ben a Hitelbank elnökéül választotta.

Gróf Szapáry Gyula, hazánk egykori miniszterelnökének emlékezetét nem véletlenül őrzi és ápolja Szolnok városa. A kiváló politikus, nagyszerű gazdálkodó sokat tett Szolnokért. Városunk személy szerint neki köszönheti az Alcsi- és Tenke-puszták megszerzését, ahol a helyi gazdák juthattak termőföldhöz. Nem véletlen, hogy a város polgárai utcát neveztek el róla, s szobor is őrizte emlékezetét. Azonban Borberek Kovács Zoltán szobra elpusztult. Egyedül a tiszaburai családi kápolnában nyugvó földi maradványai és a szolnoki Damjanich János Múzeumban őrzött személyes tárgyai révén volt jelen sokáig a mi vidékünkön. (Wikipédia)

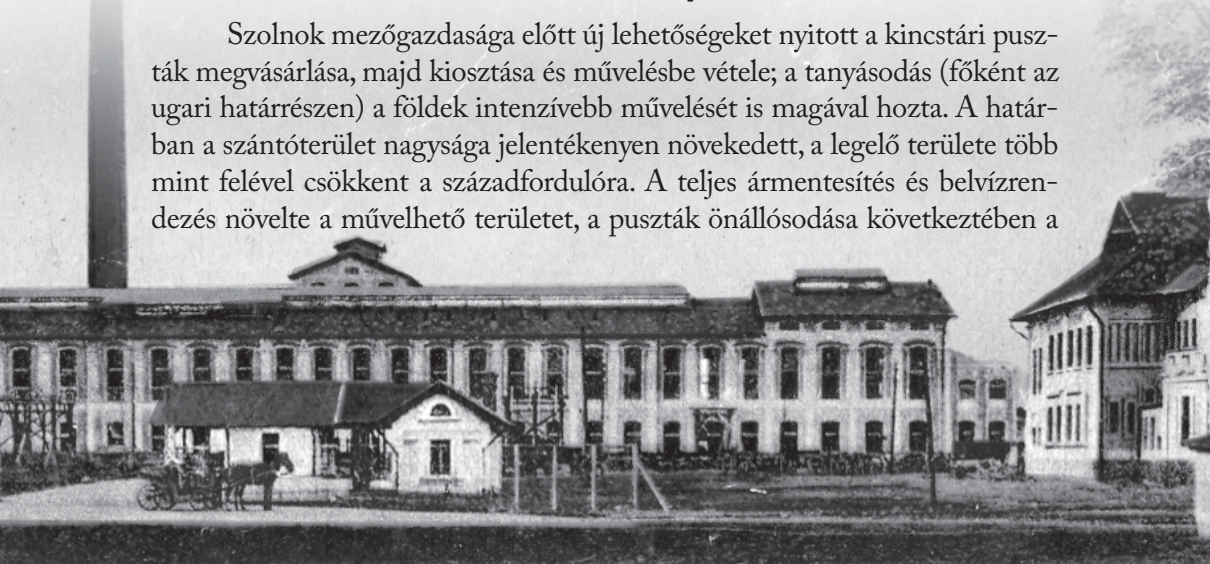
Szolnok esetében az új viszonyok között a legsürgetőbb feladat a város zilált anyagi helyzetének rendbe szedése volt. A város nemsokára kiegyenlíthette korábbi birtokosával, a kamarával szemben felhalmozódott adósságait, de az 1863. évi aszály idején felvett ínségkölcsönből volt még hátraléka. Az új helyzetben azonban nem Szolnok volt adósa a kincstárnak, hanem az tartozott a városnak csaknem 30 ezer forinttal. Miután törvény kötelezte a nagybirtokosokat: ők is járuljanak hozzá a városi póttadókhhoz, a Szandán birtokos *Wodianerekre* évi 350 forintot vetettek ki, s az alsó-varsányi *Kállay*-féle birtok új tulajdonosa is kifizette a póttadó miatt az uradalomra terhelt jelzálogot. Döntő fordulatot hozott, hogy az államkincstár ez időben értékesíteni kívánta a tulajdonában lévő javakat szerte az országban. A szolnoki gazdák így igen kedvező feltételekkel vásárolhattak földeket Alcsi- és Tenkeszentiván-pusztákon. A korábban többször is bérelt Felső-Varsányról azonban kiszorultak a szolnokiak, mert ezen a területen 1883-ban Rákóczi-falva néven máshonnan odaköltöző telepésekkel új község alakult.

Szolnok akkori anyagi erejét mutatja, hogy 1882-ben véglegesen megvásárolta a kincstártól a királyi haszonvételek legnagyobb részét: a vásári és piaci helypénzszedési, a tiszai és zagyvai halászati, a kikötési és rakpartbér szedési jogot, továbbá több városi épületet és telket, két év múlva pedig az italmérsi jogot is megszerezte. Ezek állandó és biztos bevételeket jelentettek a város számára, működtetésüket-beszedésüket – saját haszonkulcsukkal megtoldva – helyi vállalkozók végezték.

A Cu-
korgyár
megnyitá-
sa idején

Ipari, közlekedési, kereskedelmi központ az Alföld közepén

Szolnok mezőgazdasága előtt új lehetőségeket nyitott a kincstári puszták megvásárlása, majd kiosztása és művelésbe vétele; a tanyásodás (főként az ugar határrészen) a földek intenzívebb művelését is magával hozta. A határban a szántóterület nagysága jelentékenyen növekedett, a legelő területe több mint felével csökkent a századfordulóra. A teljes ármentesítés és belvízrendezés növelte a művelhető területet, a puszták önállósodása következtében a

határterület mégis csökkent. A szarvasmarha-állomány emelkedése és a juh-tartás visszaszorulása is ezekkel a művelési változásokkal függ össze.

Kihasználva a földrajzi fekvés gazdasági előnyeit, Szolnok e korszakban vált az Alföld egyik legfontosabb kereskedelmi és közlekedési csomópontjává. Gazdasági életében jelentékenyen erősödött az ipar, a kereskedelem és a szállítás szerepe. A város iparában a dualizmus évtizedeiben a kisipar dinamikus növekedése szembeűnő: 1879 és 1910 között két és félszeresére, 974-re nőtt az iparosok száma. 1872-ben, a céhek megszűnésével az ipartársulat vette át a céhek szerepét, majd 1885-ben Szolnokon is megalakult az ipartestület. Első elnökévé *Kreutzer Balázs* lakatosmestert választották, aki 22 évet tölt majd a szervezet élén. Az ipartestület szervezte az iparostanoncok oktatását és rajziskolai képzését, kiknek munkáit évente kiállításokon mutatták be. Olvasóköriükben több mint 600 kötetes könyvtárat tartottak, s pl. *Vámbéry Ármín* és *Herman Ottó* tartott felolvasást. 1888-ban adták át rendeltetésének az ipartestület székházát, ekkor 462 mestert, 807 segédet és 594 tanoncot tartottak nyilván. 1893-ban rászoruló tagjaik számára betegsegélyező pénztárat alapítottak.

Szolnok gyáripára közel ugyanannyi munkást foglalkoztatott, mint a magánkisipar – ami egyedülálló jelenség vidékünkön. A legnagyobb vállalatok 1900-ban: a vasúti műhely 434 fővel, a fűrésztelepek 251 alkalmazottal, a henger-műmalom 181 és a gyufagyár 22 munkásával. A város iparának legfontosabb ágazata változatlanul a közlekedési eszközök javítása, a faipar, a malomipar és a téglagyártás volt, 1914-től sorakozott fel melléjük a cukorgyártás.

Az üzemek folyamatosan korszerűsödtek és növekedtek. A MÁV tulajdonába került vasúti javítóüzem 1894-ben korszerű csarnokokkal, víztoronnyal bővült, 1912-től saját tanonciskolát működtetett. A 20. század elején hét gőzfűrésztelepen folyt a Tiszán úsztatott, mintegy 2500 tutaj faanyagának feldolgozása, s két korszerű henger-műmalom állt a Tisza partján (a Szent István és a Hungária).

1880-as években a város központjában még mindössze 12-15 bolthelyiség volt, a következő időszakban azonban az új üzletnyitásokkal az egész várost átszövő magánkereskedelmi hálózat keletkezett.

**A MÁV Jár-
műjavító
mozdony-
osztá-
lyának
dolgozói
1910-ben**

**Tiszai
részlet tu-
tajokkal és
az 1911-es
jeges ár
elsodorta
fahíddal**

A legtöbb üzlet a főtéren és a legforgalmasabb utcákban volt. A szolnoki kereskedők 1887-ben kereskedelmi társulatot alapítottak, mely 1896-tól tanonciskolát, 1911-től pedig felsőkereskedelmi iskolát tartott fenn.

A dualizmus időszakában Szolnoknak tovább erősödött közlekedési csomópont szerepe: 1873-ban készült el a vasútvonal Hatvan irányába (Jászberényt is bekapcsolva a vasúti közlekedésbe), 1882-ben adták át a Szolnokot a fővárossal Újszászon és Rákoson keresztül összekötő másik fővonalat. 1885-ben két helyi érdekű vasútvonal készült el: Pusztatenyő-Kunszentmárton, valamint Újszász-Jászapáti irányába, 1897-ben pedig Kiskunfélegyháza felé épült ki a sín pár. A jég által elsodort régi fahíd helyett 1911-ben közúti vashíd épült a Tiszán. A folyami hajózás nem váltotta be igazán a hozzá fűzött nagy reményeket: elsősorban a magasabb vízállású tavaszi hónapokban élénkült fel. Bár a Tisza mente gabonája hajón jutott el Szolnokig, az őszi alacsony vízállások gátolták a hajózást és megdrágították a vasútra való átrakodást. Menetrendszerű teher- és személyszállító hajójáratok Szolnok, Csongrád és Szeged között közlekedtek. Az első világháború előtt a város fölött egy téli kikötő, valamint a Dunát a Tiszával összekötő hajózó csatorna megépítésének ötlete is felvetődött.

Az élénk kereskedelmi forgalom, a vállalkozások kedvező tőkefelhalmozási lehetőségeinek következtében Szolnok hamarosan a vármegye pénzügyi központjává vált. A Külső-Szolnok Megyei Takarékpénztár még 1869-ben megkezdte működését, a Tiszavidéki Hitelintézet és Takarékpénztár 1872-ben, a Mezőgazdasági Takarékpénztár 1888-ban, a Kereskedelmi Bank és Takarékpénztár Rt. pedig 1891-ben nyitott. A Szolnoki Hitelbank Rt. 1907-ben, a Népbank és Takarékpénztár Rt. 1909-ben alakult, *Nerfeld Ferenc* 1913-ban alapította banküzletét. A kisebbekkel együtt összesen 15 pénzügyintézet működött az alig 30 ezres városban az első világháború előtt, a Tiszavidéki Bank és a Mezőgazdasági Takarékpénztár 30 millió koronás forgalmat bonyolított 1897-ben.

A városiasodás

Szolnok vezetése az 1880-as évektől a lakosság nagyobb megterhelése nélkül immár városfejlesztési, „szépészeti” célokra is áldozhatott. A belvárosban nagyarányú útkövezés és járdaépítés indult, s befedhették végre a bűzös-pocsolyás hajdani városárkot. A fellendülő köz- és magánépítkezések kezdtek megyeszékhelyhez méltóbb külsőt kölcsönözni – legalábbis a város központjának. A várban és a Tisza-parton lévő kincstári épületek városi tulajdonba kerültek, ezzel megteremtődött a lehetősége, hogy a közigazgatási központ középületei a városközpontban és a főutcán épülhessenek meg. A megyei intézmények elhelyezése hamarosan megoldódott: mindössze egy év alatt, 1878-ban *Benkó Károly* és *Pártos Gyula* tervei alapján felépült a megyeháza. Sokáig fájó pont volt, hogy a megyei törvényszéket még 1875-ben áthelyezték Karcagra, s csak tízévi harc után sikerült e fontos intézménnyel is erősíteni a megye központját. Nem oldódtak meg egy csapásra azonban az új közigazgatási szerepkörrel járó gondok: megfelelő elhelyezést kellett találni a járásbírósnak, a finánckerületi igazgatóságnak, az adóhivatalnak, postahivatalnak és távírdának, a folyammérnöki és az államépítészeti hivatalnak, s gondoskodni kellett a katonaság elhelyezéséről is.

A megyeszékhellyé emelt Szolnokon további nagyszabású építkezések jelzik a viharos sebességű urbanizálódást, mely a városkép szinte teljes átalakulását eredményezte. 1883-84 folyamán a régi, szerény városháza elbontása után *Makai Endre* budapesti műépítész tervei szerint felépült a főtéren az új reprezentatív városi székház. Földszintjén 13 bolt-helyiséget alakítottak ki, s ezek bérleti díjai a századfordulóra teljesen kiegyenlítették az építkezésre felvett kölcsönt. Ezt követően gombamód

Az 1884-re
elkészült
városháza

szaporodtak az új középületek, melyek közül a reálgimnázium (1885–88), az ipartestület (1876–1888), a törvényszék (1891), a pénzügyigazgatóság (1892), a laktanya (1893), a Konstantin iskola (1893–94, bővítve: 1900), a Vármegyei Kaszinó (1894), a református templom (1894), a megyei közkórház (1894–96), a Mezőgazdasági takarékpénztár (1898), a zsinagóga (1899), a Művésztelep (1902), a Kereskedelmi Bank (1904), az új pályaudvar (1905), a Sipos téri iskola (1906), a Szolnoki Népbank székháza (1909), a városi víztorony (1910 körül), a színház (1912), a Hitelbank épülete (1912), a polgári fiúiskola (1912) és leányiskola (1914) a városkép jellegadó építményei lettek. S természetesen fellendültek a magánépítkezések is: a számos, külsejében rangos magánház vagy bérház közül kiemelkedett igényes megjelenésével a főutcán a Gyömörey-féle ház, a Kintzler-féle ház, a Császi-féle ház vagy az ún. Scheftsik-bazár a megyeháza közelében, a Molnár utca és a Baross út sarkán épült Kindlovics-bazár, a Szapáry utcán a Barta-palota és Kádár Kálmán cukrász lakóháza, a Mária utca sarkán épült Deutsch-féle bérház, a Fodor-féle ház a Kápola utca sarkán, a Magyar utca elején álló lakóház vagy a Szabadság tér É-i sarkán épült bérház.

Az épületek megtervezésére nemegyszer a hazai építészek legjelebbjei kaptak megbízást, többek között pl. *Baumhorn Lipót, Szteblo Ottó, Zrumetzky Béla, Gyalus László, Komor Marcell és Jakab Dezső, Jánszky Béla és Szivessy Tibor, Englert Károly, Pfaff Ferenc, Rerrich Béla, Zielinszky Szilárd* neve említhető meg. Valódi helyi szenzáció volt 1895-ben a Nemzeti Szálló megnyitása is, hiszen *Fischbein (Fodor) Dániel* horribilis összeget áldozott az építkezésre, s kényelmes szobái, bálterme, exkluzív kávéháza „megütötte a fővárosi nívót”, emellett saját áramfejlesztő telepe biztosította fényes kivilágítását. Az új városképben a századfordulói az eklektikus/historizáló stílus uralkodott, amit az új törekvéseket kifejező szecesszió váltott fel.

A Szapáry
utca sarka
(montázs,
1905
körül)

Szapáry utca Szolnokon
egy-egy féle vagy. A fűnk föltámasztásának meg kellene látni de ha T. megelőitke őket igen
Géa papirkereskedéséből Szolnok, fogunk szólni. Itt jól lehet ám mulatni! Testvéreimmel

Szolnok legrangosabb építményei, a Szapáry utcán a ma is álló egykori *Kádár* cukrászda és a Nemzeti Szálló, valamint a Ságvári körút Tisza-partig történő meghosszabbítása-kor elbontott Kereskedelmi Bank, valamint a művésztelep, a színház és a Gólyánál lévő városi víztorony a szecesszió magyar változatának jegyeit hordozta. 1868-ban hazánkban elsők között Szolnokon állítottak köztéri emlékművet a szabadságharc, *Damjanich János* és *Vécsey Károly* vezetésével 1849. március 5-én az osztrákokkal vívott csatájában elesett hősöknek; 1912-ben újabb emlékművel gazdagodott a város: fényes ünnepségek közepette avatták fel a művésztelep közelében *Radnai Béla* alkotását, a *Damjanich* szobrot.

A szűk belváros még úgy-ahogy követte küllemében a gyorsan változó, látványosan szépülő főutca és főtér képét. A hajdani Katonaváros és Német tized utcáiban mezővárosokra jellemző földszintes épületek álltak, homlokzatukkal végig elfoglalva a telek szélességét, keskeny szárazbejárón át biztosítva a bejutást.

Scheftsik István (Námesztó, 1829.–Szolnok, 1900.) Szlovák kereskedőcsaládból származott. 1851-ben gyógyszerész oklevelet szerzett. Előbb Mezőtúron, majd 1852-től Szolnokon gyógyszerészként működött. 1865-ben gyógyszerterát eladta, s a vételárból gőzmalmot és kádfürdőt épített. Rendkívüli üzleti érzéssel rendelkezett. Szolnok és Mezőtúr határában jelentős földbirtokokat szerzett. Ingatlanai és sikeres ipari befektetései csakhamar Szolnok legvagyonosabb vállalkozójává tették. Két ízben, 1876-78 és 1880-83 között viselte a város polgármesteri tisztségét. 48-as elveket vallott és a 67-es irányzat átmeneti felülkerekedése miatt kellett mindkét alkalommal idő előtt lemondania a polgármesterségről. Elemi iskolák, a megyei székház és a városháza építésében kiemelkedő szerepet töltött be. 1891-ben a későbbi papírgyár helyén felépíttette az ország második legnagyobb vidéki malmát, a Hungária Gőzmalmot, amelynek lisztjével a párizsi világkiállításon nagydíjat szerzett. Idős korában a katolikus autonómia mozgalom egyik szervezője volt, melynek célja a katolikus iskolahálózat bővítésére, önálló katolikus egyetem létrehozására irányult. Régebbi gőzmalma és fűrészüzeme a Szigligeti Színház helyén, kádfürdője a mostani Kellner Gyula utcában működött. Az utca 1945-ig Scheftsik István nevét viselte. A kiemelkedő képességekkel megáldott polgármestert kortársai megbecsülésük jeléül a város atyjának nevezték. Egykori földbirtoka a Zagyvától keletre fektült, ezért a területet a helyi szóhasználatban ma is Scheftsik-telepnek nevezik. **(Cseh Géza)**

A kicsiny belvároshoz csaknem átmenet nélkül csatlakoztak az alacsony, nemegyszer nád- vagy zsindeletetős házak alkotta, girbe-gurba, sáros utcácskák. Ez volt a hajdani kertes övezet, mely a századfordulóra teljesen beépült a telek hosszában húzódó, az utca felé a végüket fordító, betapasztott nádból vagy vályogból készült házakkal. Jellegzetes a házvégek változatos fűrészelt díszítése, a „kígyós” vagy „napsugaras” vértelkek (a nyeregtetős házak padlásterét lezáró deszkából készült oromfalak) a helyi mesterek keze munkáját dicsérték. A nagy méretű telek a gazdálkodók igényeit tükrözték, így sokszor több lakást is kialakítottak rajtuk, s az udvari lakrészekbe bérlőket fogadtak. A lakóövezet peremén, a Gólya kocsmá közelében helyezkedett el a vásártér, ahová a főtérről kövezett utcán lehetett eljutni, majd kertek, beépítetlen telek között továbbhaladni a vasútállomásra. A Tisza partja ez időben még teljes hosszában gazdasági tevékenység színtere volt: rakpart, tutajkikötők, fűrésztelepek, illetve a belváros közelében a *Scheftsik István* vállalkozásának hengermalma és gőzfűrész, valamint kikötőhelye foglalta el nagy részét.

A peremkerületek – az Újváros és az ún. Szent János városa, mely az itt található kápolnáról kapta nevét – szintén kertes házakkal épültek be. Helyi sajátosság, hogy Szolnokon nem alakultak ki a nagyobb ipari városokra a korszakban oly jellemző külvárosi nyomornegyedek. A legnagyobb munkaadó, a MÁV már 1899-ben 10 000 négyzetméter alapterületű munkásházakat épített dolgozóinak. A Liget utca környékének egyenlő nagyságú, szabályos telkein vasutasok kertváros jellegű lakónegyede állt a századfordulón. A korai „lakótelepi” építkezés és szociális gondoskodás klasszikus példája az 1913-14-ben emelt cukorgyári kolónia. Szintén szolnoki jellegzetesség, hogy viszonylag későn, az 1880-as évektől kezdődött meg a külterület benépesítése, s a tanyásodás végül eléggé szerény méreteket öltött. Főként Ugar és Alcsi határrészekén épültek tanyák, s jelentősebb létszámú külterületi lakosságot regisztráltak Szandán, a szőlőkben is. Itt a szolnoki polgárság egy része is tulajdont szerzett, akik ültetvényeikben présházat építtettek, ahová jellemzően nem költöztek ki a nyári hónapokra. A szőlőt kapással műveltették, s megtermeltették a belvárosi ház konyhájára való zöldséget-gyümölcsöt is. 1910-ben a lakosság mintegy 13 százaléka élt külterületen.

A kortárs utazóknak feltűnt, s többnyire megemlítik leírásaikban, hogy Szolnokon „*a házak minden rend nélkül, igen elszórvva fekszenek*” – a városnak szebb, rendezettebb része a kincstári só- és száltisztektől lakott vár és a Német utca, s a módosabb magyarok lakta Magyar és Molnár utcáknak a piactér (a mai főtérről) felé eső része volt. A vasútvonal továbbvezetése kapcsán a tanács kiharcolta, hogy ne az eredeti tervek szerint: a Tisza-part mentén fusson – ily módon elvágva a várost a folyótól, hanem

a várost észak felől nagy ívben megkerülve, s a Gregersen cég építette fahídon Szajol közelében szelte át a Tiszát. E döntés később nyert jelentőséget a belterület terjeszkedése és a város árvízvédelmi műveinek megépítése idején. A belterületen mocsaras, vízállásos területek rontották a városképet, például az ún. Tófenékben a főtér közelében, illetve a vasútállomás és a (mai József Attila úton lévő egykori) laktanya környékén. A Nagytized városrészt a Tiszába ömlő Büge nevű vízfolyás osztotta ketté. Ezek csupán a belváros csatornázása során tűntek el.

Mérnöki értelemben vett városrendezési törekvésekről csak az 1890-es évektől beszélhetünk városunkban. *Novák Antal* okleveles mérnök felismerte: „*a rendszertelenség fejlődő városunkban tovább fenn nem tartható. Nem lehet a város egyes részeinek fejlődését s rendezését a mindenkori mérnök vagy a tanács ízlésére bízni – egységes rendszerre, szabályozási tervre van szükség.*” Rendszerbe foglalta a városszerkezet jobbítandó elemeit, ő javasolta először a vasúthoz vezető Baross utca kiszélesítését, a Szapáry utca meghosszabbítását, a Tófenék utca környékének rendezését, s második főutcaként a Horánszky utca kiépítését. Történtek ugyan kísérletek a belváros kisebb, ívelten kanyarodó utcáinak kiegyenesítésére is – szerencsére ezek csak térképen maradtak.

Szolnok a századfordulóra – a kor szintjén – a megye legurbanizáltabb települése lett, mely élen járt a lakossági infrastruktúra megteremtésében. Az utcák 1879 óta kaptak hivatalos nevet és megtörtént a lakóházak utcánkénti számozása is, azonban a helyiek sokáig nem barátkoztak meg ezzel: a régi számozást és a korábbi megnevezéseket használták. Az első kövezett útvonal 1851-ben, a Tisza-híd és az indóház között készült el, majd 1875-ben ebből kiágazva a *Nerfeld*-féle háztól a Gólya kocsmáig, majd a vasútállomásig. A város a költségek fedezetéül kövezetvámot vetett ki a rajta közlekedőkre, melyet a felállított sorompóknál kellett leróni. Később más fontosabb utcákat kővel, majd aszfalttal burkoltak. A mellékutcákban azonban alig változott a helyzet: az 1910-es években „*a pompás Baross utcától egy dobásnyira, a Bécsi János utcában oly feneketlen sár volt az őszi eső időktől szinte a kánikuláig, hogy kocsival sem lehetett áthatolni rajta*” – írta a kortárs. Korszakunk elején a lakosság a Tiszáról hordta a vizet – ivásra is! – vállhorogon függő két vederrel az ún. merigetőkről – ez elsősorban az eladó lányok vagy a cselédek dolga volt. A piactéren, a városháza és a lakóházak udvarán ásott gémeskutak vizét is használták, míg 1893-ban a főtéren artézi kutat fúrattak, ahonnan ki-ki vagyoni helyzetének megfelelően: vállon vödörben gyalog vitte, vagy egylovas-szamaras kordékra szerelt lajtokban szállíttatta a házához a vizet. A városi vízmű építése és a vízvezeték-hálózat kialakítása 1910-ben fejeződött be. 1879-re nyúlnak vissza

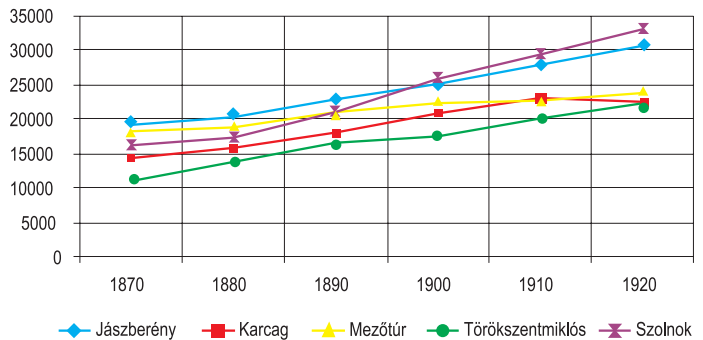
a közvilágítás kezdetei: ekkor 46 petróleumlámpást helyeztek el a fontosabb utcákon, így az utcaképhez még évtizedekig hozzátartoztak a lovon járó lámpagyújtogatók is. A *Scheftsik*-féle ipartelep gőzkazánjai 1896-tól szolgáltatottak villamos energiát. 1897-ből van adatunk szervezett szállításra. A városfejlesztési (csatornázás, útépítés, vízvezeték és világítási rendszer kiépítése) beruházásokra felvett kölcsönök terheit a városok 1912 után már nem egyedül viselték, azokból államsegély formájában az ország költségvetése is részt vállalt.

“Hirtelennőtt” város, erőteljesen differenciálódó társadalom

A város lélekszáma a következőképpen változott ezekben az évtizedekben:

A lakosságszám változása Jász-Nagykun-Szolnok vármegye nagyobb városai-ban 1870-1920

Szolnok lakosságszáma töretlenül és dinamikusan emelkedett, s kb. a századfordulóra múlta felül Mezőtúrét és Jászberényét, a vármegye másik két jelentős városát. Fél évszázad alatt 15 910, évtizedenként kb. 3,5-4,5 ezer fő volt

a gyarapodás, melynek jelentős hányada bevándorlásból eredt. A bevándorlás főként az ún. iparforgalmi népséget növelte, ennek következtében 1910-re a keresők 29 százaléka az iparban, 15 százaléka a közlekedésben, 6 százaléka a kereskedelemben dolgozott, azaz összesen a keresők fele dolgozott az ilyen tevékenységet folytató cégeknél. Ezzel szemben a mezőgazdaságból élők aránya 16 százalékra apadt. A közszolgálati és szabadfoglalkozású réteget kitevő 9 százalékos arány mögött a helyi értelmiséget sejthetjük. Magas, mintegy 10 százalék a házi cselédség aránya, ami a jobb módú lakosok számának gyarapodását jelzi.

A helyi társadalom rétegei lakóhelyük szerint is elkülönültek. A megyei hatáskörű hivatalokkal tisztviselők, elsősorban jogvégezett intelligencia is megtelepedett Szolnokon. A régi belvárosban (Katonaváros, Kamaraváros,

Német tized) a városi értelmiség, az igazgatási és gazdasági vezető elit lakóházai álltak, a főtér környékén és a főutca mentén épült bérházak lakásaiban is többnyire a módos polgári középrétegekhez tartozó tisztviselő, értelmiségi, iparos családok éltek. A város falusias arculatú nyugati részén, a Nagyvároson és a belvárostól északra elterülő Katonavárosi kertek városrészen elsősorban a kispolgárság, a kisiparosok, a parasztság, s részben a munkásság tömörült. A Tabán hajósok, halászok, napszámosok lakóhelye, az Újváros és a Szent János város pedig az ipari munkásság negyede volt. Külön kell említeni a vasutasokat, akik jellemzően a MÁV létesítményei közelében laktak. A cigányság számára Szolnokon is a belterületen kívül, az Eger felé vivő út mentén jelöltek ki lakóhelyet – e városrészt máig Cigányvárosnak nevezik.

A lakosságon belül a legélesebb határ a szűkebb „dzsentrí-értelmiségi” polgári réteg és a túlnyomó többséget kitevő „paraszti” elem között húzódott – úgy vagyoni-társadalmi helyzetét, mint életmódját, életvitelét tekintve. A polgári életforma alapfeltétele a legalább háromszobás lakás vagy saját ház és a cselédtartás. Öltözködésüket az európai divat követése, a hivalkodásmentesség, a polgári jó ízlés jellemezte. Táplálkozásuk bőséges, változatos, egészséges volt, mit kitűnően tükröznek szolnoki szerzők receptgyűjteményei: *Szűcs Antalné Bagossy Klára* és *Stögermayer Antal* szakácskönyvei. Szórakozásaik, kedvteléseik (kávéház, színházi előadások; az ismerősök között kötelezőnek számító kölcsönös vendégeskedések, a sport), gyermekeik legalább középfokú taníttatása mind e réteg jellemzője volt.

A *Vörös István* reál gimnáziumi tanár tollából az 1920-as évek elején megjelent „Rajzok Szolnok város múltjából” című kis füzet legérdekesebb része a mezőváros paraszti kötődésű lakosságának néprajzi hitelességű leírása. A még nem is oly távoli múlt emlékeként szól a merigetőről, a kenyérsütéshez továbbadott „kóballó kovász”-ról, a népszokásokról (nagy-pénteki kolompolás–Jézuskeresés, siratás), a nemegyszer bicskázásba, verekedésbe torkolló szórakozási alkalmakról (lakodalmak, kocsmai mulatozás, tánc, tánciskolák, sergőzés, sutu) és igen részletesen a szolnokiak jómódot tükröző népviseletéről. Idős emberek emlékezete szerint nem a parasztság, hanem a jobb módú iparosok asszonyai és leányai jártak először selyemben, s őket utánozták a gyöngyös főköttő viselésében is. Az alapanyagokat (nehézselyem, kendők, csipkék stb.) helybeli kereskedőktől vásárolták, s az ünnepi díszbe öltözött menyecske öltözéke 12-15 mázsa búza ára is lehetett! A férfiak ezüstgombokkal, asztrahánprémmel díszített finomposztó ruhája a korábbi nemesi viselet hatását tükrözte. Mindebből egy hagyományos keretek közt élő, túlnyomórészt paraszti értékeket valló közösség képe bontakozik ki, melyet már külső hatások is megérintettek. Sajnos az ipar-

forgalmi népesség (iparban, kereskedelemben, közlekedésben, szolgáltatók területén dolgozó kétkezi szak- és segéd munkások, napszámosok stb.) életviszonyairól nem maradtak ránk ilyen részletes leírások. Többségüket munkája a modern gazdasági ágakhoz kötötte, életmódjukkal, szokásaik révén, tradicionális értékeikkel azonban még erősen kötődtek az őket kibocsátó paraszti-zselléri réteghez.

A helyi társadalom legfelső és legalsó régiói nagy arányban fogadtak be máshonnan beköltözőket, így – a volt jászkun kerületek mezővárosaitól eltérően – a korábban sem jelleg- és mintaadó paraszti-gazdálkodói réteg mind súlytalanabbá vált. A nagyarányú betelepülés színesítette a szolnoki lakosság vallási összetételét. Ez egyben azt is jelentette, hogy a város hagyományosan szinte egyöntetűen katolikus vallású társadalma eltérő kulturális közegből származó, más mentalitású csoportokkal bővült. A református egyházközség 1867-ben alakult, s előbb Tószeg, majd Abony *fi-liája* volt. 1884-től anyaegyház, melynek első lelkésze *Csekey István*. Világi irányításában a megyei tisztkar nagy szerepet játszott. A mintegy 2000 fős egyházközség Molnár utcai kis imaháza helyett a Tisza-parton a kincstári, ispáni és sóellenőri házak telkét vásárolta meg templom építésére, mely *Szteblo Ottó* tervei alapján 1894 decemberében készült el.

Különös jelentősége volt a beköltöző zsidóságnak, mely a polgári elem erősödését jelentette Szolnokon is. Többségük szabad foglalkozású értelmiségi, illetve kereskedő, iparos, akik gyermekeiket már szintén az értelmiségi pályák felé irányították. Asszimilációs törekvéseik látványos megnyilvánulása jelentős arányú névmagyarosításuk. A zsidó hitközség létszáma kb. a reformátusokéval egyező; töredék kisebbségük a hagyományokhoz ragaszkodó ortodox, a többség a hagyományokat reformáló,

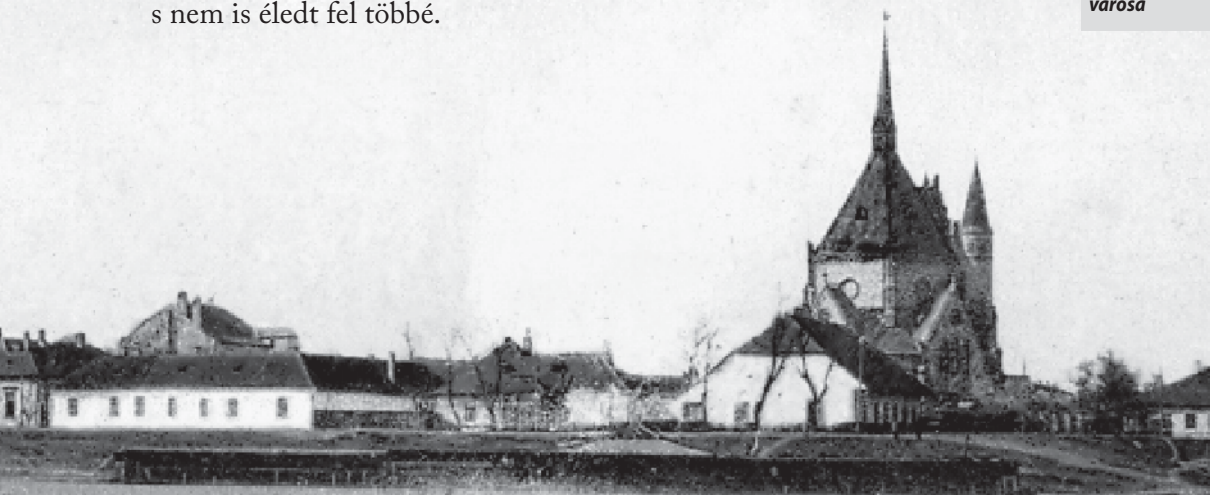
asszimilációpárti neológ irányzatot követte. Belvárosi mellékutcában épült zsinagógájukat fél évszázadig közösen használták, eklektikus nagytemplomuk az egykori Medve kocsmá telkén 1899-ben épült fel. A 20. század elejétől Szolnoknak mintegy szimbóluma lett tiszai panorámája a három templommal, mely az itt élő különböző hitfelekezetűek békés együttélését is kifejezte a helyiek számára.

Kultúra, művelődés – a polgári ízlésvilág térnyerése

A Szolnok társadalmában megerősödő polgárság igényei formálták a város kulturális arculatát. Megyeszékhellyé alakulásakor *Bittermann* jászberényi nyomdász ide költözött lapjával, amely nemsokára megszűnt ugyan, de folyamatosná vált a lapkiadás (*Tiszavidék, Jász-Nagykun-Szolnok megyei Lapok, Szolnoki Híradó*). Olykor több újság is konkurált egymással, miként a mögöttük álló csoportosulások is a város, a megye közéletének és közvéleményének befolyásolásáért.

A polgári társas élet fontos színterévé vált a kávéház, népszerűbb volt, mint a kaszinó. Hosszú ideig a Damjanich János Múzeum jelenlegi épületében lévő Magyar Királyba jártak a város és a megye tisztviselői ép-púgy, mint a nekilendülő ipar és kereskedelem helyi reprezentánsai, majd a Nemzeti lett a legnépszerűbb. A kávéházakban nemcsak újságot olvasni vagy mulatni lehetett, ez vált üzletkötések vagy hírek kicserélésének egyik fontos színterévé is. Itt jelent meg a század elejének újdonsága, a mozi is. A virágzó kávéházi élet azonban az első világháború kitörésével lehanyatlott, s nem is éledt fel többé.

A három templom városa

Gazdag egyesületi élet bontakozott ki a megyeszékhelyen, különösen az 1890-es évektől fogva. A művelődési és jótékonyági céllal működő ilyen közösségek mellett jellegzetes a sokféle vasutas és munkás szerveződés (MÁV Altiszti Olvasókör, a Magyarországi Munkások Országos Szövetségének helyi szakmai csoportjai, az 1903-ban alakult Szolnoki Általános Munkásképző Egylet stb.). A paraszti rétegek – az alföldi mezővárosok többségétől eltérően – csekély aktivitást fejtettek ki e területen. A vasúti munkások és alkalmazottak tömörülése volt az 1875-ben alapított MÁV műhelybeli „olvasószoba”, mely 1892-ben dalkörrel, zenekarral bővült, később nevét Millennium Önképző, Dal- és Zeneegyletre változtatta. Kiemelkedő kulturális tevékenysége Szolnokon kívül is elismert volt. Egyleti keretben született meg a művésztelep megalakításának és támogatásának eszméje is, miként a színházépítés is a színpártoló egyesület kezdeményezésére és irányításával folyt. 1913-ban *Hild Viktor*, a hallatlan szorgalmú régiségbúvár és történetkutató vetette fel a könyvtár- és múzeumegylet megalapításának gondolatát, ezt azonban a világháború kitörése megghiúsította. Polgári körökből indult ki az első sportegyesületek megszervezése: a Tisza Evezős Egylet, a Vívó-Club és a korcsolya egylet. Csak később, az 1910-es években alakultak meg a jelesebb eredményeket is felmutató munkás sportkörök.

Az elemi iskolázás kötelezővé tétele után nagy volt a zsúfoltság a szolnoki iskolákban, amin a 20. század elejéig új, például az Újvárosi és a Sipos téri iskolák építésével enyhítettek. Ekkorra a fiúk és a lányok is helyben tanulhattak tovább polgári iskolában, melyek a tanulólétszám növekedésével saját épületet kaptak. A ferences rendtől állami kezelésbe került gimnázium új épületbe költözése után nyolcosztályossá bővíthetett. Reál irányultságú képzésben részesítette diákjait, s immár érettségit is adhatott. Szerzetes tanárait világiak váltották fel, akik között jeles tudóstanárok is akadtak (*Somogyi Ignác, Négyesi László*). Annak fényében nagy ennek a jelentősége, hogy a Nagykunság és környéke minden jelentősebb református városának s Jászberénynek is régibb hagyományokkal rendelkező gimnáziuma volt. Szakmai irányú továbbtanulási lehetőséget nyújtott tanulóinak az iparostanonc iskola és a felső kereskedelmi iskola, utóbbi a századfordulótól női szaktanfolyamot is indított.

A kulturális élet fellendülése, megerősödése azonban nem változtatott azon, hogy a fiatal, gyorsan fejlődő megyeszékhely adminisztrációs szerepkörén túl a megye egészére alig volt hatással. Épp csak formálódni kezdő szellemi élete nem volt képes integrálni vidékét, kisugárzása minimális volt: Jászberény, Jászapati, Karcag, Mezőtúr, Kunszentmárton, Kunhegyes továbbra is őrizte alközpont jellegét.

Lengyel Antal, a példamutató szolnoki polgár

Szolnokon Lengyel Lajos szücsmester Antal nevű fiát 1839. június 13-án tartották keresztvíz alá. Gimnáziumi tanulmányait követően Bécsbe ment, ahol a német nyelv elsajátítása után kereskedelmi tanfolyamot látogatott, majd kereskedést nyitott. Ott azonban minden igyekezete és szakértelme ellenére sem tudott gyökeret verni, így hazatért. Ám itt is hiába próbálkozott: állást nem kapott, üzletet sem tudott nyitni. 1863-ban úgy döntött, hogy Amerikába megy, s ott próbál szerencsét. Tervét valóra váltva nyolc évvel később az angol nyelv és az amerikaiak praktikus észjárásának ismeretével, no meg csinos vagyonnal tért haza szülővárosába.

Pénzét öccse üzletébe fektette, így üzlettárs, majd öccse halála után az üzlet egyedüli birtokosa lett. Eközben megismerkedett szűkebb és tágabb pátriájának – távolléte alatt pl. a kiegyezés következtében megváltozott – viszonyaival, majd hozzálátott, hogy külföldi tapasztalatait városa és hazája gyarapítására fordítsa. Először szőlőterületet vásárolt Szandán, ahol olyan intenzív művelésű mintatelepet hozott létre, mellyel bebizonyította, hogy az alföldi szőlőművelés és borászat is versenyképes lehet. Ezzel példát mutatott birtokostársainak, akik hamarosan az ő rendszerét kezdték követni. Újító szellemére jellemző, hogy 1902-ben két viharágyút szerzett be termése védelmére.

A céhrendszer megszűnése után elszigetelten, nehéz körülmények között működő iparosok összefogását, képzését legfontosabb teendői közé sorolta. Tevékeny részt vett az ipartársulat megszervezésében, melynek megalakulásakor (1874) számvevővé, majd elnökké választották. Ott bábáskodott az ipartanonc-iskola megalakításánál olyan időben, mikor még nem intézkedett törvény ilyen iskolák felállításáról. Ő létesítette a csizmadiák ellátását olcsón biztosító ipartestületi bórraktárt, mely akkor az első kísérlet volt az országban, és melyet évekig egymaga vezetett. Merész vállalkozással, csekély tőkével felépítette 1876-ban a társulat székházát, mely egy emelet magasítással ma is áll a Szapáry utcában. Az iparosok műveltségének fejlesztésére **Kreutzer Balázssal** társulati olvasókört alapított, és nyilvános felolvasásokat rendezett. 1885-től, az ipartestület (az ipartársulat jogutódja) megalakulásától Szolnok város iparhatósági biztosaként támogatta a „szakikat”. Jelentékeny része volt a Tiszavidéki Hitelintézet és Takarékpénztár felvirágoztatásában, mely intézetnek csaknem haláláig igazgatója volt.

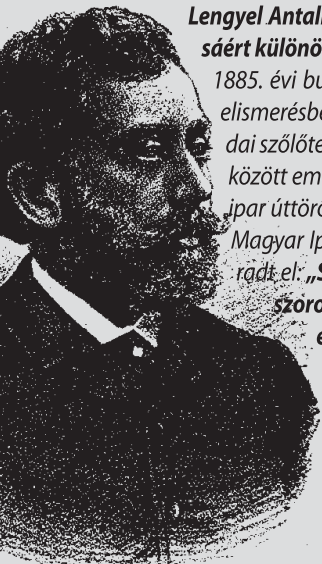
Ennyi teendő bőven elegendő lenne egy emberi életre. Lengyel Antal életműve azonban ennél sokkal szerteágazóbb. A városi és megyei közéletben betöltött tisztségeit felsorolni is nehéz lenne. Emellett 1882-ben alapító szerkesztője, kiadója, majd 1884-ben kiadótulajdonosa volt a Szolnoki Híradó című hetilapnak. Tevékenysége nem állt meg a város határánál. „**Abban, hogy 1876-ban Szolnok lett a kikerekített vármegye székhelye, valamint abban, hogy 1885-ben visszakaptuk a törvényszéket,**

Lengyel Antalnak igen jelentékeny része volt. Eme intézmények Szolnok részére való kivívásáért különösen Budapesten igen nagyfokú agitációt fejtett ki” – tudatta az Alföldi Hírlap. Az

1885. évi budapesti országos kiállítás szervezésében kifejtett érdemeiért a legfelsőbb királyi elismerésben részesült. **Herman Ottó**, a kiváló természettudós 1885-ben meglátogatta szandai szőlőtelepét, majd A magyar pásztorok nyelvkincese című könyvében a gyűjtésben segítők között említi. Lengyel Antal jelentőségéről már 1887-ben oldalakat írt **Gelléri Mór** A magyar ipar úttörői című könyvében. 1906. július 6-án, szülővárosában bekövetkezett halála után a Magyar Ipar című lapban is megemlékeztek róla. Természetesen a helyi elismerés sem maradt el: „**Szolnok város legutolsó 30 éves történetének minden nevezetesebb mozzanata**

szorosan összefügg ennek a nagy eszű, jó lelkű, praktikus érzékű, agilis természetű embernek közismert nevével, mert minden városi, megyei, társadalmi és közgazdasági mozgalomból kivette részét, mindenütt a homlokterében küzdve a város boldogulásáért, a polgártársak javáért...” — méltatta az Alföldi Hírlap.

Kósa Károly

Világháború, forradalom, terror, Trianon

Szolnok a kiegyezés utáni években rohamos fejlődésnek indult. Az 1914-ig tartó korszak lázas építkezések jegyében telt el, a városszerkezet – az új impozáns középületek elkészültével – gyökeresen átalakult. Gyárak születtek, vállalatok alakultak, iskolák épültek, egyik napról a másikra egy nagy alföldi gyárváros kontúrjai kezdtek kibontakozni. Az I. világháború kitörése – a többi magyar nagyvároshoz hasonlóan – Szolnokot is megakasztotta ígéretes, lendületes fejlődésében. A nagy háború tengernyi szenvedést hozott milliók számára. Ebből az áldozatból a város is kivette részét: 305 szolnoki katona többé már nem térhetett haza. Sokan kerültek hadifogságba, ahonnan csak évek múltával kisebb csoportokban szállingóztak vissza. 1918 novemberében az olasz frontról mintegy 1600-an érkeztek haza. Szolnoki katonák másik, kevésbé szerencsés csoportja az egyik helyi hetilap útján tudatta hozzátartozóival, hogy a Piave folyó mellett angol fogságba kerültek és még olasz területen vannak, ahol elfogadható ellátásban részesülnek.

Amikor 1914-ben kitört a világháború, a lakosság zeneszóval, virággal és pogácsával kísérte ki a katonákat az állomásra. A foglyok utolsó csoportja 1920 végén láthatta viszont szeretett városát, de a virágos és zeneszó ekkor már elmaradt.

1918 decemberében Magyarországon sok szó esett Szolnokról. Történt ugyanis, hogy az 1916-os román hátbatámadáskor létrehozott Mackensen-féle német hadseregcsoporthoz egyik oszlopa a városhoz közeledett. Azon hír hallatán, hogy a németektől olcsón mindent meg lehet vásárolni, az ország minden részéből csapatostul sereglettek spekulánsok a városba. A szállodákat olyannyira megtöltötték, hogy bár nem volt üdülőszezon, mégsem lehetett találni egyetlen kiadó szobát sem. A városba befutó vonatok tömve voltak olyan emberekkel, akik azért érkeztek ide, hogy busás haszon reményében üzletet köthessenek német katonákkal. A szétzüllött hadsereg

minden mozdítható tárgyat potom áron áruba bocsátott. Így került sok német hadianyag magánszemélyek tulajdonába, az újdonsült tulajdonosok öröme azonban csak pár hónapig tartott ...

De ne szaladjunk annyira előre az időben! A német átvonulás a város számára igen jelentős károkkal járt. A mintegy 500 súlyos német teherautó végigszántotta az aszfaltozott utcákat, komoly rongálást okozva. A megbomlott sereg szerencsére hamarosan továbbvonult, a város pedig igyekezett elfelejteni az elmúlt időszak történéseit. Szolnok kezdett magához térni az első világháború okozta sokkból, az emberek a jövőre függesztették tekintetüket. Hogyan és merre tovább? Ez az időszak a gyökeres változásokról szóló álmok ideje, a világ új kort szül-e, eljött-e már az ideje annak, hogy megszabaduljon régen hordott terheitől?

Ilyen légkörben jutott el az őszirózsás forradalom győzelmének híre Szolnokra is. Az új kormány október 31-én táviratban értesítette a hatalom átvételéről a városok polgármestereit és felszólította a helyi hatóságokat a Nemzeti Tanács elismerésére. Szolnokon az Óvoda utcai Munkásotthonban megalakult a helyi Nemzeti Tanács, melynek elnökéül *Darvas Ferencet* és *dr. Pap Illést* választották meg. Ebben a hónapban alakult meg *dr. Guth Antal* orvos vezetésével – különféle forradalmi csoportok egyesüléséből – a Kommunisták Magyarországi Pártjának szolnoki szervezete is, mely vidéken az elsők között létrejött helyi pártszervezet volt. A szolnoki KMP szervezet olyan sikeresen működött, hogy még maga *Kun Béla* is méltatta az itt folyó munkát. 1919 januárjában Kun két ízben is felkereste Szolnokot, ahol a polgári fiúiskola tornatermében a kommunizmusról tartott előadást. Annak ellenére, hogy a Szolnoki Nemzeti Tanács a közellátás területén kisebb sikereket könyvelhetett el, a háború utáni válság következményeit kivédeni nekik sem sikerült. Az általános munkanélküliség, a közellátási problémák együttesen kiváltották a dolgozók elégedetlenségét, akik problémáikkal a Nemzeti Tanácsok helyett inkább a munkástanácsokhoz fordultak, amelyekben nagyobb bizodalomuk volt. Mindezek a jelenségek kedveztek a szocialista társadalom megteremtésével kapcsolatos kommunista nézetek elterjedésének.

Az 1919. március 20-án átadott Vix-jegyzék elfogadását sem a Berinkey-kormány, sem *Károlyi Mihály* államfő nem vállalta. A kormány lemondott, az országban forradalom tört ki. A szociáldemokraták bevonták az addigra már megerősödött KMP-t a hatalomba, és a két párt fúzióját követően kikiáltották a Magyar Tanácsköztársaságot, létrejött a proletárdiktatúra. Ezután az események szédítő gyorsasággal követték egymást.

A Szolnoki Munkástanács 1919. március 23-án a kormánybiztosi teendők ellátására háromtagú direktóriumot választott. A vármegyei direktóriumnak *F. Bede László, Pálffy János* és *Szabó Károly* lettek a tagjai. A proletárdiktatúra legsürgetőbb feladatának a tőke, a magántulajdon megsemmisítését, és ezáltal az államosítás mielőbbi végrehajtását tartotta. A kommunista társadalom lehetetlenné akarta tenni a kizsákmányolást, ezt pedig úgy kívánták elérni, hogy az egyes emberektől egyszerűen elvették a kizsákmányolás eszközeit. A Szovjet-Orosz „üdvösnek” bizonyult gazdasági berendezkedést a Magyar Tanácsköztársaság lojális testvérként igyekezett lemásolni. De mit is jelentett pontosan az új berendezkedés? Kiknek lett ezáltal félnivalójuk? Nos, az hamarosan kiderült.

A gépezet Szolnokon is mozgásba lendült. Már március 22-én sor került a városban lévő bankok fegyveres erővel való megszállására, illetve a pénz és értékpapírok zár alá vételére. Ezt követte az ipari üzemek, gyárak, bizonyos házingatlanok köztulajdonba vétele. Azok az üzemek, melyek több mint 20 dolgozót foglalkoztattak, munkásellenőrzés alá kerültek. Államosították az ország összes cukorgyárát, így nem maradt el a szolnoki gyár szocializálása sem. Egyes házingatlanok, a hozzájuk tartozó beltelekkel együtt a Tanácsköztársaság tulajdonába mentek át. Szocializálták a szállodákat és éttermeket is. A hatalom birtokosai nem feledkeztek meg a kisebb üzletek ellenőrzés alá helyezéséről sem.

A magántulajdon elleni hajsza tovább folytatódott. A személy- vagy tehergépkocsival, illetve a motorkerékpárral rendelkezők is fókuszba kerültek: április 3-án délelőtt tíz órára a megyeháza mögötti téren „járműszemlére” kötelezték a tulajdonosokat. Későbbiekben sor került a kerékpárok és a lovak kisajátítására is. A német hadseregtől szolnoki magánszemélyek tulajdonába került tárgyakról sem feledkeztek meg. Mindenki, aki birtokában volt ilyen hadianyagnak, köteles volt azt bejelenteni, és az illetékesek a készletgyarapító ötletekből még mindig nem fogytak ki. Felhívták mindazokat, akiknek birtokában 2000 koronánál nagyobb értékű bélyeggyűjtemény volt, hogy azokat a Tiszavidéki Hitelintézetnél helyezték letétbe.

Látható, hogy a proletárdiktatúra vezetői alapos munkát végeztek, semmiről sem feledkeztek meg, ha a szocializálásról volt szó. Bár a Szolnoki Munkás arról ír, hogy *„a proletárok diktatúrája nem az a fekete ördög, amit rémes színekkel festenek falra a régi rend profitból élő huligánjai”*, ennek mégis ellent mondani látszanak a tények.

Voltaképpen ha a céljaik eléréséről volt szó, akkor a Tanácsköztársaság vezetőinek különösebben nem voltak skrupulusaik. *Kun Béla*

így nyilatkozott: *„nem ismerek erkölcsöst, vagy erkölcstelent, csak egyet ismerek, ami a proletáriátusnak használ, és ami a proletáriátusnak árt”*. A későbbi cselekményei ezt a kijelentését igazolták is. De ha kegyetlenségekről volt szó, akkor abban Szamuely Tibor sem maradt el Kun Bélától. Aláírásával az alábbi plakátok jelentek meg Szolnokon: *„Aki a proletáriátus hatalma ellen emeli fel kezét, az a saját halálos ítéletét írja alá. Az ítélet végrehajtása a mi feladatunk”*. Szamuely könyörületet nem ismerő végrehajtója volt annak a rémuralomnak, amellyel a proletárdiktatúra minden vele szemben mutatkozó ellenszegülést elfojtott. Sohasem törődött azzal, hogy áldozatai bűnösök voltak-e vagy ártatlanok, mert az ő szemében a terror, a bolsevizmus eszméivel nem rokonszenvező emberek megfélemlítése, öncél volt, amelyet ártatlan vér kioltásával is szolgálni lehetett. Ajkát gyakran hagyta el ez a mondat: *„Meg akarom mosni a kezemet, mert hullaszagú”*.

Eszközökben valóban nem volt válogatás. Rablás, túszedés, kínzás, akasztás mind megtalálható volt a vörös repertoárban. A magyar történelem során 1919-ben valósult meg először az, hogy a hatalmat birtoklók az összes írott és íratlan törvény és jogszokás semmibe vételével, a terror állami szintre emelésével igyekeztek az általuk létrehozott proletárdiktatúrát fenntartani. A történeti hűség kedvéért leírom: 1919 áprilisában először a hírhedt Lenin-fiúk kezdtek tömegesen Dunába löni embereket. Helyhiány miatt nincs lehetőségem arra, hogy felsoroljam, miféle rettenetes dolgokat műveltek a vörösök az ország különböző városaiban, köztük – sajnos – Szolnokon is. Nap mint nap újabb és újabb emberek estek áldozatul a kegyetlenkedéseiknek. Kínóztak, akasztottak, fejbe lőttek és – rettenetes kimondani – megnyúztak embereket.

Az antanttól szabad kezét kapott román haderő 1919. április 16-án átlépte a demarkációs vonalat, és a hónap végére elérte a Tisza vonalát. Április 21-én a Nemzeti Szállodában megalakult a Tiszántúli Hadsereg Parancsnokság, és kiadta az első hadművelati intézkedését. A hadsereg-főparancsnok *Böhm Vilmos* hadügyi népbiztos lett. Bár a front közeledett a városhoz, az első szabad május elsejei rendezvények megszervezése háttérbe szorították a közelgő veszedelmet. 1919. május elsejére hatalmas népünnepélyt terveztek Szolnokon. A megyeszékhelyt vörösbe öltöztették, a városháza homlokzatán piros villanykörtékből kirakva ez volt olvasható: *„Világ proletárai egyesüljete!”*. Az emberek mit sem törődtek a front közeledtével, három helyen is felállított zenekar nótáira szinte önfeledten vigadtak.

Május 1-jén a városháza előtt népgyűlést tartottak. A tömeg éljenzéseibe már a Szajol felől hallatszó ágyúdörgés vegyült, de az emberek valamiért nem voltak hajlandók erről tudomást venni. Az ágyúszó egyre erősödött, kora este folyamán a várost ellepte a visszavonuló Vörös Hadsereg.

A Vörös Hadsereg egyik alakulata a Gólyánál

Május 1-jén elesett a szolnoki hídfő, a román hadsereg azonban nem vonult be a városba. Másnap a vörösök által túszként fogvatartott emberek épségben kiszabadultak, és ezzel egyidejűleg azonnal hozzáláttak a fehér gárda megszervezéséhez. A városparancsnokságot a megyeháza épületében alakították meg, a parancsnok egy *Appel* nevű százados lett. Azonnal több száz I. világháborút megjárt katona jelentkezett szolgálattételre. A fehérek pütkösi királysága azonban hamar véget ért.

Az egymás utáni súlyos megpróbáltatások időszaka köszöntött a várostra. Támadás, ellentámadás, előrenyomulás, visszavonulás, gyakori szavak voltak azokban a napokban. Az események száguldva rohantak, a kétségbeejtő kilátástalanság zavaros napjait éltek a szolnokiak. Május 3-án rövid, de annál hevesebb utcai harcok után Szolnokon újra vörös zászlót lengetett a szél. Szolnok visszafoglalásában *Szamuely Tibor* is részt vett, és vezetése alatt megkezdődött az öldöklés. Ennek lett áldozata többek közt az a nyolc csendőr, akik betegen, magas lázzal – némelyikük eszméletben állapotban

– feküdtek a csendőrlaktanya betegszobájában. Bár harci cselekményekben nem vettek részt, a vörösök karjukat, lábaikat eltörték és úgy vonszolták őket körbe-körbe a laktanya udvarán. Ekkor verték agyon *Ösztreicher Nándor* nagykereskedőt is családja szeme láttára, lőtték le *Szikszy György* törvényszéki elnököt, *Pethes Manó* törvényszéki bírót és még sokan másokat.

Ezekben a napokban mindenkinél veszélyesebb ellenség jelent meg Szolnoknál, a mindent elsöpörni kész árvíz. A munkabíró férfiaknak ki kellett vonulniuk árvízvédelmi töltést építeni. A Tisza félelmetesen visszaduzzasztotta a Zagyvát, a helyzet kritikussá vált. Kilométerekre csak vizet lehetett látni, ha még 15 centimétert áradt volna a folyó, akkor elönti a várost. De a harcoló feleket csak az érdekelte, hogy a város feletti uralmat megszerezzék.

A fehérek május 3-i kivonulása után a vörös csapatok elfoglalták állásaikat és védelemre rendezkedtek be, oly módon, hogy lövegeiket a város belterületén helyezték el. Talán arra gondoltak, hogy a civil lakosságra való tekintettel az ellenség nem fog tüzelni. Tévedtek. Miután a fehérek visszavonultak, megkezdődött a város bombázása a Tisza másik partjáról. Addig még Magyarországon szinte ismeretlen harcmodort alkalmazott Szolnokon a román haderő, mert repülőgéppel is támadták a várost, s arról géppuskázták az utcákat. Ekkor nyilvánvalóvá vált, hogy a lövegek belterületen való elhelyezése nem bizonyult jó döntésnek. Július 13-án három román repülőgép is a város fölött cirkált, hatalmas pusztítást okozva. Az elkövetkező hetekben állóháború alakult ki a Tisza partján. Hol a románok zúdítottak tüzet a városra és erre válaszoltak a vörösök, hol pedig fordítva.

Ennek az állapotnak vetett véget a július 20-án hajnalban indított – a proletárdiktatúra teljes összeomlását előidéző – offenzíva. Előző nap rengeteg katona érkezett a városba, a hadművelet sikerességéhez szükséges erőfőlényt mégsem sikerült biztosítani. A Vörös Hadsereg mindenek ellenére jelentős számbeli kisebbségben maradt a román haderővel szemben. Az offenzíva hajnali három órakor kezdődött meg, a vörös ütegek pergőtűz alá veték a túloldalon lévő ellenséget, majd gyors iramban átkeltek a Tiszán. Eleinte úgy tűnt, hogy siker koronázza a támadást, a Vörös Hadsereg dinamikusan nyomult előre Mezőtúr – Túrkeve – Karcag vonaláig. A kezdeti sikerek után a fedezet nélkül maradt Vörös Hadsereg legsebezhetőbb pontjait azonban a románok, egyes vörös tisztek árulása következtében, kihasználták.

A hatalmas veszteségeket elszenvedő Vörös Hadsereg folyamatosan hátrált, gyakorlatilag csapdába került. Az egyetlen kiút csak a visszavonulás maradt. A román hadsereg július 26-án érkezett meg újra Szolnokra, de csak július 31-én keltek át a Tiszán. Ezen pár nap alatt újra állóháború alakult

ki, melynek legnagyobb vesztese a város és a benne élő emberek voltak. A korábbi kis kaliberű lövegek alkalmazása után nehéz tüzérséggel támadták a várost, borzalmas pusztítást végezve emberéletben, épületekben, anyagi javakban. Rengeteg volt a sebesült, nők, gyermekek, idősek estek áldozatul a román támadás nyomán. Július 31-én a Vörös Hadsereg elhagyta a várost.

A tiszai offenzíva összeomlása nyomán augusztus 1-jén lemondott a Forradalmi Kormányzótanács, ezzel véget ért a Magyar Tanácsköztársaság 133 napos uralma, amely Szolnokon egyedülálló módon egy nappal tovább, azaz 134 napig tartott. 1919. augusztus 1-jén már román járőrökkel lehetett találkozni a szolnoki utcákon, a városban viszonylagos nyugalom volt. A román tüzérség a kórháztól nem messze felállított ágyúival hevesen lőtte az Abony irányába menekülő vörösöket. Az egész nap ágyúzással telt el, a fegyvereké volt a szó még a 134. napon is. Este hét óra körül a román tüzérség sietősen összehajtott, majd a gyalogságukkal együtt menekülőre fogták a dolgot. Az történt ugyanis, hogy a szolnoki vasutasok más munkásokkal kiegészülve a vörösök segítségére siettek, melynek eredményeként újra – utoljára – gazdát cserélt a város. Ezen a napon ugyan Magyarországon véget ért a proletárdiktatúra, de Szolnokon sajátságos módon, az még egy nappal tovább tartott. Rövid ideig tartó lövöldözés után, augusztus 2-án a vörösök most már végleg elhagyták a várost, és még aznap bevonultak a románok.

*A Szabad-
ság tér
épületein
jól látszik
a román
tüzérség
pusztítá-
sa. Az
előtérben
vöröskato-
nák*

Augusztus 2-án ért csak véget Szolnok szenvedése. Városszerte plakátok voltak olvashatók, melyeken a román hadsereg békés szándékát hangsúlyozták. A felrobbantott közúti Tisza-híd helyreállításában a román haderő egyik utász osztaga még segédkezett is. Kisebb fosztogatásokról ugyan hallani lehetett, de alapvetően rend volt. A majdnem száz napig tartó megpróbáltatásoknak vége szakadt. A szomorú mérleg: körülbelül 500 civil halott a román ostrom alatt. Vörös terror áldozatainak száma a városban: 49 fő, de ha a közvetett haláleseteket (öngyilkosságok) is számításba vesszük, akkor ez a szám 5-7 fővel nagyobb. Történeti kutatásunk feladata, hogy az áldozatok számára vonatkozó nyitott kérdéseket megfelelő módon tisztázzuk. A hidak felrobbantva, számos ház összedőlve, templomok megromlódva, a városra nem lehetett ráismerni.

A helyi történések súlyára utalt *Horthy Miklós* kijelentése: Budapest után Szolnok a második legnagyobb vétkes az országban. Vele együtt sokan ezt gondolták. A vörös terror után a fehér terror következett. Csak a színek változtak, a viszonyok nem. Szögezzük le, a terror az terror marad balról is és jobbról is, akárhonnan nézzük. A nemzeti hadsereg tiszti különítményei Szolnokon is leszámoltak az előző rendszer híveivel. Üldözték a kommunistákat, a szociáldemokratákat, de más baloldali gondolkodású emberek is retteghettek tőlük. Fellángolt az antiszemitizmus, mivel a munkáspártok vezetésében, s különösen a tanácskormányban igen sokan zsidó származásúak voltak. A fehérterror egyik helyi áldozata *Háy Géza* nyomdatulajdonos volt. Azért kellett meghalnia, mert korábban együtt italozott vörös katonákkal.

1920 áprilisában *Héjjas Iván* különítménye elhurcolta a szolnoki eseményekben szerepet játszó *F. Bede Lászlót* és az abonyi Vigyázókastélyban válogatott kínzásoknak vetették alá, mielőtt megölték volna. Társait addigra már meggyilkolták. *Pálffy Jánossal*, *Virág Jánossal* és *Hok-sári Jánossal* szintén brutális módon végeztek. A tiszti különítmények az

Háy Géza fatális története a következő: még folytak a harcok a vörösök és a Tisza túloldalán lévő fehérek között, amikor a szerencsétlen sorsú ember, egy éjszaka kipillantva házában ablakából valami olyasmit talált kérdezni az előtte elhaladó katonáktól, azokat összetévesztvén, hogy „visszajöttek már a mieink?”. A vöröskatonák azonnal behatoltak a házába azzal a szándékkal, hogy agyonlőjék a tulajdonost. De Háy Géza valami hihetetlen lélekjelenlétről tett tanúbizonyságot, ugyanis kimagyarázta magát. A házába betóduló vörös katonákat cigarettával, konyakkal kínálta, és a dolog vége az lett, hogy a szesztilalom ellenére az egész üveg italt közösen, jóízűen elfogyasztották. Majd azzal a meggyőződéssel távoztak a katonák, hogy egy kiváló proletárral hozta őket összes a sors. Ez lett Háy Géza veszte, ugyanis a Tanácsköztársaság bukása után ellenséggel való összejátszásra hivatkozva a fehérek meggyilkolták.

elfogott kommunista vezetőket tárgyalás nélkül kivégezték – Szolnokon 18 embert öltek meg –, másokat bebörtönöztek vagy kegyetlenül megkínoztak. A fehérterror idején megkezdődött a leszámolás azokkal, akik a proletárdiktatúra alatt tisztséget vállaltak vagy a rendszer szimpatizánsai voltak. A helyzet valóban tűrhetetlenné vált, cselekedni kellett. Az antant-hatalmak közül Anglia tette a legnagyobb erőfeszítéseket annak érdekében, hogy megtalálják a kibontakozás útját. A tényleges hatalommal egyedül rendelkező *Horthy* Miklóst támogatták, annak fejében, hogy megfékezi a fehér terrort. Ebbe Horthy beleegyezett. Így kijelenthető, hogy épp a Horthy-rendszer megszilárdulása vetett véget a fehérterrornak. 1920 elején parlamenti választásokat tartottak az országban. Március 1-jén előzetes tárgyalások után a Nemzetgyűlés Magyarország kormányzójává választotta *Horthy Miklóst*. A törvényesített hatalommal az antant immár aláírhatta a békeszerződést, és a történelem egyik legigazságatlanabb békediktátumát kényszerítették Magyarországra.

A békediktátum aláírására 1920 június 4-én a versailles-i Trianon-palotában került sor, ahol a magyar felet még a tárgyalóasztalhoz sem engedték. A történelmi Magyarország területe 283 ezer négyzetkilométerről 93 ezer négyzetkilométerre csökkent, azaz területének 72 százalékától fosztották meg. A megcsonkított országból 103 ezer négyzetkilométer Romániának jutott, míg a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság 21 ezer, Csehszlovákia 63 ezer, a velünk együtt szintén vesztes(!) Ausztria pedig 4 ezer négyzetkilométerrel gyarapodott Magyarország kárára. Hazánk 20,9 millió lakosú ország volt a háború kitörésekor, a békekötés után 7,98 millió polgára maradt. Mintegy 3,3 millió magyar került a szomszédos államokhoz, s e magyarság kb. fele a határok mentén, összefüggő területeken élt. Kisebbségi jogait a békeszerződések elismerték ugyan, de a gyakorlatban e jogok érvényesítésére a környező országok felfokozott nacionalizmusa miatt mind a mai napig kevés esély van.

A szolnoki közvéleményt valósággal sokkolta a trianoni katasztrófa, amelyhez hasonló veszteség az országot a 16. század óta nem ért meg. Magyarország, amely a Monarchia részeként nagyhatalomnak számított, a trianoni diktátum következtében Európa egyik legkisebb és legsebezhetőbb állama lett.

Város a két háború között

Szolnok két háború közötti története nincs még messze tőlünk, hiszen az akkor született emberek közül sokan ma is közöttünk élnek. Számos épülete is ránk maradt a Horthy-korszak néven ismert negyedszázadnak, igaz őket gyakran megviselte az eltelt idő. Városunk huszadik századi történetének ezt az időszakát két háború határolja. Közülük az 1918-ban befejeződött első világháború és a forradalmak alaposan megváltoztatták Magyarország sorsát és erősen befolyásolták Szolnok azt követő két és fél évtizedét is. A város számos polgára meghalt az öldöklésben, mások rokkantan, munkaképtelenül tértek vissza a lövészárkokból. Sok halottat, sebesültet követelt a frontvárossá lett Szolnok román ostroma is. Szintén növelte az áldozatok számát a forradalomhoz kötődő kölcsönös leszámolás, a vörös- és a fehérterror is. A kommün szolnoki áldozatainak számáról jelenleg is többféle adat van forgalomban, 26 főtől 52-ig terjednek a becslések.

Dr. Kele József ügyvéd 1926-ban Szolnokon megjelent *Vörösök Szolnokon és a Jászságban* című könyvében egy polgármesteri vizsgálat alapján 49 főben adja meg az áldozatok számát, de nem kizárt, hogy ebben az utcai harcok elesettjei közül is többen szerepelnek. Ebben a névsorban két megdöbbentő adat is van: az egyik szerint a legfiatalabb áldozat, *Mellinger Ede* kereskedelmi iskolai tanuló mindössze 16 éves volt, a másik pedig arról szól, hogy Dunapataj után Szolnokon volt a legtöbb áldozata a vörös terrornak. Utóbbiban közrejátszhatott a település frontváros volta is. A fehérterror áldozatainak számában nagyobb a közmegegyezés, 18 embert, jórészt a Tanácsköztársaság helyi funkcionáriusait, sorolnak ide. Ennyit említ például a Szolnok város története című, 1975-ben kiadott könyv is. Őket az abonyi Vigyázó-kastélyban illetve a fegyverneki Schwarz-kastélyban ölték meg a különítményesek.

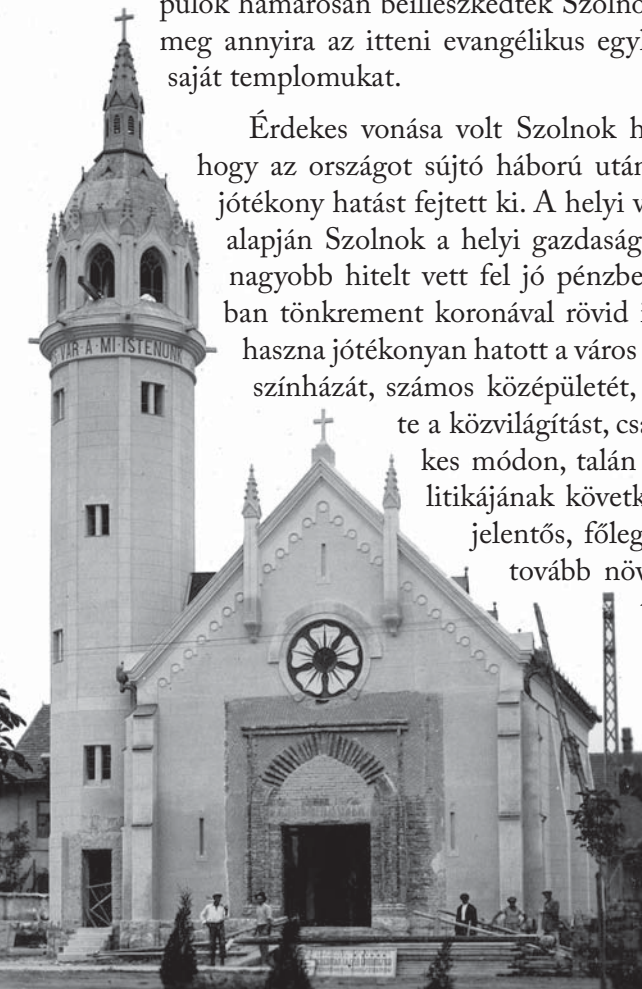
A megyeszékhely háborúig tartó fejlődése ekkorra megtorpant a nélkülözések, és az ország területvesztései miatt. A kereskedelmi utak találkozásánál fekvő városunk lehetőségeit kedvezőtlenül változtatták meg az

új határok, mivel miattuk elvesztette piacai és nyersanyagforrásai jó részét. Visszaesett a tiszai faúsztatás, a folyami szállítás és Szolnok vasúti, közúti forgalma is a töredékére csökkent. Ettől függetlenül a megyeszékhely hamarosan újra fejlődésnek indult, lakosságának gyorsan sikerült az új körülményekhez alkalmazkodnia. Az újrakezdés sajátos vonásaként a városban később kevésbé jelentkeztek a forradalmak miatt országszerte jelentkező ellentétek. Enyhébb volt, vagy nem létezett a kommün nagyrészt zsidó származású vezetői miatt lábra kapott antiszemitizmus, és a zavaros időkben elkövetett tettek miatti utólagos számonkérés. Szolnoknak az a gyakran megmosolygott sajátossága, hogy lakosainak többsége bevándorlóként érkezett ide, most javára vált ennek a közösségnek. Az itteni világot nem nehezítették meg az őslakosok és a jöttek között másutt igen csak meglévő ellentétek, a bajban könnyebben összefogott a város. Még az elveszett országrészekről ideérkező menekültek befogadása sem jelentett akkora problémát, mint más településeken. Igaz, itt kevesebben is voltak, mint a többi megyében. A főleg tisztviselőkből és vasutasokból álló áttelepülők hamarosan beilleszkedtek Szolnok életébe, például velük erősödött meg annyira az itteni evangélikus egyház, hogy 1932-ben felépíthették saját templomukat.

Az evangélikus templom

Érdekes vonása volt Szolnok háború utáni újjáéledésének az is, hogy az országot sújtó háború utáni infláció itt pontosan ellenkező, jótékony hatást fejtett ki. A helyi vezetés korábbi szerencsés döntése alapján Szolnok a helyi gazdaság fejlesztésére, még a háború előtt nagyobb hitelt vett fel jó pénzben, s ezt az adósságot az inflációban tönkrement koronával rövid idő alatt ki tudták fizetni. Ennek haszna jótékonyan hatott a város fejlődésére. Szolnok ebből építette színházát, számos középületét, utcákat köveztetett ki, fejlesztette a közvilágítást, csatornáztatott és parkosított. Érdekes módon, talán a városvezetés további ügyes politikájának következtében Szolnok később is olyan jelentős, főleg külföldi kölcsönök révén tudott tovább növekedni, amelyeknek a visszafizetését jelentősen megkönnyítették az időközben bekövetkezett világgazdasági folyamatok.

A város szempontjából szerencsés adottság volt az is, hogy az ország államfője, vitéz nagybányai Horthy Miklós kor-

mányzó megyei illetőségű, kenderesi volt. A város és a megye fejlődéséért már a kormányzó háborúban elesett testvére, Horthy Szabolcs főispán is sokat tett, de a nálunk rendszeresen megforduló Horthy Miklós is jóindulattal pártolta Szolnok ügyeit. A helyi vezetés az ő, illetve feleségének rokona, báró Urbán Gáspár főispán révén is olyan kedvező kapcsolatokat tudott kialakítani, melyek jelentősen elősegítették a megyeszékhely boldogulását. 1933-ban például a kormányzó részvételével lezajlott tiszai „Széchenyi hajóúton” született meg a szolnoki Tárház és a kikötő megépítésének gondolata. A szolnoki repülőtér pedig fiának, a városban szívesen időző, később a fronton hősi halált halt tartalékos repülő főhadnagynak, Horthy Istvánnak is köszönhető.

A főispán és a pilóta

A kormányzó mellett a **Horthy-család** két tagja játszott jelentősebb szerepet a megye és a város életében.

Testvére, **Horthy Szabolcs** a vármegye főispánja volt az első világháborút megelőző években. A gazdasági és kulturális élet iránti nagyfokú fogékonysága mellett közismert volt erőszakos természetéről is, amivel kitűzött céljait megvalósította. Ezért nem volt túl népszerű a megyében, pedig számos maradandó alkotás is fűződik a nevéhez. Főispánsága idején épült a szolnoki Tisza-híd, a cukorgyár, a polgári fiú- és leányiskola, a szolnoki színház és a felsőkereskedelmi iskola, melyekhez jelentős anyagi támogatást harcolt ki a kormánynál. Korai halálát önmagával szemben is megnyilvánuló hajthatatlan természetének köszönhette.

Főispánként eltiltották a katonai szolgálattól, de a háború elején önként kiment a frontra, ahol huszártisztként a legveszélyesebb feladatokra vállalkozott. 1914. november 22-én 43 éves korában, a túlerővel vívott harcban halt hősi halált.

Nagybátyjánál sokkal rokonszenvesebb, közkedvelt személyiség volt a kormányzó legidősebb fia, **Horthy István**. Gépészmérnöknek tanult, kezdetben a Weiss Manfréd gyárban dolgozott, majd az amerikai Ford gyárban szerzett tapasztalatokat, először egyszerű munkásként, később tervezőmérnökként. Hazatérte után a MÁVAG gyárban dolgozott, ahol részt vett a nagyhírű 424-es gőzmozdony kifejlesztésében. Halálát megelőzően vezérigazgatója volt a cégnek, egyúttal betöltötte a MÁV elnöki tisztét is. Karrierjét kimagasló tudása mellett származása is elősegíthette, de kiválóan megfelelt feladatának. Nem készült politikai pályára, de idősebb apja kívánságára 1942-ben kormányzó-helyettesé választották. Ez sokakban felkeltette azt az alaptalan gyanút, hogy a **Horthy Miklós** örökletessé kívánja tenni a hatalmát. Horthy István repülőtisztként 1942-ben önként kivonult a frontra, ahol augusztus 20-án bevetésen 38 éves korában hősi halált halt. A kormányzóhelyettes gyakori vendég, népszerű ember volt Szolnokon. Az ő szorgalmazására építették a repülőteret, ahol kiképzését kapta, de gyakori vendége volt a helyi sporteseményeknek, társadalmi alkalmaknak is. Ő avatta fel a szolnoki Tárházat, a közelmúltban került újra elő az ezt megőrkítő emléktábla, amit a háború után eltávolították az épület faláról.

Horthy István kormányzó-helyettes látogatása a Tárházban, 1942 áprilisában

Pólya
Tibor
karikatú-
rája Tóth
Tamásról

az ennek révén a fellendülő gabonaszállítás révén alkotott maradandót, a polgármesterek közül pedig *dr. Spett Ernő* és *Zrumeczky Viktor*, de legfőképpen az 1925 és 1936 között szolgáló *dr. Tóth Tamás* neve érdemel külön említést. Máig szállóigévé vált jelszava – „*Szolnok nem volt, hanem lesz*” – a sors különös fintoraként azóta többször időszerűvé vált Szolnok történetében.

A kedvező körülmények kihasználása mellett sem volt egyszerű dolga annak, aki a háborút követő időkben a város javán kívánt munkálkodni. Nehezen álltak talpra a gyárak és a kisüzemek, a szegényebb, kevesebb tőkével rendelkező kis cégek különösen rossz helyzetben voltak. A főleg családi vállalkozásokat könnyen romba döntötte a fronton elesett, vagy munkaképtelenné vált kereső családtag hiánya, s az 1929-es gazdasági válság sem kedvezett számos beinduló jó kezdeményezésnek.

A következő háborúig tartó igazi kibontakozás csak 1932–33-tól indult be a városban, nem kis mértékben a növekvő katonai igényeknek köszönhetően.

Mi minden szünetelt Szolnokon ez alatt a rövid idő alatt? 1927-ben egy tudományos alapokon álló kiállítást rendeztek a városban *Balogh Béla*,

A Tárház
építése

a Damjanich János Múzeum alapítója vezetésével. Ennek során az itt élő kiemelkedő szakemberek, a Verseyhy Gimnázium tanári karával összefogva, meghatározták a további fejlődés irányát. Ők a közúti, vasúti és nem utolsó sorban a vízi közlekedés támogatásában láttak nagy lehetőséget, mert a város szerencsés fekvése mellett viszonylag kevés termőföld állt a helyi lakosság rendelkezésére. A határ nagyobb részét a kis- és középparaszti birtokok tették ki. A földreform keretében 1920 és 1927 között köztisztviselőknek, hadirokkantaknak, törpebirtokosoknak és földnélkülieknek Szandaszőlősen *gróf Nemes Albert* birtokából ugyan kiosztottak 1200 kataszteri holdat, amihez további házhelyeket parcelláztak ki a *Schefftsik*- és a *Fodor*-birtokból, megindult a kertváros kimérése is, de a továbblépés lehetőségét elsősorban a kereskedelem és az ipar fejlesztése jelentette. E terv részeként javasolták egy, a Dunát a Tiszával összekötő csatorna építését is, melynek tiszai torkolata városunkban lett volna. Ez ugyan papíron maradt, de hajózhatóvá tették a folyó Szolnok feletti szakaszát, felépült a kikötő és a Tárház is, ahonnan Franciaországtól a Balkánig eljutottak az Alföld mezőgazdasági termékei.

A város munkaerejének több mint a felét akkor a jórészt a mezőgazdaságra épülő ipar foglalkoztatta. Szolnokon összesen 25 gyár és ipartelep adott kenyeret számos család kezébe. A megyeszékhelynek voltak gőzmalmai, gőzfűrész- és fatelepei, volt szeszgyára, ecetgyára, szappangyára, téglagyára, bútorgyára, gépgyára, jéggyára, bélésvatta-gyára, tükörgyára, lakatosáru és mérleggyára, nyomdája. A MÁV igényeit kiszolgáló Járműjavító mellett jelentős ipari létesítménynek számított még az első világháború kitörésének évében indult Cukorgyár, melynek azokban az években

Ausztriába, Svájcba, Törökországba, Indiába is szállították a termékeit. A gyárnak irodalomtörténeti érdekessége is van, mert egyik színhelye a szolnoki kötődéssel is rendelkező *Örkény István* Macskajáték című darabjának. Habár

írója Létának nevezi a műben szereplő két idős hölgy emléképeinek helyszínét, egyértelműen az itteni cukorgyárra

ismerhetünk benne.

Gabonát rakódó uszályok a tárháznál

A város vezetői, és az építőmunkások az épülő városi bérház előtt. Középen, világos öltönyben dr. Tóth Tamás polgármester, mellette jobbra Sárközy Miklós főtanácsos, a jelenlegi francia elnök, Nicolas Sarkozy nagypapja

A szolnoki üzemek legnagyobb része ugyan még a háború előtt léte-sült, de sikerült a lehetőségeiben beszűkülött csonka országban is életben tartani őket. A kisipart főleg a ruházati – szabó és cipész mesterség jelentette, utánuk jöttek az élelmiszeripar képviselői, a hentesek, mészárosok, pékek, a sort az építőipar és lakásberendezés különböző ágait művelő kőművesek, asztalosok, kárpitások zárták. Az ő munkájukat számos olyan építkezés is biztosította, mint a Tisza Szálló, a városi bérház, a cukorgyári nyugdíjpénztári bérház – a mai Hatvanas élelmiszerbolt már háború után befejezett épülete, a szegényház, a posta, a színház és a bábaképző, a temetői templom építése. Ennek következtében 1940-re Szolnok lett a harmadik, legtöbb két és háromemeletes épülettel rendelkező vidéki város az országban.

A Hitelbank (a mai OTP) épülete

A kereskedelem is hamar újjáéledt az első világháború után. Tíz év alatt megduplázódott a kereskedők száma, ami a lakosság anyagi helyzetének javulását is jelezte. Ekkorra már két új bankot is alapítottak a meglévők mellé, aminek szép emléke a Szapáry úti mai OTP épülete, az egykori Hitelbank.

Ekkor épült több katonai létesítmény is, a repülőtér, laktanyák, a Városmajor úti Honvéd-, a későbbi Tüdőkórház, de ez sajnos már a bekövetkező tragédia hírnöke is volt. A háborús évek megpróbáltatásai a lakosság elmenekülésével a korábbi

több mint negyvenezer-
ről tizedére csökkenő
népességet, a bom-
bázást, az orosz
megszállást, majd
a kommün emlékei
miatt félve fogadott
újabb hatalomváltást hoz-
ták magukkal. Amivel városunk-

**A „Nagy-
posta”
Bauhaus-
stílusú
épülete**

nak egy büszkeségre okot adó, és egy szebb jövő képét dőlgető korszaka ért véget.

Hogyan éltek a két háború között Szolnok polgárai? A javuló környezet a város kultúrájának fejlődését is magával hozta. Ennek gerincét a már jó ideje működő Művésztelep és a színház jelentette. A művésztelep alkotói a két háború között tevékeny szereplői voltak a város kulturális életének. Egymást követték a kiállítások, a helyi közönséggel közös művésztelepi rendezvények. A szolnoki otthonok falán pedig a gyenge olajnyomatokat fokozatosan felváltották a magasabb színvonalú művészeti alkotások. A színház előadásaival az azokat követő összejövetelekkel szintén a városi társadalmi élet központját jelentette. A helyi műsorok megtekintése mellett a szolnokiak rendszeresen látogatták a fővárosi teátrumokat is. A sajtóra sem lehetett panasz. Akkoriban számos rövid életű újság mellett két hosszabb időt megért lapja is volt a városnak, a Szolnok és Vidéke, illetve a megyei eseményekről tudósító Szebb Jövőnk. Voltak kísérletek irodalmi-művészeti folyóirat alapítására Irodalmi Kurír címmel, de népszerűek voltak a színházi és zenei eseményekkel foglalkozó lapok, a szolnoki Színházi Újság és a Szolnoki Zene és Mozi Élet is. Az iskolák kínálata is ekkorra vált teljessé Szolnokon. Tizenhat elemi iskolája, egy önálló gazdasági népiskolája, három tánciskolája, fiú- és leánypolgári iskolája, felsőkereskedelmi iskolája, fiú- és lánygimnáziuma is

**A Tisza
Szálló
kerthelyi-
sége**

volt a városnak. A felsőfokú szakoktatást a Bábaképző jelentette, de sajnálatos módon egyetemet nem sikerült a városba hozni. Emiatt hiányzott az itteni levegőből az oktatók és a tanulóifjúság hozta pezsgés és folyamatos megújulás lehetősége. A fürdőkulturát a parkkal körülvett, 1928-ban épített Tisza Szálló gyógyvize, az 1930-as években épült MÁV- uszoda és a számos tiszai strand jelentette.

Ekkorra alakult ki a szolnoki belváros, részleteiben még ma is felismerhető képe. Az I. világháború előtt megkezdett útaszfalozást tovább folytatták a belvárosi utcákban, fokozatosan kezdett kiépülni a kertváros, a cukorgyár és a papírgyár környéke. Itt konyhakertes önellátást is lehetővé tevő kertek házak emelkedtek egymás után. Ugyanekkor ez a látványos építkezési láz szinte teljesen érintetlenül hagyta Szolnok nem egy utcáját, ahol földből alig kiemelkedő viskókban éltek napjaikat a bennük lakó családok. A korszak építészeti emlékei mellett azért belőlük is maradt tannak egy-kettő a mának.

Vízi élet a
Tiszán

A város máig jelentős sportmozgalma is ekkoriban kezdett kibontakozni. Megépült a sportrepülőtér, ami 1935-től a hazai vitorlázórepülés egyik fellegrája lett, s három sportegyesület, a MÁV, az MTE (Munkás Testedző Egyesület) és a MOVE, (a Magyar Országos Véderő Egylet) sportolói mérték össze egymással erejüket a városban. A negyvenes évek elejére rangos futballcsapatára, olimpiai vívóbajnokára és a birkózás magyar bajnokára is büszke lehetett Szolnok.

A két háború közötti Szolnok kultúrája, az itteniek életminőségének színvonala nem mérhető össze olyan kultúrközpontokkal, mint Szeged, vagy Debrecen. Ettől függetlenül az igényesebb irodalomnak is voltak előfutárai nálunk. *Kiss Gábornak*, a Versegly Kör elnökének és *K. Tóth Lenkének*, *Móra Ferenc* unokájának nyomtatásban megjelent versei, a város 1931-ben indult, Irodalmi Kurír nevű folyóirata mind ennek emlékeit jelentették. Ebben, a sajnos csak rövid ideig élő lapban *Nagy Lajos*, *Radnóti Miklós* és más neves szerzők műveivel is találkozhattak az olvasók. Szolnoknak a húszas évek közepén alakult műkedvelő szimfonikus zenekara, több vonósnégyese is egy igényesebb kultúrára való törekvésnek köszönhetően létezik.

Szolnokról ebben a korban elmondható az, hogy élhető városként lakói jó részének egy tisztas, mérsékelt igényes polgári nívót tudott biztosítani. Ahol szerényebben jelentkeztek a kor divatirányzatai, de mellettük az átlagnál visszafogottabbak voltak az országban megjelenő faji, társadalmi ellentétek is. A két háború közötti Szolnok ábrázolásánál nyugodt lélekkel használhatunk derűsebb színeket, mint amelyeket az elmúlt évtizedekben mutattak róla. Nagyapáink, dédapáink korának városa, egy nagy életerővel bír, a maga nem mindig gazdag lehetőségeit maradéktalanul kihasználó pezsgő életű település volt, aminek hasznos örökségéből ma is élünk, anélkül, hogy pontosan tisztában lennénk valódi forrásával.

**A Szapáry
utcai
korzó idilli
hangulata**

Város a háborúban

1944–1945

Szolnok mai képe már nem sokat őriz háborús múltjának nyomaiból. Talán csak az igazán régi épületek hiánya mutatja, hogy városunkat történelme során több mint féltucatszor rombolták le, vagy égették fel. Utoljára két nemzedékkal ezelőtt, a második világháborúban érte pusztítás, aminek sebeit mára szerencsére begyógyította az idő. Magyarország, és Szolnok viszonylag nyugodt két évtizedének vetett véget az új világégés. Városunk 1944. június 2-ig, a szövetséges légierő első bombatámadásáig valójában nem szembesült közvetlenül a háború brutalitásával. Előszere ugyanakkor benne volt a levegőben, mert már évekkel korábban több katonai létesítmény került a városba. Ekkor épült a ma is meglévő repülőtér, a katonai kórház – a későbbi Tüdőkórház épülete, a Városmajor úti laktanya, ami a háború után a szovjet hadsereget szolgálta. Magasabb szintű katonai parancsnokság is volt a városban.

Szolnok katonái

Szolnok városát a háborúban nem a saját helyőrsége, hanem idegen alakulatok védtek. Az itt állomásozó magyar királyi 10. Bethlen Gábor gyalogezreden kívül a 16. tábori tüzérsztyály, egy önálló utászszázalaj és a háború elején még két vadászrepülő-század adta a város helyőrségét. A szárazföldi csapatok 1944 elején az I. hadsereg kötelékében mentek ki a frontra, a Kárpátokon túl, Galíciában estek át a tűzkeresztségen. Később Morvaországban tették le a fegyvert a szovjet csapatok előtt 1945. május 4-én. A magyar királyi 10. *Bethlen Gábor gyalogezred*nek a nyilvántartások szerint 295 katonája halt

hősi halált a háborúban. Közülük nem volt mindenki városunk polgára. Figyelembe véve a háborús

körülmények okozta pontatlanságokat, ennél mindenképpen valamivel nagyobb lehetett a veszteség. Ebben a számban nincsenek benne a többi olyan honvédalakulat elesettei sem, ahol szintén szolgáltak szolnoki katonák.

A szolnoki
10. sz.
Bethlen
Gábor
gyalog-
ezred
katonái

Szolnok bombázása

Az ellenség 1944. június másodikán éjjel háromnegyed kettőkor jelent meg először a maga kézzelfogható valóságában Szolnokon. Ekkor érkeztek a város fölé a brit légierő első repülőgépei, melyek 27 bombát dobtak le. Ez a támadás a Béke utcát és a vasútállomást érte, öt halott maradt utána, s összesen két házat pusztított el, másik négyet pedig megrongált. Bevezetője volt a még aznap bekövetkező újabb, jóval nagyobb erejű légi csapásnak, amikor 130 bombázóból és 30-40 kísérő vadászgépből álló különítmény érkezett a város fölé. Ekkor 870 bombát dobtak a vasútállomásra és környékére, illetve a Jármujavítóra. A MÁV-ot ért károkon túl romba dőlt 184 lakóház, megrongálódott 340 épület. A katonai létesítmények közül a német barakkok közül pusztult el néhány. A város polgárai közül 147-en haltak meg, 351-en megsebesültek. A városban tartózkodó magyar honvédeknek 16 halottja volt, a német katonák közül 174-en vesztették életüket a támadásban, sebesültjeik száma 900 fő körül mozgott. Szintén a támadáskor vesztette életét egy orosz hadifogoly is. A vasútállomáson megsemmisült 168 vasúti kocsi, ami tele volt élelmiszerrel és katonai felszerelésekkel. Nagyon sok gyermek akadt az áldozatok között, akiket Budapestről küldtek vidékre, mert itt nagyobb biztonságban érezték őket.

A korabeli visszaemlékezések számos egyéni tragédiát is megőriztek az utókornak. Volt, aki csak hullaházban látta viszont családtagját, másnak fia és felesége közé esett a bomba egyszerre pusztítva el őket. Szolnok a következő légitámadást bő három hét múlva élte át, amit szeptember 19-ig még tíz követett. Ez alatt a fő célpontot a vasútállomás illetve a Tisza vasúti hídja és a repülőtér jelentette. Elpusztításuk nagyon megnehezítette volna a frontra küldött utánpótlást, de csak megrongálni sikerült őket a szövetséges légierőnek, tönkretenni egyiket sem tudták.

Ugyanakkor nagyon sok lakóház is elpusztult, például a vasút melletti Liget utca teljesen eltűnt a föld színéről, a Lehel utcában csak egyetlen ház maradt épen. Sokan emberi mulasztás, a támadásra való felkészülés elhanyagolása miatt veszítették életüket. A város és a vasút vezetői nem gondoskodtak a vasút környéki lakóházak kiürítéséről, a célpont közelébe telepítették a német barakkokat, nem szervezték meg a pályaudvar gyors elhagyását sem. A bajt tetőzte, hogy az első támadás fizetésnapon következett be, amikor többen tartózkodtak az állomáson. Az amerikai bombázás összesen 458 halálos áldozattal járt, közöttük egyaránt voltak magyar és német katonák. A város elfoglalása előtt, szeptember és november között az előrenyomuló 2. Ukrán Frontot támogató szovjet és román repülőgépek mértek még légi csapásokat városunkra. Akkor tizenhárman veszítették életüket. A halottak és sebesültek magas számát a légoltalom gyengesége is okozta. A legtöbben csak hevenyészett udvari vermekben húzták meg magukat, amelyek legfeljebb a kisebb repeszek ellen oltalmazták őket.

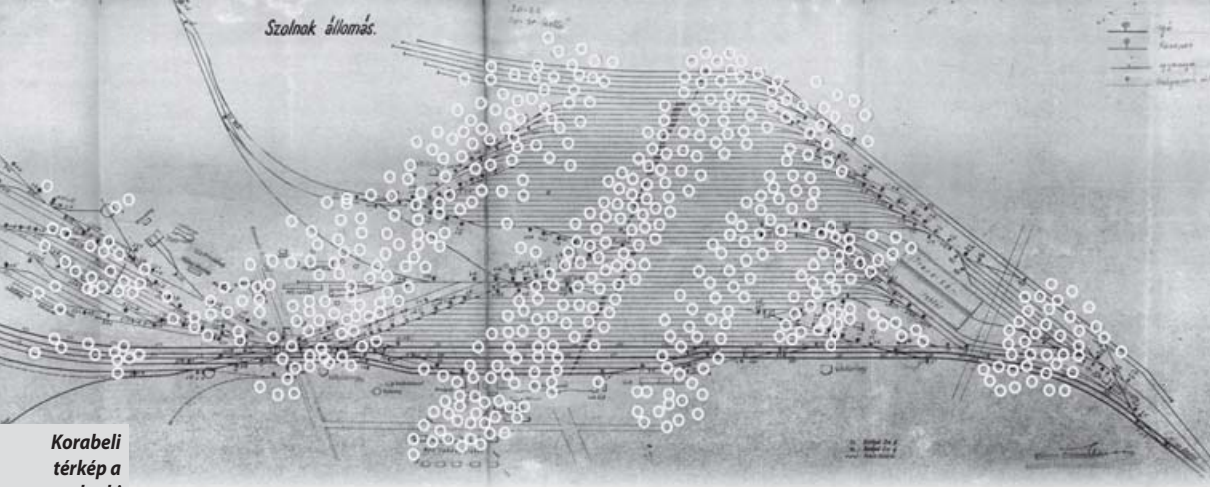
Szolnok egyike volt az ország nyolc, úgynevezett tűzcsoportjának, ahova légvédelmi ágyúkat telepítettek. Ezeket különféle magyar és német gyártmányú lövegekkel szerelték fel, melyeknek űrmérete a 4 cm-től a 8,8 cm-ig terjedt. Az ütegek egy kisebb része már a célzást megkönnyítő tűzvezető lokátorokkal is

**A bomba-
robbanás
erejétől
elrepített
vasúti
kocsi az
állomáson**

Egy szemtanú a bombázásról

„A Liget utca és a Levente utca sarkán Antal Gyula fűszeres házát egy vasút kocsi kerékpár rombolta le. Ennek az egytonnás tengelyes kerékpárnak legalább 200 métert kellett repülnie arra a helyre. Az Eötvös téri víztorony tövében egy komplett vagonütköző volt, de volt több méteres síndarab, vagondarab több száz méter sugarú körben... ..A támadás után borzalom volt látni a pusztítást. Szülő kereste a gyereket, gyerek a szülőt sokkos állapotban. Látni lehetett tíz körömmel romot kaparó emberek kutatását vélt helyen az alatta rekedtek után. Voltak olyanok, akik egyszerűen nem tudták hol keresni volt házukat, otthonukat a földdel egyenlővé tett utcák helyén.”

(Szurovecz Pál visszaemlékezése)

Korabeli térkép a szolnoki vasútállomást ért bombatámadásról

rendelkezett, de legtöbbjüknek a hatékony lőtávola nem érte el a szövetséges repülők általában 8000 m-es repülési magasságát. Saját lőtávolukon belül a jól képzett magyar tüzéreknek köszönhetően kitűnően ellátták feladatukat. Emiatt nem mertek a szövetségesek kisebb magasságban támadni, s ezért nem tudták teljesen szétrombolni a városon átvezető szállítási útvonalakat. A honi légvédelmet szolgálta még a híres magyar 101. Puma Vadászrepülő Osztály is. Az osztály az igen hatékony német Messerschmitt Me 109-G6 típusú gépeivel erejét a végsőkig megfeszítve vette ki részét a szövetséges gépek elleni küzdelemből.

Légifelvétel az állomás bombázásáról

A Szolnokra telepített légvédelmi tüzérség gyakran nem is tudott olyan magasságra tüzelni, hogy elérje a bombázókat, a rendkívül hősiesen harcoló magyar vadászpilótákat pedig ekkor az ország más részén vetették be. Ők már a szovjet és román támadások idején kapcsolódtak be a Szolnok feletti légi harcba – jelentős sikerrel. Szolnok bombázása idején egy bombázót vesztek az amerikaiak, amely Rákóczi-falva területén zuhant le. Személyzetéből négyen meghaltak, a többiek fogságba estek, őket a magyar hatóságok átadták a németeknek.

Magyar Héja vadászgép

Az egyik lelőtt amerikai gép fogságba esett legénységét az örök elvezették a temető hullaházába, ahol a bombázások áldozatai feküdtek. *„Ti gyilkoltátok meg őket! — harsogta a kihallgatást végző a földön fekvő halottakra mutatva. Majd rángatni kezdte az egyik pilóta karját, és egy, a sorban fekvő csecsemőre mutatott*

és prüszkölve ordította a látványtól megrémült hadnagynak, hogy csókolja meg a halott gyermeket. A pilóta engedelmeskedett a kegyetlen parancsnak, letérdelt a piciny test mellé, közelebb hajolt és megcsókolta annak apróska homlokát. Felegyenesedett, majd könnyes szemekkel visszaállt társai közé.” (Jánkfalvi Zoltán–Móhos Nándor: Amikor a képek mesélnek. In: Zörgő Tibor, Gibás Andor (szerk.): A repüléstörténeti konferencia közleményei 1999-es évkönyve)

A bombázás az állomás környékén is hatalmas károkat okozott

A városunk elleni légitámadásoknak Szolnok elfoglalása vetett csak véget, de az orosz kézre került várost négy ízben a német légiereő is bombázta. Ennek a támadásnak is volt három halálos áldozata.

A város elfoglalása

Városunk földjére 1944. november 4-én tette először ellenséges katona a lábát. Szolnokot a 2. Ukrán Front csapatai foglalták el, akik az augusztusban átállt román alakulatokkal együtt októberben Szolnoktól délre, az Alföldön indítottak támadást a magyar és német csapatok ellen. Ekkor a városban még viszonylag normális mederben folyt az élet, működött az áram- és vízszolgáltatás. A sebesülteket ellátták a kórházak, élelmiszerhez is hozzá lehetett jutni, de folyamatos volt a lakosság elköltözése. A Tisza túloldaláról már állandóan lehetett a fegyverzajt hallani. Október 25-e éjszakáján a németek felrobbantották a közúti Tisza-hídat, de ezzel nem sikerült megakadályozniuk a város elesét. Mint ahogy azzal a szolnoki vasúti híd környékéről október 19-én reggel indított utolsó nagy német páncélos támadással sem, amivel megpróbálták a Tiszántúl irányába visszaszorítani az ellenséget. Szolnok védelmét a német parancsnokság a Tisza vonalára tervezte, ahol a vasúti hídtól a hajóállomásig SS-erők, onnan a Cukorgyárig magyar tábori csendőrök rendezkedtek be védelemre, de az orosz támadás végül nem ebből az irányból érkezett. Erős tüzérségi előkészítés után a folyón átkelt szovjet hadosztályok a Tisza és a Szolnok – Újszász közötti műút között előretörve vették be a várost.

November 4-én Szolnokon befejeződtek a második világháború szárazföldi harcai. A szovjet hadsereget egy lakosságában megfogyatkozott város fogadta. 7000 lakóházából 1000 rommá vált, 150 megrongálódott, s a korábbi lélekszámának körülbelül egytizede, négyezer nélküli ember figyelte a szovjet hadsereg bevonulását. Azt, hogy miképpen nézett ki a haderő, amellyel városunk lakói találkoztak, A. J. P. Taylor brit történész így írja le magyarul is megjelent könyvében: *„A szovjet hadsereghez hasonlót eddig még nem látott a modern hadviselés. Az élen az elit alakulatok haladtak, amelyeket gyakran a „gárdahadosztály” névvel tiszteltek meg: a harcokszervezők, a tüzérek, a rakétások – magas szakképzettségű, gyakorlott katonák. Ha egyszer ők véghezvitték az áttörést, a gyalogság kimeríthetetlen tömege vándorló barbár hordaként követte őket: rosszul kiképzett, gyakran fegyelmezetlen népség, amely „helyszíni beszerzésből” élt, kenyérhég és nyers zöldség volt minden eledel... Ezek a katonák lemészárolták a német gyalogságot, kifosztották az útjukba eső falvakat, városokat, és megerősítették az asszonyokat... A gyalogság után még egy elit fegyvernem jött: a katonai rendőrség, amely helyreállította a rendet, teketóriázás nélkül agyonlőtte a súlyos bűnök elkövetőit, és újabb rohamokra hajította előre a gyalogságot.”*

Magyarországon nem a legjobb alakulataikat vetették be az oroszok, azok a Lengyel síkságon törtek előre Berlin irányába. Ettől függetlenül gyakran egymásnak teljesen ellentmondó élményeket őriztek meg a Vörös Hadseregről a velük találkozó szolnokiak. Aki addig pusztában létezőt érezte fenyegetve magát, felszabadítóknak tekintette őket, mások, nagyon sokan gyakran életre szóló testi, lelki sebekkel élték túl az orosz bevonulást. 1944. november 4-én egy új világ kezdődött el városunkban, melynek beköszöntét a szovjet parancsnok másnap kihelyezett kétnyelvű falragaszai tudatták a megmaradt szolnoki lakosokkal.

Városunk második világháborús hősi halottainak, a kormányzóhelyettest kivéve, hosszú ideig nem állíthattak emlékművet. Erre csak a rendszerváltást követően kerülhetett sor. Horthy Istvánnak két emlékjele is volt a városban. A Kossuth téren 1943-ban állították fel Vastagh György róla készült szobrát, az általa felavatott Tárház falán pedig carrarai márványból

készült domborművét. A Kossuth téri szobrot a háború után lebontották, nyoma veszett, csak mellékalakja, a juhász áll ma is a Kőrösi úti temetőben. A domborművet szintén meg akarták semmisíteni, de Szép Kiss Balázs, a Tárház egyik dolgozója megmentette és elrejtette. A rendszer-váltás után került csak elő. Sokáig a repülőtéren őrizték, majd a honvédség visszaadta a városnak. Szolnok második világháborús hősi halottainak emlékét ma a rendelőintézet előtti szobor őrzi, amely Győrfi Sándor alkotása.

Vastagh György Horthy Istvánról készítette a szobrának makettje

PAPP ZSOLT

A szolnoki zsidóság története

Szolnok első zsidó lakosa, *Hay Ignác* tímármester és vegyeskereskedő 1841-ben telepedett meg a városban. A szomszédos Abonyból költözött ide, és még ebben az évtizedben mintegy húsz zsidó család választotta lak helyéül Szolnokot. 1850-ben meg is alakult a hitközség, első vezetője *Böhm Vilmos* volt, míg a papi-kántori teendőket *Morgenstern Ignác* látta el. 1855-ben már megközelítőleg 300 izraelita hitű lakója volt a városnak. A Csarnok utcában ekkor épült fel az orthodox templom, első szolnoki zsinagóga.

A zsidók számos üzletet nyitottak a belvárosban is

A 19. század második felében lebontották a magyarországi zsidóság és a túlnyomó többségben lévő keresztények közötti jogi-társadalmi válaszfalakat, az izraelita vallás

követőinek is megadták a szabad kereskedelmi és iparüzési lehetőséget, a jogegyenlőséget. Ezeket az évtizedeket már a zsidók aktív hitélete, az iskolaalapítás, a gazdasági gyarapodás jellemzi. Hitközségük 1861. március 26-án megtartott közgyűlésén – melynek nyelve már magyar volt – az akkori városi főbíró, *Pethes János* kiemelte, hogy a zsidó felekezet tagjai egyre több, a hazát és a várost szolgáló érdemet szereznek. Gyarapodásával közösségük új templomot építtetett; a *Baumhorn Lipót* tervei szerint készült templomot 1899. augusztus 29-én a város keresztényeinek jelentős érdeklődése mellett adták át.

A katolikusok, a reformátusok és a zsidók egymás mellett álló Tisza-parti imaházairól abban az időben a három templom városának neveztek Jász-Nagykun-Szolnok vármegye székhelyét. Igaz, az országban időnként már az I. világháború előtt is felütötte fejét az antiszemitizmus, élesebb zsidóellenes kirohanások is történtek néhányszor Szolnokon, de a helyi közéletet igazából nem jellemezte a felekezetek közötti gyűlölködés és ez így maradt a későbbiek során, még a vészorszak idején is.

Az I. világháború véres küzdelmeiben Szolnokról 171 zsidó származású katona vett részt, közülük harmincan már soha többé nem látták viszont szeretett városukat. A nagy háború befejeztét követően valami elpattant, megromlott a keresztények és a zsidók közötti béke. És az elromlott viszony következményei helyben is érezhetőek voltak, ennek pontos okairól a Tanácsköztársaság fejezetnél olvashatunk.

Az antiszemita hullám azonban hamarosan lecsendesedett, és a zsidók továbbtanulási lehetőségeit korlátozó, 1920-ban bevezetett *numerus clausus* törvénybe iktatása sem lehetetlenítette el a város keresztény és izraelita lakóinak eredményes együttélését.

Az 1925-től 1937-ig polgármesteri tisztséget betöltő *Tóth Tamás* hivatali ideje alatt először dolgoztak zsidók Szolnok közigazgatásában, a

polgármesterré 1938. július 1-jén kinevezett *Szabó Ferenc* pedig így nyilatkozott beiktatása után az egyik helyi újságnak: „mindenki polgármestere kívánok lenni. Elvem a felekezeti béke fenntartása. Mi nem engedhetjük meg magunknak azt a luxust, hogy egyenlenség fejlődjék ki a polgárok között csak azért, mert más templomban imádkoznak istenükhöz. Nem szabad felekezeti kérdések miatt megosztani erőnket, amelyre a városnak teljes egészében, megbontatlanul szüksége van.”

A szolnokiak tisztában voltak azzal, hogy a helyi zsidóságnak milyen fontos szerepe volt a város fejlődésében, a polgári élet kialakulásában, és ennek köszönhetően az antiszemitizmus helyben igazi bázisra nem talált. Az első bécsi döntés kapcsán 1938. november 5-én a szolnoki megyeházán tartott díszközgyűlésen *Szabó Ferenc* így fogalmazott: „Romboló gyűlölség helyett a minden embertársunkat megbecsülő, alkotó keresztényi szeretetet kell vezérszínként követni. Mert ne felejtsük el, hogy az Isten csak akkor sugározza ránk szeretetét, ha mi is szeretjük egymást. Szeretni kell önzetlenül a hazát, mindig eszünkben tartva, hogy soha sem szabad a belső politikában olyasmit tenni, ami kifelé árthat az országnak.”

Sajnos országos viszonylatban meglévő zsidógyűlöletről ekkor már beszélhetünk, a társadalom egyes csoportjai gondjaikat a zsidó rétegek rovására, „helycserével” kívánták megoldani. Az antiszemitizmus hamarosan politikai szintre emelkedett: az 1938-tól 1941-ig egymás után született zsidótörvények először az izraelita vallásúak értelmiségi munkakörökbe kerülését korlátozták, 1939-től köztisztviselői és közalkalmazotti foglalkoztatásukat tiltották meg, végül a zsidók és keresztények közötti házasságot tették lehetetlenné. A törvények elérték céljukat: ahol addig az embert nézték, munkáját, becsületét, áldozatvállalását és szolgálatkészségét, azután már csak az számított, hogy melyik templomban és milyen rítus szerint imádja az Urat, hogy milyen vallásúak voltak a felmenői.

Az ország német megszállása, 1944. március 19. után minden akadály elhárult a zsidók deportálására irányuló, szélsőséges körökben már korábban is létező elképzelések elől. A szolnoki Ostkommando vezetője felszólította *Szabó Ferenc* polgármestert, hogy közölje azon módosabb zsidó emberek lakcímeit, ahová a megszállók beköltözhetnek. *Sztójay Döme* miniszterelnök 1944. április elején ígéretet tett Veessenmayer Birodalmi megbízottnak, hogy a hó végére „legalább 50 ezer munkaképes zsidót bocsát a Birodalom rendelkezésére”. Az 1944-es év politikai eseményei megpecsételték a Magyarországon élő zsidók sorsát is, megkezdődött a próbatételek sora. Március 28-án a Sztójay-kormány szabad kezet kapott az izraelitákra vonatkozó korlátozó rendeletek megalkotására.

Az új jogszabályokat végrehajtva *Alexander Imre* alispán 1944. május 10-én az izraelita származásúak zárt lakónegyedbe, *gettóba* telepítéséről rendelkezett. A Szolnok területén lakó 1505 zsidó lakhelyéül a Csarnok–Pillangó–Jászkürt utcák által határolt területet – a mai Pelikán Szálló, valamint az Aba-Novák Kulturális Központ környékét –, míg a Besenyszög, Kőtelek, Nagykörű, Tiszavárkony, Vezseny községekből kitelepíteni rendelt 78 zsidó lakhelyéül a szandai nagymajor szeszgyári épületének emeletét jelölte ki. Elméletileg két négyzetméter lett volna a személyenként előírt férőhely, a valóság azonban más volt. Egy embernek valójában csak 1-1,5 négyzetméternyi hely jutott, a túlszűfoaltság elképesztő mértékű volt. Az egyik 3 szobás családi házban 70 ember lakott.

A gettó őrzésére Sátoraljaújhelyről rendeltek ki csendőröket, abból a célból, hogy a helyi zsidósághoz fűződő személyes kapcsolatok ne befolyásolják őket. A gettóba zárt emberek nem vihettek magukkal értéktárgyat, a bizonyosság kedvéért többször is megmotozták őket. A szolnoki cukorgyárban kijelölt gyűjtőtáborba kerülés előtt még testüregüket is átkutatták. Oka volt az alapos átvizsgálásnak, hiszen nemcsak érték, de írószerszám, papír, WC-papír, imakönyv sem lehetett náluk. A gyűjtőtáborba több telepről szállítottak zsidókat, amikor a gettóba a városból jövők megértek. A gettóban is voltak zsidó családok, akik a gettóban maradtak.

CSÖNGE ATTILA

Szolnok 1944-1960

1944–1960.

A háború borzalmai elől sokan menekültek vidékre, így amikor 1944. november 4-én a szovjet csapatok bevonultak Szolnokra, a majd negyvenháromezres lakosságból csak valamivel több, mint négyezren tartózkodtak a városban. Ez a szám a front elvonulását követően lassan emelkedett, az év végére a tizennégyezret is elérte. Ez alatt Szolnok kórházváros volt, mivel a budapesti harcok végéig, a Városháza kivételével, minden középületben sebesülteket ápoltak. A nehéz körülmények ellenére sorra megalakultak a pártok helyi szervezeti, amelyek átvették az elmenekült városvezetés helyét, hozzáláttak az élet újraindításához. A szervezőmunkában a szovjetek támogatását élvező kommunisták kezdettől fogva döntő súllyal bírtak, azonban a párt országos vezetőségének utasítására ekkor még be kellett vonniuk a többi párt képviselőit is a város irányításába. Ezt a „népfront” politikát, a kommunista hatalomátvétel elodázását indokolta a nagyhatalmak viszonya. Sztálin ekkor még nem akart összeütközésbe keveredni amerikai szövetségeseivel. Szolnok város élére így is kommunista politikus került, Zsemlye Ferenc személyében.

A közigazgatás mellett létrejött a Nemzeti Bizottság, elnöke a baloldali beállítottságú, kisgazdapárti politikus, *Guba Mihály* lett. A közbiztonság megteremtésére előbb polgárőrség alakult, majd megszervezték a rendőrséget. Tagjainak és vezetőinek zöme már az induláskor a Magyar Kommunista Párt soraiból került ki, akik a hivatalokban is fokozatosan előretörték. A jobboldali beállítottságú embereket az igazoló eljárások, majd később a B-listázások révén sorra kiszorították.

A hozzáértés, a szakmai ismeretek helyett egyre inkább a politikai megbízhatóság vált elsődlegessé. Ezzel párhuzamosan az egész országban végrehajtották a földosztást,

*A B-lista (köznevesült formában **bélista**) az 1940-es és 1950-es években a politikai okokból a rendszer által kiválasztott személyek listája volt, akiknek a mindennapi, civil sorsa a munkából való elbocsátás, akadályoztatás és hátrányos megkülönböztetés lett. A B-listákra azok kerültek, akiket az előző rendszerben elkövetett bűnöket kutató igazolóbizottságok nem igazoltak; akiket igazoltak, de megfeddtek; és végül azok is, akik Nyugatról tértek vissza az országba. Nem hivatalos formában a kommunistáknak nem tetsző hivatalnokok eltávolítása már a B-listázás előtt megkezdődött. (Wikipédia)*

felszámolva ezzel a nagybirtokos réteget. Szolnokon csak 492 ember jutott földhöz, mivel a város inkább ipari, közlekedési centrumnak számított, nem rendelkezett nagy földterülettel, kevés volt a szétosztható föld. A földjüket visszaperelni próbálókkal szemben, de más politikai célok érdekében is gyakoriak voltak a tömegtüntetések. Szolnokon például a Járműjavítóból kivézényelt kommunista és szociáldemokrata munkástömeggel kényszerítették lemondásra 1945. október 15-én az új kispazda főispánt, *Baráth Endrét*. Helyét kommunista politikusok egymást váltó sora foglalta el.

A háború utáni átmeneti időszakban két választást is tartottak. 1945-ben a jobboldaliak szimpátiáját élvező Független Kispazdapárt nyert. 1947-ben a kommunisták csalások sorozatával sem tudtak jelentős előretörést elérni. Relatív győzelmük a kispazdapárt részekre darabolásának volt köszönhető, mivel így a jobboldali szavazatok több párt között oszlottak meg. Ezt követően, a hidegháború kiéleződésével egy időben a kommunisták vették át az ország teljes irányítását. Előbb 1948-ban beolvasztották pártjukba a Szociáldemokrata Pártot. A közösen létrehozott Magyar Dolgozók Pártjában a döntő túlsúly és a kulcspozíciók mind a kommunistáké volt. Ezzel párhuzamosan a többi pártban is tisztogatás zajlott, melyek vagy behódoltak a diktatúra erőinek, vagy passzivitásba vonultak. A hatalomátvétel betetőzéseként 1950-ben a helyi közigazgatást is átalakították. Az önkormányzatokat felváltotta a tanácsi rendszer. A valódi döntések ezután már nem a városi tanácsban, hanem az erősen központosított pártapparátusban születtek. A Városi Tanács elnökei az 50-es években: *Ragó József (1950 – 1954)*; *Pintér Dezső (1954– 1956)*; *Kapás Rezső (1957 – 1967)*.

Az átmeneti korszak választásai

A szolnoki választási eredmények részben beleillenek az országos folyamatokba, de tartalmaznak helyi érdekességeket, eltéréseket.

Az
1945-ös
választás

Induló pártok 1945-ben	Országos eredmény %-ban	Szolnoki eredmény %-ban
<i>Független Kispazdapárt</i>	57,03	39,28
<i>Szociáldemokrata Párt</i>	17,41	22,65
<i>Magyar Kommunista Párt</i>	16,96	34,91
<i>Nemzeti Parasztpárt</i>	06,87	02,01
<i>Polgári Demokrata Párt</i>	01,62	01,15
<i>Magyar Radikális Párt</i>	00,11	<i>Itt nem indult.</i>

1945-ben a Kisgazdapárt szerezte meg az országos elsőséget a választásokon. A Magyar Kommunista Párt Szolnokon erősen megközelítette eredményüket, ami a város ipari jellegének, az itt élő munkásság nagy létszámának és a baloldali munkásmozgalmi hagyományoknak volt köszönhető. A szociáldemokraták átlagon felüli szolnoki szereplése is ezekre az okokra vezethető vissza.

Induló pártok 1947-ben	Országos eredmény %-ban	Szolnoki eredmény %-ban
Magyar Kommunista Párt	22,25	34,26
Demokrata Néppárt	16,50	Itt nem indult.
Független Kisgazdapárt	15,34	13,62
Szociáldemokrata Párt	14,86	16,35
Magyar Függetlenségi Párt	13,43	17,05
Nemzeti Parasztpárt	08,28	01,88
Független Magyar Demokrata Párt	05,25	08,63
Magyar Radikális Párt	01,70	02,65
Keresztény Női Tábor	01,39	04,83
Polgári Demokrata Párt	01,00	00,73

**Az
1947-es
választás**

„A hangsúly azon van, hogy ne tiszteljük a törvényeket nagyon.” Ezekkel a szavakkal bíztatták választási csalások elkövetésére a Magyar Kommunista Párt vezetői a titkos kiképzésen megjelent párttagokat. Az új választójogi törvényre támaszkodva, de törvénytelen eszközöket is bevetve országosan több százezer embert fosztottak meg választójogától, nagyrészt jobboldali szavazókat. Visszaéltek azzal a lehetőséggel is, hogy egy kékcédulának nevezett névjegyzék kivonat leadásával bárki szavazhatott a lakóhelytől távoli településen is. A kommunista párt tagjai között titokban hamis adatokkal kitöltött kékcédulákat osztották szét, hogy azokat egyenként felhasználva egymás után több helyen is az MKP-ra szavazhassanak. (E sorok írója az országban eddig elsőként és egyedülként Jász-Nagykun-Szolnok megyében újrászámolta és elemezte a leadott kékcédulákat. A közelmúltban befejezett munka eredményei hamarosan napvilágot látnak.) Mint kiderült, ez az akció teljesen balul sült el, mivel a csalók sorra lebuktak. Az előzetes tervekkel ellentétben csak a töredékét tudták felhasználni a hamis kékcéduláknak. Ebben a megyében az előírányzott tízezer helyett alig pár százat. Ez alapján gyanítható, hogy országosan sem lehetett néhány tízezernél több a csalással szerzett szavazatok száma. A több százezres kizárásokkal szemben a választás végeredményét így érdemben nem befolyásolták. Ennek ellenére óriási botrányt kavartak a nyilvánosságra került esetek és a mai napig erről nevezik „kékcédulás” választásoknak az 1947-eset. Fontos megjegyezni, hogy az 1989-es rendszerváltást megelőzően ez volt az utolsó olyan választás, ahol még több párt versengett egymással.

A háború utáni politikai csatározások közepette a legsúlyosabb gondot eleinte az éhező lakosság élelemellátása jelentette. A téli tüzelő beszerzése is halaszthatatlan feladat volt, hiszen a lakosság ekkor még szénrel, vagy fával fűtött. Az ételt is így főzték, a gázpalackok csak az ötvenes évektől kezdtek elterjedni, a gázfűtés a 60-as évektől lesz majd általános. Az áruhiány következtében 1946 első felében hihetetlen méretűvé vált az infláció, a pengő teljesen elértéktelenedett. Szükségessé vált egy új, stabil pénz, a forint bevezetése.

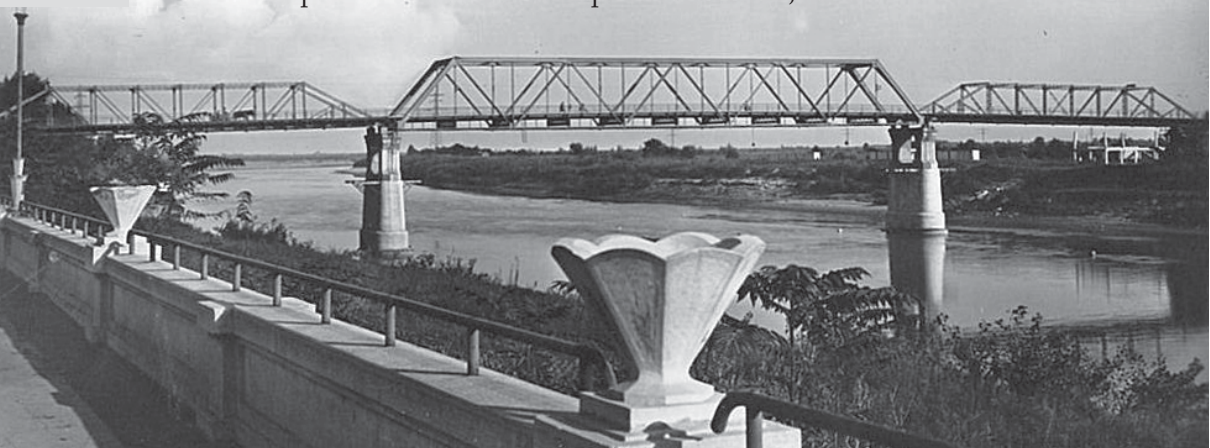

Az 1944-ben a visszavonuló németek által felrobbantott régi Tisza-híd

A háború okozta pusztítások után különösen embert próbáló feladat volt a romeltakarítás és az üzemek újraindítása. A hétezer lakóház közül ezer romba dőlt, ezeröttszáz súlyosan megrongálódott, ezek helyreállításáról is gondoskodni kellett. A felrobbantott Tisza-hidat is újjá kellett építeni. Amíg 1946-ra rohammunkával el nem készült, addig a szovjet hadsereg által hátrahagyott pontonhídon közlekedtek az emberek. A fő közlekedési eszköz ekkor még a bicikli volt. Az autóforgalom fejlődése igazán csak az ötvenes évek végétől indult meg. A teherforgalom újraindításához két hidat is, a Zagyván átívelő és a szajoli tiszai vasúti hidat egyaránt helyre kellett állítani.

Azért, hogy az újjáépítés a lehető leghatékonyabban menjen végbe, *Zsemlye Ferenc* polgármester még 1945-ben megbízta a *Papp Imre* vezető szakembereket Szolnok városfejlesztési tervének kidolgozásával. Ez is 1946-ra készült el és magába foglalta a közlekedési hálózat fejlesztését, valamint a lakó- és ipari övezetek, zöldterületek kijelölését. Azóta is ez az alapja minden rendezési tervnek, így évtizedekre meghatározta a városszerkezet fejlődését. Elkezdődött Szolnok fásítása, előbb a Tüdőkórház környékén, majd megtörténik a Tiszaliget újrafásítása is. A piac a városháza előtti főtérről átkerült a mai helyére. 1949-ben a szabadságharc és a szolnoki csata százéves évfordulója alkalmából átadták a Damjanich tábornokról elnevezett, azóta lebontott uszodát. Az ötvenes évektől kiépült a Ságvári körút, amelynek a piac és a Várkonyi tér közötti szakasza azóta is szinte érintetlenül példázza a kor divatos építészeti stílusát, az ún. szocreált.

1946-ra elkészült új Tisza-híd

Az 50-es és a 60-as években Szolnok gazdasága jelentősen átalakult, hiszen ez a város is nehézipari központként szerepelt a gazdaságpolitikai koncepcióban. A faipart képviselő hét fűrészüzemből csak egy üzemelt tovább, egyből pedig bútorgyárat hoztak létre. Ugyanakkor a vasút jelentősége megmaradt, a Járműjavító mindvégig kiemelt támogatásban részesült. Előbb a háborús pusztítás nyomait kellett eltüntetni, majd 1950-től fejlesztésére is sor került. A Cukorgyár és a Papírgyár is kibővült. Az egyik legjelentősebb új üzemmé vált az 1951-ben alapított Vegyiművek, melyet az alföldi szervesetlen vegyipar központjává kívántak tenni. Első lépésként egy kénsvagyárat hoztak létre. Ezt követte a műtrágyagyártás, majd egyéb ágazatok, így például a mosószerüzem kiépítése. 1953-tól fokozatosan Szolnok vált az alföldi szénhidrogén kutatások központjává is. A kőolaj- és földgázkitermelés megindításához kezdetben a Dunántúlról telepítették át a szakembereket. A nagyüzemek államosítását követően a magánkiszármazás és a kiskereskedelem is visszaszorult. A kisvállalkozók többségét az anyagellátás és az adózás rendszerének megváltoztatásával hamar ipari- és kereskedelmi szövetkezetekbe kényszerítették. A mezőgazdaság Szolnokon kevésbé számított jelentős ágazatnak, ennek ellenére itt is szerveztek termelőszövetkezeteket. 1949-ben létrejött a Szabadság Tsz, majd később a Tisza Antal és az Új Élet elnevezésűek.

Az erőltetett iparosítás következtében a társadalom szerkezete is átalakult. A szolgáltató szektor és a mezőgazdaság háttérbe szorult. A beruházások révén viszont megnövekedett az ipar munkaerőigénye. A környező lakosságból egyre többen vállaltak Szolnokon munkát, amit előmozdított a vidéken zajló erőltetett tsz-esítés és a kulákok üldözése is. A földműves lakosság iparba áramlása révén a megyeszékhely lakossága gyorsan növekedett, az 1949-es 37 520-ról 1960-ra 48 537-re emelkedett. A lakótelepek építése azonban nem tudott lépést tartani a munkáslétszám növekedésével, ezért folyamatosan több ezren ingáztak a környező települések és Szolnok között, s ez bizonyos fokig ma is így van.

A gazdaság mellett a kultúra is fokozatosan állami ellenőrzés alá került. Felszámolták a különböző polgári önszerveződéssel létrejött szervezeteket, egyleteket, még a szerzetesrendeket is feloszlatták. Csakis kommunista irányítású tömegszervezetek léteztek. Az iskolák államosításával, a hitoktatás felszámolásával az egyházakat és az általuk képviselt értékrendet szorították végleg háttérbe. A vállalatok igényeihez igazodva fokozatosan kiépült az ipari tanuló iskolák magas színvonalú rendszere. 1952 és 1957 között még a Közlekedési és Műszaki Egyetem is megtelepedett városunkban. A mítoszteremtés részeként sokan úgy tartják, hogy felszámolására

azért került sor, mert hallgatói részt vettek az 1956-os forradalomban. Ezzel szemben az egyetem Budapestre költöztetése már 1953-ban megkezdődött. A vasútépítési szak a hallgatók feléval már ekkor a fővárosba került. A megmaradt vasúti üzemi kar oktatói sem szívesen vállalták az ingázást Budapestről, helyben pedig nem volt megfelelő elméleti képzést biztosító tanári gárda. 1955-ben megszűnt az intézmény önállósága, a Budapesti Építőipari Műszaki Egyetem harmadik karává szervezték, új hallgatókat már nem is vettek fel az induló tanévben. Bár a város vezetői mindent megtettek, hogy a felsőfokú intézmény Szolnokon maradjon, az egyetemi és a kollégiumi épületek hiányát nem tudták megoldani. Az egyetem elköltözésében tehát elsősorban szakmai és anyagi szempontok játszották a fő szerepet. Az 1949-től a városban működő Kilián György Repülő-hajózó Tiszti Iskolát csak 1961-ben szervezték főiskolává.

A helyi sajtót az 1945-től 1949-ig megjelenő Tiszavidék, valamint 1946 és 1948 között a Szolnok megyei Népszava képviselte. 1949 végétől jelent meg a Szolnok megyei Néplap, mely 1952-től vált napilappá. A forradalom után egy évig átmenetileg ismét Tiszavidék néven jelent meg. A folyóiratok közül a legjelentősebbé az 1954-től megjelenő Jászkunság vált. A szolnoki közművelődést az 1950-ben létrehozott Ságvári Művelődési Ház szolgálta. 1949-ben a színházat is államosították, 1951-ben Szigligeti Színházzá keresztelték. Eleinte Kecskeméttel és Békéscsabával volt közös színészgárdája. Saját társulattal csak 1954 óta rendelkezik. A könyvtár és a múzeum 1951-ben vált ketté. Utóbbi *Kaposvári Gyula* igazgató irányításával felvette a Damjanich János nevet és mostani helyére költözve hamarosan a megye kulturális életének meghatározó tényezőjévé vált. A tudományos kutatások témáját és eredményeit azonban ekkor még a hivatalos marxista-leninista ideológiához kellett igazítani.

1958. április 7-én Hruscsov szovjet pártfőtitkár (középen, kalap nélkül) Szolnokon is járt és beszédet mondott a Kossuth téren

Zsemlye Ferenc

(1909. március 9. Szolnok – 1984. március 20. Szolnok)

Szegény családba született, 13 éves korától fatelepeken, majd kőműves segéd munkásként építkezéseken dolgozott. Alig múlt 17 éves, amikor bekapcsolódott a munkásmozgalomba. 20 évesen belépett az illegális kommunista pártba és az ifjúsági szervezet, a Kommunista Ifjúságok Magyarországi Szövetségének helyi vezetésével bízták meg. Mivel a KMP szolnoki vezetőit letartóztatták, a lebukott „elvtársak” helyére újak kerültek. Így lett 1930-ban Zsemlye Ferenc a szolnoki kommunista párt szervezet titkára. Emiatt 1931-ben őt is letartóztatták, a rendőrségen kegyetlenül megverték, majd börtönbe zárták, ahonnan 1933-ban szabadult. Ezután társaival budapesti építkezéseken szerveztek sztrájkokat a bércsökkentések ellen. Újra letartóztatták és végleg kitiltották Budapestről. Szolnokon rendőri felügyelet alá helyezték, ennek ellenére sikerült fenntartania kapcsolatát illegalitásban működő társaival. 1944 tavaszán pár hónapig Nagykanizsára internálták. Innen hazatérve Szolnokon várta be a szovjet csapatokat. Novemberben megalapították az immáron legálisan működő Magyar Kommunista Párt helyi szervezetét. Ennek is városi titkára lett és 1945. január 25-én Szolnok polgármesterévé is megválasztották. Az újjáépítés és a közellátás megszervezésével sokat tett a városért, ugyanakkor merev politikai magatartásával teljes mértékben kiszolgált a kommunista hatalmi törekvéseket. 1949-től rövid ideig a Szolnoki Nemzeti Magasépítési Vállalatnál dolgozott osztályvezetőként, majd 1950-ben a Szolnok Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának elnök-helyettese lett. 1956-ban a forradalom idején a tömeg több más népszerűtlen vezetővel együtt lemondásra kényszerítette. 1957-ben visszahelyezték pozíciójába, ahonnan 1960-ban vonult nyugdíjba.

Zsemlye Ferenc a képen középen világos felöltőben

1956 Szolnokon

A Rákosi rendszer fellazulása és különösen a budapesti Petőfi Körben rendezett viták Szolnokon sem maradtak hatás nélkül. 1956 nyarán és kora őszén az értelmiségiek előadásokat és vitaesteket rendeztek, melyeken az elkövetett törvénytelenégeket és visszasságokat kritizálták. Sokan feljártak a Petőfi Kör gyűléseire és itthon beszámoltak

Az október 26-i Kossuth téri naggyűlés

kollégáiknak, barátaiknak a hallottakról. Ám a lakosság többségét képező munkásokhoz, parasztsághoz és általában a város nem értelmiségi lakosaihoz alig jutottak el a politikai változások hírei. 1956. október 23-án este a szolnoki közlekedésmérnöki egyetemi karon, a megyei bíróság mostani épületében, gyűlést tartottak a diákok és arról hoztak határozatot, hogy csatlakoznak a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szövetségéhez, a MEFESZ-hez. Még tartott a rendezvény, amikor telefonon hírt kaptak a budapesti tömegtüntetésről. A diákok átmentek a színházba és az előadást félbeszakítva, *Lengyel János* színész vezetésével bevonultak a színpadra. Lengyel ezekkel a szavakkal fordult a közönséghez: „... amíg önök nyugodtan szórakoznak (a Marica grófnőt játszották - a szerk. meg.), addig Pesten kitört a forradalom. Ledöntötték a Sztálin-szobrot, a rádiónál könnygázbombát használnak az államvédelmi csoportok és a tömegbe lőttek.” Ezután a karmester intésére a zenekar a himnuszt kezdte játszani, amelyet a nézők és a színpadon lévők együtt énekeltek el. Szolnokon kitört a forradalom.

Október 24-én és 25-én kisebb tüntetésekre került sor a városban. A pártbizottság hirdetőtábláját összetörték, a vörös csillagos feliratokat levették és követ megdobálták a Szabadság téren átvonuló szovjet tankokat és páncélkocsikat. Szerencsére a szovjet katonák csak a levegőbe lőttek, annak ellenére, hogy a konvojt irányító tisztet egy kődarab eltalálta. Október 26-ára azonban a munkások tömegtüntetést szerveztek, és erről a megyei pártbizottság is tudomást szerzett. A lakosság radikalizálódásától és az elszabaduló indulatoktól félték a helyi vezetők. Úgy gondolták, hogy jobb, ha inkább ők veszik kezükbe a kezdeményezést. Ezért október 26-án 9 órára *Kálmán István*, a pártbizottság első titkára maga hívta a gyárak és az intézmények dolgozóit a Kossuth térre és mintegy 15 ezer ember jelenlétében kinyilvánította együttműködési szándékát a forradalommal. *Kálmán* személyesen olvasta fel a helyi értelmiségiek által összeállított 16 pontos követelést, amely többek között tartalmazta a szabad választások kiírását, a vélemény- és sajtószabadságot, a lejáratódott politikai vezetők eltávolítását a hatalomból, a Kossuth-címer visszaállítását és a munkabérek rendezését. Az október 26-i délelőtti nagygyűlésen a legnépszerűtlenebb megyei és városi vezetők lemondtak tisztségükről. Még véget sem ért a gyűlés, mikor a tömeg egy része a Szigligeti Színházhoz vonult és megkezdte a köznyelv által szivarnak nevezett szovjet emlékmű lerombolását. Az oszlopot végül lánctalpas traktorral sikerült a földre rántani, a Verseggy Gimnázium és a Gépipari Technikum tanulói pedig vasrudakkal törték össze a megyei tanács mögött álló felszabadulási domborművet. Ugyancsak ledöntötték a rendelőintézet előtti szovjet hősi emlékművet is. Az emlékműveket a lakosság az idegen elnyomás jelképeinek tekintette, ezért döntötte le, vagy rongálta meg szerte az országban.

A „szivar”
ledöntése

A Verseggy
Gimnázium és a
Gépipari
Technikum
diákjai vas-
rudakkal
rombolták
szét a me-
gyei tanács
mögötti
szovjet em-
lékművet

A ledöntött „szivarról” a felkelők levésik a szovjet címert

Október 26-án délután a megyei tanács dísztermében a gyárak, vállalatok és a szolnoki egyetem küldöttjei forradalmi munkástanácsot választottak, amely egy nappal később a Szolnok Megyei Forradalmi Munkástanács nevet vette fel. Elnökévé *Dancsi Józsefet*, a fűtőház vízműlakatosát, az egykori Szociáldemokrata Párt tagját választották meg. Másnap, október 27-én a megyei forradalmi munkástanácson belül *Kablay Lajos* alezredes, helyőrségparancsnok vezetésével katonatanács alakult. *Dancsi József* és *Kablay Lajos* mindvégig a nyugalom megőrzésére törekedtek. *Dancsi* a megyei munkástanács tagjainak segítségével megszervezte a város közellátását, biztosította a legfontosabb üzemek folyamatos működését és élelmiszerszállítmányokat indított a budapesti lakosság megsegítésére. A fiatalok, elsősorban az egyetemisták mégis elégedetlenek voltak a megyei munkástanács működésével, amely a *Nagy Imre-kormány* intézkedéseit igyekezett végrehajtani. Fegyvert követeltek, a helyi rádiót és sajtót ellenőrzésük alá kívánták vonni. *Kablay* a diákokból alakult nemzetőrség felfegyverzését csak azzal a feltétellel engedélyezte, ha rendőrökkel és katonákkal együtt járőröznek. Október 30-án repülőutat szervezett Budapestre és a fiatalok a magasból saját szemükkel láthatták a főváros pusztulását, a Köztársaság téren dúló harcokat.

Jórészt *Dancsi József* és *Kablay Lajos* fáradozásának köszönhetően a november 4-i szovjet intervencióig atrocitásokra nem került sor Szolnokon, ám a Szovjetunió katonai beavatkozása ebben a városban is áldozatokat követelt. November 4-én hajnalban a Thököly úti légvédelmi tüzérlaktanya elé szovjet harckocsioszlop érkezett és a tankok az épületet géppuskarú alá vették. Két honvédet halálos lövés ért, öten megsebesültek. *Szathmári József* százados a géppuskarúban, kezét magasba tartva a vezértankhoz futott és kérte a parancsnokot a tüzelés beszüntetésére. Hőstettével beosztottai életét mentette meg. Később a bátor katonatisztet koholt vádakkal mégis másfél évi börtönbüntetésre ítélték.

Szolnokot a szovjet politikai és katonai vezetés kiemelkedően fontos objektumnak tekintette. A város határában a besenyszögi úton a Laki-hegyi adótoronnyal azonos teljesítményű rádióadó működött és a rádióhallgatók számára még Nyugat-Magyarországon is elfogadható minőségű vételi lehetőséget biztosított. Szolnokon nyomda és újságszerkesztőség is rendelkezésre állt, ezért alkalmasnak tűnt egy ideiglenes politikai központ létrehozására. *Konyev* marsall vezetésével a szovjet katonai főparancsnokság már november 2-án idetelepült és innen, a Vörös Csillag úti (jelenleg Városmajor út) laktanyából irányították a két nappal később megindult Forgószél hadműveletet. *Kádár János* és *Münnich Ferenc* november 4-én dél körül érkezett Moszkvából Szolnokra, és november 5-től *Apró Antal*, *Marosán György* és az újonnan alakult *Kádár-kormány* néhány más tagja is a városban tartózkodott. A Kádár-kormány felhívását mégsem innen, hanem Ungvárról sugározták először, ugyanis november 4-én hajnalban sem a rádióadó, sem a Kolozsvári utcai stúdió nem üzemelt. Az esti órákra azonban a Kossuth rádió hullámhosszára áthangolták a besenyszögi úti nagyadót és megkezdődhetett az új kormány közleményeinek sugárzása.

Az 1989-90-ben bekövetkezett rendszerváltásig a történelemlétkönyvekben arról olvashattunk, hogy *Kádár János* kormánya Szolnokon alakult meg és ezt először a szolnoki rádió adta hírül. Valójában Moszkvában állították össze a miniszterek névsorát és a kormány megalakulását is szovjet rádiadón jelentették be.

1956. november 4. és 6. között *Kádár Jánost* és *Münnich Ferencet* a József Attila úti szovjet laktanyában, a kormány többi tagját a megyei tanács székházában szállásolták el. A megyei tanács épületében biztosítottak helyet a központi pártlap, a Szabad Nép szerkesztőségének is, ugyanis Budapesten még napokig elhúzódtak a harcok. A Laki-hegyi rádióadó nem működött és a kormánylap megjelentetését sem tudták azonnal megoldani. November 4-én kora este *Kádár János* szovjet katonai kísérettel felkereste a Szolnok Megyei Pártbizottság Beloianisz úti (jelenleg Baross út) épületét, amely a rendelőintézzettel szemben áll. Tizenöt-húsz pártfunkcionárius és pártbizottsági alkalmazott előtt ismertette, hogy miért szakított a Nagy Imre-kormánnyal, miért kérte a Szovjetunió katonai

A megyei pártbizottság székháza 1956-ban

segítségét. Pontosan azt mondta, amit szovjet megbízói elvártak tőle. Nyugatról érkezett, fasiszta katonatisztekéről, külföldi lázító elemekről és ártatlan emberek tömegeinek legyilkolásáról beszélt, amit a Nagy Imre-kormány nem akadályozott meg. Kádár tisztában volt állításai képtelenségével, ám a szovjet vezetés őt is zsarolta. A szolnoki megyeházán a Szabad Nép szerkesztése ürügyén *Andics Erzsébet* és *Berei Andor* irányításával rákosista politikusok csoportját tartották készenlétben, akik a Kádár-kormány helyett szükség esetén átvehették volna a hatalmat. November 6-án este Kádár János és miniszterei Budapestre távoztak, Szolnokon pedig rövidesen megkezdődött a „rendcsinálás” – a legbrutálisabb módszerekkel.

A leváltott pártfunkcionáriusokat egy-két kivétellel visszahelyezték állásukba. A megszüntetett ÁVH tagjaiból, rendőrökből és hivatásos katonatisztekéből megalakították a karhatalmat, amely 1957 januárjától folyamatosan hurcolta el és bántalmazta a forradalom résztvevőit. A megtorlás még a legmérsékeltebbnek tartott személyeket *Dancsi Józsefet* és *Kablay Lajost* is elérte. *Dancsit* áprilisban kórházi ágyáról hurcolták el és ítélték később nyolc év börtönbüntetésre. *Kablait* a vizsgálati fogságból hosszabb idő után szabadon bocsátották ugyan, ám eltávolították a hadseregből. A megbízhatatlannak tartott bírókat, ügyészeket és ügyvédeket felfüggesztették állásukból, vagy jobb esetben más megyébe helyezték át. Azokat a rendőröket is leszerelték, akik a megyei forradalmi munkástanáccsal együttműködtek, vagy később a megtorlásban nem akartak részt venni. Különösen sok pedagógus, Szolnok megyében összesen 61 tanító és tanár ellen indítottak fegyelmi eljárást. A Szolnok Megyei Néplap megbízott főszerkesztőjét és egyik munkatársát, továbbá *Lengyel János* színészt bebörtönözték. Több újságírórt eltávolítottak állásából és bírósági eljárást indítottak *Seregi László*, a Szigligeti Színház főrendezője ellen. Az értelmiségiek ellen indított hajsza már országos viszonylatban is rendkívüli méreteket öltött. Nem véletlen, hogy több esetben a budapesti kormánysszervek léptek közbe a meghurcoltak védelmében.

A túlkapasokért elsősorban a megyei pártbizottság volt felelős, ahol szélsőséges személyek kerültek hatalmi pozíciókba. *Kálmán István* megyei első titkár 1956. november 4-én a Szolnokra érkező *Kádár Jánost* biztosította támogatásáról, 1957 nyarán mégis leváltották és a keményvonalas *Czinege Lajost* helyezték a pártapparátus élére. Az alacsonyabb beosztású funkcionáriusok pedig bizonyítani akarták, hogy átmeneti megingásuk ellenére a kommunista rendszer tántoríthatatlan hívei. A közlekedésmérnöki egyetemi kart egy korábbi kormányrendeletre hivatkozva 1957 tavaszán Budapestre költöztették, és ezzel az intézkedéssel számos diák került ki szerencsésen

az itteni nyomozószervek látóköréből. A helyi értelmiségiek meghurcolása azonban évek múlva is folytatódott. Gyakran nemcsak 1956-os szerepüket, hanem háborús katonai szolgálataikat, származásukat, vallásos meggyőződésüket, családi és baráti kapcsolataikat rótták fel bűnökkül. A politikai perek sorozata Szolnok megyében 1959-ben zárult le. A kb. 600-700 vádlott ellen indított eljárások során halálra nem ítélték senkit, ám a Budapesten kivégzettek között volt több, a megyéből elszármazott katona és polgári személy, akik a fővárosban vagy máshol részt vettek a fegyveres harcokban.

A Kádár-kormány néhány tagjának két-három napos szolnoki tartózkodásából a város és a megye semmilyen hasznot nem látott. Kádár János fel-tűnően került Szolnokot. Hivatalos úton csupán egyszer, 1969 októberében járt a Tisza-parti megyeszékhelyen, jöllehet a kormány megalakulásának kerek évfordulóin rendezett ünnepekre mindig meghívták. Saját, ellentmondásos szerepe miatt nem szívesen beszélt 1956-os eseményekről. *Tiszai Lajos* újságíró visszaemlékezése szerint 1969-ben is elzárkózott a kérdezősködés elől. A KISZ Vezetőképző Iskolában elfogyasztott szűk körű vacsora után, valószínűleg október 30-án a Járműjavítóban tartott nagygyűlést követően valaki szóba hozta 1956-ot és megjegyezte: „*Kádár elvtárs mindnyájunknál pontosabban emlékszik mindenre, ami ekkor történt.*” Kádár zsebébe nyúlt, elővette elmaradhatatlan Symphoniáját, rágyújtott, és csak annyit mondott: „*Rég volt az!*” Nagy füstkarikát fújt a levegőbe, és más irányba terelte a beszélgetést: „*mondják miért ilyen rosszak a magyar cigaretták?*”

NEMES ANDRÁS

Két szolnoki forradalmár

Egy meg nem alkuvó szociáldemokrata

Dancsi József (1905-1975) a két világháború között, mint a szakszervezeti mozgalom élharcosa a munkások érdekeiért küzdött a Járműjavítóban, igazi baloldali és igazi szociáldemokrata volt. Az SZDP-nbelülaz1956-osNagyImre-kormánytagja, a nemzetközi munkásmozgalomban Európa-szer-te ismert *Kéthly Anna* eszmeisége állt közel hozzá.

Dancsi
József

Nemcsak munkatársai tisztelték és becsülték, hiteles, hívő emberként a szolnoki reformátusok bizalmából – a megtisztelő rangot jelentő – presbiternek is megválasztották. A II. világháború után az Igazoló Bizottság előtt zsidó munkaszolgálatosok is kiálltak mellette, mert emberségével, embermentő cselekedeteivel joggal vívta ki elismerésüket. 1948-ban ellenezte pártjának a kommunista párttal történő egyesülését. Jól tudta, hogy ez a szociáldemokrácia végét jelenti Magyarországon. Sajnos igaza lett.

1956. október 26-án s Járműjavító munkásai közfelkiáltással szavazták meg a műhely munkástanácsának elnökévé, később a Szolnok Megyei Forradalmi Munkástanács elnöke lett. Higgadtságának megfontoltságának köszönhetően – sortűzek, véres összecsapások, törvénytelen leszámolások nélkül – Szolnokon a forradalom békésen zajlott le. Nemcsak több ezer ember életét, hanem Szolnokot is megmentette a Vörös Hadsereg pusztító támadásától.

A kommunista államhatalom éveiben 1956-os forradalmat és szabadságharcot ellenforradalomnak titulálták, „*fasiszta csöcselék tombolásának*”. Évtizedekig azt sulykolták a nemzet tudatába, hogy a forradalmat a Horthy-rendszer hívei, ludovikás katonatisztek, arisztokraták, földesurak, börtönből kiszabadult huligán bandák, valamint amerikai ügynökök robbantották ki. S mi volt a valóság? A munkás- és proletárhatalom megdöntéséért nagyobbreszt munkások áldozták fel ifjú életüket. A forradalom leverését követően a harc békés eszközökkel tovább folytatódott. Ennek a zászlóvivői a Munkástanácsok voltak, amelyek munkás öngazgatást akartak. *Kádár János*ék ezt tartották a legveszélyesebbnek. Ekkor lepleződött le végérvényesen, hogy a kommunistáknak semmi köze sincs a munkásosztályhoz. Ez a leleplezés volt *Dancsi József*eknek legnagyobb „bűne”.

Kádár 1956. november 4-e után *Dancsi József* népszerűségét szerette volna a maga hatalmának megerősítésére használni, ezért miniszteri bársonyszéket ajánlott fel neki. De ő hű maradt a munkásokhoz, a szociáldemokráciához, az országhoz: a miniszteri széket nem fogadta el. Ezért bűnhődni kellett. 1957 februárjában súlyos vesegyulladással kezelték a szolnoki megyei kórházban. A karhatalmisták (pufajkások) a kórházi ágyából hurcolták el. Letartóztatták, többször megverték. A vallatók között olyanok is voltak, akik a forradalom napjaiban védelmet kértek és kaptak is tőle. Koholt vádak alapján súlyos börtönbüntetésre ítélték. A bántalmazások, a raboskodás, az elszenvedett igazságtalanságok miatt egészségi állapota megromlott, 1975-ben méltatlanul mellőzve és megalázva halt meg.

A Megyeházán és a Református templommal szemben egy-egy em-

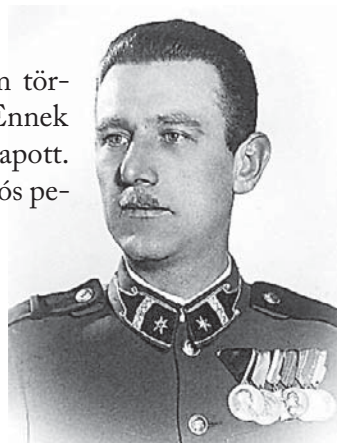
léktábla, valamint Szolnok egykori munkásnegyedében róla elnevezett tér hirdeti a Gondviselő Istenben való hitét és hűségét a hazájához városához és elveihez. Egy igazi szociáldemokrata volt. Élete példamutatásul szolgál.

“Sztoj ogony!”

Szathmári József (1908-1978) az 1956-os forradalom történelmi eseményeinek kimagasló alakja volt Szolnokon. Ennek ellenére sem életében, sem halála után megbecsülést nem kapott. 2008-ban volt születésének századik, szégyenteljes koncepciós pereknek ötvenedik és halálának harmincadik évfordulója.

A II. világháborúban a Dnyeszter-menti harcokban tanúsított hőies magatartásáért a kormányzó *Horthy Miklós* Nagy Ezüst Vitézségi Éremmel tüntette ki. Négy évig volt hadifogságban a Szovjetunióban, 1948-ban, amikor hazatért a tbilisi fogolytáborból, a szerveződő, újjáalakuló magyar honvédségben nagy szükség volt szakértelmére, ezért őt azonnal reaktiválták, újra szolgálatba helyezték. Kimagasló matematikai és tüzérségi ismeretei mellett ejtóernyőzött, kitűnően úszott, lovagolt és vívott. A Magyar Néphadseregben is szigorú, következetes parancsnok, bátor katona volt. Budapestről Szolnokra a légvédelmi tüzér hadosztály törzsfőnöki beosztásából helyezték az ötvenes évek elején. A Rékasi úti légvédelmi tüzérek ezredparancsnoka volt századosi beosztásban. A mai Szigligeti utcában laktak. A forradalom napjaiban a Forradalmi Munkástanács Szolnok város katonai védelmi parancsnokává választotta meg.

1956. október 28-án az országot megszálló Szovjetunió vezetése nevében *Mikoján* és *Szuszlov* álnok módon, időnyerés céljából ígéretet tett a Vörös Hadsereg Magyarországról történő kivonására, de csapataik továbbra sem Záhony, hanem Szolnokon keresztül Budapest felé özönlöttek. A város lakói félelemmel vegyes ámulattal nézték a főutcán éjjel-nappal átdübörgő szovjet tankokat. A fiatalok és a Járműjavító munkásai fegyvert kértek, majd követeltek, hogy megállítsák az oroszokat. *Szathmári József* a Honvédelmi Minisztériumból tájékoztatást és parancsot várt, hogy mit tegyen a forrongó helyzetben. Kérdésére azt a választották, hogy cselekedjen saját legjobb belátása szerint. *Szathmári* jól tudta, hogy városunk stratégiai jelentőségű csomópont volt a szovjet katonai hadvezetés számára. Bármilyen fegyveres megnyilvánulást százszoros túlerővel fojtottak volna vérbe, ezért elsőnek

**Szathmári
József**

jelentette *Kablay Lajos* megyei védelmi parancsnoknak és *Dancsi József*nek a megyei Munkástanács elnökének, hogy a megszállók feltartóztatása értelmetlen és kilátástalan. Ennek eredményeként sikerült lebeszélni a szolnoki forradalmárokat a fegyveres ellenállásról. Hármuknak köszönhető, hogy a várost nem lőtték rommá, és jelentős számú emberéletben sem esett kár.

1956. november 4-én hajnali 4 órakor *Konyev* marsall Szolnokról adta ki a parancsot a magyar forradalom leverésére. „Grom”, magyarul: „Mennydörgés” jelszóval kezdetét vette a „Forgósél” nevű hadművelet. Szolnokon is megkezdődött a Rádió, a Zagyva-parti Honvéd Kórház, a Reptér, a Rékasi úti tüzéraktanya és más különböző fontos objektumok elfoglalása. Az oroszok 04 óra 15-kor negyedórán keresztül harckocsik ágyúiból, és golyószórókból lőttek a Rékasi úti laktanyában békésen alvó katonákra. *Szathmári József*nek az ezred irányítójának azonnal cselekednie kellett. A golyózáporban élete kockáztatásával kilépett a laktanya épületéből és karját lengetve, a tüzet vezénylő orosz parancsnok felé indult el. A hadifogságban jól megtanult oroszul: „*Sztoj ogony!*”, azaz „*Tüzet szüntess!*”, kiáltotta. Önfeláldozó magatartásával sikerült megállítania a további lövetést, ezzel nemcsak katonáinak, hanem a környék civil lakosságának életét mentette meg. A beláthatatlan következményekkel járó pusztításról nem is beszélve.

Alakulatát lefegyverezték, 1957 elején a légvédelmi ezredet felszámolták. *Szathmári József*t 49 éves korában először nyugdíjba küldték, majd néhány hónapon belül börtönbe zárták. Ügyét a Kablay-perben a Budapesti Katonai Bíróság tárgyalta 1958-ban. A népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló tevékeny részvétel büntette miatt másfél év börtönbüntetésre, lefokozásra, kitüntetéseitől való megfosztásra és vagyonelkobzásra ítélték.

Városunkat a pusztítástól kétszer is megmentő ezredparancsnok családjának négy gyermekkel a nyomornegyedben, a Versegly úti barakkokban jutott fedél. 1978-ban bekövetkezett haláig segédmunkásként alkalmi munkából tartotta el őket. Megalázó meghurcolását, testi, lelki szenvedéseit enyhítette, hogy gyermekei becsületes, tanult emberekké váltak.

2008. október 23-án a Táncsics utcában felavatott emléktáblájának jelmondata: „*Ages quod agis!*”, azaz „*Teljesítsd ami a kötelességed!*”

A konszolidálódott szocializmus évtizedei

Az 1950-es évek első felét uraló totális sztalinista diktatúrát, majd az 56-os forradalmat és annak megtorlását követően a Kádár-korszak felé ívelő szakaszának pragmatista politikai gyakorlata a nyugalom, kiszámíthatóság, kollektív biztonság és a szerény gyarapodás korszakát hozta el Magyarországon – az államszocialista rendszer korlátai között. A közélet és a nyilvánosság továbbra is szigorú ellenőrzés alatt állt, a rendszer működtetői azonban el akarták kerülni az újabb társadalmi feszültségek kialakulását, ezt szolgálta a társadalom depolitizálása és a fogyasztás felé orientálása. Az 1960-as évek kezdetén lezárult a paraszti gazdaságok felszámolása – jelentéktelenné vált a magántulajdon aránya. Tudatos gazdaságpolitikával (népgazdasági tervezés) átalakították a gazdasági élet belső szerkezetét – csökkent a mezőgazdaság súlya, jelentősen megnőtt az iparé, a 70-es évektől pedig a terciér szektor (egészségügy, oktatás, kereskedelem stb.) kezdett felfutni. Mindez nagyarányú urbanizációval, viharos gyorsaságú társadalmi mobilitással, szerkezetváltozással járt együtt: 1960 és '75 között csaknem hárommillió ember vált hazánkban városlakóvá. A városi lakosság felduzzadása elsősorban a vidéki városok népességének gyors növekedéséből adódott, ezzel együtt korszakunkban falun és városon egyaránt az életkörülmények gyors, jelentős és akkor tartósnak tűnő javulása játszódott le.

Szolnok is sokat köszönhetett az 1957-tel kezdődő várospolitikai fellendülésnek, melynek során több hullámban komoly ipari és infrastrukturális fejlesztések valósultak meg. Eredményeként alföldi mezővárosból a 60-70-es évtizedben vált a kor szintjén álló, modern középvárossá. A helyi vezetők különösen jó érzékkel használták fel Szolnok fennállásának 900. évfordulóját arra, hogy megvalósuljanak az évtizedekkel korábban kidolgozott, majd aktualizált városfejlesztési tervek. Nem rajtuk múltott, hogy ezek egy része végül torzó maradt – a 70-es évek végére az energiaválság és a nemzetközi hitelválság lefékezte az ország gazdasági növekedését, ami a központi beruházások erőteljes visszafogásával is együtt járt.

A közigazgatás működési alapelvei az önkormányzatiság megszüntetésétől, azaz a tanácsrendszer bevezetésétől az 1990-es rendszerváltásig lényegében változatlanok voltak, bár a rendszer – éppen korszakunkban – jelentősen finomodott. Az 1960-70-es évek folyamán a gazdaságpolitika célkitűzéseinek megvalósítása terén jelentősen nőtt a helyi igazgatás önállósága. Javult a városi tanácsok érdekeltsége a helyi bevételek növelésében, mivel ezek egy kis része fölött már szabadon rendelkezhettek. A települések irányításában a szakszerűség és a vezetői rátermettség lassacskán nagyobb teret nyert a puszta ideológiahűséggel szemben. Mindemellett az erősen központosított és hierarchizált közigazgatás feje fölött a valódi döntés és az irányítás továbbra is a pártapparátusok kezében volt.

E rendszerben a közigazgatási központok (a városok, a járási és megyei székhelyek), illetve az hierarchia magasabb szintjein álló települések előnyben voltak a központi költségvetésből finanszírozott fejlesztésekért folyó versengésben. Szolnok esetében érvényesült e „halmozottan előnyös helyzet”, azonban városfejlesztési elképzelések, beruházások sorsa múlhatott egy-egy helyi párt- vagy tanácsi vezető ügyességén, kapcsolatain – vagy azok hiányán. A Városi Tanács elnökei, *Kapás Rezső* (1957 – 1967); *Csoma Kálmán* (1967 – 1973); *Barta László* (1973 – 1974); *Kukri Béla* (1974 – 1980) igyekeztek a város érdekeit érvényesíteni a szűkre szabott, a pártpolitika által uralt mozgástérben, változó eredményességgel.

Az 1950-60-as évek ideológiától, politikától erősen átítatott gazdaságpolitikája Szolnok nehézipari központtá fejlesztését tekintette elsődlegesnek. A város és a megye vezetése – egészen a 70-es évek végéig – ezt az extenzív fejlesztést hajtotta végre, melyet csak messzi lemaradva és meglehetősen visszafogottan követtek a város bevándorlókkal tovább duzzadó lakosságának ellátását, s elsősorban a lakásínség megoldását célzó beruházások, intézkedések.

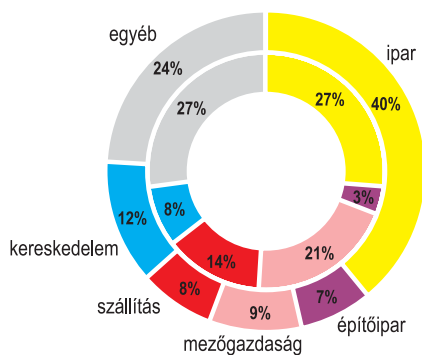
Szolnok – a nehézipar központja

A gazdaságpolitika már az 50-es évektől kezdve a helyben telepítési adottságokkal nem rendelkező nehézipar egyoldalú fejlesztését erőltette a régi gyáripari hagyományokkal rendelkező közép-alföldi városban. S ennek „megteremtette” munkaerőbázisát is, hiszen tágabb környezetében (Jászság, Nagykunság) az erős és öntudatos paraszti magántulajdonosi réteg ellehetetlenítése több hullámban „sikeresen” végbement korszakunk kezdetére.

Az ipartelepítés nem a helyi földrajzi és társadalmi feltételeken alapult, hanem fordítva: az agrárjellegű vidék iparosítása volt az elsődleges oly módon, hogy ipari munkalehetőségek vonzzanak a megyeszékhelyre minél nagyobb számú munkásságot.

Így viszont igen komoly aránytalanságok, feszültségek keletkeztek: a 60-as évek végéig a megye ipari foglalkoztatottjainak közel fele Szolnokon dolgozott. Mindezt robbanásszerű népességnövekedés kísérte, ami viszont nagy lakásínséget, a szolgáltatások (kereskedelem, oktatás, egészségügy) terén ellátási feszültségeket gerjesztett. Kezdetben a mezőgazdaság kollektivizálása során a falvakból, mezővárosokból ideköltözött, ipari munkássá váló parasztságot, később a falvakban-kisvárosokban élők továbbtanuló, a falusi környezetüktől elszakadó gyermekeit fogadták be a megyeszékhely dinamikusan bővülő ipari munkahelyei, szélesedő intézményrendszere. Majd csak a kisvárosok iparosítása, s a beinduló nagyarányú lakásépítési program eredményezett kiegyensúlyozottabb viszonyokat a következő évtizedben.

1960-ban Szolnokra helyezték az alföldi kőolaj- és földgázkutató központját, 1977-től a kőolajkutató vállalat is itt működött. 1963-ban, 1964-ben és 1972-ben adták át az új kénsvüzemeket, 1968-ban fejeződött be a szuperfoszfátüzem bővítése, s ekkor kezdte meg a termelést a TVM porfestékgyára és mosószerüzeme is. A MÁV dieselmotordízeljavító bázis, a MEZŐGÉP, a BVM, az épületelemgyár szintén a 60-as évek végén léptek be a termelésbe. Így az 1970-es években Szolnok ipari jellegét változatlanul a nehézipar határozta meg: itt állították elő az ország kénsvatermelésének 80%-át, műtrágyatermelésének 50%-át. Jellemzően a 60-as évek végétől létesültek, illetve korszerűsödtek az alföldi területek adottságai-
val jobban összhangban lévő könnyű- és élelmiszeripari üzemek, melyek a lakossági fogyasztás politikai célként kitűzött javítását szolgálták (1961: állatifehérje-feldolgozó vállalat; 1964: papírgyár

Az aktív keresők megoszlásának változása Szolnokon (1949, 1970)

A Tisza-menti Vegyiművek irodaháza

bővítése; 1969: vágóhíd; 1971: tejipari vállalat, kenyérgyár). A fontosabb ipari termékek csoportjába a cukor, papír, fermentált dohány tartozott még. Bár az új gazdasági mechanizmus bevezetése (1968) nagyobb teret engedett a kisiparnak és a kiskereskedelemnek, jelentősebb fellendülés csak a 80-as évek közepén, a szabadabb vállalkozási formák engedélyezése után történt – a magániparosok létszáma így is csak 1985-ben érte el a háború előtti szintet.

A 70-es évektől emelkedett jelentékenyen a nem anyagi ágakban, vagyis a szolgáltató szektorban foglalkoztatottak aránya, mely 1980-ra megközelítette az ipari foglalkoztatottakét. Ekkor Szolnok népességének 30 százaléka az iparból, 7,5 százaléka a mezőgazdaságból élt, s 25 százaléka kapcsolódott a terciér, szolgáltatási szektorhoz. A dinamikusan bővülő munkahelykínálatot azonban még a rendkívül nagyarányú bevándorlás sem tudta kielégíteni: az 1960-as évek végén a környező településekről Szolnokra ingázók létszáma már meghaladta a 16 ezer főt. A város körül korszakunk végére agglomerációs gyűrű alakult ki, mely a szomszédos Pest megyei településeket is magában foglalta. E falusi rangú települések társadalmára erőteljesen hatott a közeli ipari centrum: tiszta agrárjellegük megszűnt, lakosságuk jelentős része kétlakivá vált.

Az agglomeráció a nagyvárosok térbeli „előnyomulása”, maga a nagyváros, és az azt körülölelő, vele összefüggő (de közigazgatásilag önálló) településgyűttes. Szolnok szűken vett agglomerációs övezetébe tartozó települések: Tószeg, Szajol, Rákóczi falva, Zagyvarékas, Újszász, Tiszavárkony, Rákócziújfalva, Abony. (szerk.)

Hirtelen felduzzadó lakosság – formátlanná, gyökértelenné vált városi közösség

Ezen időszak alatt nagyarányú népességmozgások zajlottak Szolnokon. A lakosságszám változásában változatlanul a nagyarányú bevándorlás volt meghatározó, mely az 1980-as évekig minden addigi mértéket felülmúlt. A háború előtti sinthez képest ekkorra megkétszereződött a város lélekszáma.

Elsősorban Szolnok megye kisvárosi-falusi térségeiből érkezett a beköltözők többsége, emellett jól kitapintható az ország gyengébb eltartó képességű, népességfeleggel rendelkező északkeleti régiójából (Szabolcs-Szatmár megye) a vasúti fővonal mentén történő vándormozgás is. A lakosságszám növekedése elsősorban a munkás és az alkalmazotti réteget érintette. Közöttük – a kibocsátó területek társadalmi-foglalkozási szerkezete következtében – nagy arányt képviseltek az első generációsok, akik vagy maguk korábbi, vagy szüleik foglalkozása révén a mezőgazdasághoz, a faluhoz, a parasztsághoz kötődtek. A másik rendkívül mobil társadalmi réteg az értelmiségé volt – többségükben ők is más társadalmi rétegből érkeztek. Körükben azonban nemcsak a be-, hanem az elvándorlás is nagy mértéket öltött: Szolnokot sokan csupán ugródeszéknek tekintették a fővárosba, egyetemi városokba költözéshez, itt nem tudtak vagy nem akartak tartósan gyökeret verni.

A népmozgások következményeként felborult a városi társadalom hagyományos tagoltsága, mely több mint egy évszázad alatt alakult, finomodott, s a város belső térbeli rendjében is lecsapódott. A küllemükben, lakóik társadalmi és foglalkozási összetételében korábban jól differenciált városrészek közti hagyományos különbségek összemosódtak. Legtovább a Tabán őrizte eredeti arculatát: a 80-as évek közepéig küllemében is, lakói szociális összetételében is a „régí Szolnok” egy darabja maradt – szegénynegyed a belváros, az összkomfortos lakótelep közvetlen szomszédságában.

A szolnoki népnyelvből:

Hatvanas: A Rákosi Mátyás 60. születésnapjára felavatott, Kossuth L. u. 12. sz. alatti élelmiszerbolt, amely a legjobban ellátott szolnoki egységnek számított. Az átlagember véleménye szerint az üzlet a közvetlen közelében lévő város- és megyeháza hivatalnokainak, a párt- és városi vezetőknek átlagon felüli ellátását biztosította.

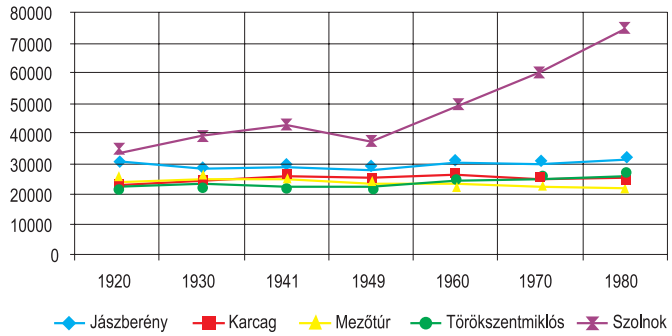
Fehér Ház: A városi pártbizottságnak a Ságvári körút és a Baross út metszéspontjában épült impozáns székháza, amelynek köznyelvi elnevezése, a világos külső burkolatra utalva, alig burkolt ironikus párhuzam a washingtoni elnöki rezidencia hatalmi kisugárzásával.

Kutyagyár: Az állatifehére-feldolgozó vállalat a kedvezőtlen széljárás esetén valószínűleg elborította kellemetlen szagával a várost, ilyen esetben gyakran elhangzó kifejezés. (szerk.)

A Tabán a Zagyva felől, a folyóra néző udvaraival

A háborús események és az azt követő politikai fordulat megsemmisítette-szétzilálta a város már-már „szolnokivá vált” polgári vezető rétegét, a középrétegek egzisztenciális süllyedése és az új értelmiség nagyfokú mobilitásának egymást erősítő hatásaként Szolnokon ismét nagymértékben visszaszorult a városért tenni akaró egészséges lokálpatriotizmus – igaz, ennek megnyilvánulási terepe is rendkívül beszűkült.

Városkép és urbanizáció

Szolnok arculata a háború végétől az 1960-as évek elejéig alig változott: centruma alföldi mezőváros képét mutatta, mind elhanyagoltabb, megkopottabb, dísztelenebbé váló homlokzatú házaival. Az új időket néhány „szocreál” stílusú új épület és létesítmény jelezte (strandfürdő, művelődési ház, a főtéri irodaház, az SZTK-épülettömb, a Ságvári körút északi ívén felépült házsor). A városszerkezet gyökeres átformálódása valójában az 1960-as évektől kezdődött, s az 1880-1910 közötti évtizedeket idéző léptéket öltött.

1962-ben elkészült a város általános városrendezési és fejlesztési terve. A Kossuth tér földszintes beépítéseit a meghatározó épületek magasságához igazítva 3-4 emeletes házak váltották fel. Az építkezések a szűk belvárosban és a főutca mentén is folytatódtak (pl. a színház is ekkor nyerte el a 90-es évek elején lebontott, kisvárosi kultúrházra emlékeztető homlokzatát). A Tisza-parton a 60-as évek elején kezdődött az iskolasor építése,

ezt a Zagyván túl a MÁV-kórház, illetve a főutcán a pártszékház építése követte. Az emögött szanált negyedben 1969-ben rakták le az új (bár máig sem befejezett) városközpont alapkövét, mely „... a szocialista városépítéssel követelményei szerint az embert, a békés alkotómunkát, a kommunista társadalom felépítését szolgálja.” 1963-ban új közúti híd készült a Tiszán, 1968-75 között folytatódott az új pályaudvar 50-es években elkezdett építkezése, 1970-ben felüljáró épült a jászberényi úton.

A régi és az új találkozása a régi Ady Endre úton

A jelentősebb lakásépítkezések a Bálvány utca és Szántó körút térségében, a Vegyiművek lakótelepén, a Zagyván túli városrészen és a Ságvári körút frissen megnyitott szakaszán kezdődtek, illetve a vasútállomás térségében a még a bombázások idején súlyos károkat szenvedett Jósika és a Mátyás király úton. A nyugodalmas Tisza-parti panorámába elsőként a színház melletti tízemeletes honvédségi ház nyújtózott bele, majd gyorsan követte a városközponti, a vasútállomás melletti, a Várkonyi téri és a Zagyvaparti toronyház. A 70-es évek elejétől sosem látott mértékű lakásépítések történtek: ekkor indult meg a termelés a házgyárban, s egymás után szinte a földből nőttek ki a panelházas lakótelepek: a József Áttila és az Ady Endre úton, a Zagyva-parton és a Zagyván túl, a Várkonyi tér környékén, a vasútállomás környékén, s legvégül a 30 ezer lakosú kisgyepi (Széchenyi) városrész. Bölcsődék, óvodák, iskolák, ABC-áruházak építése próbált lépést tartani a lakótelepek gyors növekedésével. A belterületi népsűrűség súlypontja a belvárosból a külső lakóövezetek felé tolódott el. Itt azonban továbbra is a földszintes, egylakásos családi házak uralták az utcaképet: a korszak falvaira jellemző sátozott kockaházak Szolnok külvárosaiiban is nagyobb tömegben készültek.

Jelentősen javult a lakások közműellátottsága: a villany bevezetése általános, s 1973-ban a lakások 64 százaléka volt bekapcsolva a közüzemi vízhálózatba. E két évtizedben a csatornahálózat közel ötszörösére bővült, 1960 és 1975 között 75 kilométer hosszúságú gázvezeték épült. A város 900 éves jubileumára folytatódott a városközpont megújulása: az új autóbuszpályaudvar, a Pelikán Hotel, a Centrum és a Domus Áruház készült el az évfordulóra, s megkezdődött a művelődési központ építkezése. 260 ágygal bővül a Hetényi Géza Kórház, s a tiszaligeti sportlétesítmények (sportcsarnok, stadion) is a szolnokiak rendelkezésére álltak. Vízügyi és kereskedelmi szakközépiskola, óvodák és bölcsőde épült, de a legjelentősebb beruházás a vasútállomás és előterében a Jubileum tér befejezése volt. A városépítő munkát Hild-éremmel ismerték el.

A Szolnok 900. évfordulójára készült emlékmű, az új vasútállomás és a 24 emeletes toronyház a Jubileum téren

A megnövekedett gépkocsiforgalom az új vonalvezetésű 4-es úton haladhatott, kiszélesítésének sajnos több városképi jelentőségű épület is áldozatul esett. A város utcáin-terein örvendetesen szaporodtak a köztéri szobrok, nemegyszer helyi művészek alkotásai. A város szélén kiosztott hobbikertes, hétvégi házas övezet nemcsak a magasházak lakóinak életterét bővítette, hanem kiskertjeinek termelvényeivel hozzájárult a jobb lakossági ellátáshoz is. Az ötödik ötéves tervidőszak leglátványosabb teljesítménye a Széchenyi-lakótelep volt, mindemellett ezután már érezhetően visszaesett az állami lakásépítés aránya, s nőtt a magánéros építkezések részesedése, pl. felgyorsult a szandaszőlősi családi házas övezet beépítése.

A kultúra és művelődés megyei centruma

Szolnok megyeszékhelyként az 1960-70-es évtizedekben vált a megye kulturális életének centrumává. Az iskolarendszer átszervezése után, az 1960-70-es évektől új középiskolák, szakközépiskolák és szakmunkásképző intézetek alakultak, illetve kaptak új otthont (vegyipari, építőipari, kereskedelmi, egészségügyi szakképző iskolák, a Tiszaparti Gimnázium, a 605. és 633. sz. szakmunkásképző intézet), s tanulóik elhelyezésére kollégiumok is épültek. A vidékről érkezett diákok magas száma miatt Szolnok ezekben az évtizedekben iskolavárossá vált. A legfontosabb előrelépés a felsőoktatás területén történt. Az 1952-57 közötti rövid egyetemi időszak után 1967-ben emelték főiskolai rangra a Kilián Repülő Tiszti Iskolát, a fővárosi Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskola kihelyezett tagozatán pedig 1979-ben kezdődött meg az oktatás, mely intézmények utódai azóta is folyamatosan bocsátják ki a felsőfokú végzettségű szakembereket.

E korszakban a közművelődés és ismeretterjesztés terén is központosítás és hierarchizálás folyt, ennek jegyében kulturális intézményeket „megyei” hatáskörrel és névvel is felruháztak. Kétségtelen azonban, hogy működésükből a legtöbb nyeresége a megyeszékhely gyorsan gyarapodó lakosságának származott. A színház önálló társulata 1954-55-ben alakult. A hatvanas évek elején is számos kiváló művész tölthette Szolnokon „száműzetését” a fővárosi színpadtól, emlékezetes alakításokkal lopva be magát a közönség szívébe. A 70-es években a Szigligeti Színház formabontó előadásai, ősbemutatói a közönség és a fővároscentrikus színházi szakma elismerését egyaránt kivívták. A művésztelep tagjai állandó lakók lettek, s alkotásaikkal rendszeresen megjelentek az időszakos tárlatokon (Damjanich Múzeum és 1972-től Szolnoki Galéria), illetve a város közintézményeiben, közterein. A szolnoki közművelődést 1950 óta szolgáló Ságvári Művelődési Ház szerepét az 1978-ban átadott Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ vette át.

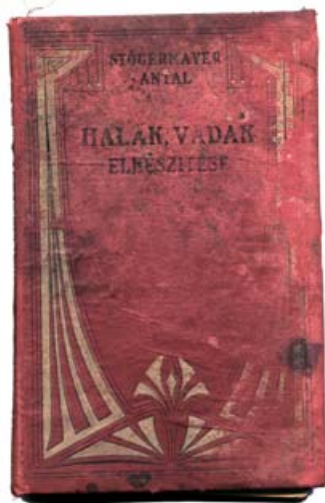
A Tiszaliget története

A szolnoki belvárossal átelleni Tisza-part évszázadokon át alig különbözött a többi partszakasztól. A változást 1885 hozta meg: Szolnok ismét törvényszéki székhely lett, és ekkor költözött a városba *Tóth Mór* (1834-1902) ügyész. A jogtudós Karcag főterét már parkosította, és a megyeszékhelyen sem fékezte meg városszépítési kedvét. Földterületet bérelt a szandai uradalomtól, s oda a fogház rabjaival erdőt telepítettett. Egy újsághír szerint 1892. június 5-én vált részlegesen látogathatóvá a terület, de már az előző évben is *Móricz-liget*ként említették létrehozójának keresztnévéről. *„A szép terebélyes fák hús árnyaival, kiterjedő sétányaival, nagy köröndjével, csinos kis pavilonjaival, a Tisza túl partjáról felénk mosolygó Móricz-liget”* hamarosan népszerű lett elődeink körében, így 1894-ben *Almásy Géza* főispán a szandai uradalom birtokosához, *Wodianer Alberthez* fordult, hogy az *„ezideig csak a casinói tagok és ezek családtagjaira”* kiterjedő látogatási engedélyt kibővítsék.

A korlátozás teljes feloldása azonban jóval később, 1912-ben következett be: *„a kir. ügyészség a gondozása alatt állott Móricz-ligetet átengedte a város lakosságának. A napokban jött létre a megállapodás a kir. ügyészség*

Nyári
vasárnap
Stöger-
mayer
Arany-
lakat
vendéglő-
jében

és dr. Harsányi Gyula polgármester között, mely szerint a város megkapja ingyen a Móric ligetet, csupán gondozás és rendezés címén fizet évenként 100 koronát az ügyészségnek. A polgármester a ligetben padokat fog felállíttatni, és a jövő évben előreláthatólag mutatványos bódék és szórakozó helyek is létesülnek. Örvendünk, hogy végre városi használatba engedtetett át Szolnoknak egyetlen árnyas, kellemes sétáló helye!” (A mai Verseghy-park területe akkor még rendezetlen volt, csak 1926-ban parkosították.) A liget bejáratánál épült a múlt század elején az „Arany Lakat” vendéglő, melyben kiváló halételeket szolgáltak fel. Tulajdonosa, Stögermayer Antal „Halak, vadak elkészítése a magyar konyha számára” címmel szakácskönyvet adott ki 1912-ben. A ligetben állt az 1901-ben alakult Tisza Evezős Egylet (Regatta) fából készült klubháza és csónaktárolója, s mellette két teniszpálya.

Az első világháború után sok-sok szórakozási lehetőséget kínáló, rengeteg embert vonzó majálisokat rendeztek a Móric-ligetben. Itt tartották 1935. szeptember 22-én a Nagykunsági Pásztortalálkozót is, melyet az 1999 óta minden évben megtartott Gulyásfesztivál szervezői joggal tekinthettek rendezvényük előzményének.

A Tisza Evezős Egylet csónakháza

A Tisza Evezős Egylet csónakháza, előtérben a ligeti teniszpályákkal

Az úttörő-
vasút

A második világháború alatt, illetve utána letarolt ligetet 1948-tól újra fásították, nagyjából a mai méretét kialakítva. Az 1946. évi területfelhasználási tervben már „kizárólag üdülés, sport céljára fenntartott területeként jelöltetett ki”, majd az 1950-es évek végén a Hazafias

Népfront szolnoki bizottságának kezdeményezésére megkezdődött – az ekkor már Tiszaligetnek nevezett – igényes szabadidő- és sportközpont több évtizedre előremutató tervezése. *Kovács József* és *Bíró József* építész-mérnök, a Szolnok Megyei Tervező Iroda munkatársainak tervjavaslata az 1960-as évek elején már a mai állapot legtöbb elemét tartalmazta: sportkombinát (1974. december 4-én avatták a Magyarország-Svájc labdarúgó mérkőzéssel), strandfürdő (1964-ben adták át), strandvendéglő, csónakázótó, vállalati üdülők stb. Az 1960-as években kis vidámpark szórakoztatta az ifjúságot a bejáratnál, s egy másfél kilométernyi pályájú kisvasút indult innen, „átzakatolva” a liget túlsó végébe.

A megvalósítás elengedhetetlen feltétele volt az árvízvédelem, melynek alapjait a terület hasznosítási tervét kidolgozó Tiszaligeti Intézőbizottság elnöke, *Nemes Gerzson* elképzelése alapján valósították meg. A körgát 1961-re készült el. A liget funkcióinak gyarapodását hozta a Szolnoki Főiskola odatelepülése. Honfoglalásuk a campus 2008. december 4-i avatásával teljessé lett ki.

A város és a liget kapcsolatában minőségi változást hoz majd a Tiszán átívelő, kecses gyaloghíd, melynek átadását 2010 őszére tervezik.

Szolnok változó arca az elmúlt húsz év tükrében

1992-ben költöztem a nekem akkor városképi-esztétikai szempontból minimum ellentmondásos képet mutató Szolnokra. A város időközben sokat változott.

Mindenkinek van egy személyes képe a lakóhelyéről. Ezt nevezik a szakirodalomban „mental map”-nek, személyes térképnek. Mert egy város nem mutat mindenkinek egyforma képet, holott ugyanazokat az épületeket láthatjuk. Csak éppen mást és másként veszünk észre, mássá áll össze bennünk, mindenkiben külön-külön és egyedileg a kép: milyen is a mi városunk?

A város személyes képe Nézzük meg Szolnok arculatának, a közelmúlt és jelen társadalmának néhány jellemző vonását a saját mentális térképem tükrében. Keletről a városba érkezve elsőként a Szandai rét impozáns kereskedelmi szigetével találkozunk. Az ezredfordulót követő évtized alatt féltucatnyi óriás áruház telepedett meg itt. A „százlábú híd”-ről balra kanyarodva a rekreációs központtá alakuló Tiszaliget elegáns szállodái, bővülő, szépülő fürdő komplexuma, felújított sportcsarnoka, megújuló és

Légifelvétel a Szandai-rét nagyáruházairól

**A főiskolai
campus**

fejlődő sportlétesítményei, valamint a Szolnoki Főiskola 2008-ban átadott új épülete jelzik a fejlődést. A Tisza-hídon át a városba érkezve már látjuk a belváros fogadó portáljaként a szocialistának nevezett 40 éves korszak építészeti stílusát reprezentáló jellegtelen és igénytelen vasbeton „szörnyet”, a Damjanich uszoda lepusztult épületeit. Helyette ideiglenesen újra telepített park gyönyörködtet, a Szabadság tér renovált bérházai nyújtanak esztétikai élményt. Tovább sétálva a közúti forgalom elől részlegesen lezárt, küllemében és funkcióiban megújult főtér fogad. A városi kulturális események, ünnepek rendezésére alkalmassá tett Kossuth tér sétára hív. Tájékozása napfürdőzésre, izgalmas szökőkútja kicsit és nagyobbakat pancsolásra csábít. A kávéházi teraszokon randevúk, baráti beszélgetések, üzleti tárgyalások zajlanak.

Nyugati irányból ma már némileg javítja a sokáig riasztó, mocsaras, elhanyagolt városképet a Tesco áruház, együtt a körülötte kialakult gépkocsi kereskedelmi központokkal. Ugyancsak fontos városszépészeti változás a vasúti felüljáró utáni tízemeletes szalagház szépen felújított markáns épülettömbje. Északról és délről egyaránt főként ipari létesítmények, ipari park, működő vállalkozások fogadják a szemlélődőt. Itt találjuk Jászberény felől jövet a Borovi Zrt., vagy a Béres Rt. termelő üzemeit. Tószeg felől az ipari park, területén többek között a Stadler Kft., az Eagle Ottawa és a Segura Kft-vel jelzik, hogy Szolnok ipara a kilencvenes évek hanyatlása, majd stagnálása után új lendületet véve, a közelmúltban új fejlődési pályára állt.

**Az egyre
bővülő
ipari Park
madártáv-
latból**

Számomra a város legkedvesebb helye a folyók partja. Szinte mindegy, mikor merre visz az utam. Rendszeresen futok a folyókat övező töltéseken, sétálok magam, barátaimmal vagy kedvesemmel a folyóparti sétányokon. Szolnok gazdagságát az is jelzi, hogy két folyó találkozik a városközpontban. A Tisza és a Zagyva itt adott végleges randevút egymásnak. Hiába az adottságok, ha a város sokáig mégis a „fenekét” mutatta a folyóknak. Pedig hány város van csak az Alföldön, mely „fél karját”, számos építészeti vagy természeti értékét adná, ha csak egy valamire való vízfolyással rendelkezne! Az utóbbi évek fejleménye, hogy nagyobb figyelmet élveznek a „szolnoki” folyók partjai. Számos létesítmény épült vagy újult meg a parton, a sétányokra vezető utcákban, a közeli belvárosi csomópontokban. Így lesz ez a város évről évre szebb, az új generációk számára is élvezhetőbb, élhetőbb, a mai diákokat a városképpel, a folyóparti emlékekkel később visszavonó színhelye. A mi otthonunk...

A rendszerváltozás és a város polgármesterei (Adatközlők: Balla György, Demeter István, Fodor György, Vass Lajos) A rendszerváltozás jelentősége sommásan a demokratikus politikai berendezkedés és a kapitalista gazdasági fejlődés megteremtésében ragadható meg. Ennek külön eredménye, hogy Magyarországon nem folyt vér, nem kellett polgárháború a szabadság kivívásához, hiszen ezt békés, tárgyalásos úton érték el a kerekasztalok „lovagjai”. Szerencsés embernek tartom magam azért is, mert 1989-ben, a Magyar Néppárt delegátusaként részt vehettem a Parlamentben az országos Ellenzéki Kerekasztal és a Nemzeti Kerekasztal munkájában.

Szolnok, az 1956-os népfelkelés leveréséhez politikai támogatást nyújtó Kádár-kormány máig vitatott, szolnoki helyszínt jelölő megalakulásával dicstelen, „kis-Moszkva” szerepre tett szert. Három évtizeden át nyomasztotta a szolnokiak jelentős részét ez a bélyeg. A rendszerváltozás átalakulási folyamatában mind a politikai bal-, mind a jobboldalon szá-

A Tisza-parti sétány napjainkban

mos értékes, a későbbiekben politikai és/vagy szakmai életpályájával elhivatottságát bizonyító szolnoki polgár vett részt tevékenyen. A terjedelmi korlátokat és a válogatás szubjektivitását vállalva álljon itt néhány név és jellemző történet a felejtés ellen.

A Fialat Demokraták Szövetségének helyi csoportja 1989-ben alakult. Az alapítók *Balla György, dr. Denke Gergely*, az akkor Szolnokon, a Széchenyi lakótelepen, az Orosz György utcában élő *dr. Lévai Anikó* és *dr. Orbán Viktor*, valamint *Várhegyi Attila*. Mivel Várhegyi Attila személyesen nem volt jelen az első összejevetelen, így néhány napig az Orbán-Lévai házaspár néhány hetes Ráhel lánya „lett” az alapításhoz szükséges ötödik tag. Sajtóközleményben tudatták, hogy megalakultak, s pár hónap alatt 10-15, jórészt gimnazista és szakközépiskolás fiatal csatlakozott hozzájuk. A demokratikus pártokkal összefogva – a sajtószabadság érdekében szervezett – első komolyabb akciónk az akkori Néplap-székház jelképes lefoglalása volt.

Az 1988-ban alakult Magyar Demokrata Fórum aktivistái közül *Baricz Péter, Czétényi Sándor, Demeter István, Tóth István* nevét szükséges említeni.

Az 1989 októberében a Magyar Szocialista Munkáspártból átalakult Magyar Szocialista Párt soraiból mások mellett *Iváncsik Imre, Szegedi Károly* és *Vass Lajos* nevére sem szabad megfeledkezünk. A kor jellegzetes, a politikai átalakulást illusztráló története, hogy az említett vezetők, a korabeli újságcikkekben „csikócsapatnak” nevezett ifjú politikusok egyik intézkedésükkel Magyarországon elsőként Szolnokon cserélték a pártszékház portálját addig őrző munkásöröket civil alkalmazottakra. A párt irodáiként szolgáló nevezetes szolnoki „Fehér Ház” földszintjén „szolgáltató házat” nyitottak büfével, könyvekkel, újságokkal, találkozási, beszélgetési lehetőségekkel. Városi nyitott „klubot” csináltak a korábban a hatalmat szimbolizáló, riasztóan zárt épületből.

A Szabad Demokraták Szövetsége rendszerváltozás kori vezetői *Fodor György, Kőnig László* és *Lengyel Györgyi* voltak.

Az 1989 karácsonyán zajló romániai forradalom komoly együttműködési alkalmat teremtett az új pártoknak. Aktivistáik, a megyei kórház, a helyi gyárak, intézmények, a lakosság nagy része „egy emberként” fogott össze, s a közös akarat eredményeként jelentős gyógyszer, élelmiszer és ruha segélyek indulhattak útnak az új esztendőben a Romániában akkor nélkülöző magyar lakosság megsegítésére.

A város 1990 utáni polgármesterei: *König László* (SZDSZ) 1990-1991, *Várhegyi Attila* (FIDESZ) 1991-1998, Szalay Ferenc (FIDESZ) 1998-2002, Botka Lajosné (MSZP) 2002-2006, Szalay Ferenc (2006-2010).

A város átalakuló gazdasága Ha belátjuk, hogy a Szolnok címerálatához, a pelikánhoz hasonlóan saját „vérükből” és verítékükből építkező magyar mikro-, kis- és középvállalkozások inkább érdekelték a magyarországi feltételek közötti fennmaradásban, a szolnoki működésben, a foglalkoztatottak megőrzésében, mint a multinacionális óriáscégek telepelyei, leányvállalatai, akkor különösen örömteli fejlemény, hogy Szolnok gazdaságának legnagyobb potenciálja a hazai tulajdonú kis- és középvállalkozói kör megerősödésében ragadható meg. A várost a kilencvenes években elkerülték a hasonló adottságú megyeszékhelyeken (Székesfehérvár, Kecskemét) megtelepedő multinacionális cégek, de lassan megerősödtek a hazai és helyi cégek. Az új évezred első évtizedének végén azt láthatjuk, hogy városunk gazdasága stabil, a közelmúlt világgazdaságinak nevezett pénzügyi válsága sem roppantotta meg az életképes vállalkozások többségének gerincét. Szolnok gazdasága él és élni akar. Utóbbihoz arra is szükség van, hogy a város tehetséges lányai és fiai itt képzeljék el az életüket, ide térjenek vissza a másutt is gyarapított tudással.

A
megújult
Tiszaligeti
strand-
fürdő

A 21. század már az információs társadalom koráról szól. Magunk mögött hagytuk a legújabbnak nevezett, történelmi mércével igencsak rövid huszadik századot. A világban, így Szolnokon is információs (más néven digitális, vagy tudás-) társadalmak épülnek. Ezek a társadalmi-gazdasági folyamatok együtt járnak új és új technikai vívmányokkal, de az innováció nem a technikai fejlődést jelenti. Megújulni, változ(tat)ni csak az ember képes. A társadalmi-gazdasági átalakuláshoz, a távmunkára is alapozó feladatokhoz felkészült, a világ szédületes tempójú technikai és gazdasági fejlődését minimum gyorsan követő, új szemléletű szakemberekre, gazdasági és társadalmi kérdések iránt egyaránt fogékony, a mai általános iskolások közül is rekrutálódó új vezetőkre lesz szüksége a városnak.

Városrészek társadalma A szolnoki városrészek az átlagok szintjén különböző anyagi helyzetű, eltérő egzisztenciájú társadalmi csoportokat foglalnak magukba. Úgy is mondhatjuk ezt, hogy Szolnokon városrészenként eltérő lehetőségekkel rendelkező résztársadalmak alakultak ki. Megkülönböztetjük a Belváros, a Széchenyi-lakótelep, Szandaszőlős, a Kertváros, a Zagyván túli területek (Seftsik-telep, Tallinn városrész) vagy éppen a Déli iparterület városrészeket. A hagyományos helyi értékrend szerint a Belváros, a Kertváros és Sandaszőlős a magasabb státuszú városrészek. Ezek az értékelések azonban változhatnak. A városrészek közötti adóerő különbség módosulások vagy az újonnan kialakuló kertvárosi övezetek megerősödése jelzi a változást. Utóbbira példa a Széchenyi városrész mellett beépült (Szolnok Rózsadombjának, vagy gróf Széchenyinek is nevezett) terület, illetve a Tallinn városrészben, a volt orosz laktanya helyén a közelmúltban született, jórészt családi házas modern kertváros létrejötté.

Az új Kosuth-tér a fiatalok körében nyáron különösen népszerű

A fiatalok identitása Vitatott kérdés, vajon kötődnek-e a szolnoki fiatalok szülővárosukhoz? 2001-ben, az akkori városvezetés kezdeményezésével erre is választ kereső ifjúsági identitás kutatás eredményei sokféle érdekes apasztalatot hoztak. Árnyalták a szolnoki ifjúságról meglévő tudást, új városvezetői feladatokra hívták fel a figyelmet. Itt nincs mód a vizsgálat minden eredményét bemutatni. Abban az évben a kérdőíves szociológiai vizsgálat kiterjedt az összes végzős középiskolás diákra, illetve az előző öt évben Szolnokon végzett középiskolásokra. Mindkét álminta eredményei között találhatunk egy rendkívül elgondolkodtató, cselekvést sürgető adatot. Azok a fiatalok, akik diákként valamilyen ifjúsági, sport, kulturális, szabadidős vagy hobby közösség tagjai voltak, lényegesen (a szociológus ezt úgy mondja, szignifikáns) jobban kötődtek a városhoz, inkább akartak tanulmányaik után itt dolgozni, a többieknél sokkal inkább Szolnokon képzelték el a jövőjüket.

Az ifjúság városi kötődéséről, helyi lehetőségeiről beszélve nem feledkezhetünk meg a Szolnoki Főiskola közelmúltban (2008) megépült campusáról, mely méltó infrastrukturális háttérrel és bővülő képzési mozgásteret nyújt(hat) a Szolnokon remélhetően megmaradó felsőoktatás, s az ott tanuló szolnoki fiatalok számára.

A városképet is gazdagító civil szervezetek Egy város társadalmát az itt élő és dogozó civil szervezetek tevékenysége is minősíti. A számos szolnoki civil kezdeményezés közül az írásra biztosított terjedelem méltatlan korlátai között csak néhányat említhetünk. Új közösségi és köztéri műalkotások születtek az elmúlt másfél évtizedben, az említett esetekben mindenkor civil szervezetek kezdeményezésével és/vagy megvalósításával. A hosszú sorból kiemelkedik a Szemafor Alapítvány Szigligeti Ede (1995) és Szolnok ispán (2001) szobra. *Dr. Kertész Róbert* elnöksége alatt valósult meg a szolnoki klub Rotary emlékkő (2007) állítása a Rotary ligetben, valamint a Szolnok 1585 (2008) címen átadott térplasztika, mely az új főtér elsőként megvalósult, vakok számára is olvasható „tapintható láthatatlan” műalkotása. A hosszan sorolható civil „sorba” tartoznak a *dr. Szalóki István* kezdeményezésére 2004. január 22-én született Szolnoki Pantheon emléktáblái a Damjanich Múzeumban, valamint a Szolnokért Egyesület által életre hívott köztéri mementók. A panteon első öt éve alatt 14 személy emléktábláját helyezték el. Többek között *Dr. Laki Kálmán*, *Chiovini Ferenc*,

Nemes Gerzson, Dr. Páldi János, vagy a szolnoki olimpiai bajnokok: Hasznos István, Boros Ottó, Kanizsa Tivadar tartoznak a sorba. A Szolnokért Egyesület által készítettett/támogatott köztéri műalkotások 2003. szeptember 1-je óta gyarapodnak a városban. Dr. Laki Kálmán emléktáblájától Damjanich János domborművén át az 1956-os forradalom és szabadságharc 52. évfordulója tiszteletére állítottatott emlékkövig színes a skála.

Közlekedés Az évtizedeken át a belvárosra zúduló közlekedési terheken a várost elkerülő 4-es főút, valamint a Szent István híd átadása (1992) enyhített sokat. Az időközben a városban és az agglomerációban egyaránt bekövetkezett jelentős motorizációs robbanás, valamint számos, még a régi, belvárost kettészelő négyes főút idejéből megmaradt korlátozó közlekedési szabályozás következtében, továbbá a belvárosi híd és a kertvárosi körforgalom terheltsége miatt időnként azóta is bedugul a város. A helyzet rosszabbodása várható. Tervek készülnek új, városi közúti híd építésére északon vagy délen.

A város és rekreációs központja, a Tiszaliget szorosabban a városhoz fűzését szolgálja a már épülő „Tiszavirág” gyalogos és kerékpáros híd. Közvetlen, autók zajától és bűzétől mentes kapcsolatot teremt majd a Szapáry út és a tiszaligeti strand között.

A készülő
Tiszavirág-híd
látvány-
terve

Árvizek A Tisza szolnoki szakaszán az elmúlt évtizedben háromszor (1999, 2000, 2006) alakult ki komoly, tíz méter körüli vízmagasság. A legmagasabb, a várost elöntéssel fenyegető vízszint a 2000-ben mért 1041 centiméter volt. Az erre hivatott szervezetek, a városi lakosság és a diákság áldozatos önkéntes munkája segítségével mindenkor megvédtük a várost. Időközben számos, a város árvízi biztonságát erősítő gátvédelmi és egyéb fejlesztés valósult meg a folyó tiszaligeti és városi oldalán is. Növeli majd az árvízi biztonságot a belvárosi Tisza-part, a Tisza-parti sétány aktuális magasítása és szélesítése is.

A kultúra műhelyei

A Szolnoki Művésztelep

Szolnok szerepe a magyar képzőművészetben a 19. század közepe óta jelentős. Felfedezését a város *August von Pettenkofen* osztrák festőnek köszönhetjük, aki az 1848-49-es szabadságharc idején járt Magyarországon az osztrák csapatok hadi festőjeként. Számos rajzban és litográfiában örökítette meg a szabadságharc nem egy jelentős epizódját. A 19. században divatos volt az egzotikum iránti érdeklődés, s úgy gondolták, hogy a színes keletről elképzelt furcsaságoknak sok megfestésre alkalmas részlete megtalálható itt. A nyugat-európai ember számára izgalmas volt, a piac színes forgataga, a puszta végtelensége, a nomád élet varázsa.

August von Pettenkofen:
Álló férfi

Pettenkofen szolnoki tartózkodásai általában rövidek, mindössze egy-két hónaposak, de igen termékenyek voltak. 1851-1881-ig harminc éven keresztül majdnem minden évben felkereste a várost. Évről-évre új témákat keresett és talált. A cigányok megfestése legkedvesebb témái közé tartozott. A nagy hetivásárokat általában a piac valamelyik sarkából rajzolta, vagy rögtön le is festette. Ezek élénken szemünk elé tárják a zöldség-, gyümölcs- és edényárusokat, a szekereken jövő parasztokat és pontosan felismerhetjük rajta ma is a városnak egy-egy pontját. Színes változottságukért, keleties ízükért itt-

hon és külföldön is nagyon szívesen vásárolták képeit. Alkotásai tehetségénél, alapos felkészültségénél fogva magasan kiemelkedtek kortársai közül. Párizsi élményei hatására művei a későbbi években festőibb kifejezést nyertek.

Festészetében határozott fejlődés látható az impresszionizmus kifejezési módja felé. A magyar pusztát megjelenítő képeivel lett ismertté, és a külföld részben ő általa ismerte meg a sokat emlegetett magyarországi „betyár-világot”.

Hírnevének, hatásának, vonzóerejének következtében sok osztrák és magyar festő kereste fel Szolnokot. Osztrák követői elsősorban baráti köréből ismeretesek: *Johann Gulbert Raffalt, Leopold Karl Müller, Otto von Thoren, Heinrich Lang, Tina Blau.*

A 19. század második felében kibontakozó és megerősödő magyar képzőművészet legnevesebb alkotói a kor szellemének megfelelően Európa nagy képzőművészeti központjait keresték fel, hogy ott megtanulják a kor modern művészeti stílusait, beilleszkedhessenek és helyet kaphassanak az európai kép-

zőművészetben. München, Bécs és Párizs volt sok magyar képzőművész úti célja. A nyugat képzőművészetét megismerni vágyó magyar művészek ott találkoztak először Pettenkofen és köre szolnoki témájú műveivel. Nem ez volt az első és természetesen az utolsó eset sem, hogy külföldiek fedezték fel Magyarország értékeit. Az osztrák és német festők hatására ekkor indult meg, néhány a sikert addig csak külföldön kereső művész Szolnokra.

Az 1870-es évek közepén Pettenkofen sikere és hírneve számos magyar művészt is Szolnokra vonzott. Így a Párizsban *Munkácsy* köréhez tartozó *Deák-Ébner Lajos, Aggházy Gyula* és *Bihari Sándor* mellett többek között itt találjuk *Böhm Pált, Mednyánszky Lászlót, Tölgyessy Artúrt* is.

**Böhm Pál:
Parasztfej**

művész memorandumot nyújtott be a vallás- és közoktatási miniszterhez, amelyben a miniszter támogatását kérték az általuk tervezett művészkolóniák létesítéséhez. A kérvényező művészek maguk részéről az első kolóniának Szolnokot jelölték meg. Wlassich Gyula erre fölszólította a művészeket, hogy terveiüket részletesen fejtsék ki és nevezzék meg képviselőjüket, akivel ő tárgyalásokba bocsájtkozik.” A művészek tervezetüket elkészítették és 1899. október 13-án a minisztériumhoz benyújtották. A szolnoki telep alapítását támogató művészek: *Mednyánszky László, Bihari Sándor, Olgyay Ferenc, Mihalik Dániel, Szlányi Lajos, Hegedűs László, Boruth Andor, Katona Nándor, Pongrácz Károly, Vaszary János, Kernstok Károly, Fényes Adolf.* A minisztériumhoz eljuttatott beadvány kedvező fogadtatása felgyorsította az évtizedek óta dédelgetett tervet. 1901. április 28-án Szolnokon megalakul a Művészeti Egyesület, amely arra hivatott, hogy megépíttesse a műtermi házakat és irányítsa a művésztelep életét. Az alapszabályban megfogalmazott elv, az egyesület célja ma is időszerű: *„Általában a képzőművészetnek és a művészeti iparnak felkarolásával a közízlést fejleszteni s a nemzeti közműveltségbe a műérzékét és műízlést bevinni.”* A Szolnoki Művésztelep a

A 19. század 80-as éveitől kezdve a magyar képzőművészet sok kiváló egyénisége kereste és találta meg a témát Szolnok és Szolnok környékének festőiségében. A század végére már a Szolnoki Művésztelep létesítésének gondolata a megvalósuláshoz közeledett. Ebben a táj adottságain, az itt dolgozó művészek kívánságán kívül más tényezők is szerepet játszottak. 1876-ban Szolnok visszanyerte megyeszékhely funkcióját, erőteljes fejlődésnek indult. A közlekedés rohamos fejlődése, a vasútvonalak kiépítése, az ipar megjelenése miatt a 19. század festői kisvárosából az Alföld egyik leggyorsabban növekvő városa lett a századfordulóra. A Jász-Nagykun-Szolnok megyei lapok 1899. október 14-én a következőket írja: *„... több magyar*

Tisza és a Zagyva összefolyásánál a régi szolnoki vár helyén épült fel – igen rövid idő, alig két év alatt –, a két épület 12 műtermes lakását 1902. június 29-én adták át ünnepélyesen.

Az alapítástól a II. világháború végéig

Az első műtermeket *Bihari Sándor*, *Fényes Adolf*, *Hegedűs László*, *Mihalik Dániel*, *Olgyay Ferenc*, *Pongrácz Károly*, *Szlányi Lajos*, *Vidovszky Béla*, *Zombory Lajos* foglalták el. A művésztelep életét a Művészeti Egyesület alapszabályai határozták meg. A törzstagok mellett vendégtagok színesítették a telep művészeti palettáját, nyaranta művésznövendékek, főiskolai hallgatók özönlöttek el, tanulva az idősebb mesterektől. Az évenként megrendezett szeptemberi szolnoki kiállítások mindig nagy események voltak a város életében. Kora tavasztól késő őszig folyt a munka a telepen, s a telekre ki-ki visszatért lakhelyére – Budapesttől Párizsig.

Fényes Adolf mint kész mester, mint nagydíjjal kitüntetett művész lett tagja a művésztelepnek, amelynek egyik leghűségesebb alkotójává vált. Már a 90-es évek elején gyakran megfordult Szolnokon, ahol barátjának, *Kohner Adolf* földbirtokosnak vendégeként festette a vidék tanyáit, falusi házait, füzeseit. Művészete szorosan összefüggött Szolnokkal, nagyrészt abból táplálkozott és innen nyerte ihletét. Részben a nagybányai művészet,

**Fényes
Adolf:**
*Két falusi
leány*

részben a szolnoki művészet hatására, de saját művészi szándékait is követve 1904 körül palettáját színesebbre változtatta. A műtermi sötét világítási hatások alól felszabadulva, nagyobb kompozíciók és tájképek, majd csendéletek festésébe kezdett. A napfényes, derűs ábrázolás Fényes újabb „programjává” vált, minden átalakítás nélkül, a maga valóságában akarta megragadni a szolnoki életet, ezért a nagybányai fejlődéshez hasonlóan egyre több tájképet festett. Érzelmösségtől való félelmében benyomásait az impresszionistákhoz hasonlóan objektívebben, hidegebben nézve törekedett visszaadni. Éppen ezért művészete lassan egyre inkább foltszerű, a dekorativitás határán járó szemléletmódba csapott át. A 30-as években nagyrészt bibliai témájú képeket festett, képeinek másik csoportja pedig falusi témákat ölelt fel. Nagy sorozat képzeletbeli tájképet is festett, amelyeknek témáit hol a kurucéletből, hol olaszországi élményeiből vette. 1942-ben járt utoljára Szolnokon és többet már nem is tért ide vissza. 1944-ben gettóba hurcolták, ahol a következő évben agyvérzésben meghalt. Személyében a magyar művészet egyik legnagyobb mestere szállt a sírba. Nem a zseniális rátalálók közül való, hanem olyan művész volt, aki előtt csak hosszú keresés és kitartóan következetes munka után világosodott meg az út, amelyet helyesnek tartott. Lelkiereje, munkaszeretete, önfegyelme és mély humanizmusa a legkiválóbbak közé emelték.

**Aba-
Novák
Vilmos:
Cserépvá-
sár**

Az 1900-as évektől kezdve Szolnok a magyar *plein-air*, a szabad ég alatt festés, majd impresszionista törekvések egyik fontos gyűjtőhelye. Egy olyan csoport kezdett itt dolgozni amelynek tagjait, ha gyakran változtak is, összefűzte törekvéseik rokonsága.

Szinte lehetetlen minden egyes művészt, aki megfordult és alkotott a Szolnoki Művésztelepen, felsorolni. A telep fénykorában, az 1910-es évek elején nemcsak műpártolók jóvoltából tartózkodtak igen sokan a művésztelepen, hanem 1912-től kezdve a szünetekben a Képzőművészeti Főiskola növendékei is tanulmányokat folytattak itt. Az emberábrázolást *Fényes Adolf*, a tájfestést *Szlányi Lajos*, az állatfestést *Zombory Lajos* oktatta. Az első világháború kitörése teljesen ellehetetlenítette a telep munkáját, rengeteg fiatal művészt és főiskolást a frontra vezényeltek. Csak az idősebb generáció egy-két tagja maradt a műtermekben, közülük *Zombory Lajos* és *Kosztai József* dolgozott még itt.

A két világháború között a műtermekben tovább folyt a munka. *Vidovszky Béla*, *Zádor István* egyre gyarapította az addig elért eredményeket. *Aba-Novák Vilmos*, *Chiovini Ferenc*, *Istókovits Kálmán*, *Pólya Tibor* és *Pólya Iván*, *Patay Mihály* csatlakozásával a következő

Pólya Tibor:
Hármas
önarckép

nemzedék lépett a telepések sorába. *Aba-Novák* és *Chiovini* itt készült fel a jászszentandrási freskók kivitelezésére, Istókovits alföldi akvarelljeinek pompás sorozatának itt készültek első képei. *Zombory* és *Szlányi* korábbi stílusukban munkálkodtak, ez az időszak volt azonban *Szüle Péter*, *Zádor István* és *Vidovszky Béla* művészetének kiteljesedése.

Majd a 20. század olyan jeles mesterei is megjelentek Szolnokon, mint *Bernáth Aurél*, *Mattioni Eszter*, *Kerényi Jenő*, *Borbereki Kovács Zoltán*, *Gáborjáni Szabó Kálmán*. Műveik a 30-as évek végének, a háborús esztendőök termésének jva alkotásai közé tartoznak.

A Szolnoki Művésztelep két világháború közötti életének legendás alakjai voltak a *Pólya testvérek*. Szolnoki születésűek voltak, de a húszas években felköltöztek Budapestre, s ezek után csak a nyarakat töltötték Szolnokon. Meghatározó alakjai voltak a művésztelepnek. *Iván* szobrászati tanulmányok után bátyja ösztönzésére tért át a festészetre, *Tibor* pedig a festés mellett alkalmazott grafikával és kerámiával is foglalkozott. Kitűnő karikaturista volt, néhány jól jellemző vonallal remekül vissza tudta adni az ábrázolt személy jellegzetes vonásait, karakterét és tette ezt nem bántó módon, hanem lebilincselő humorral.

**Chiovini
Ferenc:
Tűz a
faluban**

Aba-Novák Vilmos a 30-as évek elején került Szolnokra. Ekkor ugyanis már nemcsak fiatal művészeket hívtak meg a művésztelepre vendégtagnak, hanem beérkezett mestereket is. A főiskola grafikus szakán végzett, de mint festő is elkezdte keresni önmagát. Római ösztöndíjat kapott és két-estendő itáliai tartózkodása hatalmas energiákkal töltötte fel. Azzá a festővé, amilyennek *Aba-Novák Vilmost*, a huszadik századi magyar festészet megkerülhetetlen, félre nem tolnakó mesterét ma ismerjük, végül Itáliában lett. Hazatérve Rómából a képeken megjelentek az új témák: a cirkusz, a vurstli, árvizek, körmenetek, piacok és vásárok. 1931-ben megbízták első monumentális munkájával, a szegedi Demeter-torony falképeinek megfestésével. 1933-ban a jászszentandrási plébániatemplom szentélyének és diadalívének freskóit festi meg *Chiovini Ferenc*cel. Művükkel óriási vihart kavartak a faluban, egyházi körökben és a konzervatív közvéleményben. A hangok csak akkor csendesedtek, mikor Itáliában a nemzetközi egyházművészeti kiállításon az alkotók a pápai zsűri első díját nyerték el freskóikkal.

A szolnoki telepen *Aba-Novák* először növendékként dolgozott *Fényes Adolf* mellett a főiskola nyári kurzusán, majd a 20-as évek végétől a kolónia egyik legnagyobb hatású mesterévé vált. A Szolnoki Művésztelep egyik legmeghatározóbb, legegényibb alkotója volt, követőinek széles tábora igazolta nagyságát. Aktív kapcsolata a művészteleppel haláláig megmaradt.

1937-ben elhunyt *Pólya Tibor*, 1941-ben *Aba-Novák Vilmos*, ám később ennél is nagyobb katasztrófa zavarta meg a telep életét, az alkotó munka légkörét. Ráadásul a második világháború közvetlen károkat is okozott a kolóniának: Szolnokot 1944 nyarán súlyos bombatámadások érték, a művészkert gyönyörű fenyői alatt német páncélosok ásták be magukat. A harcok során tönkrementek a műtermek, a berendezéssel együtt a Művészeti Egyesület muzeális képgyűjteménye, teljes írat- és jegyzőkönyvi anyaga eltűnt vagy megsemmisült. Maga a város is romokban hevert. Hiteles számítások szerint több mint négyezer festménynek veszett nyoma Szolnokon.

A telep háború utáni évtizedei

Az 1944. november 4-én felszabadult városban újra megindult az élet, és az újjáépítés első percétől kezdve gondot fordítottak a művésztelep rendezésére is. 1946-ban újjáéledt a Művészeti Egyesület is, megindult a tagtoborzás, a szervezés. 1947 májusában nagyszabású kiállítást rendeztek a városban, amely lendületet adott a további munkákhoz. A kultúrnapok

keretében *Szolnok a magyar képzőművészetben* címmel bemutatták a szolnoki képzőművészet múltjának keresztmetszetét. A telep törzstagjai közül *Bernáth Aurél, Basilides Barna, Borberek Kovács Zoltán, Chiovini Ferenc, Gáborlyáni Szabó Kálmán, Mattioni Eszter, Vidovszky Béla* és *Szlányi Lajos* állítottak ki, s mellettük megtalálhatóak voltak *Udvary Dezső, Baranyó Sándor, Benedek Jenő, Bótos Sándor, Korda Béla, Patai Mihály, Pátzay Pál* és *Kosztai József* munkái is.

A névsorból láthatjuk, hogy számos művész kötődött ebben az időben a Szolnoki Művésztelephez, akik szívesen vették volna a felújított művésztelepen korábbi törzs-, vagy vendégtag státuszuk felújítását. A többnyire budapesti művészek a Művészeti Egyesület keretei között meg is tettek mindent a telep feltámasztásáért. Ezzel szemben Szolnokon egy másik irányzat erősödött meg. *Chiovini Ferenc*, aki a telepért felelős újjáépítési biztos volt, azt a szándékát kívánta érvényesíteni, hogy a telep műtermeit állandóan Szolnokon tartózkodó művészek számára utalják ki. Ezt a szándékot támogatta egy rendelet, amely feloszlatta a Magyarországon működő egyesületeket - így a Művészeti Egyesületet is - valamint *Zsemlye Ferenc*, Szolnok első polgármestere, aki kőművesként együtt dolgozott *Chiovinivel* és *Aba-Novákkal* a jászszentandrásai templom freskóján.

A neves budapesti művészek a Művészeti Egyesület megszűnésével talajukat veszítették a Szolnoki Művésztelepen, s így az első négy felújított műtermet *Chiovini Ferenc, Benedek Jenő, Patay Mihály* és *Bótos Sándor*, mint állandó lakos kapta meg. 1952-ben a Képzőművészeti Alap hozatott rendbe két újabb műtermet és ezek egy ideig beutalásos rendszerben működtek.

Eleinte a Képzőművészeti Alap révén főként fővárosi művészek működtek itt rövidebb-hosszabb beutalóval. Utóbb az egész kolóniát állandó lakókkal telepítették be, többnyire az ötvenes évek közepén végzett fiatalokkal. Új fejezetet jelentett a telep történetében 1956-57. Fiatal művészek egész sora került az immár teljesen felújított

telepre. *Nagy István, Simon Ferenc* és *Szabó László* szobrász-, valamint *Baranyó Sándor, Berényi Ferenc, Bokros László, Fazekas Magdolna, Gácsi Mihály, Meggyes*

Simon
Ferenc:
Kís akt

László, Mészáros Lajos és Palitz József festőművészek lettek az új alkotók. A telep művészei közül később néhányan máshová távoztak, P. Bak János, Benedek Jenő, Bótos Sándor, Antal Ilona Budapesten folytatta tevékenységét, Gácsi Mihály, Palicz József Zalaegerszegre került. Mikor 1974-ben Gácsi és Palicz távoztával két műterem felszabadult, helyükre Ágotha Margit és Rékassy Csaba grafikusművész érkezett. Az első években mint vendégművészek, 1984-től pedig törzstagként dolgoztak a telepen. Rékassy Csaba egészen haláláig, 1989-ig Budapest mellett Szolnokon is alkotott.

Fazekas
Magdolna:
Merengő

A művésztelep alkotóinak közös munkáját, eredményeit sikeres kiállítások jelzik: 1961-ben a Műcsarnokban, majd 1966-ban a Magyar Nemzeti Galériában nyílt szolnoki tárlat, számos külföldi kiállítás, a rendszeres szolnoki nyári és téli tárlatok, az egyéni kiállítások gyakorta kínáltak alkalmakat a Szolnokon alkotók bemutatkozására.

A művésztelep utolsó korszaka 1987-ben kezdődött. A több világéget, történelmi sorsfordulót, tulajdonosváltást megélt épület jobb szárnyát újjáépítették. Előbb az épületszárnyat kiürítették, s az alkotókkal történt megállapodás értelmében azok a művészek, akik 1960 után kaptak műterem-kiutalást, átmenetileg városi lakásokba költözhettek. Bokros László és felesége, az évtizedek óta kerámiával foglalkozó Bokros Júlia elhagyták a telepet. A felújított szárny műtermeit az 1960 előtt megtelepedett törzstagok, Baranyó Sándor, Fazekas Magdolna, Meggyes László, Szabó László, Simon Ferenc és Nagy István foglalhatták el. Közülük azóta Nagy István elhagyta a művésztelepet, Baranyó Sándor, Meggyes László, Szabó László és Berényi Ferenc pedig elhunyt.

Rékasy
Csaba:
Folyó

A romosan maradt bal szárny felújítása és hasznosítása 2002-re oldódott meg. A művészeti ügyek az újraéledt Szolnoki Művészeti Egyesület kezébe kerültek, a műtermeket már csak meghatározott időre utalják ki a Szolnokra pályázatot benyújtó művészeknek. A művésztelep vezetését *Pogány Gábor Benő* Szolnokon élő szobrászművész és *Verebes György* festőművész látja el. A régi törzstagok közül *Fazekas Magdolna* és *Simon Ferenc* alkot a telepen. *Szabó László* műtermét fia, *Hangay Szabó László* foglalta el. *Ágotha Margit* városi lakásba költözött. Ideiglenes kiutalással eddig olyan művészek alkottak városunkban, mint *Dömény Boriska*, *Palkó Tibor*, *Kiss Zoltán László*, *Gránicz Tamás*, *László Dániel* és *Szabó György*. Szolnok testvérvárosából Reutlingenből is időről-időre érkeznek.

Az évenkénti művésztelepi gardenpartik, kiállítások és művészeti akciók ismét a háború előttihez hasonlóan nyitottá tették a művésztelepet. A város művészetet kedvelő polgárai a rendezvényeken nagy számban vesznek részt.

(Az írás illusztrálására használt képeket a *Damjanich János Múzeumban* megtekinthető Szolnoki képtár kiállítási anyagából válogatta a szerző.)

Pogány
Gábor
Benő:
Feszültség

Pólya Tibor nem csak a szolnoki kolónia egyik kiváló művésze volt, hanem – mint a következő idézet szerzője, Vidor Győző jellemezte Borús évek – derűs képek Szolnok város múltjából című művében – „reneszánsz-ember”. Igen jó barátságban volt hát a tréfával is.

„Fényes Adolf annak rendje és módja szerint való, szabályos agglegény volt. Példás rend uralkodott lakásában, műtermében. Földi halandó csak a kész képeit láthatta, a befejezetlenek befelé fordítva álltak a falak mellett. Pedáns volt magára, és pontos a megjelenésében. Pontosan öt óraker jelent meg a Nemzeti Kávéházban, hogy elfogyassa habos kávéját. Ha a kávéházi óra nem annyit mutatott, a főpincér hozzáigazította. A kávé elfogyasztása után elolvasta az újságokat, s pontosan fél hétkor elindult hazafelé.

Egy tavasszal elhatározta, hogy kifesteti lakását. A meghívott mesterrel beható tanácskozás után megállapodtak a színekben: a szoba világos almazöld lesz, a műterem finom galambszürke. Éppen az előszoba színét válogatták, midőn beállított Szászberekről Kohner Adolf bárók párádés kocsisa.

„A méltóságos úr tisztelteti a nagyságos urat. Tudatja, hogy megérkeztek a kastélyba és szívesen látják a nagyságos urat.” – Fényes Adolf nagyságos úr nagyon szerette a gyomrát, évenként több hetet töltött a szászbereki kastélyban. A hintó lovai a kapunál türelmetlenül toporogtak, nem lehetett várni, az előszoba színének kiválasztását a kéznél lévő Pólya Tiborra bízta. Óvatosságból az ellenőrt is kijelölte: Jávor Pál festőművészt.

Eltelt másfél hét, Fényes hazajött. Kinyitotta az ajtót, s majdnem gutaütést kapott mérgében. Az előszoba félméter széles piros, fehér, zöld sávokkal nemzetiszínűre volt kifestve.”

Pólya Tibor és karikatúrái a Szolnoki Művésztelep kiállításán

Pólya Tibor és tanítványai: Patay Mihály, Szűr-Szabó József

A színészet Szolnokon

Szilágyi Pál, a városban elsőként színpadra lépő vándorszínészek egyike

Kossuth Lajos 20. születésnapja után néhány hónappal, 1822 telén tartották Szolnokon az első színielőadást, *Szilágyi Pál* alkalmi társulata Hirschfeld: Tündérlak Magyarhonban című kétfelvonásos játékát mutatta be, amelyet *Láng Ádám János* fordított és alkalmazott magyar színpadra. A siker olyan nagy volt, hogy a Zöldfa Fogadó nagytermének közönsége megújráztatta az előadást. Az, hogy a nézők végigtökmagolták az előadást, nem az unalom vagy a tiszteletlenség jele volt, sokkal inkább arról árulkodott, nem tudták, hogyan kell viselkedniük. Akkor láttak először komédiásokat, színielőadást. Taps nem volt az előadás végén, a tiszai hajóslegények, tabáni halászok, pásztoresemberek, szekeresek honnan is tudhatták volna, hogy a közönség így köszöni meg a színészek játékát, ellenben az elismerésnek a legegyszerűbb módját választották: megfizetik még egyszer a belépti díjat, ha újra eljátsszák Marcsa históriáját. Marcsa, a darab hősnője, *Széppataky Johanna*, *Déryné* testvérhúga volt, kora kitűnő színésznője. Társai is neves színészek voltak, *Nagy Mihályné*, *Kassai Samu*, *Keszy József*, *Szöke Mihály* és *Horváth Mihály*. Az alkalmi igazgató *Szilágyi Pál Kelemen Lászlónak*, az első magyar színidirektornak az unokaöccse maga is elismert színész volt, 1837-ben a Nemzeti Színház tagja lett.

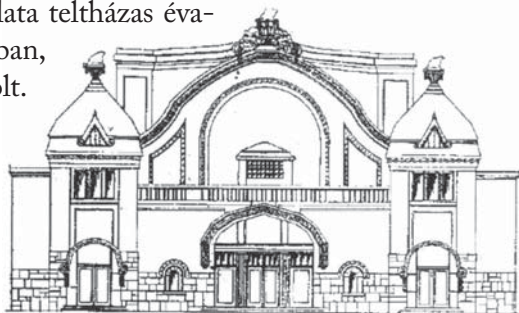
Hol is volt a híres-neves *Zöldfa Fogadó*, amely hajlékot adott az első, Szolnokon játszó komédiásoknak? A mai megyeháza építéskor bontották le a Tisza-parti fogadót, szekérállomást, ahol kocsit fogadhattak utazásaikhoz a lókupecsek, kereskedők, más jövő-menő emberek.

A korabeli vándorszínészek ekhós szekéren, esernyőszerűen leponyvázott, lőcsös parasztszekerekben zötyögtek a porban az egyik falutól, városból a másikig. Máskor meg a kocsik úgy belesüppedtek az iszapba, a sárba, hogy az utasoknak tolniuk kellett, a lovak ereje kevés volt az úttalan utakon való vándorláshoz. A Szolnok környéki földutak különösen hírhedtek voltak, kora tavasszal, télelőn teljesen járhatatlanok. Az összevissza kanyargó Tisza áradásaitól függött, mikor, merre, mekkora kerülővel lehetett menni. A vándorszínészek körében csakhamar híre ment ennek, és ez volt az egyik oka, hogy a városba csak nagyrítkán jöttek színitruppok. Ráadásul olyan

szegény volt ez a vidék, hogy a bíbic is sírva repült el felette. Nyaranta egy-egy szegényes ekhós karaván csak nekivágott a reménytelen útnak, néhány krajcárért, maroknyi tarhonyáért, darabka szalonnáért, néhány tojásért játszottak, ahol tudtak. Lelkesen, szeretettel fogadta őket a közönség.

1836 májusában *Balogh István* társulata már a Rómeó és Júliát is elhozta a Tisza partjára, nagy kasszasikerrel játszották a Lúdas Matyit, a Tündér Ilonát is. Már alkalmi zenekaruk és táncoskomikusuk is volt. A szolnokiak évről évre várták őket vissza, de hiába. 1848–49-ben csaknem másfélszáz vándorszínész fogott fegyvert, a szabadságharc leverése után többségüknek bujdosniuk kellett. Csak 1853-ban tudott társulatával Szolnokra jönni *Kétszery József*, Petőfi egykori színidirektora. Ő játszotta Tiborcot a Bánk bánban. Az első igazi színházi évad *Aradi Gerő*-höz és 24 tagú társulatához kötődik. 1871-ben egyfolytában 3 hónapig játszottak a városban, főleg népszínművek voltak műsorukon. Később más, országos híró társulatok is érkeztek, a magyar nemzeti tudatot élesztő és erősítő játékokat mutattak be. Két Szolnok megyei földbirtokos, *Aradi Gerő* – szolnoki diák volt – és *Maribázy Miklós* társulatot alapított, több ezer hold földjüket áldozták fel a magyar színpadért, a nemzeti drámáért.

Az első kőszínház 1912-ben épült fel Szolnokon, április 20-án *Szép Ernő* Prologójával nyitották meg, majd a Bánk bán II. felvonását mutatták be, Tiborcot az országos híró, jászárokszállási születésű *Pethes Imre* alakította. *Maribázy Miklós* társulata teltházassal kezdett az új színházban, de a háború megint közbeszólt. A színészek bevonultak katonának, sokan közülük a különböző frontokon haltak hősi halált. 1919-ben a Tisza bal partjáról a román tüzérség hetekig lőtte a várost, a színház épületét is több találat érte, majd amikor a támadók elfoglalták Szolnokot, lovaikat a színház épületébe kötötték be. 1927-ben az egyre pusztuló épületet jórészt újjá kellett építeni.

Az első szolnoki kőszínház homlokzata

Az 1927-ben újjáépített színház

Az 1920-as években mélyponton volt a szolnoki színház is. Alig akadt olyan család, ahol ne gyászoltak volna valakit. *Szamuely* 1919-es vérfürdőinek emléke kísértett, a román megszállás tovább pusztította a város szétzilált, legyengített gazdaságát, majd Trianont, a haza megcsonkítását siratta az ország. Az embereknek se kedvük, se pénzük nem volt a színházba járáshoz. Esténként sokszor csak négyen-öten ültek a nézőtéren, néhány társulatnak a város kasszájából adtak pénzt, hogy egyáltalán el tudjanak utazni Szolnokról. Kitűnő művészi erővel bíró társulatok is próbálkoztak. Az Országos Kamaraszínház 1924 és 1931 között több mint ötven előadást tartott a városban – nagy ráfizetéssel. *Sebestyén Mihály* jeles miskolci művészeket felvonultató társulatának sem volt nagyobb szerencséje. Később a gazdasági világválság éreztette bénító hatását; az üzleti élet pangott, a lakosság jó része éhezett, nyomorgott.

A város vezetése minden lehetségest megtett a színházi élet fellendítéséért, *Sárközy György* kultúr tanácsnok – unokája, Nicolas Sarkozy könyvünk megjelenésekor a Francia Köztársaság elnöke – *Sziklai Jenő* országosan elismert, nagyszerű szegedi társulatát hívta meg a Városi Színházba. A gazdasági élet ekkorra már valamicskét javult, a szolnokiakat vonzották a kitűnő előadások. De a szegedi társulat Sziklai Jenővel 1938-tól – az életbelépett szégyenletes törvények miatt – már nem jöhetett vissza Szolnokra. Munkaszolgálatosként pusztult el a második világháborúban.

1944-ig különböző, a háborús viszonyokhoz alkalmazkodó együttesek játszottak Szolnokon, majd a város szőnyegbombázása után 1944. június 2-án bezárták a színházat.

Szolnok hetekig frontváros volt, a színház épületét is több ágyú- és gránátlövés érte. 1945 tavaszán a megrongált tetőszerkezetre hatalmas ponyvákat terítettek, s a különböző apró vándortársulatok zsúfolt nézőtér előtt naponta több előadást tartottak. Az emberek örültek, hogy vége a háborúnak, özönlöttek a színházba.

1949-ben állami kezelésbe vették a színházakat, Szolnokot Kecskeméttel kapcsolták össze, majd Békéscsabával. Az Állami Szigligeti Színház az 1951–52-es színi évadra már bérletet hirdetett. 1951. december 5-én tartották a nyitóelőadást, majd 1954-ben önálló társulatot kapott a szolnoki Szigligeti Színház, és az emlékezetes, öt és fél óráig tartó Csárdáskirálynővel nyitotta meg az évadot, október 9-én. A színház első igazgatója *Keres Emil*, a későbbi Kossuth-díjas színművész volt.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után a hatalom

fokozott nyomást gyakorolt a színházra, a műsorterv megváltoztatását követelték, elleneztek a János vitéz decemberi és a Bánk bán 1957. januári bemutatását. A színház, bár minden éjszaka elhurcoltak valakit a társulattól, ellenállt. A politikai botrány akkor tört ki teljes egészében, amikor a János vitéz bemutatóján a huszárok a leverett forradalom jelképét, a lyukas zászlót hozták be a színpadra. (A trikolorból kivágták a vörös csillagos címert.) A címszereplőt az előadás után megfenyegették: másnapra vagy „bereked”, vagy „baj lesz!” Az eredeti címszereplő helyére *Sárdy Jánost* kérték fel, hogy jöjjön Szolnokra, mentse meg a János vitéz előadásait. *Sárdy János*, aki ekkor már fogalom volt, rögtön megértette, miről is van szó, és vállalta a beugrást, az előadásokat. A neves művésszel szemben a helyi hatalom tehetetlen volt. A közönség mindig felzokogott, amikor a lyukas zászlós jelenetet látta.

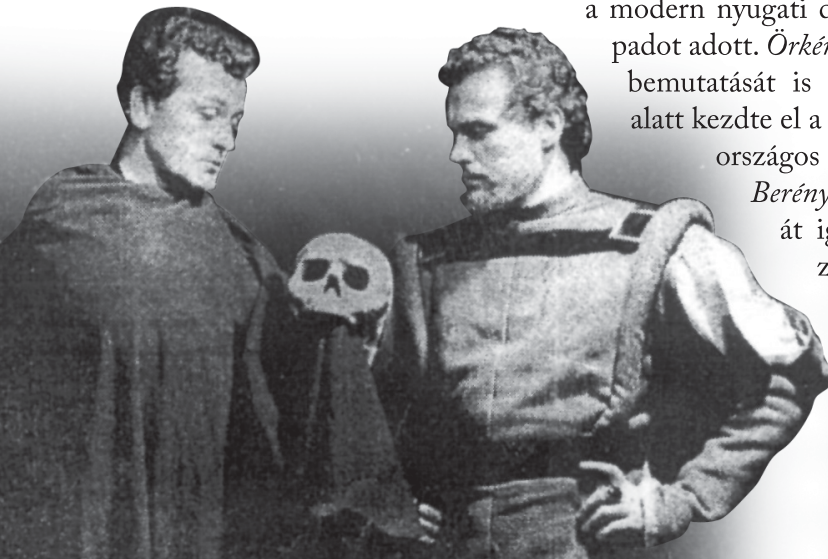
A Bánk bán előadását a forradalom leverése után néhány héttel néma tüntetéssel fogadta a közönség. (Ez a legnagyobb siker, amelyet színház egyáltalán elérhet.) Bánk: *Bicskey Károly*, Tiborc: *Paál László* volt. A megyei pártlap viszont a bemutató után néhány nappal megkérdőjelezte a színház szükségességét, létét. A helyi pártvezetők beszédeikben sem titkolták: „*Minek ide ez a színház, ha annyi baj van vele?!*” Végül is a színház önmagát mentette meg egy Gorkij-dráma budapesti előadásával. Az országos pártlap az egéki magasztalta az előadást.

A színház igazgatójává 1959-ben *Berényi Gábort* nevezték ki. A volt debreceni rendező nagyszerű színészeket hozott magával, ráadásul a hatalom nagy baklövést követett el: a Tisza-parti színházba „száműzték” azokat a kitűnő művészeket, akiket a fővárosi színpadokon politikai nézeteik miatt nem engedtek fellépni. Évekig Szolnokon játszott *Somogyvári Rudolf*, *Mensáros László*, *Mádi Szabó Gábor* is. *Berényi* évadokon átívelő Shakespeare-kultuszt teremtett, a legjobb Brecht-darabok mellett a kortárs magyar- és

a modern nyugati drámáknak is színpadot adott. *Örkény István* műveinek bemutatását is *Berényi* igazgatása alatt kezdte el a színház, bemutatói országos események voltak.

Berényi Gábor 12 évadon át igazgatta a színházat, kényszerű távozását a megyei vezetés kezdeményezte.

Shakespeare
Hamlet-
jében
Somogyvári Rudolf
Hamlet,
Horatio:
Upor
Péter,
Rendezte:
Berényi Gábor
(1960)

**Mensáros
László
(jobbra)
és Mádi
Szabó
Gábor Do-
bozi Imre:
Holnap
folytatjuk
című szin-
művében
1963**

Székely Gábor 1972-ben vette át a színház igazgatását. Erős társadalmi kritikát sugárzó darabokat tűzött műsorra, magas művészi igényű előadásokat láthatott a közönség. *Székely* rendezésében indult világsikerű útjára *Örkény István* drámája, a *Macskajáték*. Ezt néhány évvel később a *Kulcskeresők* követte.

Az 1970-es évek végére egyértelművé vált, hogy a szolnoki és a kaposvári színház veszélyes a „létező szocializmusra”. Mind a két társulatot meggyöngítették, „lefejezték”, a szolnokit kétszer is egymás után.

A tragikus sorsú rendező, *Paál István* 1977-ben kezdte szolnoki szárnyalását. Sajnos, a helyi hatalommal főrendezőként súlyos összeütközésbe került, mennie kellett. Pedig a színház ekkor is szakmai csúcspontokra jutott. A IV. Országos Színházi Találkozón – amelyen 12 fővárosi és 12 vidéki színház vett részt, – az *Ács János* rendezte *Örkény*-drámával, a *Sötét galambbal* az összes létező díjak egyharmadát a szolnokiak nyerték.

**Garas
Dezsó és
Töröcsik
Mari
Száz év
magány**

Schwajda György majd egy évtizedig volt a színház igazgatója. A hatalom-pukkasztó író-rendező elsősorban a saját, abszurdot hordozó, ám a mindennapi valóságot nagy realitással bíráló darabjaival nagy közönségsikereket ért el, de a hatalommal rendre összeütközésbe került. *Töröcsik Mari* többször elmondta nyilatkozataiban, hogy élete tíz legszebb éve volt, amelyet *Schwajda* mellett Szolnokon töltött.

Vass Lajos majd Szikora János igazgatósága idején – a rendszerváltás körüli években – látványos előadásokkal hívta fel magára a figyelmet a nagyszínpad, míg a Szobaszínházban főleg az igényesebb közönséget elégitették ki. Több, országosan is nagy népszerűségnek örvendő művész is a Tisza-parti színházban játszott, pl. Tolnay Klári, Darvas Iván, Garas Dezső és mások.

Balázs Péter 2007-ben pályázat útján került a színház élére, s már a műsorterv alapján is nyilvánvalónak látszott, hogy a közönségigényeket jobban szolgáló, a nemzeti tudatot határozottabban erősítő színházat akar teremteni.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc évfordulóján bemutatott Az angyalok nem sírnak című dráma – Kiss József alkotása – már bizonyította, hogy a közönség szívesen fogadja és ünnepli a nemzeti sorskérdéseket magas művészi színvonalon idéző előadásokat. Hunyady Sándor: Feketeszárú cseresznye című színjátékának előadása tovább fokozta a közönség bizalmát és elégedettségét a történelmünk, életünk művészi bemutatását zászlajára tűző színház iránt.

2009-ben az 1956-os ünnepi gondolatkörhöz kapcsolódva Katona József Bánk bán című nemzeti drámájának műsorra tűzésével örvendeztette meg közönségét a társulat. Szolnokon a Bánk bán bemutatásának különös jelentőséget ad, hogy 1957 januárjában az ávosokból karhatalmistákká vedlett terrorlegények géppisztolyainak, gumibotjainak fenyegetése előtt játszották, mondta el a kor keserveit Tiborc.

Szép hagyomány immár, hogy a Duna TV a szolnoki Szigligeti Színházból közvetíti a világ magyarságának szóló szilveszteri műsorát.

Jelenet
Katona
József
2009-ben
bemuta-
tott Bánk
bánjából.
Bánk:
Barabás
Botond,
Tiborc:
Molnár
László

A város zenei élete

Szolnok város zenei életéről 19. század végétől vannak följegyzéseink. 1892-ben *Hammer János* vezetésével megalakult egy 25 tagú MÁV fúvószenekar, akik főleg kivonulásokon és temetéseken szerepeltek. Országalapításunk ezer éves évfordulójára 1896-ban alapították a vasutasok Millennium Önképző Dal- és Zeneegyletét, mely Szolnokon elsőként tartott ének- és zenekari hangversenyeket. A műkedvelő egyletekénél „komolyabb” próbálkozásokkal századforduló körül találkozhatunk. A rendelkezésre álló adatok szerint elsőként *Krinberger Ödön* főtanácsos igyekezett zenekart szervezni, de nincs dokumentum arra, hogy maradandó eredményt hozott volna kezdeményezése. Később *Szalay Zoltán* hegedűtanár, és *Kele József* levéltáros is alakított zenekart, együtteseik azonban korán felbomlottak. *Kele József*ék néhány nyilvános hangversenyt adtak, főként klasszikusok műveiből, ám az ebben az időben 25-28 ezer lakosú kisvárosban nagyon kevés zene iránti érdeklődő élt.

**Bali József
a Szolnoki
Szimfonikus
Zenekar
alapító-
karnagya**

1907-ben alakult meg az első szolnoki vonósnégyes, és ez idő tájt kezdtek a városban néhányan hegedű- és zongoratanítással foglalkozni. *Nádor Soma* már a gimnáziumban is tanított zenét, és megalakította az első diákzenekart, mely főként iskolai ünnepeken szerepelt, de a Nemzeti Szálló nagytermében is adott hangversenyt. Az első világháború idején Szolnokra került *Jan Prostean* román hegedűművész újabb vonósnégyest alapított *dr. Vigh Gyula*, *Szeberényi Gyula* és *Vigh Endre* közreműködésével. Közben világhírű művészek is ellátogattak a megyeszékhelyre: *Jan Kubelík*, *Sasa Kolbertson*, *Hubay Jenő*, *Kéri-Szántó Imre*, *Kerpels Jenő*, *Dobnányi Ernő* és mások.

Az 1920-as évek közepén jött Szolnokra *Berényi János* karnagy az ózdi bányászzenekartól, és egy nagyobb szimfonikus zenekart alakított. Egyetlen nagyszabású

hangversenyüket 1927-ben, Beethoven halálának 100 éves évfordulóján a megyeháza nagytermében adták – Szolnokon addig még soha nem tapasztalt sikerrel. Sajnos ez az együttes sem volt hosszú életű. Ezt követően még *Acsai Mihály* igazgató és *Gráber Lajos* zenetanár alakított hosszabb-rövidebb ideig együtt maradó szimfonikus zenekarokat, de a II. világháború közeledtével ezek is megszűntek.

Ez idő tájt indult el Szolnokról egy nagyon tehetséges kisfiú Budapestre hegedűtanulmányainak folytatására. *Kovács Dénes* ő, aki a világhírű hegedűművészek egyik legkiválóbbja lett.

A háború után *Kormos Jenő* (brácsás) és *Varga József* (bőgős) kiváló szervező munkájának köszönhetően alakult egy szimfonikus zenekar, melyben a város műkedvelő és hivatásos muzsikusi egyaránt játszottak. Bemutatkozó hangversenyüket 1948. március 18-án rendezték a városi színházban. Adtak még két hangversenyt, de 1951. április 1-jén kénytelenek voltak főlőszlatni együttesüket, mivel a városi honvéd zenekar megszűnt, és a katonazenészek távozása miatti elszenvedett vérvesztéséget, számos fűvósuk távozását a szimfonikusok nem tudták kiheverni.

Kóbor Antal igazgatásával 1953-ban megkezdte működését Szolnokon az állami zeneiskola, mely napjainkig rendkívül fontos szerepet tölt be az ifjúság zenei nevelésében. 1961 őszén *Bíró Attila*, a színház karnagya ismét megpróbálkozott egy szimfonikus zenekar létrehozásával. Minthogy a színháznak volt egy külön zenekara, és a zeneiskolai tanárai, valamint műkedvelő muzsikuskok is szívesen csatlakoztak a szerveződő együtteshez, a zenekar 42 taggal indult. Bemutatkozó hangversenyüket 1962. június 25-én tartották a Ságvári Művelődési Házban. Sajnos ez a próbálkozás sem bizonyult hosszú életűnek, szűk egy évi működés után a zenekar főlőszlott.

**A Szolnoki
Szim-
fonikus
Zenekar**

1965 szeptemberében *Kálló Sándor*, a művelődési ház akkori igazgatója megbízta *Bali Józsefet* (ezen írás szerzőjét – a szerk. megjegyzése) egy szimfonikus zenekar megszervezésével és vezetésével. A zenekar először amatőr alapon, 1972-től félhivatásos státuszban, majd 1996-tól hivatásos zenekarként, mint Szolnoki Szimfonikus Zenekar működik. Mára biztos anyagi alapokon álló, bel- és külföldön egyaránt szép sikerekkel hangversenyző együttesé fejlődött. Jelenlegi vezetője: *Izaki Maszahiro* japán karnagy.

Szolnok kóruskultúrája országos viszonylatban is magas színvonalú. *A Kóbor Antal* vezetésével az 1950-es években alakult Városi Vegyes kar ért el először jelentős sikereket, majd a hagyományt *Buday Péter* kiváló szervező munkájának köszönhetően a Szolnoki ÁFÉSZ-kórus folytatta. Az értékes örökséget ma – *Molnár Éva* vezetésével – méltón őrzi a Kodály Kórus. *Bali József* 1969-ben megbízást kapott a várostól egy hivatásos kamarakórus megalakítására; a Bartók Béla Kamarakórus néven működő énekkar – melynek karnagya ugyancsak *Molnár Éva* – a szimfonikus zenekarhoz és a vegyes karhoz hasonlóan egyaránt sikeresen lép fel itthon és külföldön. A város kiváló középiskolai kórusai és a Járműjavító férfikara is városunk zenei életét dicsérik.

Bérleti hangversenyeken Szolnokon mindig zsúfolásig megtelik a nézőtér, a város zenei élete rendkívül pezsgő, a megyeszékhely kulturális életének egyik domináns eleme mindenképpen a zene.

PAP BÉLA

Roxolnok – a könnyűzene helyi évtizedei

Az Integrál
együttes.
1968

Bill Haley amerikai előadó 1954-ben a „Rock az óra körül” című számmal rászabadította a világra a rock and roll nevű fenevadat. Az addig jobbára dob – zongora, vagy éppen dob – zongora – bőgő – szaxofon felállású tánczenekarok által játszott, elsősorban olasz és francia slágerek szelíd duruzsolását egy csapásra felváltotta a harsány, mindent elsöprő lendületű, elemi energiákat felszabadító, táncra perdítő örület.

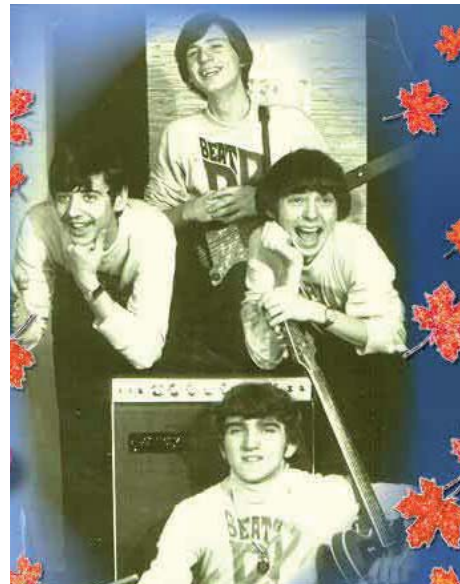

Még egy fél évtized sem telt el, amikor már a szélfúttá alföldi megyeszékhely egyes legendás szórakozóhelyein, a Miliben, a Múzeum étteremben, a Sport presszóban, a „Mozdonyban”, a Horizont klubban, a SZOT-ban is egyre gyakrabban reccsentek meg a sokszor házilag barkácsolt elektromos erősítők, és a hagyományos hangszeres felállást felváltotta az elektromos gitár – basszus – dob „szentháromsága”. A nyugatról beáramló, a régifajta tánczenénél lényegesen dinamikusabb új műfajok – *rock and roll*, *beat* – gyorsan terjedtek a zenészek és a közönség körében is: a nyers hangzás, a sokszor rejtjelezett, ám azzal együtt is szókimondó szövegek, a külsőségekben is megnyilvánuló nemzedéki életérzés a kezdeti erőteljes tiltás ellenére feltartóztathatatlanul haladt hódító útján.

A Ságvári Endre Művelődési Ház (egykori közismerőbb nevén a SZOT) – napjainkban itt található az Ifjúsági Ház –, hatvanas évekbeli bájos ötörai teáin olyan zenekarok szolgáltatták a talp alá valót, mint a *Fantom*, az *X*, a *Lidons*, a *Kingston*, amelyek per-se megfordultak a már fentebb említett szórakozó helyeken is. Sőt, a kor szellemének megfelelően egy-egy ilyen hely valamely együttes és rajongókörének bázisa is volt. A tiszaligeti strand nagymedencéjében, olykor víz helyett, százak táncoltak az *Integrál* (majd 40 éven át volt aktív), a *Mozaik*, a *Cécó*, a *Pop* együttesek zenéjére. Ez utóbbi zenekar vitte akkoriban a legtöbbre: az 1973-as *Ki Mit Tud?* döntőjében a második helyen végzett, majd rövid ideig *Vikidál Gyula* (később a P. Mobil frontembere) is tagja volt. Azokra az időkre jellemzően azonban ők sem jutottak tovább a ranglétrán, vidéki zenekarként országos ismertségre szert tenni gyakorlatilag lehetetlen volt. A korabeli együttesek kezdetben a nyugatról „csempészett” lemezekről, külföldi rádióadókból felvett magnófelvételekről „kagylózták le” a számokat, de szinte ezzel egy időben már saját szerzeményeket is alkottak. E korszakhoz tartozik az az apró kultúrtörténeti tény is, hogy a vígszínházi bemutató után vidéken először Szolnokon elevenedett meg *Déry Tibor Képzelt riport egy amerikai popfesztiválról* című műve, melynek zenéjét élőben az akkor éppen *Fantom* néven futó helyi „szupergrup” játszotta.

A színházzal szemben, a Versegly Gimnáziumban koptatta a padokat a két *Bergendy* fivér (a róluk elnevezett együttes valójában itt is alakult meg), rövid ideig innen indult a *Sebes-Piros, folkrockos* kísérletezgetés jellemezte a gimnázium másik együttesét, a *Mákvirágot*, *Lukácsi Huba* ta-

A Pop
együt-
tes. 1970

nár úr pedig gitárkísérettel csigázta fel a diákok angol nyelv iránti érdeklődését. Ahogy múltak az évek, úgy szélesedett a (könnyű)zenei műfajok tárháza, gombamód szaporodtak a zenekarok. A nyolcvanas évek elején a *new wave* helyi hírnöke-

ként a *Wu 2* együttes (később *An-2*) reménykedhetett abban, hogy komolyabb ismertségre tesz szert, többször eljutottak külföldre, és hazai válogatás lemezeken is jelentek meg dalaik. Akkoriban leginkább a megyei, területi (majd szerencsés esetben) az országos, központilag szervezett tehetségkutató versenyeken lehetett abban reménykedni, hogy egy-egy együttes zenéje nagyobb visszhangra talál. Ezeken tűntek fel olyan, ma már helyi legendáknak számító *hard rock* bandák, mint az *MRG*, a *Rockers*, az *Arzenál*, vagy éppen a *jazzrockos Golf*, *Spirál*, *Fázis*. A rendszerváltás környékén kezdtek el megjelenni olyan válogatások, amelyek az akkori vidéki, tehetséges zenekaroknak adtak némi lehetőséget a szélesebb körben történő megmutatkozásra. A Garázs című lemezek őrzik a később tényleg komolyabb ismertségre is szert tett, dallamos *heavy metal*-ban elmélyülő *Lady Macbeth*, az *Exit* és az *art-rock*-kal kacérkodó *Ippolit Matvejevics* együttes egy-egy felvételét.

A rendszerváltás hozta változások a város zenei életében is megmutatkoztak. Nyíltak élőzenét kínáló klubok (Boomerang, Jam Café, Klub 200), lett végre profi hangszerbolt, sőt folyamatosan fejlődő hangstúdió is, mindkettő Tóth László jóvoltából. Rengeteg zenekar alakult, a teljesség igénye nélkül: *Origo*, *Mystic*, *Crossroad*, *Nottingham*, *Tequila Sunrise*, *Gordius*, *Pater Noster*. A kilencvenes évek elejének-közepének helyi zenei történéseit három kazetta is őrzi, a nem túl fantáziadús című - (de a miénk!) - Szolnok Rock válogatások 92-ből, 94-ből és 98-ből. Az e sorok írásának időpontjáig (2009) tartó évtizedben aztán soha nem látott mértékben bújtak ki a különböző stílusban alkotó formációk a garázsok mélyéről: *Blues*

Gang, Zombie Blues Band, Ilyesmi, Puppet Show, NCW, 5Bar, Enola Gay, Panksapka, Vacuum Cleaner, Black Cadillac, Robinzon Cirkusz és még sokáig sorolhatnánk.

S végül - persze, hogy egy korántsem teljes - névsor a közelmúlt legismertebb formációiról és nagynevű zenekarokban felbukkanó, Szolnokról indult zenészekről: a *goth* műfaj egyik kiemelkedő bandájává nőtte ki magát az *Árnyak* (utódja az *October*) együttes, a *reggae* színtér egyik legszínesebb társulatává a *Tigris*, az ország egyik népszerű tribute (az eredeti zenekar műsorát hűen visszaadó) bandájává a Cserfalvi Zoltán és Bevíz Mihály vezette *Iron Maidnem*. *Kiss Judy* a Groovehouseban, *Csikány "Fácán" Tamás* a rockabilly-s *Mystery Gangben*, *Bárány Tamás* egy ideig a *Bikiniben*, *Engler Ferenc* a Takáts Tamás *Dirty Blues Bandben*, *Kelemen Tamás* a Manhattanban, *Fehér Géza* a *Hobo Blues Bandben*, *Ratkai Miklós* az *Akelában*, *Tombor Zoltán* a *Hupikék Törpikék* cd-in, *Bujdosó János* a *Pop Ivánban* és számos kortárs filmben, *Baráth Béla* a *Pa Dö Dö-t* kísérők között bizonyította tehetségét.

Talán ennyi is elég bizonyíték arra, hogy Szolnok igazi „rockváros”, pláne ha még azt a tényt is hozzátesszük, hogy *Kerekes „Piki” József (†58)* hatvanas évekbeli „Távolodom” című slágerét még a kilencvenes években is a fél ország dúdolta az *Egyesült Álmodók* név alatt rejtőző szolnoki testvérpár (*Koncsek Ferenc, Koncsek László*) jóvoltából. Aki mindezt nem hiszi, járjon utána...

A híressé vált dal egy szövegváltozata:

Távolodom

*Majd hívsz te még, majd kellenék én még neked,
De akkor majd azt mondom: ég veled.
Egy más fiút, egy más embert szeressél
Ki jobb talán, és jobban szeret, mint én.*

*Távolodom, és egy könnycsepp az arcomra hull,
Oly nagyon fáj most a búcsúzás.
Távolodom, és a könnyeim felszárítom,
Elmegyek, többé sosem látsz.*

*Egy más fiút, egy más embert szerettél,
Nem kellettem, hát elmentem tőled én.
De jól tudom, hogy visszatérsz te még egyszer,
És fellángol e távoli szerelem...*

Rocktörténeti fogalmak (hogy mindent értsünk)

Art-rock: A hetvenes évek első felében felbukkant fogalom, olyan rockzenei formákra és előadásmódokra érvényes, amelyek a klasszikus zene vagy a (kor)társzművészetek elemeit integrálta a rockba.

Beat: A rockzene történetének 1962-től 1970-ig terjedő időszakára jellemző fogalom. Elsősorban publicisztikai célokat szolgált, Angliából indulva főképp Európában volt használatos, s valójában az Amerikában mindvégig használatos rock, később a pop alternatívájaként. Elterjedésében nagyban közrejátszott, hogy a liverpooli gombafejűek zenekarukat Beatlesnek nevezték el.

Blues: Zenei forma, stílus, mondhatni az amerikai színes bőrű zenészek újkori népzeneje. Általában szomorú hangvételű, tizenkét ütemű, meghatározott funkciórendű zene. Gyökerei az ősi afrikai munkadalokig nyúlnak vissza, de sokat alakítottak rajta az egyházi himnuszok, a prédikátorok ritmikus tagolású beszédei, az ír és skót bevándorlók népdalai.

Country: Az amerikai fehér telepések népzenei hagyományokból táplálkozó zenéje. A rendkívül sokrétű (ír, skót, angol, francia és más bevándorló kisebbségek dallamait ötvöző) muzsika fejlődése jellegzetes hangzásvilágot alakított ki, amelyet az európai hagyományokra épülő szerkezet és a sajátos hangszerhasználat (bendzsó, akusztikus gitár, trombita, szájharmonika) jellemez.

Folkrock: A hatvanas évek második felében az USA-ban és Angliában egyaránt kialakult (majd világszerte elterjedt) zenei stílus, amely a tradicionális népdalok rockzenével való egyfajta ötvözése.

Goth rock: A nyolcvanas évek legelején született, némileg a dark wave-ből származtatható rockstílus. Zeneileg meglehetősen zárt és zilált világ, áthatja a kiszolgáltatottság érzése, a sötét romantika elvágyódása és az okkultizmus.

Hard core: Szó szerint: kemény mag. A nyolcvanas évek punkzenéjének egyik irányzata, amelyet „harapós” megszólalás, szélsőséges színpadi magatartásformák jellemeznek.

Hard rock: A hatvanas évek végén létrejött stílusirányzat. Jellemzői a kemény, többnyire 4/4-es ütem kihangsúlyozása, a bluessemák követése. Valójában a klasszikus rockelemek keményebb hangzású változata.

Heavy metal: Nehézfémzene, amely zeneileg túllép a hard rock hangzáson. A két vagy három gitár mellett többnyire külön énekes és billentyűs is játszik. A fém gitárhangzás és nemegyszer a gigantikus színpadi show is jellemzi.

Jazzrock: A hatvanas évek második felétől a „fekete” bluesból, a „fehér” countryból gyúrt rockzene elegyítése a klasszikus és modern dzsesszelemekkel.

New wave: A hetvenes évek közepén az USA-ban elterjedő fogalom, amely a showbizniszen kívüli rockzene esztétikai és ideológiai újjáértékelésével kapcsolatos törekvésekre vonatkozott.

Punk: A szó eredeti jelentése: korhadt, piszkos, visszataszító. A punk anarchisztikus, radikális beállítottságának megfelelően a zenében is a nemet mondás, a tagadás attitűdje a jellemző rá. Egyszerű dalszerzetek, dinamikus ritmikai háttér jellemzi.

Reggae: A reggae gyökerei a jamaikai népzeneben keresendők, de mint a karibi zenék általában, a reggae is afrikai hagyományokból táplálkozik. Ritmus és dallamvilága egészen egyedi. A zenéből és művelőikből a nyugalom, a pozitív életfelfogás, a természet és a zene szeretete árad.

Rockabilly: Az amerikai délvidek fehér népességének rock and roll zenéje. Kevésbé kidolgozott, darabos akusztikus hangzás, valójában tánczene, a szövegekre a humor és a vadság jellemző.

Rock: A rock and roll születése (1954) után minden, rythm and blues illetve country and western hagyományokból kialakuló zenei stílus gyűjtőfogalma.

Rock and roll: A második világháborút követő, politikai feszültségekkel terhes kor fiataljainak életérzéseit ki nyilvánító tánczene, mely egyúttal a tánc dinamikájában is megnyilvánul. A hagyományos ritmus alapok (dob, bőgő, később basszusgitár) mellett a technikai fejlődésnek köszönhetően az elektromos gitár veszi át a vezető hangszer szerepét. A dallamformálás és az előadásmód a blues és a country hatásainak köszönhető. A rock and roll hangerejében és ritmusában a kor lüktető, rohanó élettempójára ismerhetünk.

(László Zoltán fogalomtára alapján)

KOVÁCS MIHÁLY

A néptánc Tisza-parti fellegvára

„...*Titkos törvényeit mesterség nem szedi rendbe.
Csak maga szab törvényt, s lelkesedése határt.*”

Berzsenyi Dániel mottóként választott sorai egyaránt jellemzik a magyar embert és a magyar táncot. Nemzeti kincsünk, a néptánc a költő sorában is megfogalmazott, az egyéniséget kifejező improvizációs lehetőségei miatt külföldön is egyre népszerűbb. Ahol ismerik, mindenhol csodálják táncainkat és a magyar néptáncosokat, de nem csak erre lehetünk büszkék. Az 1972-ben, számos erdélyi faluban ma is létező hagyomány mintájára megszervezett, Budapestről induló táncházmozgalom itthon és külföldön is bebizonyította, hogy a népi kultúra őrzése milyen kiváló közösségteremtő. Segítségével egyre többen érthetik meg a tudós katolikus pap (akadémiai tag), az 1860-as évek elején törökszentmiklóson plébános *Ipolyi Arnold* figyelmeztetését: *„Őrizzük meg emlékeinket, gyűjtsük össze töredékeinket, nehogy végleg elveszsenek, és ezáltal üresebb legyen a múlt, szegényebb a jelen, s kétesebb a jövő!”*

Régen volt, hogy is volt?

A múlt század eleji, régi Szolnokon vasárnaponként minden kocsmában hangos volt. A legények már kora délután gyülekeztek, majd táncra viszkető lábakkal jöttek a lányok is. A további fejleményekről *Kertész Mihály* (1888–1944) szolnoki jogász, író, újságíró *Vasárnapi Krónika* című írásaiból értesülhetünk: *„... a kármentő közelében meghúzódva dolgozott a banda. Lassú és friss csárdás járta...”* Egy békebeli farsangi bálról, ahol a csúcspont az éjfél utáni csárdás volt, így írt: *„A hosszú terem egyik végétől a másikig futkostak a táncosok, hogy megtalálják párjukat, mert már húzta is Farkas Jóska: Szánt az ökö, recece a szolnoki határba...”* Ropták hát a táncot régen is, és járják ma is. Nyolcszáznál több gyermek és fiatal táncol Szolnokon a táncegyüttesekben.

Várhelyi
Lajos a
Corvinka
Tánc-
együttes-
sel próbál.

„Honnan járvák, honnan hozták?
Honnan-e mozdulat-ország?”

Kányádi Sándor kérdései ezek a Fekete-piros című versében. A szolnoki együtteseknek az a válasza, hogy a járszági és kunsági örökség mellett, a Kárpát-medence magyar táncagyományának rendkívül gazdag tiszta forrása az, amiből bőven merítenek. *Kaposvári Gyula* (1916–1998), – akit a megyei múzeum egykori igazgatójaként több tudományban jártas, tudós emberként tiszteltünk – 1946-ban indította el a Verseyhy Ferenc Gimnázium hagyományörző cserkészeivel a néptáncgyűjtést és a táncok színpadra vitelét. Ezek a cserkészek ringatták a Tisza Táncegyüttes bölcsőjét is. Az akkori diákok közül később többen is a magyar néptáncmozgalom szakembereivé és kiváló szólistáivá váltak. Több mint harminc táncos került közülük a legrangosabb társulatokba.

A néptáncfesztivál bölcsője

Várhelyi Lajos (1933–1999), a városunkhoz élete végéig hű kiváló táncművész kezdeményezésére 1964-ben Szolnokon született meg az ország amatőr néptáncosainak legjelentősebb fóruma, a 2009-ben immár 20. alkalommal megrendezett Szolnoki Országos Néptáncfesztivál. *Vásárhelyi László* (1925–2002), a jeles folklorista erről a táncfórumról így nyilatkozott: „... *Az egész magyar táncművészet kibontakoztatása szempontjából Szolnokot én döntő fontosságúnak tartom.*” (*Új Néplap*, 1993. május 24.)

A nagy tekintélyű szakember főként a fesztiválra gondolt, amikor így fogalmazott, ám Szolnok más táncművészeti értéke is figyelemre méltóak.

A mai táncműhelyeink

Az 1946-ban alakult *Tisza Táncgyűttes* hazánk legrégebben alapított, és első színpadra lépése óta folyamatosan működő néptáncos közössége. Eredményeiket kitüntetések, Ki-Mit-Tud?-győzelem és fesztivál-díjak fémjelzik. Sikereik évtizedek óta hozzájárulnak városunk népszerűsítéséhez is. Vendégszerepléseik alapozták meg a finnországi Riihimakivel, és a japán Juzával kötött testvérvárosi kapcsolatokat. A Tisza Táncgyűttes több mint hat évtizedes működése – a kezdetektől napjainkig – ösztönzően hat a néptánc szeretetére és művelésére a város általános iskolás tanulói és középiskolásai körében is. Az együttes egyik alapítója, majd több évig művészeti vezetője *Várbelyi Lajos* volt az, aki az utánpótlás-nevelés érdekében 1973-ban, az akkori Mátyás Király úti Általános Iskolában megalapította a *Corvinka Táncgyűttest*. Ezt a példát követve 1980-ban a szandaszőlősi iskolában alakult a *Vadvirág Gyermek Néptáncgyűttes*, 1981-ben pedig a Tallinn körzetben a *Tallinnka Gyermek Néptáncgyűttes*. A közoktatási törvény módosítását követően, 1996-tól mindhárom csoportnál lényeges változást eredményezett az, hogy bázisiskoláik alapfokú művészetoktatási intézménnyé váltak, ahol a néptáncot hat éves kortól tanítják. A törvény továbbképző évfolyamok működtetését is lehetővé teszi, ahol 22 éves korig képezhetik a fiatalokat. Ennek köszönheti létrejöttét a *Szandaszőlős Táncgyűttes* és a *Cuharé Táncgyűttes*.

A *Szolnok Táncgyűttes* a Humán Gimnáziumban működik. A *Szederrice Táncgyűttes* gyermek csoport, és ugyancsak gyermekeket foglalkoztat a *néptánc szakkör* a Kézműves Házban. A színpadi megjelenés mellett ezeknek a táncpedagógiai műhelyeknek az a legfontosabb eredménye, hogy gyermekek százai egészen korán anyanyelvüként sajátítják el a néptáncot.

Az eddigi eredmények azt a reményt keltik, hogy a néptánc a jövőben is nemzedékről nemzedékre hagyományozódik, és kultúránk becses részeként büszkeségünk egyik forrása marad Szolnokon.

A Tisza
Tánc-
gyűttes
a XX.
Szolnoki
Országos
Néptánc-
fesztivá-
lon (is)
első díjat
nyert

A múzeum

„Mindnyájan tudjuk és érezzük, [...] hogy a szellem gazdagabb forrása az örömöknek, mint az anyag. Az anyagnak olyan fizikai tulajdonsága van, hogy fogy és így mint örömforrás hamarosan elapad. A szellem pedig olyan csodálatos, mesebeli forrás, amelyből mennél többet merítünk, annál gazdagabban bugyog.”

Dr. Balogh Béla

Szolnokon a múzeum létesítésének gondolata a 20. század elején vetődött fel először. *„Múzeum és könyvtár. Semmi egyéb. Feladatnak ez is elég nagy, és ha szakértelem, pénz van hozzá: a leghálásabb. A közművelődés előmozdításának legerősebb tényezője. Létesítéséhez pedig [...] azonnal hozzá kell fognunk. Mert periculum in mora! [Késlekedésben a veszély!]. Az anyaggyűjtést nem szabad halasztani addig, míg a kultúrpalota felépül, mert addig számtalan tárgyat, amit most még megszerezhetünk, elszednek előlünk.”* E sorokat Hild Viktor, a jeles helytörténész és régész vetette papírra 1913-ban.

Hild Viktor nagyszabású terveit derékba törte az I. világháború. De a szolnoki múzeum és könyvtár ügyének mindig akadt patrónusa. *Dr. Balogh Béla* 1918 őszétől került a szolnoki Magyar Királyi Állami Főgimnáziumba (ma Verseyhy Ferenc Gimnázium). *„1923-ban, mint a szolnoki gimnázium tanára, hivatali kötelességemnek éreztem, hogy a város és környékének földrajzát és történelmét megismerjem és összegyűjtsem a véletlenül*

Hild Viktor (1855. nov. 28. Kecskemét – 1929. ápr. 14. Szolnok) a millenniumi ünnepségek (1896) idején kezdett behatóan foglalkozni a Jászság történetével. 1904-ben Szolnokra költözött. Az Alföldi Magyar Közművelődési Egylet szolnoki múzeumi és könyvtárbizottságának vezetőjeként szorgalmazta, hogy a megyeszékhelyen múzeum alakuljon. Ásatásokat folytatott, Régészeti Naplójában rendkívül pontosan dokumentálva a feltárásokat. Őslénytani, numizmatikai és történeti gyűjteményének kialakítása mellett szenvedélyes könyvgyűjtő is volt. Élete utolsó évtizedében Jász-Nagykun-Szolnok vármegye levéltárosaként dolgozott.

Balogh Béla, dr. (1890. január 3. Kassa – 1947. december 3. Debrecen): antropológus, gimnáziumi és egyetemi tanár, Szolnok város Közkönyvtárának és Múzeumi Gyűjtőhelyének megalapítója. – Gimnáziumi tanulmányait Kassán és Beregszászon végezte. A budapesti tudományegyetem természetrajz–földrajz szakán tett tanári szakvizsgát, és kapott bölcsész-doktori diplomát. A világháborúban katonaként szolgált, majd hadifogságba került. 1918 őszén kezdte meg tanári működését a Szolnoki Magyar Királyi Állami Főgimnáziumban (ma: Verseggy Ferenc Gimnázium). A tanítás mellett az ő munkája eredményeként alakult meg 1933-ban a Szolnoki Könyvtár- és Múzeumegyesület, majd nyílt meg 1934-ben a közkönyvtár. Ugyanettől az évtől kezdve Balogh Béla a debreceni tudományegyetem magántanára lett, továbbra is tanított a gimnáziumban, és 1941-ig ő volt a könyvtár igazgatója is. 1941-ben feladta gimnáziumi tanári állását, és Debrecenbe költözött. Tudományos munkássága is számottevő. Jelentősebb kutatásai az iskolás gyermekek és az egyetemisták testi fejlettségére, valamint a nagykunok antropológiájára vonatkoztak. Tanulmányai szakmai folyóiratokban jelentek meg. Több tudományos társaság tagja volt. – Szolnokon van eltemetve, a városban utca viseli nevét. Szobra a Damjanich János Múzeum előtt áll.

felszínre kerülő régészeti tárgyakat, melyek nélkül ennek a vidéknek őskori történeti művelődését nem lehet megismerni. Kirándulásaimon, amelyre sok tanulni vágyó tanítványom kísért el, megtudtam, hogy ez a föld milyen gazdag lehetett régészeti emlékekben és megdöbbsentem, hogy mennyi tudományos értéket pusztított idők folyamán a tudatlanság és a közöny. Rájöttem, hogy ez a város hagyományok nélkül való, mert nincs olyan intézménye, amelynek hivatása a hagyományok gyűjtése, megőrzése, ápolása és megismertetése, vagyis ennek a városnak nincs nyilvános könyvtára, ahol a város tanulni vágyó művelt rétege és

ifjúsága, általában polgársága kielégíthesse érdeklődését. Tanári és egészen más irányú szakmai elfoglaltságom nem engedték meg, hogy munkásságomat teljesen Szolnok és a vármegye történelmének és archeológiájának szentelhessem, mégis úgy éreztem, hogy a múzeum – vagy legalábbis múzeumi gyűjtőhely – és közkönyvtár létesítéséért dolgoznom kell.”

Balogh Béla lelkes és kitartó munkája nyomán, diákjai segítségével, társadalmi összefogással 1933-ban megalakult a *Szolnoki Könyvtár- és Múzeumegyesület*, 1934-ben pedig megnyitották az 5700 kötetes közkönyvtárat. A gyűjtemény alapját *Hild Viktor* értékes régészeti, éremtani és kéziratgyűjteménye, gazdag szakkönyvtára valamint *Balogh Béla* saját régészeti gyűjteménye, a reálgimnáziumban elhelyezett tárgyak és más adományok képezték. A múzeumi gyűjtőhely ekkor a Városi bérház, Apponyi

A Damjanich János Múzeum

(ma Tánacsics M.) u. 1. szám alatti épületének alagsorában birtokolt négy helyiséget. A következő években az intézmény fokozatosan fejlődött, de a II. világháború során komoly veszteségeket szenvedett. Ezzel le is zárult Szolnok Város Közkönyvtára és Múzeumi Gyűjtőhelye történetének első szakasza.

A II. világháború után kapcsolódott be tevékenyen az intézmény munkájába Balogh Béla tanítványa, *Kaposvári Gyula*, amikor is hónapokig tartó önkéntes munkával válogatták és csoportosították a könyveket, rendezték be, majd nyitották meg a könyvtárat 1948. március 15-re. A múzeumi részleg tevékenységének újramezét az 1949. március 5-i *Szolnoki csata* című kiállítás megnyitásától számíthatjuk. Ekkor indult el Szolnok város múzeumi gyűjtőhelye a valódi múzeummal teljesedés útján. A később Damjanich

Kaposvári Gyula művészek körében

Jánosról elnevezett múzeum 1952-ben kapott helyet a Kossuth téren álló, szép, klasszicista épületben, amely 1860-ban épült, Magyar Király néven szállodaként működött.

Kaposvári Gyula közel harminc évig állt az intézmény élén. Munkáját és feladatkörét tekintve végigjárta a századelő múzeumalapító szakembereinek útját,

régészeti, néprajzi, történeti és képzőművészeti gyűjtéssel egyaránt foglalkozott. Felbecsülhetetlen kulturális értékek, pótolhatatlan, egyedi tárgyak sokasága, dokumentumok, források gazdagítják munkája révén a múzeum gyűjteményét. Számos nagysikerű kiállítást hozott létre. Több kiadványsorozatot szerkesztett, tanulmányokban, cikkeken adta közre tudományos eredményeit. Nevét viseli Szolnok Város Kulturális Díja. A Damjanich János Múzeumban található bronz portrédomborműve, *Pogány Gábor Benő* szobrászművész alkotása.

A *Damjanich János Múzeum* 1962-től a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatóságának központja. Itt őrzik a megye teljes régészeti és a legnagyobb képzőművészeti, néprajzi valamint történeti gyűjteményét. A gyűjtő- és kiállító tevékenység mellett komoly kutatómunka folyik,

Bronzkori ház a régészeti állandó kiállításon

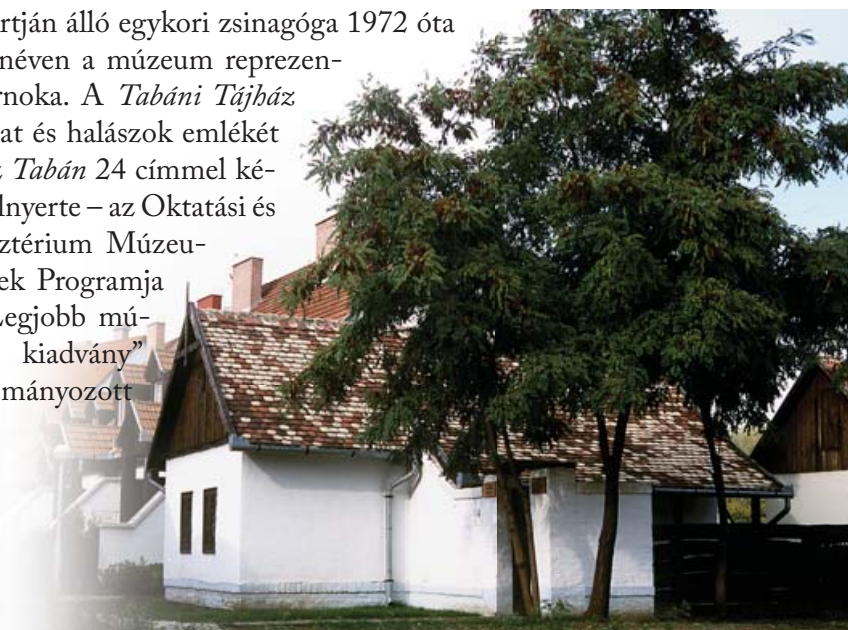
A néprajzi állandó kiállítás egy részlete

melyet mintegy 60 000 kötetes szakkönyvtár segít elő. Az épületben négy állandó kiállítás látható, ezek mellett időszakos kiállítások fogadják a látogatókat. A múzeum rendezvényei igen közkedveltek. Nyaranta a hangulatos díszudvar ad helyet szabadtéri kulturális programoknak.

A műemlék épület teljes rekonstrukciója *Tálas László* igazgatósága alatt 1996-ra fejeződött be, s az intézmény erre az évre elnyerte *Az év múzeuma* címet. A Damjanich János Múzeum kiemelkedő szakmai és kiállítási eredményei elismeréseképpen 2005-ben – az országban mind ez ideig egyedülálló módon – másodszor is megkapta ezt az elismerést.

A Tisza partján álló egykori zsinagóga 1972 óta *Szolnoki Galéria* néven a múzeum reprezentatív kiállító csarnoka. A *Tabáni Tájház* a szolnoki halászat és halászok emlékét őrzi. A tájházhoz *Tabán 24* címmel készített kiadvány elnyerte – az Oktatási és Kulturális Minisztérium Múzeumok Mindenkinek Programja keretében – a „Legjobb múzeumpedagógiai kiadvány” kategóriában adományozott nívódíjat.

A Megyei Levéltár

1751–2010

A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, mint közlevéltár, az ország demokratikus intézményrendszerének szerves része és a nemzeti kulturális örökség meghatározó részének egyik területileg illetékes őrzője. A levéltári törvényben foglaltak szerint az intézmény fő feladata a megye területén működő iratképző szervek (önkormányzatok, állami és önkormányzati fenntartású intézmények, kórházak, iskolák, vállalatok) marandó értékű iratainak begyűjtése, megőrzése, tudományos szempontok szerinti feldolgozása és publikálása.

A vármegyei levéltárak felállítását a 18. században *Mária Terézia* királynő rendelte el. Maga a levéltár kifejezés az intézmény középkori funkciójára utal, amikor még elsősorban királyi és családi okleveleket, nemesi birtokleveleket, hitelesített iratokat őriztek falai közt. Levéltárunk jogelődje 1751-ben létesült, a Jászkun Kerület akkori székhelyén Jászberényben. Ettől kezdve itt gyűjtötték, rendezték a kerületi iratanyagot, a városok pedig külön levéltárakat tartottak fenn, saját irataik őrzésére. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár létrehozására 1876-ban, az új törvényhatóság megalakításakor került sor. A megye korábbi területéhez kapcsolódó, addig

Pecset-nyomatok a szolnoki urbáriumon

Jászberényben őrzött iratok 1878-ban kerültek át Szolnokra, az új megyei székházban kialakított levéltárba. Intézményünk 1950-ben „Szolnok Megyei Közlevéltár” elnevezéssel átköltözött a volt Szolnoki Pénzügyigazgatóság épületébe, majd innen 1957-ben az egyre gyarapodó levéltári anyag a megyei Bíróság épületébe került. Miután a Bíróságnak szüksége volt az épületre, ezért a megye vezetői új levéltár építését határozták el, ami annál is inkább indokolt volt, mivel 1952-től a megyei levéltár vette át a községek és városok iratanyagát is. A tervek alapján 1980-ra elkészült az új levéltár épülete a Pozsonyi út (korábban Keskeny János utca) 40-42. szám alatt. Az új levéltár abban az időben - a Magyar Országos Levéltáron kívül - az egyetlen olyan épület volt az országban, amely eredetileg is levéltári célokra épült, és eszközeivel, raktári berendezéseivel, technikai felszerelésével korszerűnek számított. A kutatók számára előnyös volt, hogy a megye területéről származó iratanyagot egy helyen kutathatták, nem volt szükség külső raktárra vagy fióklevéltárra. Időközben az irodaépület fölé tetőtér épült, ahol számítógépes terem, restauráló műhely és munkaszobák kerültek kialakításra. A levéltár folyamatosan bővülő iratanyaga - zömmel irattároló dobozokba rendezve - jelenleg 7500 folyómétert tesz ki. Az újonnan bekerülő iratanyag elhelyezését - remélhetően hosszabb távra - a 2002-ben átadott új raktárépület biztosítja.

Levéltárunk számtalan felbecsülhetetlen értékű dokumentumot (oklevelet, térképet, stb.) őriz, legkorábbi eredeti irata egy 1422-ből származó birtokadományozási oklevél, amely a *Blaskovich* család iratai között található. A mohácsi vész előtti időszakból mindössze három oklevél maradt fenn a levéltárban. Paleográfiai (írástörténeti) ritkaságnak tekinthetők a Jászberény és Mezőtúr város levéltárában a török hódoltság korából fennmaradt török nyelvű, szultáni kézjeggyel ellátott és aranyporral hintett oklevelek.

A feudális kori iratanyag jelentős részét a Jászkun Kerület önálló iratgyűjtése képezi, amely a XVIII. század elejétől folyamatosan, jól kutatható állapotban található meg. Jelentős forrásértéke van a különböző időszakokból fennmaradt országos és helyi személyi, vagyoni és egyéb jellegű összeírásoknak. 1876-tól a legfontosabb megyei forrásanyag a Törvényhatósági Bizottság jegyzőkönyvei és az alispáni iratok. A leg-

Mária Terézia királynő Szolnok város urbáriumán

**Szolnok
belvá-
rosa az
1881-es
kataszteri
térképen**

újabb kori iratanyag egyik legjelentősebb részét a városok, községek, üzemek, vállalatok szocializmuskori iratai, valamint az MDP és MSZMP vezető testületeinek jegyzőkönyvei jelentik. A háborús és egyéb pusztítások az iratokban is komoly veszteségeket okoztak, ezért az egyes városok és községek anyaga eltérő időpontoktól és teljességgel található meg. A tanintézmények közül gazdag iratanyaggal rendelkeznek a nagy múltú iskolák, pl. a szolnoki Versey Ferenc Gimnázium. A gyűjtemények közül kiemelkedik a 18-19. században keletkezett, közel 300 darab kézíratos térképek anyaga, valamint a különböző középületekről készült tervrajzok gyűjteménye. Említést érdemel még a települések címereit ábrázoló pecsétnyomók gyűjteménye, vagy a levéltár fénykép-, illetve képeslapgyűjteménye. A 19. század elejétől intézményünkben megtalálhatók a felekezeti (egyházi) anyakönyvek másodpéldányai településenként, melyek a családkutatáshoz jelentenek fontos forrást.

A levéltár ma már nem pusztán a múlt régi iratainak őrzője, fontos feladata az adatszolgáltatás és az ügynevezett iratképző szervek munkájának segítése is. A demokratikus jogállamiság egyik alapvető feltétele, hogy az állampolgárok a számukra érdemi jelentőségű, jogszabályokban rögzített,

kutatási korlátozás alá nem eső levéltári információkhoz hozzáférhessenek. Ilyen adatokat szolgáltathat a levéltár a családjuk múltját megismerni igyekvőknek, vagy egy-egy történelmi témát feldolgozni szándékozó kutatók számára. De ilyen levéltári adatszolgáltatásra kerülhet sor egy régi épület felújítása kapcsán, az itt őrzött tervrajzok, vagy egy peres ügy vonatkozásában a bírósági iratok, esetleg egy nyugdíjba vonuló állampolgár korábbi munkaviszonyát igazoló vállalati dokumentumok felkutatásával, és az ezekről készült igazolások, hitelesített másolatok kiadásával. A közösség számára fontos intézmények működése során nap mint nap hatalmas mennyiségű (ma már jelentős részben elektronikus) dokumentum keletkezik. Ezek között szép számmal vannak olyanok, amelyeket a törvény értelmében maradandó értékűnek kell tekinteni, mert a jövő szempontjából megőrzésre érdemes iratok. A levéltár egyik kiemelt közigazgatási feladata, hogy az iratképző szervek iratkezelési, irattárazási, selejtezési munkáját ellenőrizze és segítse, hogy azok a ma keletkező dokumentumok, amelyek a jövő számára is értékesek és érdekesek lehetnek, lehetőség szerint korlátlan ideig fennmaradjanak.

A hosszú távú megőrzés miatt rendkívül fontos és állandó feladat a levéltárban őrzött iratok állapotának megóvása. Hogy a levéltárban őrzött hatalmas mennyiségű irat között el lehessen igazodni, a levéltári dokumentumok tárolása szakszerű raktározási, nyilvántartási feltételek mellett történik. Gondoljunk csak bele, ha a megyei levéltárban őrzött iratok tároló dobozait egymásra illesztenénk, a dobozokból épített torony a világ legmagasabb hegységeivel is versenyre kelhetne. A megrongálódott, régi iratok megmentését egyfelől a restaurálás, másfelől a digitalizálás segíti. A levéltár ezért nemcsak külön restaurátor műhellyel rendelkezik, hanem olyan számítástechnikai eszközökkel is, amelyek az iratokról készített digitális reprodukciók előállítását, feldolgozását teszik lehetővé.

A levéltár tevékenységében az elmúlt évek során egyre nagyobb teret kapott a tudományosság és a közművelődés is. Fontos, hogy a megyében élő, s a településük múltja iránt érdeklődő emberek megismerhessék városuk, községük történelmét. Ezért feladatunk, hogy ennek érdekében az intézmény több évtizede jelentet meg olyan kiadványokat, amelyek a levéltári dokumentumok alapján a megyeszékhely és a környező települések történetét mutatják be, tudományos szempontok szerint. A levéltár mindezek mellett rendszeresen szervez történelmi kiállításokat, szakmai rendezvényeket, ahol bemutatjuk az itt őrzött értékes dokumentumokat, a levéltárban folytatott szakmai munkát. Diákoknak, iskolásoknak külön foglalkozásokat, levéltárlátogatást és tematikus történelem órákat is tartunk a levéltár épületében.

Múltunk megismerése a hagyományok és az értékek megőrzésére, tiszteletére tanít bennünket. Hisszük, hogy a történelem – régmúlt és közelmúlt – korrekt, elfogultságtól mentes tanulmányozása segíthet abban, hogy a jelent és a jövőt is értékes célok alapján legyünk képesek alakítani. Ezért célunk, hogy a megyei levéltár tevékenységét, a demokratikus jogállam működése szempontjából fontos és egyedülálló szolgáltatásait, valamint az itt őrzött történelmi dokumentumokat – megfelelő szakmai segítséggel – minél szélesebb közönség ismerhesse meg. Erre ma már kitűnő lehetőséget kínál a modern informatika is, hiszen a digitális világ vívmányainak alkalmazása a levéltár életében is egyre meghatározóbb jelentőséggel bír. A levéltárban őrzött dokumentumok és a szakkönyvtár állományának nyilvántartása ma már modern számítógépes adatbázisokban történik, a digitalizálás pedig a régi iratok archiválásának, az utókor számára történő biztonságos őrzésének, megmentésének fontos eszközévé vált. A digitális technika lehetővé teszi, hogy a múlt dokumentumai iránt érdeklődők – tértől és időtől független, távoli hozzáférés révén – az interneten, a levéltár honlapjának segítségével tegyék meg a családjuk, városuk, iskolájuk stb. történetének megismerése terén az első lépéseket. A levéltár honlapja (www.szolarchiv.hu) részletesen bemutatja az intézmény szervezetét, feladatait, szolgáltatásait, de a portálon számos digitális dokumentum, régi oklevél, pecsétnyomó, térkép, vagy éppen virtuális kiállítások, történelmi megemlékezések várják a helytörténet iránt érdeklődő látogatókat. A levéltár szélesre tárt kapui minden korosztály számára nyitva állnak, ha személyes történelmük, vagy lakóhelyük múltjának megismeréséhez szeretnének információkhoz jutni.

A Jász-Nagykunszolnok Megyei Levéltár épülete az ezredforduló után

Szolnok irodalmi élete

Verseghy
Ferenc

Szolnok neve évszázadokon át szinte ismeretlen volt az irodalomban. A 20. század előtti időkből csupán egyetlen szolnoki szerző neve merül föl még a legújabbakban is, *Verseghy Ferencé*. Verseghy 1757-ben született Szolnokon, és 1822-ben halt meg Budán. Szolnok méltán vallhatja magáénak akkor is, ha széles körű tevékenysége, amely magába foglalta a költészetet, a prózát és a műfordítást kívül a tudományok több ágát, elsősorban a nyelvtudományt, az irodalom- és zeneesztétikát, nem szülővárosában teljesedett ki. Szolnoki gyökereit azonban sohasem tagadta meg, ennek nagyszerű bizonyítéka a *Külső Szolnok* című költeménye.

Szolnok és a megye nem csak hamvainak hazahozatalával, szobrának és emléktáblájának felállításával tisztelgett neki, nem csak utcát, gimnáziumot és könyvtárat nevezett el róla, de sokat tett munkásságának kutatása érdekében is. A megyei könyvtár rendszeresen tudományos tanácskozásokat rendez műveiről, és az ott elhangzott előadások megjelennek az *In memoriam Verseghy Ferenc* című könyvsorozat köteteiben. 1994-ben megjelent írásainak bibliográfiája *Rékasy Ildikó* kutatómunkája nyomán, egy latin szakos tanárokból álló munkaközösség pedig magyarra fordította és a megyei könyvtár kiadta több, latin nyelven írott munkáját, közöttük a nyelvészeti főművének számító *Analyticae Institutionum Linguae Latinae* (A magyar nyelv törvényeinek elemzése) című opust.

Valóban eleven irodalmi élet csak a 20. század húszas éveinek közepétől alakult ki Szolnokon, részben a *Verseghy Kör* tevékenysége nyomán és szervezésében. A világháború, majd az azt követő néhány évtized során azonban szinte teljesen feledésbe merült, és csak a 70-es évektől kezdve vált újra közsismertté, jórészt *Szurmay Ernő* kutatómunkája eredményeként. E munka hozadéka volt többek között a 2000-ben megjelent „emlékjel” kötet, amely művek bemutatásával tárgyalja a korszak irodalmát, majd 2002-ben *A boldogság legendája*, 2005-ben pedig a *Szolnoki mártírköltők verses hagyatéka* című antológia.

A két világháború közötti időszak népszerű költője volt *Kiss Gábor* és *K. Tóth Lenke*, prózát írt a rövid ideig irodalmi folyóiratot (*Irodalmi Kurír*) is szerkesztő *Szandai-Szabó Sándor*, aki később szobrászként vált ismertté. Több tehetséges fiatal költő pályája derékba tört, *Baradlai-Remillong Albert* öngyilkos lett, mások a holokauszt idején veszítették életüket, mint a regényíró *Tábori Kornél*, a több nyelvből műfordításokat is készítő költő, *Tabán Gyula* vagy *Szolnoki Ernő*, *Rusznák Sándor*, *Orosi József*. Regényeket és elbeszéléseket publikált ebben az időszakban *Bodnár Andrásné*, *Suchyné Sovány Mária* és *Vajay József*.

Szandai-Szabó Sándor

Külön színt jelentett a pedagógus-népművelő *Gyomai György* prózai munkássága, amely mintegy átvezetett a két világháború közötti időszakból a 70-es évektől ismét kialakult irodalmi életbe, s ily módon szinte egyedül képviselte a folyamatosságot a két korszak között. 1949-től kezdve ugyanis két évtizeden át szinte teljesen hiányzott az irodalom Szolnok kulturális életéből, csupán néhány, nem túl színvonalas kiadvány jelent meg, így 1956-ban az *Új élet kezdődött*, 1958-ban pedig a *Tiszapart* című antológia. Ekkoriban is éltek írók-költők Szolnokon, ám itteni tevékenységük nem volt szerves része a város kulturális életének, és Szolnok sem hagyott nyomot máshol kiteljesedő munkásságukon, ehhez túl rövid időt töltöttek a városban. Közülük megemlíthető *Ladányi Mihály*, *Gerencsér Miklós*, vagy a később inkább szociográfusként ismert *Szekulity Péter*.

Az áttörés a 70-es években kezdődött. Az 1954-ben alapított *Jászkunság* mellett ekkor nyitotta meg rendszeresebben heti irodalmi-művészeti oldalpárját a helyi szerzők előtt a *Szolnok megyei Néplap* is. A kezdődő pezsgés hamarosan könyvekben is megmutatkozott. Az első *Iluh István Jóruggelt fény* című verseskötete volt 1975-ben, amelyet 1978-ban *Bistey András Összeláncolva* című novelláskötete követett. Mindkettő a *Magvető Kiadó Új termés* sorozatában látott napvilágot. 1981-ben verseskötettel lépett az olvasóközönség elé az akkor Szolnokon élő *Körmendi Lajos* (*Barbaricum, Kozmosz Könyvek*). Az említett szerzők újabb kötetei mellett további írók-költők is jelentkeztek könyveikkel. *Jenei Gyula* verset és szociográfiát írt, ő szerkeszti a szolnoki „eső” című negyedéves folyóiratot, amely az időközben átalakult, majd megszűnt *Jászkunság* után a helyi szerzők fontos fóruma lett, de szívesen publikálnak benne az ország más tájain élő írók, költők, kritikusok is. E folyóirat révén kapcsolódik Szolnok irodalmi életébe például a költő *Dienes Eszter* Törökszentmiklósról, *Szenti Ernő* Kisújszállásról,

valamint a prózaíró *Rentz Máttyás* Fegyvernekről és *Saad Katalin* Nagyrévről. Internetes fórumokon közölt írások után az elmúlt években két kötettel is jelentkezett *Kerekes Tamás*.

Több verseskötettel jelentkezett *Rékasy Ildikó*, aki bibliográfusként is jelentős munkát végzett. A szolnoki irodalmi életet is gazdagítja műveivel a Vajdaságból áttelepült költő, *P. Nagy István* és a Romániából érkezett prózaíró, *Molnár H. Lajos*.

TAKÁTS BÉLA – LÁSZLÓNÉ NAGY ILONA

A művelődés házai

Könyvtárak Szolnokon

„Hányat tudunk Nemz. Birák Uraimék! kiket tsak az jól forgatott író tolylú, a könyvhöz és Számvetéshez értő Tudomány tett Urakká és Tisztekké szegény Legénységből...” Blahó Vintze, a ferences szerzetesek előljárója 1776. január 26-án írta a fentieket *Nemzetes Birák Uraimék, és az egész Nemes Tanátsnak* Szolnokon, s bizony sok időnek kellett eltelnie, mire minden szegény legénynek karnyújtásnyi távolságra került a könyv.

Városunkban az első nyilvános könyvtár 1934. november 11-én nyílt meg, köszönhetően a *Kautz Károly* cipésmester és *Hild Viktor* muzeológus, hírlapíró könyvadományából 1933-ban megalakult Szolnoki Könyvtár és Múzeumegyesületnek és *Dr. Balogh Béla* reálgimnáziumi tanárnak, könyvtár- és múzeumalapítónak.

A Szolnoki Városi Könyvtár története azonban csak 1948. május 1-je óta töretlen. A II. világháború hadieseményei után a könyvtár és múzeum ideiglenes vezetésével megbízott *Kaposvári Gyulának* (1916-1998) köszönhetően ekkortól állhatott újra a látogatók rendelkezésére a gyűjtemény. A Városi Könyvtár önálló intézménnyé 1951. január 1-jén vált, 1952. november 6-ától működik *megyei könyvtárként*. 1954. április 2-án, ünnepélyes körülmények között felvette *Verseygy Ferenc* (1757-1822) nevét, s több költözés után, 1997. augusztus 27-én nyílt meg jelenlegi helyén, a Kossuth téren. Hivatalos neve 2007. január 1-je óta: *Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Verseygy Ferenc Könyvtár és Művelődési Intézet*.

A *Hild Viktor Városi Könyvtár és Közművelődési Intézmény* 1973. január 1-jén jött létre *Városi Központi Könyvtárként*, a Szolnokon működő fiókkönyvtári hálózat központjaként. Az intézményt 1992-ben nevezték el *Hild Viktorról* (1855-1929), s 2000-ben költözött jelenlegi helyére, a Karczag L. útra. Fiókkönyvtárat tart fenn Szandaszőlősen, a Tallin városrészben, az Abonyi, Csallóköz és a Durst János úton, valamint a Kertvárosban.

Az úgynevezett *általános gyűjtőkörű* könyvtárak mellett fontos szerepet tölt be gyűjteményével a *nyilvános könyvtárként* működő *Szolnoki Főiskola Könyvtár és Távoktatási Központ*, mely a gazdaságtudomány (különösen a kereskedelem és marketing, a nemzetközi gazdálkodás, a pénzügy, a számvitel, a turizmus és a vendéglátás) terén lát el szakkönyvtári feladatokat a Mártírok útján.

E három „legnagyobb” mellett persze található még könyvtárakat városunkban. A nagyobb intézményekben (pl. Damjanich János Múzeum, Levéltár, Pedagógiai Intézet), az iskolákban működő gyűjteményekhez való hozzáférés azonban korlátozott, ezek elsősorban a kutatókat, tanulókat szolgálják.

Városunk nyilvános könyvtárai nagy utat jártak be az első közkönyvtár alapítása, 1934 óta. Akkor 5440 kötet állt rendelkezésre, ma több száz ezer. A nyomtatott kiadványok mellett megjelentek a hangzó, audiovizuális, számítógéppel olvasható dokumentumok, minden nyilvánosságnak szánt információhordozó. A számítógép, az informatika korában ezek az intézmények bármilyen könyvtári dokumentumot képesek megszerezni használóik számára. A *személyes* látogatás mellett az interneten keresztül *távrol* is használhatóak, hogy városunk lakóit a *könyvhöz értő tudomány*, a tájékozottság, műveltség, tudás uraivá tehessék.

A város művelődési házai

Aba-Novák Kulturális Központ Az 1979 nyarán átadott épületben működő intézmény városközponti elhelyezkedése és a lakosság széles rétegének nyújtott változatos, szórakoztató, művészeti programjaival, kiemelkedő előadói estjeivel, igényes kiállításával, városi szintű komplex nagyrendezvényeivel jelenleg Szolnok legnagyobb és legmeghatározóbb közművelődési intézménye. Az intézmény falai között működik a szolnoki Szimfonikus Zenekar és a Bartók Béla Kamarakórus. Az ide látogatók

körében igen népszerű, reprezentatív kulturális intézmény, helyszíne számos országos és helyi kulturális és más típusú rendezvénynek. Az ANKK több, a város életében meghatározó, hagyományos szabadteri kulturális rendezvény főszervezője.

Borostyán Művelődési Ház A Borostyán Művelődési Házat egy éve az „Ifjúságért” Közhasznú Egyesület működteti. Az Ifjúsági Szolgáltató Iroda és Ifjúsági Ház tevékenységének életkor szerinti célcsoportja a 15-30 év közötti ifjúsági korosztály. Szolgáltatásaival és programjaival modellt kínál a korszerű információ-áramlás által biztosított lehetőségekre, az igényes művelődés, tartalmas szórakozás és a felelős közösségi viselkedés el-sajátítására.

A Hild Viktor Városi Könyvtár és Közművelődési Intézmény tagintézményei A Napsugár Gyermekház 1999 óta a Hild Viktor Városi Könyvtár és Közművelődési Intézmény tagintézményeként működik két telephelyen. Feladata a művészeti, hagyományőrző, szabadidős és ismeretterjesztő prog-

ramok szervezése, elsősorban a 3-16 éves korosztály részére, illetve az ifjúság és a felnőtt korosztály számára is.

Játék-ház elnevezésű az a helyszín, amely a Széchenyi városrészben található. Itt elsősorban a kötetlen szabadidős rendezvények, vetélkedők, kiállítások, számítógépes játékok a népszerűek.

A másik telephely a *Kézműves-ház*, melynek neve árulkodik a tevékenységéről. A régi, polgári ház jellegű épületben a hagyományápolásnak, a népi kismesterségek megismerésének, a kézműves tevékenységeknek hiteles környezetet sikerült teremteni.

A *Kertvárosi Közösségi Ház* 1999 óta a *Hild Viktor Városi Könyvtár és Közművelődési Intézmény* tagintézményeként működik a Kertvárosban. A klubkönyvtár típusú épület az 1960-as években, a városrész lakóinak összefogásával épült. Feladatának tekinti a közösségi, művelődési, szórakozási lehetőségek megteremtését a városrész lakói számára.

A Széchenyi városrész *felnőtt közművelődési részlege* a 20 ezres lakótelep közösségi életének és szabadidős tevékenységének színtere. Nyugdíjas klubok, alkotó közösségek működésének segítése, rendszeres képzőművészeti kiállítások, nyári táborok, komplex programok szervezése jellemzik munkáját.

A HM Rekreációs és Kulturális Közhasznú Nonprofit Kft. Szolnoki Helyőrségi Klubja Az 1951-ben átadott épületben, a Honvédelmi Minisztérium által alapított intézmény 2009 júliusától HM Rekreációs és Kulturális Közhasznú Nonprofit Kft. formában működik.

Alapvető tevékenysége: a szolnoki katonai alakulatok és az alakulatok munkatársainak (igényjogosulti állomány: hivatásos és szerződéses katonák, nyugállományú katonák, közalkalmazotti állomány, valamint családtagjaik, katonai oktatási intézmények hallgatói) kulturális, művelődési, szabadidős programjainak segítése, szervezése, támogatása. Nyitott intézmény, bárki által látogatható.

Szandaszőlősi Általános Iskola Művelődési és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény A Szandaszőlősi Művelődési Ház 1961-ben épült, 1979-től a Szolnok Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ megnyitásával a Szandaszőlősi Művelődési Ház részintézményként működött.

1996. május 1-jétől a Szandaszőlősi Általános Iskola, Művelődési Ház és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény többcélú, közös igazgatású nevelési-oktatási valamint kulturális, művészeti, közművelődési feladatokat

ellátó intézmény keretében működik. Szandaszőlős közel 10 000 fős lakosságának közösségi, művelődési színtere. Az intézmény valamennyi korosztály számára kínál műsoros, szórakoztató és népművészeti rendezvényeket, táncházakat, vetélkedőket, komplex rendezvényeket is szervez.

Szent Imre Művelődési Ház Az 1998-ban, a Szolnok Belvárosi Római Katolikus Főplébánia által alapított intézmény a Templom út 10. szám alatt működik. Az intézmény működési területe Szolnok város és a Váci Egyházmegye Szolnok környéki települései. Az intézmény elsődlegesnek tekinti: a keresztény erkölcsi értékek közvetítését a kultúra, a művészet eszközeivel, és ezek nyilvánosságának biztosítását, közösségek építését, erősítését Szolnok város és környéke keresztény és nem hívő polgárai számára egyaránt.

VOKE Csomóponti Művelődési Központ A VOKE Csomóponti Művelődési Központ az 1926-ban, fűtőházi dolgozók közadakozásából épült Mozdonyvezetők Otthona jogutódjaként, 1977-ben kezdte meg működését a mai helyén, a Jubileum téren, a vasútállomás szomszédságában. Az intézményt a vasutas kollektívák, dolgozók és családtagjaik kulturális és szabadidős tevékenységének szervezésére hozták létre, és a vasutas szakszervezet üzemeltette 1993-ig. A vasutas közművelődésben négy megyére kiterjedő regionális koordináló tevékenységet lát el, emellett programjaival, kulturális szolgáltatásaival a kezdetektől fogva is nyitott a város lakossága felé.

Sajtótörténeti adattár

1873. február 9-én nyomtatták az első – rövid életű, a mai napilapokhoz hasonlító – szolnoki újságot, a *Külső-Szolnokot*, jócskán lemaradva a Jászberényben 1868-tól 1875-ig létező *Jász-Kunságtól*.

1877-ben két és fél évi „újságnélküliség” után jelent meg az akkorra már megyeszékhellyé vált város új lapja, a *Jász-Nagykun-Szolnok* (1877–1890). 1880-tól kezdve gyakran előfordult, hogy több hírlap is versengett az olvasók kegyeiért.

1883-ban indult az első szakirányú lap, a *Gazdasági Értesítő*, a vármegyei gazdasági egyesület hivatalos közlönye, mely kisebb szünetekkel 1944-ig tájékoztatta olvasóit.

1890. július 6-tól 1944. szeptember 2-ig folyamatosan létezett a *Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Lapok*. Az általában hetente kétszer nyomott újság neve összeforrott kiadója és szerkesztője, *Vezéry Ödön* nevével.

1895-ben indult a *Jász-Nagykun-Szolnok Vármegye Hivatalos Közleményei*, 1903-tól *Jász-Nagykun-Szolnok Vármegye Hivatalos Lapja*, mely – egyetlenként a II. világháborút is túlélve – 1950-ig megjelent.

1910-től *Újság* címmel nyomtatták az első napilapot – 1913-ig.

1924-től 1944-ig szerkesztették a szolnoki ferencesek a *Katolikus Élet* című felekezeti lapot.

1931–32-ben jelent meg az *Irodalmi Kurír* néhány száma *Szandai Szabó Sándor* szerkesztésében.

1932-től *Szolnoki Zene és Mozi Élet*, valamint

Irodalmi
Kurír
cimlap
1932

IRODALMI KURIR

SZERKESZTI:

SZANDAI-SZABÓ SÁNDOR

II. évfolyam 6. szám 1932. szeptember hó

TARTALOM

ANKÉT A FESTÉSZET JÖVŐJÉRŐL

A problémához hozzászólt a szolnoki festőtelep egész művészgárdója:

Aba-Novák Vilmos	Istókovits Kálmán	Udvary Dezső
Chiovini Ferenc	Pálya Tibor	Vidovszky Béla
Fényes Adolf	Pálya Iván	Zádor István
Förstner Dénes	Révész Péter Pál	Zombory Lajos
	Szálányi Lajos	

Dalosság is szórakoztatta a “nagyérdeműt”. Az első 1937-ig a második 1940-ig jelent meg.

1932 és 1939 között négy különféle irányultságú hírlap közül választhatott az olvasó.

1933–34-ben a *Szolnoki Tükör*nek már fotószerkesztője is volt *Tabák Lajos* személyében, aki kizárólag szolnoki felvételeket közölt.

I. évfolyam.

1933. szeptember 10.

1. szám.

Szolnoki Tükör

Szolnoki
Tükör
fejléce

1933-tól 1939-ig *Hitélet* címmel zsidó szépirodalmi és társadalmi folyóirat gazdagította a kínálatot.

1945-től jelent meg a *Tiszavidék*, 1949-es megszűnte után közvetlenül követte a *Szolnok Megyei Néplap* (1956-ban *A Nép Lapja*, majd 1956–57-ben *Tiszavidék* címen jelent meg). A Néplap 1952-től a megyei pártbizottság, később a pártbizottság és megyei tanács lapja volt az ún. rendszerváltozásig. A lap máig él *Új Néplap* néven.

1953. augusztus 9. jelentős dátum a helyi sajtótörténetben. Ekkor *hangzott* el a szolnoki vezetékes rádió első félórás műsora. 1956-ban már antennával is fogható volt az adás, majd egyre bővülő műsoridővel a *Magyar Rádió körzeti stúdiójaként* működött 2007-ig, amikor is megszűnt Szolnokon a közszolgálati rádiózás.

1954-ben indult a *Jászkunság*, a megye legrangosabb, Szolnokon szerkesztett folyóirata. Változó tartalommal és rendszerességgel a mai napig megjelenik. Kiadója az első két évtizedben a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat megyei szervezete volt. Szerkesztői közül nem hagyhatjuk említés nélkül *Kisfaludi Sándor*, *Kaposvári Gyula*, *Szurmay Ernő*, *László Gyula*, *Való Mihály*, *Körmendi Lajos*, *Szabó László* és *Egri Sándor* nevét.

1985. május 1-jén láthatták az első 20 perces helyi adást a Széchenyi lakótelep 2500 lakásában a kábeltévé előfizetői. A *Szolnok Városi Televízió* 1994-ben kapott lehetőséget a sugárzásra, azóta adása az egész városban és a környékbeli településeken fogható.

1989 májusában indult a *mabolnap*, az első – 1992-ig létező – független hetilap, melynek alapító főszerkesztője Hortobágyi Zoltán volt.

1992 decemberétől 1995 elejéig kínálták az újságos standokon a *telegráfot*, a Szolnok Térségi Szövetség lapját. Főszerkesztője *Jurkovics János*, majd *Szőke György* volt.

1993 áprilisától jelentett alternatívát a helyi napilapot olvasóknak a *Jászkun Krónika*. Főszerkesztőként *Palágyi Béla* jegyezte. Önálló szerkesztősége 1999 elején megszűnt, mert megvásárolta az Új Néplapot kiadó Axel Springer-Magyarország Kft., s évekig két fejléccel adott ki azonos tartalmú lapot.

1993. november 26-án szólalt meg az első kereskedelmi rádió, a *Rádió 2000*, mely 2009 nyaratól Rádió 1 néven sugározza adásait.

1995 decemberétől: hallhatjuk “párját”, az Aktív Rádió nevű kereskedelmi adót.

1998 óta: jelenik meg a *Panel*, a Széchenyi városrész havi lapja *Kővári Anna* szerkesztésében.

1998 decemberétől: kezdetben a *Parnasszus* című folyóirat rendszeres mellékleteként került az olvasók kezébe az új megyei irodalmi lap, az *eső*. 2000 eleje óta önálló kiadó gondozásába jelenik meg. A máig *Jenei Gyula* által szerkesztett lap teljes anyaga interneten is hozzáférhető (www.vfmk.hu).

Jeles szolnokiak

NEMES ANDRÁS

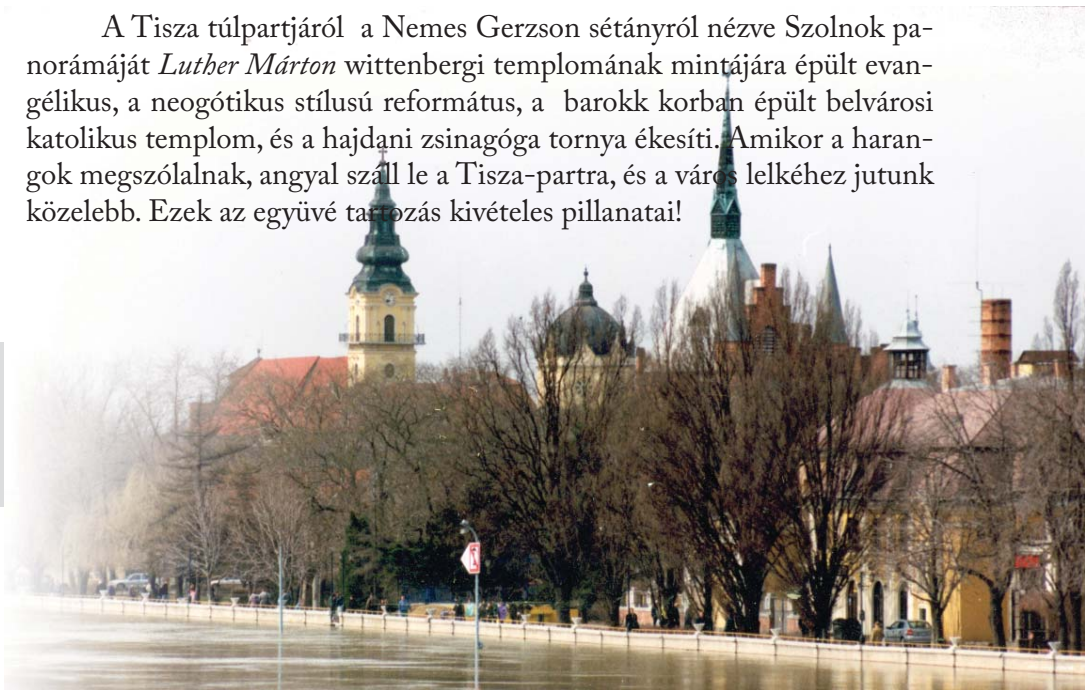
Az óriások válláról messzire lehet látni

„Oly igen szép erős Szolnok vára vala,
Egyfelől az Tisza alatta foly vala,
Másfelől a Zagyva alatta foly vala,
Vár alatt a két víz összehaladva vala.”
(Tinódi Lantos Sebestyén)

Szolnok, a folyók és vizek városa mindig is mágnesként vonzotta a tudomány, a művészetek és a sportok tehetséges művelőit. 1902-ben alapított művésztelepe, színházi, zenei élete, sport sikerei egyaránt hírnevet szereztek a városnak. A magyar képzőművészet legkiválóbbjait ihlette meg a Tisza-táj egyszerűsége, csendje, megragadóan telt, tiszta színei. A magyar színházművészetben a Szigligeti Színház fogalom. Híres magyar színészek, parádés rendezések, felejthetetlen színházi és zenei esték kötődnek városunkhoz. A szolnoki sportolók páratlan olimpiai teljesítményei pedig sajátos alföldi–hellén atmoszférát kölcsönöztek a városnak. Ezt *genius loci*-nak a hely szellemének nevezzük.

A Tisza túlpartjáról a Nemes Gerzson sétányról nézve Szolnok panorámáját Luther Márton wittenbergi templomának mintájára épült evangélikus, a neogótikus stílusú református, a barokk korban épült belvárosi katolikus templom, és a hajdani zsinagóga tornya ékesíti. Amikor a harangok megszólalnak, angyal száll le a Tisza-partra, és a város lelkéhez jutunk közelebb. Ezek az együvé tartozás kivételes pillanatait!

A
belvárosi
Tisza-part
a 2000-es
árvíz
kezdetén

Ha gyermekeinkkel vagy idegenből érkezett vendégeinkkel sétálunk, netán a szőke Tiszára kíváncsi turistákkal találkozunk, vajon elmondjuk-e nekik hogy itt a város szívében a három felekezethez kapcsolódóan olyan szent hivatású, jeles személyiségekkel, tudósokkal is büszkélkedhetünk, kiket jobban ismernek külföldön, mint idehaza?

Induljunk el együtt egy rövid városnézésre! Legyen sétánk első megállója a református parókia, melynek falán városunkhoz kötődő híres református lelkészeknek emléket állító márványtábla látható. *Szegedi Kis István* tudós prédikátor könyveiből nemcsak itthon, hanem Basel, Wittenberg és London egyetemein egy évszázadon át tanultak. *Geleji Katona István* szépirodalmi, teológiai, nyelvészeti, egyházi írásai ismertek, de munkássága az Európai Unió történetének is érdekes fejezete. Az Egyesült Államokból hazatért *Dobos Károly* minden elismerést megkapott a magyar államtól és az egész világtól. Életművét többek között a „Világ Igaza” és a legmagasabb holland kitüntetéssel ismerték el. A református templommal szemben az egykori szolnoki vár bástyáját mintázó lakóház falán két emléktáblára is felhívhatjuk a figyelmet: a világhírű biokémikus: *Laki Kálmán* és az 1956-os hős, a református presbiter *Dancsi József* emlékhelyére. *Dobos Károly*val együtt mindhárman életük kockáztatásával a fasizmus és a kommunizmus üldözötteit mentették, és maguk is üldözötté váltak. Innen néhány lépésre van az egykori zsinagóga impozáns épülete. Előtte áll Európa-hírű tervezőjének *Baumhorn Lipótnak* szobra, melyet *Simon Ferenc* szolnoki szobrászművész készített. Rövid sétával érhetjük el a belvárosi katolikus templomot is. Az atyák közül a Szolnokon született *Magyary Gyula* nevét kell megemlíteni, aki a filozófia, az egyház- és kánonjog világszerte elismert tudósa, a pápai egyetem jogi karának dékánja lett. Hamvait Rómában a Máltai Lovagrend sírboltjában helyezték el. A híres ferences szerzetesek között az utolsó házfőnök *Szabó Polikárp* nemzetközileg is elismert zeneszerző, egyházzenei doktor volt. Nevét azért is érdemes megjegyezni, mert az ő tanácsára választotta a gépipari technikum elvégzése után a papi hivatást a vértanú halált halt szolnoki *Sándor István*, kinek élete és mártír sorsa regénybeillő. Önfeláldozó bátorságára jellemző, hogy az 1950-es években a félelem és terror korszakában nemcsak a gyári fiatalok körében, hanem *Rákosi Mátyás* ávos testőrei között is sikeres hittérítést folytatott, melyért életével fizetett. Nagy örömünkre *XVI. Benedek* pápa hamarosan boldoggá avatja.

Talán nem véletlen, hogy a templomokat iskolák veszik körül. A családon kívül az itt tanítók felelőssége, hogy a hitükért akár mártíromságot is vállaló szolnoki hősöket megismertessék és példaképpül állítsák a fiatalok elé, mert az óriások válláról messzire lehet látni!

Szolnoki tudósok

Városunk bővelkedik a tudomány, a művészetek és a sport tehetséges művelőiben. *Laki Kálmán* biokémikus, *Tarján Imre* fizikus, *Benedek Jenő* festőművész, *Kovács Dénes* hegedűművész, *Rost Andrea* operaénekes és *Bozsik Yvette* táncművész, koreográfus Kossuth-díjasok. Ők valamennyien Szolnokon nőttek fel és itt jártak iskolába. A Szigligeti Színházban *Törőcsik Maritól*, *Darvas Ivánig* egy tucatnyi Kossuth-díjas színművész, rendező szerepelt évekig Szolnokon. Tudósaink közül különösen kiemelkedő a 20. században alkotó *Laki Kálmán* és *Anisits Ferenc* munkássága. Nemcsak itthon, hanem a világban is nagy elismerést és kiemelkedő megbecsülést vívtak ki.

Emberségből is példát adott

Laki Kálmán 1909. február 1-jén született Szolnokon és Washingtonban halt meg 1983-ban. Gyermekkorát Szolnokon töltötte. A Tisza és a Zagyva folyó ölelésében kialakult város történelme folyamán többször pusztult el és épült újjá, címerének középpontjában álló, fiait vérével tápláló pelikán madár szimbolikus jelentést hordoz: a pusztulást, az újjászületést és az önfeláldozást. A pelikán mítosz *Laki Kálmán* életét és munkásságát is jelképezi, hiszen sorsa a 20. századi magyar történelem.

A szülei 1908-ban kötöttek házasságot a Tisza-parton álló neogótikus stílusú református templomban, hol négy gyermeküket is keresztelték. Közel a két folyó torkolatához a sajátos hangulatú régi Tabánban, a Felső Malom utcában nőtt fel.

Kertjük végében folyt a Zagyva. A táj varázslatos színei és fényei nemcsak a fiatal Laki Kálmánt kápráztatták el, hanem Magyarország legkiválóbb festőit is megihlette.

Laki Kálmán (középen) és Szent-Györgyi Albert (jobbra)

Édesapja az első világháborúban halt hősi halált. A négy gyermekét egyedül nevelő édesanyát rokonok fogadták be, s találtak nekik otthont a Tabán egyik udvari melléképületében Szolnokon. Nagyon szegények voltak, de édesanyjuk fontosnak tartotta, hogy mind a négy gyermeke tanuljon. Laki Kálmán a Versegly Ferenc Főgimnáziumban kezdte el tanulmányait 1921-ben, majd Szegeden *Szent-Györgyi Albert* tanítványa és munkatársa lett. 1936-ban szerves kémiából és biokémiából doktorált, 1938-ban Rockefeller-ösztöndíjjal egy évet a manchesteri egyetemen dolgozott.

Kutatásai már a negyvenes években ismertté tették nevét a tudományos világban; a vérnek addig ismeretlen alkotórészét fedezte fel. A véralvadás XIII. faktorát róla nevezték el. Alkotó módon vett részt századunk számos nagy biokémiai felfedezésében. Marandót alkotott a véralvadás, az izom-biokémia, és a rákkutatás területén is. A Magyar Tudományos Akadémia tagja volt. 1948-ban az elsők között kapott Kossuth-díjat. A fenyegető kommunista diktatúra elől 1948-ban az Egyesült Államokba emigrált. A 70-es évektől kezdve rendszeresen hazajárt. Büszke volt szolnoki és abádszalóki gyökereire. A Debreceni Orvostudományi Egyetemről harminc fiatal kutatót fogadott bethesda-i laboratóriumában, akikkel ígéretes rákkutatási kísérleteket folytatott. Washingtoni dolgozósobáját és otthonát a Tisza-partról festett képek díszítették. Kevesen tudják, hogy nem csak a hazai orvosok egyesült államok-beli kutatásait támogatta, hanem *Baranyó Sándor* neves szolnoki festőművész amerikai útjait is.

A világot bejárva is mindig magyar, a történelem nehéz éveiben is mindig ember maradt. Munkássága világszerte ismert, személyét elismerés és megbecsülés övezte. Számos kiváló tudóstársaság választotta tagjául.

Laki Kálmán sorsára rárajzolta fordulatait a történelem. A Nobel-díjas *Szent-Györgyi* professzorral élete utolsó napjáig együtt dolgozott. A közös munkával eltöltött évtizedek alatt a munkatársi kapcsolat barátsággá fejlődött. A német megszállás alatt bujkálnia kellett. Kevesen tudják, hogy a két tudós politikai szerepet is vállalt annak érdekében, hogy hazánk kilépjen a második világháborúból. Tudományos előadások tartása céljából mentek Isztambulba, de azzal a titkos küldetéssel, hogy *Szent-Györgyi* itt találkozzék az angol nagykövettel, akivel közölte: országunk különbékét szeretne kérni a szövetségesektől. Ez a terv nem sikerült, mert az angol nagykövet titkára német kém volt; *Hitler* órákon belül tudott *Szent-Györgyiék* küldetéséről.

Büszkén vallotta magyarságát és szülőföldjét szerte a világban. Élete és küzdelme örök példa arra, hogy a legnehezebb időkben is meg lehet maradni igaz embernek. A német megszállás alatt segítette az üldözötteket.

A fenyegető sztálinista diktatúrát sem tudta elfogadni, ezért menekülnie kellett az országból. Sikeres tudományos tevékenysége egy kis ország hozzájárulása a világ teljességéhez. Élete annak igazolása, hogy magyarnak lenni nem balsors, hanem óriási lehetőség.

Tiszteletére Szolnok városa tudományos díjat alapított 2001-ben, és „A Szolnokért Egyesület” emléktáblát helyezett el a Sóház út 1. számú ház falán. A *Pogány Gábor Benő* szolnoki szobrászművész tervezte és alkotta dombormű a város legszebb részén álló református templom és a Versegly Ferenc Gimnázium mellett látható. A Laki Kálmán-díjjal kitüntetettek Asztaltársaságot alapítottak. Abádszalókon, ahol az elemi iskolába járt, 2000-ben szobrot emeltek a város főterén. Születésének századik évfordulóján Debrecen, Szolnok és Abádszalók összefogásával, debreceni dízsírhelyén új síremlékét avattak fel, melyet *Győrfi Sándor* szobrászművész készített.

Egy világraszóló magyar

„Bár nem a BMW taláta fel a dízelmotort, de mi csináltunk a dízelművegy BMW-t”. A gyár szlogenje (jelmondata) egy Szolnokon született, magyar mérnöknek *Anisits Ferenc*nek köszönhető, aki mintegy 15 új BMW motortípus kifejlesztését irányította. Az általa lefektetett körfolyamat-számítás egyenleteit mind a mai napig világszerte alkalmazzák. Az 1998-as nürburgringi 24 órás autóversenyen elért győzelem volt az egyik legnagyobb sikere: alkotása a 320d négyhengeres dízelmotor megverte a gyári M3-as BMW-eket, Ferrarikat, Porschékat, amelyre addig nem volt példa. A BMW *Anisits Ferenc* vezetése alatt fejlesztette ki és vezette be a világon először sorozatgyártásba az elektronikus dízelszabályozást és az első, közvetlen befecskendezésű V8-as dízelmotort. Ez a motor a korábbi hathengeres motorral együtt a „Világ legjobb motorja” címet nyerte el két alkalommal is, 1999-ben és 2000-ben. Ez a díj a motorfejlesztés Oscar-díja. Ilyen motorokat a bevezetésük óta eltelt tíz év alatt több, mint hárommillió BMW és Opel gépkocsiba építettek be.

A világban a dízelművegy papájaként emlegetett *Anisits Ferenc* 1938. december 23-án született a szolnoki Bábaképzőben. Délvidéki származású szülei a szegyeteljes trianoni döntés után is magyarnak vallották magukat, ezért kellett elhagyniuk az akkori Jugoszláviát, Szolnokra menekültek.

**Anisits
Ferenc**

Előbb a Búzapiac téren (korábban Pázmány Péter, ma Gábor Áron tér), később a Tulipán utca 11-es szám alatt laktak. A szolnoki Sípos téri népiskolában 1945-ben kezdte el tanulmányait *Lescsinszky Győzőné* tanító néni keze alatt. Vasárnaponként soha nem mulasztotta el a miséket a Vártemplomban. A nyári szünetben munkát vállalt, vízhordóként dolgozott az Alcsi-szigeti Állami Gazdaságban. A Rákosi-diktatúra nehéz éveiben előbb Miskolcra, majd Budapestre költözött a család. Kitűnő tanuló és sportoló volt. A budapesti Spartacusban a világbajnok *Sidóval* és *Berczikkel* pingpongozott.

1956-ban a Práter utcai harcok aktív résztvevője volt. A gépészmérnöki diploma megszerzése után a szolnoki Tervező Irodában dolgozott, azonban szabadságharcos múltja miatt a rendőrség nyomozott utána. A zaklatások elől kalandos körülmények között Nyugat-Németországba disszidált 1965-ben. Ma az ausztriai Bad Hallban él. Tehetségéből a mai napig profitál a BMW és a világ legnagyobb autógyárai kéri ki szakmai tanácsait. Városunk első díszpolgárát 60. születésnapján a Magyar Tudományos Akadémián köszöntötték. A Millenáris Parkban az Álmodók álmodói kiállításon *Csonka János*, *Bánki Donát*, *Galamb József* és *Jendrassik György* társaságában is *Anisits Ferenc* az első a Világraszóló Magyarok között, mert ő az egyetlen mérnök, aki a dízelmotorok minden alkalmazási területén, a hajó-, a teherautó-, az ipari- és a személygépkocsi-motorok fejlesztésén is dolgozott úgy, hogy nemcsak az alapvető elméleti, hanem a gyakorlati, innovációs munkásságában is maradandót alkotott.

Élénken foglalkoztatja Magyarország jövője, így aktuálisan a hazai morális, gazdasági, politikai válság és a pénzügyi világ katasztrófája is, melynek törvényszerű bekövetkeztét évek óta jelzi.

Életét amerikai mintára „Hungarian dream”-nek, magyar álomnak is nevezhetnénk. Igaz, az ő élete nem a tányérmosóból lett milliomos, hanem a céltudatos és szívós munkával forradalmár menekültből világhírű mérnökké lett magyar története.

Szegedi Kis István, *Geleji Katona István*, *Laki Kálmán*, *Anisits Ferenc* a Szolnokról elszármazottak közül a legelismertebbek a világban. Városunk tudományos panteonjában helyet foglaló következő jeles tudósok életútjának részletes bemutatására terjedelmi okok miatt nincs lehetőségünk.

Szabó László (1939–) akadémiai doktor, egyetemi tanár, a Damjanich Múzeum munkatársa, a Jászság és a Kunság néprajzát kutatva komoly rangot vívott ki a hazai tudományos világban.

Pintér Sándor professzor (1934–). A szolnoki Hetényi Géza Kórház Gyermekosztályán végzett magas színvonalú gyógyító, tudományos és oktató munka elismerése volt, amikor osztályvezető főorvosát, a Szegedi Orvostudományi Egyetem Gyermekklínikájára tanszékvezető egyetemi tanárrá nevezték ki 1991-ben.

Az alábbi tudósok egyetemi tanárok és mindannyian a Versegly Ferenc Gimnázium tanulói voltak:

Balogh Kálmán (Szolnok, 1935. szeptember 28. – Budapest, 1988. július 15.) az élettan, kórszövettan és gyógyszerészetan egyetemi tanára Kolozsvárott és Budapesten, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, az Orvosi Hetilap szerkesztője, sejt-kórtani és bakteriológiai kutatásai úttörőek voltak. Nevét emléktábla őrzi a róla elnevezett utcában, amely a Szabadság tértől a Pólya Tibor utcáig húzódik. A 6. szám alatti házban született.

Neuber Ernő (Szolnok, 1886. július 14.–1947. december 6.) sebész, egyetemi tanár a Pécsi Orvostudományi Egyetem Sebészeti Klinika professzora. Édesapja orvos-tábornok volt.

Csekey István (Szolnok, 1889. február 2. – Pécs, 1963. augusztus 17.), jogász, egyetemi tanár. Református lelkész édesapja szolnoki szolgálata idején épült a város arculatát meghatározó neogótikus templom a Tisza-parton, 1894-ben Csekey István egyetemi tanulmányait a kolozsvári, strassburgi, heidelbergi, és a berlini egyetemen végezte. Az észtsországi Tartuban majd Kolozsvárott, Szegeden és végül Pécsen volt egyetemi tanár, európai hírű alkotmányjogász. Pécs belvárosában emléktábla hirdeti tevékeny munkásságát.

Szegő Gábor (Kunhegyes, 1895. január 2. – Palo Alto, 1985. augusztus 7.) világhírű matematikus, az Amerikai Művészeti és Tudományos Akadémia, a Bécsi Tudományos Akadémia és a Magyar Tudományos Akadémia tagja, a Stanford University professzora. Elemi iskoláit szülővárosában, a gimnáziumot Szolnokon egyetemi tanulmányait Budapesten, Berlinben és Göttingenben végezte. 1921. óta külföldön élt. *Feladatok és tételek az analízis köréből*, *Ortogonalis polinomok* című könyveiben írt megállapításai a 20. századi matematika maradandó alkotásai.

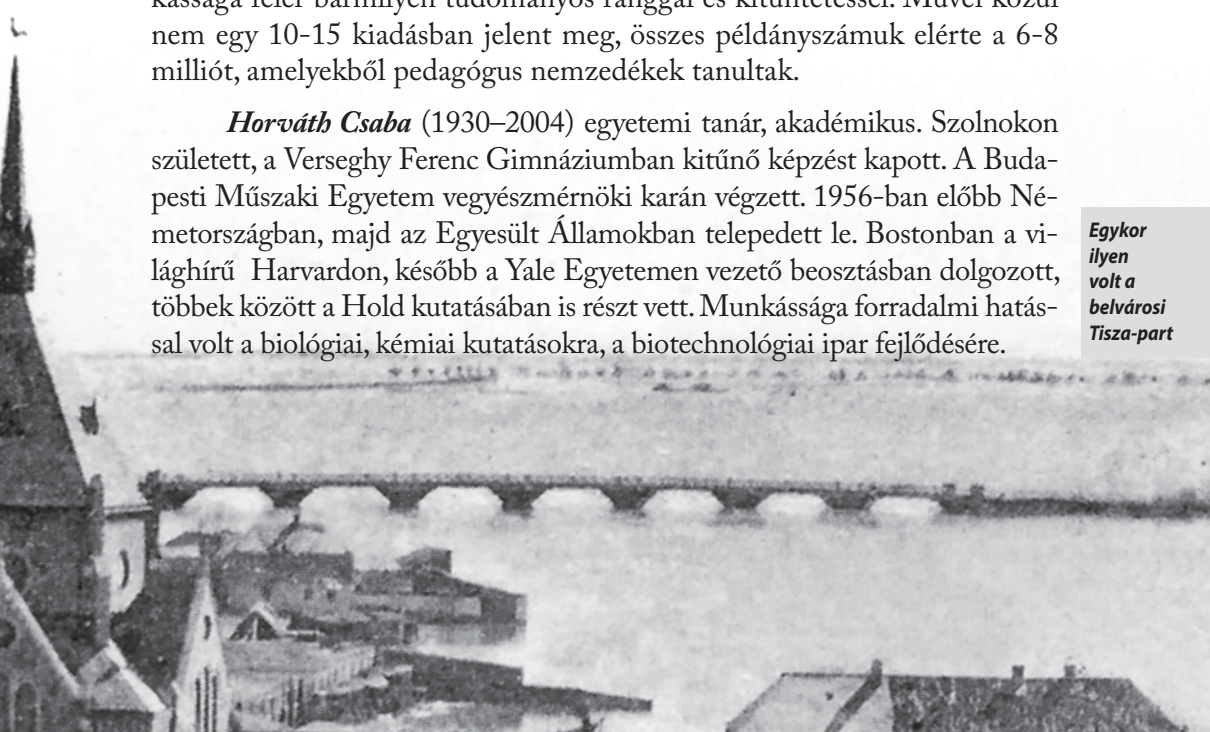
Kenéz Béla (Szolnok, 1874. március 15.–Budapest 1946. április 1.), statisztikus, Szolnok országgyűlési képviselője 1920-ban, Károlyi Gyula kormányában kereskedelmi miniszter, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, egyetemi tanár Budapesten és Kolozsvárott. Tanulmányait Budapesten, Lipcsében és Londonban végezte.

Tarján Imre (Szabadka, 1912. július 26.–Budapest, 2000.) fizikus, egyetemi tanár az MTA tagja, Kossuth- és Állami díjas, az Akadémiai Aranyérem kitüntetettje. Nemzetközi hírnevet szerzett szilárdtest-fizikában, optikában, bio- és orvosfizikai kutatásokban.

Hernádi Sándor (Fegyvernek, 1930–) nyelvész egyetemi tanár. A Verseghy Gimnázium tanulója volt amikor ártatlanul a Szovjetunióba hurcolták a II. világháborút követően. Fegyvernekről különösen sokan jutottak erre a sorsra, mert német közösség – mely megyénk egyetlen nemzetisége – csak itt él. Ebben az időben egyébként is teljesen mindegy volt, hogy német származású-e vagy nem, bűnös volt-e vagy sem, gyermek vagy nő volt-e valaki, a szovjet Vörös Hadsereg akit csak ért, lágerekbe (munkatábor) hurcolt. Az embertelen körülmények miatt, ártatlanok milliói haltak meg. A gyermek **Hernádi Sándor** négy évig a donyeci szénmedence haláltáborában rabszolgaként dolgozott, ahol kora reggeltől késő estig fejenként napi két tonna szenet(!) kellett fejtenie mindenkinek. Sok viszontagság után 1949-ben hazajöhetett. Szolnokon a régi alma materében érettségizett magánúton. A beszédművelés a nyelvészet területén elvégzett munkássága felér bármilyen tudományos ranggal és kitüntetéssel. Művei közül nem egy 10-15 kiadásban jelent meg, összes példányszámuk elérte a 6-8 milliót, amelyekből pedagógus nemzedékek tanultak.

Horváth Csaba (1930–2004) egyetemi tanár, akadémikus. Szolnokon született, a Verseghy Ferenc Gimnáziumban kitűnő képzést kapott. A Budapesti Műszaki Egyetem vegyészmérnöki karán végzett. 1956-ban előbb Németországban, majd az Egyesült Államokban telepedett le. Bostonban a világhírű Harvardon, később a Yale Egyetemen vezető beosztásban dolgozott, többek között a Hold kutatásában is részt vett. Munkássága forradalmi hatással volt a biológiai, kémiai kutatásokra, a biotechnológiai ipar fejlődésére.

Egykor
ilyen
volt a
belvárosi
Tisza-part

Szegedi Gyula (1936–) egyetemi tanár, akadémikus. Újszászon született, a Versegly Gimnáziumban érettségizett, a debreceni egyetemei évei alatt nemcsak kitűnő tanuló volt, hanem élvonalbeli labdarúgó is. A kutatással és gyógyítással foglalkozó orvosprofesszor nemzetközileg is elismert szakember az emberi szervezet ellenálló képességét elpusztító betegségeknek, melyek kutatásának hazai központja az ország legszebb és legmodernebb klinikáján a debreceni Nagyerdőben a III. Belgyógyászati Tanszéken van.

Detrekői Ákos (1939. szeptember. 27.–) geodéta, akadémikus, egyetemi tanár A Műszaki Egyetem rektora, Széchenyi-díjas, Szolnok Város Díszpolgára.

Fontosnak érzem itt hangsúlyozni, hogy Szolnok kiváló iskoláinak köszönhetően számos tudományos fokozattal rendelkező kutató dolgozik a megyei kórházban, a múzeumban, a főiskolán és szerte az országban, mégsem írhatok róluk, mert a rendelkezésemre álló oldalak száma szelektálásra kényszerít. Így csak azok tudományos eredményeit, szakmai pályáját vázolhatom fel, akik munkásságát egyetemi tanári címmel ismerték el. Néhányat közülük is éppen csak megemlíthetek.

Bajnóczky István 1994 óta igazgatója a Pécsi Orvostudományi Egyetem Igazságügyi Orvostani Intézetének.

Siklósi György az orvostudomány akadémiai doktora, munkahelye a Semmelweis Egyetem II. Szülészeti és Nőgyógyászati Klinikája.

A városunkban felnőtt, illetve itt tanult, egyetemi tanári címet elért tudósok közé tartozik **Katona Márta** gyermekorvos, **Magyar Miklós** közgazdász, **Juhász Dezső** nyelvész, **Sándor Pál** filozófus, **Bacsó Nándor** meteorológus, **Világby Miklós** jogász, **Bíró György** orvos, **Pásztor Endre** gépészmérnök, **Száz János** közgazdász, **Szatmári Sándor** fizikus, **Virosztek Attila** fizikus, **Kónya Albert** fizikus is.

Ember az embertelenségben

Dr. Dobos Károly református lelkész 1994-ben megkapta Izrael államtól a Jad Vasem Intézet Világ Igaza kitüntetését. Ezt az elismerést világszerte azok kapják, akik a második világháború alatt a vézskorszakban üldözött zsidó honfitársaink életének megmentéséért hoztak áldozatokat. Városunkból rajta kívül csak **Hegedűs Lajos**, a szolnoki Cukorgyár egykori főmérnöke részesült hasonló elismerésben.

Szolnokon született 1902-ben, itt élt és itt végezte iskoláit. Gyakran emlegette, hogy édesapja vasárnaponként felsorakoztatta nyolc gyermekét és vezette őket a szolnoki református templomba. 1921-ben kitűnően érettségizett a Veresgyhegy Ferenc Gimnáziumban. A budapesti református teológia elvégzése után négy évet töltött az Egyesült Államokban, ahol tudományos fokozatot szerzett és kint élő magyar bányászcsaládok lelkipásztora volt.

Clevelandbe hívták református lelkésznek, amely biztos jövőt és megélhetést jelentett volna számára. Magyarországot választotta. 1938-ban Budapesten a Fasori Református Egyházközség lelkipásztorává választották. Amikor a fasiszta Németország megszállta Magyarországot, élete kockáztatásával segítette fenyegetettségben élő embertársait. Feleségével és négy fiú gyermekével, lakásában zsidókat és holland katonákat bújtatott. Nem félt. Nála talált oltalmat *Veres Péter* író is, akit a Gestapo is keresett

De nem félt akkor sem, amikor a kommunista államhatalom éveiben a Hortobágyra kitelepítetteknek élelmet gyűjtött. Meghurcolták és lehetetlenné akarták tenni, 1949-ben büntetésül el kellett hagynia a fővárost. Két évig fizetés nélküli lelkész lett egy világvégi településen. A tanyák népének lett pásztorává. *„Látást adott az Isten...”* – gyakran és szívesen emlegette ezt a kifejezést. Hatvan kilométeres távolságban szétterülő gyülekezetét gyalog és kerékpárral járva szolgálta. Fáradhatatlan volt. Egy évvel az 1956-os forradalom után Móricgáton már templomot épített. Munkája nem volt eredménytelen, hiszen fiatalok ezrei indultak el a hit útján.

Hetvenhat éves korában nyugdíjba vonult, de áldozatos tevékenységét tovább folytatta. A világ leprában szenvedő betegeinek gyógyítását segítette. Mindig úton volt, kilencven éves korában utazó bőröndöket kapott ajándékba egy német misszionáriustól.

Hazája mellett a világ is tisztelgett a Szolnokról elszármazott lelkipásztor előtt. A Világ Igaza elismerés mellett Hollandiában a királynőtől is megkapta a legmagasabb állami kitüntetést. Politikai hatalmasságoktól függetlenül mindig a védtelenek és kitaszítottak pártjára állt. Dobos Károly a 20. század két fojtogató diktatúrájában, a fasiszmus és a kommunizmus idején is ember maradt az embertelenségben és példakép a hétköznapokban. Dobos Károly előtt mindig Jézus járt, éppen ezért tudott ő maga is utat mutatni – írták róla méltatói. Hitéről így vallott: *„Köszönöm Uram, hogy semmi életem felhasználta a terveidhez”*.

Dobos Károly lelkipásztor 2004. január 16-án életének 102. évében hunyt el.

Az élsport városa

Az ókori olimpiákon a szellemi, művészeti élet kiválóságait ugyanúgy megkoszorúzták és olimpiai bajnokként tisztelték, mint az atlétákat. A görög nevelési ideál a szépet és erkölcsöset ugyanolyan fontosnak tartotta, mint a szellem és a test kultúrájának ápolását. Az új évezred küszöbén ez a hellén szellemiség és gondolat nagyon hiányzik.

Athénban – az első újkori olimpián – 1896-ban a szolnoki **Kellner Gyula** maratoni futásban bronzérmeket nyert. A negyedik helyen futott be 3 óra 6 perc 35 másodperces idővel. A célbaérés után azonban szemtanúk jelentették, hogy a harmadikként érkező görög futó a táv egy részét szekéren tette meg, így eredményét megsemmisítették. Kellner Gyulát hirdették ki harmadiknak, és bocsánatkérésként, György görög királytól, az olimpiai érmen kívül egy aranyórát kapott ajándékba. Világraszóló eredményét a magyar atléták azóta sem tudták felülmúlni e versenyszámban. Sírja a szolnoki református temetőben van. Az 1928-as amszterdami, majd négy évvel később a Los Angeles-i olimpián aranyérmeket nyert magyar kardcsapat tagja volt **Glykais Gyula**.

Horthy Miklós kormányzó kihallgatáson fogadta az olimpikonokat. A fényképnek több szolnoki vonatkozása is van. Az 1928-as amszterdami olimpia magyar győztesei között, a kép bal szélén áll kalapban és sétapálcával a kezében Glykais Gyula. A bot

feltételezhetően a mellette guggoló Halasy Olivér olimpiai bajnoké, aki mozgássérültként – fél lábbal – az egészségesek között nyert olimpiai bajnokságot. A sok híresség között a képen legfelül áll Vértessy József olimpiai bajnok vízilabdás, a 60-as években a Szolnoki Dózsa vízilabdacsapatának volt az edzője.

A balkezes svédcsavarjairól híres vízilabdás, **Hasznos II. István** aranyérmeket hozott haza Helsinkiből 1952-ben. A fél évszázada élvonalbeli szolnoki úszó- és vízilabda utánpótlás nagy nevelőjének városunk szobrot

állított a Damjanich uszodában. 1956-ban Melbourne-ben volt a következő olimpia színhelye. A vízilabda-válogatott olimpiai bajnok lett, és két szolnoki fiú – **Boros Ottó** és **Kanizsa Tivadar** – is ott állhatott a dobogó legmagasabb fokán. Az 1956-os levert forradalmat követően mindketten részesei voltak a Melbourne-i magyar-szovjet vízilabdadöntőnek. A történészek még ma is *blood bath*-nak (vérfürdőnek) emlegetik a mérkőzést. A szovjet haderő tankjai 1956-ban Góliátként tiporták el Magyarország függetlenségi törekvéseit, de vízilabdában a magyarok Dávidként győztek. A világban a mai napig is rendszeresen közölnek visszaemlékezéseket erről a mérkőzésről. A nagysikerű Szabadság szerelem című amerikai-magyar film is erről szól. A római olimpián 1960-ban „csak” bronzérmesek, de 1964-ben Tokióban Boros és Kanizsa ismét olimpiai aranyérmes.

Ebben az időszakban nem csak többszörös Európa-bajnokok játszottak a hatszoros bajnok **Szolnoki Dózsa** vízilabda-csapatában, hanem három olimpiai bajnok is: Hasznos II. István, Boros Ottó és Kanizsa Tivadar. A világ legjobb klubcsapatával büszkélkedhetett a város.

1954-ben nyertek először bajnokságot a szolnoki vízipólósok. Ebben az évben még egy nevezetes eseményt említhetünk az 1949-ben épült Damjanich uszoda történetében: a budapesti Lokomotív elleni mérkőzésen avatták fel a népfürdő 600 nézőt befogadó új lelátóját, 1954. május 9-én. A betonból épült nézőteret a fedett uszoda építésekor 1969-ben,

Bajnokcsapat 1954. A hátsó sorban (balról jobbra) Kelemen József, Hasznos István, Kanizsa Tivadar, dr. Hasznos Ferenc; az első sor: Hegmann György, Pintér István, Boros Ottó, Károlyi Tibor

Bajnoksapat 1964.
Állnak (balról jobbra)
 Boros Ottó,
 Kanizsa Tivadar,
 Czapó Miklós edző,
 Szegedi Kázmér,
 Koncz István,
 Urbán Lajos.
Guggolnak:
 Pintér II. István,
 Kuczora Ferenc,
 Pintér I. István,
 Katona Gábor

az ezt borító lelátót 2009-ben bontották le. Az ötvenes és a hatvanas években egy-egy vízilabda-mérkőzés igazi népünnepély volt Szolnokon, ahol háromezer ember is szorongott a régi lelátókon.

Az 1954-től eltelt három évtized alatt – egyetlen vidéki klubként – hat bajnoki első helyezést szereztünk, továbbá ötször jutott még a dobogó valamelyik fokára csapatunk a világ legszínvonalasabb bajnokságában. Magyarország nyolcvan éve világelső ebben a sportágban. Hasznos, Boros és Kanizsa öt olimpiai aranyat és három bronzérmét szerzett. Ezen kívül egy olimpiai ezüst, hat Európa-bajnoki aranyérem, három főiskolai világbajnoki arany és két Trofeo Italia (nem hivatalos világbajnokság) első hellyel is büszkélkedhetnek a szolnoki pólósok. Egyedülálló teljesítmények.

Jellemző, hogy 1960. június 25. és 1965. június 12. között, öt évig nem talált legyőzőre csapatunk. Olyan vidéki vízilabda-fellegvárakká lett városok, mint Eger, Szeged, Szentes mindezt a mai napig nem tudták még csak megközelíteni sem.

A *Szolnoki MÁV* vívószakosztálya 1968-ban élte második fénykorát, és a kitűnő képességű szolnoki párbajtőröző, **B. Nagy Pál** – folytatva a szép hagyományt – Mexikóban aranyérmet nyert. **Köves Csaba** kardvívásban egyéniben és csapatban sokszoros magyar bajnok volt. Kardcsapatban kétszer olimpiai ezüstérmét, kétszer világbajnokságot nyert.

B. Nagy Pál
 párbajtőr-
 vívó;
 1968-ban
 olimpiai
 bajnok lett
 Mexikóban

Nem feledkezhetünk el **Deme Józsefről** sem, aki a 70-es években a Deme – Rátkai kajakkettős tagjaként volt ismert. A többszörös magyar bajnokok 1972-ben Münchenben olimpiai ezüstérmesek lettek. Később két világbajnoki címet, két világbajnoki ezüstöt és egy bronzérmeket nyertek. **Csapó Géza** sportpályafutása sem választható el városunktól. Két olimpián járt, 1972-ben Münchenben bronzérmeket, 1976-ban Montrealban – hajszálon múlt az aranyérem – ezüstérmeket szerzett. A hatszoros világbajnok kajakkirályt 1973-ban az év sportolójának is megválasztották.

Nem szabad, hogy a feledés homályába merüljön a tragikus sorsú ökölvívó, **Csik Tibor** neve sem. A Szolnoki MÁV versenyzője 1946-ban nyerte első országos bajnoki címét nehézsúlyban, 1948-ban Londonban nyert olimpiai aranyat. 1956-tól Sydneyben élt és ott halt meg 1976-ban. A Szolnoki MÁV ökölvívója volt **Miriszlay Endre** is, becenevén Cica a K.O.-király aki mérkőzéseit kiütéssel nyerte. Csik Tibornál is jobb volt. Kéztörése miatt nem indulhatott a londoni olimpián, így helyette Csik utazott és nyert.

Az olimpia a világ egyik legjelentősebb eseménye. A győzteseket emberek milliói hősként tisztelik. Mi is büszkék vagyunk arra, hogy városunk színeiben versenyző sportolóink eddig nyolc olimpiai bajnoki érmet szereztek, ebből ötöt a vízilabdázók. Itt vált kiváló sportolóvá, de nem szolnoki klubban lett aranyérmes a szolnoki pólós **Cservenyák Tibor**, és **Varga Tamás** (két alkalommal is), valamint az ökölvívó Csik Tibor is. Velük együtt városunk 12 olimpiai bajnokot nevelt. Budapest kivételével ezzel a teljesítménnyel más város nem büszkélkedhet. A vízilabdakapus szolnoki Cservenyák Tibor már az Újpest színeiben nyert Montrealban olimpiai bajnokságot. Tarsolyában még olimpiai ezüst, világbajnoki- és Európa-bajnoki aranyérem is szerepel. Varga Tamás vízilabdázó testvére, **Varga Zsolt** a barcelonai világbajnokságon aranyérmeket szerzett.

Deme-Rátkai

Csapó Géza

Szolnokon egyébként egyedülálló utánpótlás-nevelés folyik közel nyolcvan éve úszásban és vízilabdában. Varga Tamás kétszeres olimpiai bajnok büszke, hogy nevelődőzje *Urbán Lajos* volt. Nagyszerű edzők dolgoztak a szolnoki Damjanich uszodában: *Rajki, Földes, Goór, Czapkó, Bartalis, Babarczy, Urbán, Wolf*. A felsorolás nem teljes. Az olimpiai bajnok *Vértessy József* a 60-as években, a kétszeres olimpiai bajnok *Kanizsa Tivadar* és *Mayer Mihály* a 70-es, illetve 80-as években trenírozta pólósainkat.

Kanizsa Tivadar, mint edző is remekelt: Cservenyák Tibor olimpiai bajnoksággal hálálta meg edzői munkáját. A vízlabda-válogatott szövetségi kapitánya lett volna, amikor tragikusan fiatalon, negyvenkét éves korában, közlekedési balesetben elhunyt. Emléke halála óta sem halványul. Neve ott szerepelt a Damjanich uszodában és ma is ott van a városháza falán elhelyezett márványtáblákon, az olimpiai bajnokok között. *Pogány Gábor Benő* szobrászművész által készített szobrát a Kodály Zoltán Általános Iskola udvarán helyezték el, ott, ahol a róla elnevezett uszodában a jövő bajnokai tanulnak úszni.

A *Szolnoki MÁV* atlétái, birkózói, labdarúgói is a magyar élsport kiemelkedő szereplői voltak. Az athéni olimpián a szolnoki Verseggy Ferenc Gimnáziumban 1997-ben érettségizett *Kővágó József* diszkoszvetésben ezüstérmét szerzett. Kevesen tudják, hogy *Tábori László* is Szolnokról indult. *Iharossal* és *Rózsavölgyivel* az 1950-es években sokszoros világcsúcs-tartók voltak közép- és hosszútávfutásban. Az egész világ nekik tapsolt.

Paróczai
András,
Balasi Péter
és Juhász
Erzsébet

Bíber Pál, Balasi Péter, Cserna Vince, Tóth Béla, az Oros fivérek, Paróczai, András, Töröcsik József, Katona József, Bíró Boldizsár, Kocsis István, Lajtós Márton; a nőknél a Kazi nővérek, a Császi nővérek, Szekeres Judit, Csőke Katalin, Juhász Erzsébet a magyar élsport kiemelkedő atlétái voltak, és a felsorolás nem teljes. *Kaposvári, Ivánovics, Balogh, Polónyi, Tiger* az egyesület birkózósikerit gyarapították.

A MÁV futballcsapata 1938-tól tíz évig az NB I-ben játszott. Többször nyerte el a legjobb vidéki csapat címét. 1942-ben bajnokesé-

lyesek is voltak, végül szoros küzdelemben harmadik helyezést értek el. A rangos Magyar Kupa és a Corinthian-díj, valamint a vasutas bajnokságok megnyerésével vigasztalódtak. A játékosok fele válogatott volt. 1947-ben a szolnoki *Horváth Ferenc* védett azon a mérkőzésen is, amikor a 75. percben – 5-2- re vezettünk az osztrákok ellen – az Üllői úti pálya

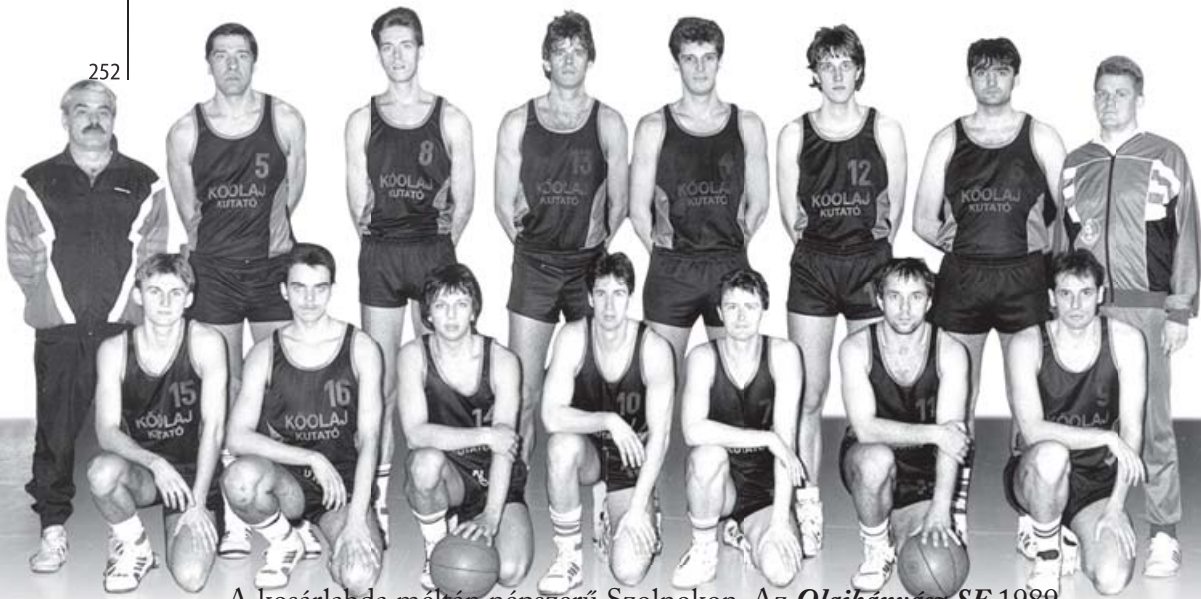
lelátója leszakadt. A katasztrófának súlyos sebesültjei és halálos áldozatai is voltak. *Szántó József* búcsúmérkőzésén 1949-ben *Bozsik József*, *Puskás Ferenc*, *Grosics Gyula* is játszott. A szolnoki „aranycsapat” leggyakoribb összeállítása a következő volt: *Horváth Ferenc* – *Csabai János*, *Kispéter Mihály*– *Selmeczi János*, *Szűcs Sándor*, *Fazekas László* – *Szántó József*, *Kolláth II. Ferenc*, *Laborc Lajos*, *Nagy Ferenc*, *Korom Pál*. A csapatban játszott még *Bulyáki László*, akit egy olasz-magyar válogatott mérkőzés után Vatikánban a pápa is fogadott. Az 1950-es évek legendás futballistái közé tartozott a népszerű „*Kajla*”, *Horváth II. János* 1947-ben szabadult az orosz hadifogságból. A hórihorgas góllövő varázslatos cselezései, hálózaggató távoli bombái felejthetetlenek. 1956-ban a Járműjavító munkásainak felvonulását ő vezette. Az erről készült fénykép a forradalom szolnoki történéseinek jelképévé vált. A Vártemplomnál, a kopjafa mellett, *Pataki Béla* szobrászművész bronzba öntött domborművön örökítette meg *Horváth Jánost* a szolnoki fiatalokkal. Labdarugó csapattársai *Cselényi, Sándor*, *Kegyess, B. Nagy*, *Csábi*, (apa és fia), *Iván*, *Abonyi*, *Tóth L.*, *Rozmis*, *Szekeres*, *Dobos*, *Kántor*, *Bánfalvi* is első osztályú játékosok voltak.

Gelei József, a tokiói olimpián aranyérmes nyert válogatottunk kapusa a **Szolnoki MTE** csapatának a szakvezetője volt. Itt *Bánhid*i, *Csató*, *Sebők*, a *Papp* fivérek, *Vilisch*, *Hímer*, *Nagy F.*, *Szendrei*, *Szathmári*, *Garics*, *Pál*, *Kolláth* neve emelhető ki.

Szolnoki születésű volt *Volentik Béla* válogatott labdarúgó, szövetségi kapitány aki élvonalbeli magyar, svájci csapatoknál lett edző. Hosszú ideig a Berlini Dinamo, majd a bolgár labdarúgó válogatott szövetségi kapitánya is volt.

A **Szolnoki Légierő** futballcsapata *Puskásék* idejében, 1955-ben NB I-ben játszott. *Garamvölgyi*, *Jancsik*, *Jagodics*, *Lazányi*, *Dombai* nevét minden hazai szurkoló ismerte, *Sipos Ferenc* később többszörös magyar válogatottként világhírnévre tett szert.

MTE 1960-as évekből,
Imri, Sári,
Papp II.
(Kígyó),
Thékes, Pál,
guggolnak:
Nagy,
Árvai, Papp
I., Bencsik,
és Hímer

Az 1990-91-es évadban aranyat nyert csapat

A kosárlabda méltán népszerű Szolnokon. Az *Olajbányász SE* 1989 óta az élvonalban szerepel. A 1990-91-es évadban fennállása óta először bajnoki címet ünnepelhetett. A siker *Rezák László* vezető edző és *Szalay Ferenc* edző közös munkájának eredménye. *Pór Péter* edző irányításával sikerült ismét bajnokságot nyerni 2007-ben. Pór segítője *Tasnádi Zoltán* volt. Ugyanebben az évben a Magyar Kupát is megszereztük. Ezzel a teljesítménnyel Pór Péter az egyetlen olyan edző városunk sporttörténetében, aki csapatával egy évben bajnoki és kupagyőzelmet is szerzett.

Napjaink küzdősportjában a hat danos nagymester, *Furkó Kálmán* és tanítványai szenzációs eredményeket értek el. Több évtizedes múltra tekint vissza városunkban a *vitorlázó- és sportrepülés*. *Wittmann Viktor* gépészmérnök a magyar repülés úttörője volt. Fiatalon repülő balesetben veszítette életét 1915-ben. Nagy hagyományai vannak a könnyűbúvár- és a kerékpársportnak is, de büszkék lehetünk *Hüse Károly* nevével fémjelzett szolnoki ejtőernyősökre is. Súlyemelésben *Pál József*, *Tóth Róbert*, *Hollóy*, *Ulviczki*, *Lukács* méltó ellenfelei voltak a világ legjobbjainak. *Kakuk Levente* a Szolnoki MÁV tekézője egyéni összetett versenyben világbajnoki bronzérmet, párosban csapattársával *Kovács Gáborral* világbajnoki aranyérmet nyert 2002-ben.

Kötelességünk megőrizni emlékét a nagyszerű sportembereknek, akik a Tisza-táj hírnevét vitték el Európába és a távoli földrészekre. A szolnoki olimpiai bajnokok nevét márványtábla őrzi a szolnoki városháza épületének falán.

Sportolóink, művészeink, tudósaink páratlan teljesítményeinek története Szolnok egyetlen biztos kincséről a tehetséges emberről szól.

Furkó Kálmán hatdanos nagymester

KAPOSVÁRI GYÖNGYI, PATÓ MÁRIA, BAGI GÁBOR, KÓSA KÁROLY

Arcképcsarnok

*„Mindennek, ami itt remek volt,
Emléke, nyoma fönny marad.
Ki mi nagyot tett, szépet gondolt,
Örökké él, mert egyre hat.”*
Vajda János

Szolnok város történelme bővelkedik olyan tudósokban, művészekben, jeles személyiségekben, akik méltók az utókor tiszteletére. Szinte valamennyi szakterületnek vannak kiemelkedő, szolnoki kötődésű képviselői, akik érdemesek arra, hogy nevüket följegyezzék. Ez a szerény összeállítás – a terjedelem adta korlátok miatt –, csupán néhány Szolnokon, Szolnokért munkálkodó személyiség nevét villanthatja fel. Nem kerültek be azok, akiknek élete, pályafutása kézikönyvekben, lexikonokban jól nyomon követhető (pl. a Művésztelep alkotói vagy a Szigligeti Színház művészei), és nem szólunk azokról sem, akikről e könyv fejezeteiben részletesebben olvashatnak. A kiválasztott személyek tevékenysége elsősorban az 1945 előtti időszakra tehető, a későbbi évtizedekből csak kivételes esetekben válogatunk. E kiadvány keretein belül csupán néhány életút felidézésére van lehetőség, a jeles személyiségek arcképcsarnoka önálló kötetet is megtöltene.

Ádámfi György (Szolnok, 1904. aug. 7. – 1987. jan. 17.): villamosmérnök, műszaki szakfordító. A középiskolát Szegeden végezte el, majd a Budapesti Műszaki Egyetemen szerzett gépész- és elektromérnöki oklevelet 1927-ben. Ezután Berlinben a Siemens főmérnöke lett. 1931-ben megbízást kapott a cég párizsi képviseletének kiépítésére, majd vezetésére. A trópusi országok ipartelepeinek, és a dél-amerikai országok vasúthálózatának elektromosítása tartozott tevékenységi körébe. Számos – élénk érdeklődést kiváltó – műszaki cikke jelent meg különféle francia és német szaklapokban. 1938-ban hazatért, és a Ganz Villamossági Rt. főmérnökévé nevezték ki, majd a Kelet-magyarországi Villamossági Rt. műszaki igazgatója lett. Az ostrom elől Kőszegre menekült öttagú családjával, majd egy 3–4 fővel dolgozó csavarhúzó-készítő műhelyt alapított Budapesten, melyet 1952-ben

államosítottak. Termékeik egész Európában és a Közel-Keleten keresettek voltak. Az államosítás után koholt vádak alapján 10 havi börtönbüntetésre ítélték, ahonnan betegen szabadult. 1954-ben a KOMPLEX Nagyberendezések Export-import Állami Vállalatánál helyezkedett el, ahol Törökországnak és Szíriának több vízerőmű eladását és építését koordinálta. 1962-től a Vegyiműveket Tervező Vállalat mérnökeként dolgozott. Nyugdíjas éveiben fordított – az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda már korábban a legjobb francia műszaki fordítói közé sorolta – és többnyelvű, speciális műszaki szótárak készítéséhez gyűjtötte az anyagot. Közel 800 oldalas, négy nyelvű élelmiszeripari szótára három hónappal halála után került ki a nyomdából.

Balogh Kálmán (Szolnok, 1835. szeptember 28. – Budapest, 1888. július 15.): fiziológus, farmakológus, egyetemi tanár, az MTA tagja. A pesti egyetemen szerzett orvosi oklevelet. 1860-tól tanársegéd a budapesti élettani tanszéken. 1862-ben magántanár szövettanból. 1863-tól az elméleti orvostan tanára a kolozsvári, 1867-től 1871-ig a pesti egyetemen; 1871-től 1888-ig a gyógyszerstan ny. tanára a budapesti egyetemen. A kórszövettan oktatásának és művelésének hazai úttörője. A magyarországi kísérletes gyógyszerstan megalapítója. Kutatásokat végzett a rákkal és egyéb daganatokkal, a gyulladásokkal, különféle alkaloidok hatásával kapcsolatosan. A sejt-kórtannak és Pasteur tanításainak hazai ismertetője, elsőik között végzett hazánkban bakteriológiai kutatásokat. Az Orvosi Hetilap egyik szerkesztője.

Betkowskij Jenő (Beregszász, 1888. július 25. – Szolnok, 1972.): tanár. A budapesti egyetemen végzett magyar–latin–francia szakos tanárként. A Verseggy Ferenc Gimnázium tanára volt. Szabadidejében kezdett neki a tiszai közlekedésben nagy jelentőségű, s ma már kihalt népi mesterség, a tiszai fahajóépítés és fahajózás néprajzi gyűjtésének, az életmód és a mesterség részletes kutatásának. 1920-tól a második világháború végéig járta a Tiszát a fahajókkal az iskolai szünidőkből. Összegyűjtötte a népi hajósélet és fahajóépítés emlékeit írásban és képben. A második világháborúban kész tanulmányának kézírata, valamint a rendkívül értékes fotóanyag néhány kivételével megsemmisült. A megmaradt jegyzetek, írások és rajzok alapján készültek el a nagy múltú népi foglalkozásról szóló munkái. 1948-ig volt az iskola tantestületének tagja. Nyugdíjas éveiben a szolnoki múzeum munkatársaként dolgozott.

Biró Zoltán (Szolnok, 1898. szept. 1. – Felsőőr (Oberwart) 1979. aug. 23.). A Verseggy Gimnázium hatodik osztályos tanulója volt, amikor a

szabadalmi hivatal elfogadta „csuklós kapcsolás” című találmányát. 1923-ban jogi, 1925-ben államtudományi doktorátust szerzett. 1928-ban átvette 288 holdas fegyverneki családi birtoka kezelését. Gazdasági épületeit korszerű berendezéssel: csatornázással, vízvezetékkel, villanyvilágítással látta el. Yorkshire-i sertései országsherte híresek és keresettek voltak. 1928-ban részt vett a New York-i Kossuth-szobor avatására szervezett utazáson, s élményeit az „Amerika – magyarok a modern csodák világában” című könyvben tette közzé, amely három kiadásban jelent meg. 1934–1938 között a Tiszamenti Szemle (Fegyvernek) főmunkatársa volt. 1935-ben jelent meg Fények és árnyak című frontregénye, melyet a következő világháború halálraítélteinek ajánlott. 1944-ben került nyomdába Tűnő Európa című útleírása 49 rajzával és 116 fényképével. Ebben három évtized tizenöt utazásának színes leírását adja. 1945-ben elhagyta az országot, s az évtized végén az Amerikai Egyesült Államokban telepedett le. 1966-ban Madridban egy „B. Z.” című könyvecskében tették közzé a II. világháború után Európa szabad országaiban készült grafikáit angol, német és magyar nyelvű kommentárral. 1967-ben a burgenlandi Pinkafőre, utolsó lakóhelyére költözött. Tagja volt az Osztrák Képzőművészek Szövetségének és a Külföldi Magyar Képzőművészek Világszövetségének.

Boros Ottó dr. (Békéscsaba, 1929. augusztus 5. – Szolnok, 1988. december 18.): úszó, vízilabdázó, sportvezető-edző. Az 1956. évi Melbourne-i és az 1964. évi tokiói olimpián aranyérmes, valamint az 1960-ban Rómában harmadik helyezett vízilabda csapat tagja, háromszoros Európa-bajnok, százegyszeres magyar válogatott, hatszoros magyar bajnok. 1965-ben vonult vissza az aktív versenyzéstől.

Czakó Elemér (Szolnok, 1876. dec. 16. – Bp., 1945. ápr. 29.): könyvkiadó, iparművészeti szakíró. 1896–97-ben Párizsban, a Sorbonne Egyetemen és az École de Louvre-n tanult. 1904-ben Budapesten szerzett jogi doktori oklevelet. 1911-től az iparművészeti iskola igazgatója, 1916-tól a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tanácsosa, 1925–1934 között az általa újjászervezett Egyetemi Nyomda főigazgatója volt. 1915-ben helyettes államtitkári címet kapott. 1906–1907-ben a milánói világkiállítás magyar kormánydelegáltja, 1915-ben a berlini, konstantinápolyi és 1928-ban a kölni kiállítás magyar részlegének kormánybiztosi rangú rendezője volt. Olasz, francia és német nyelvtudása révén tevékeny tagja lett a nemzetközi bizottságnak. A Magyar Néprajzi Társaság társelnöke, majd örökös tiszteletbeli elnöke, az Országos Iparművészeti Társulat tiszteletbeli tagja, a Tudományos Társulatok Szövetségének ügyvezető alelnöke, a Római Magyar Történeti Intézet Bizottságának tagja. Több bel- és külföldi kitüntetés tulajdonosa.

A milánói Brera Akadémia, a berlini Maximilian Gesellschaft, a kölni keletázsiai művelődési társaság meghívott tagja. Egy időben szerkesztette a Díszítőművészet, a Közművelődés, a Diárium, a Könyvbarátok Lapja és a Magyar Iparművészet c. folyóiratokat. Legjelentősebb írásai is a könyvnyomtatás és könyvdíszítés témakörével foglalkoznak.

Csekey István (Szolnok, 1889. február 2. – Pécs, 1963. augusztus 17.): jogi író, egyetemi tanár. Jogi tanulmányait 1907–1912 között a kolozsvári, strassbourgi, heidelbergi és berlini egyetemen végezte, 1913-ban szerzett jogtudományi doktorátust. 1919-ben a budapesti egyetemen magántanár-rá képesítették. 1912-től a kecskeméti jogakadémia tanára. 1923-tól Tartuban (Észtország) egyetemi tanár, 1931-től 1940-ig és 1940–1945-ben a kolozsvári, 1945–1946-ban a szegedi, 1946–1951-ben nyugdíjazásáig a pécsi egyetem jogi karának tanára. Elsősorban közjogi kérdésekkel foglalkozott.

Damjanich János (Stása, 1804. december 8. – Arad, 1849. október 6.): honvéd tábornok, a tizenhárom aradi vértanú egyike. Szerb határőrcsaládból származott. A temesvári katonai nevelőintézetben végzett. Volt császári tisztként 1848 júniusában belépett a magyar honvédségbe. 1849 januárjától a bánági hadtest parancsnoka. 1849. március 5-én Vécsey Károly hadosztályával együtt diadalt aratott Szolnokon. 1849. március 9-től a 3. hadtest parancsnoka, melyet rövid idő alatt a honvédség legjobb se-regtestévé kovácsolta össze. Ennek élén a tavaszi hadjáratban a 3. hadtest parancsnokaként komoly szerepet játszott a tápióbicskei, az isaszegi, a váci, a nagysallói és a komáromi győzelem kivívásában. 1849. április 28-án ideiglenes hadügyminiszterré nevezték ki, de baleset folytán lábát törte. 1849 júniusában Szolnok országgyűlési képviselőjévé választották. Július 10-től Arad várparancsnoka volt. 1849. október 6-án kivégezték Aradon.

Elek István (Szolnok, 1883. augusztus 29. – 1958. március 23.): tiszti főorvos. 1906-ban a budapesti egyetemen orvosi diplomát szerzett. Orvosi működését a Szent László Kórházban kezdte, majd 1909-ben visszaköltözött Szolnokra, és magánrendelőt nyitott. Ugyanebben az évben városi tisztiorvossá választották meg. 1919-ben, a tiszai front harcai idején élete kockáztatásával mentette az utcákon a polgári áldozatokat, gyógyította a katonai kórházban a harcok sebesültjeit. 1944 őszén sem hagyta el a csaknem néptelenné vált Szolnokot, s a Városháza földszintjén lévő Szele-féle patikában látta el szolgálatát. A koalíciós években megyei tisztiorvosként segítette a kórház építésének befejezését. Kiemelkedő szakmai munkája mellett – melyet az egészségvédelem és a járványügy terén fejtett ki – jelen-

tős közéleti tevékenységet folytatott. Lelkes műbarát, hosszú ideig a Szolnoki Művészeti Egyesület ügyvezető igazgatója volt, aki fontos szerepet játszott a művésztelep I. és II. világháború utáni kárainak helyreállításában, a művészeti élet fellendítésében. Szorgalmazta a Duna–Tisza-csatorna megépítését.

Glykais Gyula (Pomáz, 1893. április 9. – Cegléd, 1948. június 12.): kardvívó. Az 1928-as amszterdami és az 1932-es Los Angeles-i olimpián az aranyérmes szerzett magyar csapat tagja. A Szolnoki Tisza István Vívó Club tagja volt.

Gattájai Gorove István (1819–1881) Gorove László tiszavarsányi földbirtokos és akadémiai tag fia. Iskoláit Szolnokon, Gyöngyösön és Pesten végezte. Pesten irodalmi és politikai kört alakított, majd Temes megyében, Gattáján kezdett gazdálkodni, és hamar a megyei reformellenzék vezetője lett. 1842–1843-ban beutazta Nyugat-Európát, tapasztalatait két kötetes munkában összegezte. A „Nemzetiség” című könyvéért, amelyben Kosuth előtt megfogalmazta a legfőbb reformtörekvéseket, 1843-ban a Magyar Tudományos Akadémia tagjává választották. 1848-ban Temes megyei képviselőként az országgyűlés egyik meghatározó egyénisége volt. A szabadságharc bukása után külföldre menekült, ahonnan csak 1861-ben tért haza. A kiegyezés idején a Deák-féle irányzathoz csatlakozott. 1867-ben kereskedelem, földművelés és iparügyi, 1870-től közlekedési miniszter lett. Utóbb a virilizmus bevezetése miatt távozott a posztjáról. Szolnokon 1945-ig utcanév őrizte emlékét.

Hasznos István (Szolnok, 1924. december 8. – Szolnok, 1998. május 17.): úszó, vízilabdázó, sportvezető-edző. Az 1952. évi helsinki olimpia győztes vízilabda csapatának tagja.

Iványi (Panyák) Ede (Jablonka, 1859. augusztus 6. – Szolnok, 1918. november 20. (?)): phil. doktor, főgimnáziumi tanár. Gimnáziumait Trsztenán, Besztercebányán, Lőcsén és Egerben végezte. 1877-ben papnövendék lett, és a bécsi Pazmaneumba küldték. Három év után kilépett, és a budapesti egyetem latin–görög szakára iratkozott be, ahol 1882-ben tornatanítói oklevelet szerzett. A nagyváradi tankerületi főigazgatósághoz került írónak. 1883-ban a privigyei, 1886-ban az eperjesi főgimnázium helyettes tanára lett. Még ebben az évben doktori fokozatot szerzett a budapesti egyetemen, és 1887-től a losonci főgimnázium rendes tanárává nevezték ki. 1893-ban saját kérésére a szolnoki főgimnáziumhoz helyezték. Panyák családi nevét 1883-ban változtatta meg.

Kálmándi Mihály (Kálmánd, 1902 – Szolnok, 1982): orvos. Egyetemi tanulmányait Szegeden végezte, majd a diploma megszerzése után Budapesten dolgozott a Szent László Kórházban. Münchenben szerzett nőgyógyászati klinikai gyakorlatot. Ezután Nagykátára került, majd a harmincas évek végén Szolnokra. Nagyon képzett orvos volt: gyermekgyógyász, belgyógyász és fogszakorvos is. Közel negyven évig gyógyított. 1994-ben Szolnok Megyei Jogú Város Önkormányzata díjat alapított nevével.

Kanizsa Tivadar (Debrecen, 1933. április 4. – Jásztelek, 1975. november 4.): úszó, vízilabdázó, sportvezető-edző. Az 1956. évi melbourne-i és az 1964. évi tokiói olimpia aranyérmes, valamint az 1960-ban Rómában harmadik helyezett vízilabda csapat tagja. Kétszeres Európa-bajnok, hatszoros magyar bajnok, 106-szoros válogatott. A Szolnoki Vízügy-Dózsa vízilabda edzője volt. Gépkocsibaleset áldozata lett.

Kaposvári Gyula (Szolnok, 1916. február 18. – Szolnok, 1998. augusztus 20.): földrajz-természettan szakos tanár, megyei múzeumigazgató, a 20. század nagy, értékmentő, intézményeket alapító, tudományt szervező és a tudományos ismeretterjesztést megalapozó muzeológus generációjának a tagja. A szolnoki M. Kir. Áll. Verseghy Ferenc Reálgimnáziumban érettségizett. A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett diplomát. 1946-ban került vissza Szolnokra. Ő szervezte újra a város világháború során sok kárt szenvedett közkönyvtárát és múzeumi gyűjtőhelyét. Felbecsülhetetlen kulturális értékeket mentett meg a zúzdától. A Szolnoki Papírgyárból tizenháromezer kötet könyvet válogatott ki, és szállíttatott be a múzeumba, köztük valódi ritkaságokat. 1951-ben a múzeumok államosítását követően feladta könyvtárigazgatói állását, és a múzeum mellett kötelezte el magát. Közel harminc évig állt az intézmény élén (1951–1977), régészeti, néprajzi, történeti és képzőművészeti gyűjtéssel egyaránt foglalkozott. Vezetése alatt költözött át a múzeum a városi bérház alagsori helyiségeiből mai helyére. Időszaki tárlatok rendezésére alkalmas újabb épületként 1972-től Szolnoki Galéria néven az egykori szolnoki zsinagóga vált kiállítóhelyé. Munkásságának kezdettől fogva szerves részét képezte a tudományszervezés és a tudomány népszerűsítése is. Ő indította útjára és szerkesztette a Damjanich Múzeum több kiadványsorozatát. Egyik létrehozója volt a Jász-kunság folyóiratnak és a Szolnoki Közéletnek (Szerk. 1981-1990). Nyugdíjba vonulását (1977) követően tovább folytatta tudományos munkáját. A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, és több szakmai társaság és egyesület tagja volt. A Móra Ferenc-díj, Bugát Pál-émlékérem, Kós Károly-émlékérem, Bél Mátyás-díj, A Magyar Kultúra Lovagja díj kitüntetője, Ezüst Pelikán-díjas. – Nevét viseli Szolnok Város Kulturális Díja Kaposvári Gyula emlékére. Szolnokon

a Damjanich János Múzeumban 1999. augusztus 20-án avatták fel bronz portrédomborművét, Pogány Gábor Benő szobrászművész alkotását.

Karkecz Alajos (Szolnok, 1854. augusztus 25. – Bussa, 1933. szeptember 18.): szerzetes, ferences rendházfőnök. Tanulmányait Szolnokon, Jászberényben, Gyöngyösön, majd Egerben végezte. 1878. július 25-én áldozópappá szentelték Gyöngyösön, ahol mint gimnáziumi tanár négy évig működött. 1881–1886-ig Szolnokon tanított a helybeli gimnáziumban. 1885-ben a rendi növendékek hittani tanárává, s egyszersmind rendtartományi főnöki titkárrá nevezték ki a szegedi rendházba. 1890-ben szabadkai, 1892-ben szolnoki házfőnökké választották meg. 1889-ben megalapította a Hitzónoklati folyóiratot, melynek szerkesztője is volt.

Kele József (Jászfelsőszentgyörgy, 1863. október 15. – Szolnok, 1929. június 21.): ügyvéd. Gimnáziumi tanulmányait Jászberényben végezte. Egerben jogi tanulmányokat folytatott, 1891-ben ügyvédi oklevelet szerzett. Még ebben az évben megyei jegyző, később vármegyei árvaszéki ügyésznek nevezték ki. Az I. világháborúban a 29. honvéd gyalogezrednél szolgált. 1924-ben tűzoltó főparancsnoknak nevezték ki. A háború alatt szerzett mintegy tízezer darabból álló történeti gyűjteményét 1918-ban a Jász Múzeumnak adományozta.

Kemény László (Esztergom, 1895. november 22. – Szolnok, 1989. április 2.): tanár. 1922-ben kezdett magyar nyelvre és irodalomra, valamint történelemre képesített okleveles középiskolai tanárként dolgozni a Szolnoki Fiú Felsőkereskedelmi Iskolában (később: Vásárhelyi Pál Közgazdasági Szakközépiskola), ahol 1941-től 1960-ig igazgató volt. A tanítás mellett a város közművelődésében is szerepet játszott. 1935-ben Kemény László és Pauka Tibor irányításával a fűgimnáziummal együttműködve sajtó alá rendezték és megjelentették Verseghy Ferenc Rikóti Mátyás című elbeszélő költeményét.

Kenéz Béla (Szolnok, 1874. március 15. – Bp., 1946. április 1.): statisztikus, egyetemi tanár, Szolnok város országgyűlési képviselője, miniszter, az MTA tagja. Középiskoláit Szolnokon végezte, ezután a Pázmány Péter Tudományegyetemre, majd a lipcsei és a londoni egyetemekre került. 1897-ben a Központi Statisztikai Hivatalnál kezdte pályáját. 1906-ban a budapesti egyetemen a statisztika magántanára, 1907-ben a kolozsvári egyetemen a statisztika rendkívüli, 1909-ben rendes tanára. 1917-től 1946-ig a budapesti egyetem nyugalmazott tanára. 1920-ban Szolnok országgyűlési képviselőjévé választották. A Magyar Revíziós Liga társelnöke volt. 1931. aug. 24-től 1932. okt. 1-ig Károlyi Gyula kormányában keres-

kedelemügyi miniszter.

Kiss Gábor (Beregszász, 1895. július 11. – Szolnok, 1963.): költő, árvaszéki ülnök. Jogi tanulmányait Kassán, Kecskeméten és a debreceni tudományegyetemen végezte. I. éves joghallgató korából értékes irodalomtörténeti dokumentum származik: Ady Endre névjegykártyája, amelyet Csucsáról küldött Kiss Gábornak, s amelyen dicsérőleg ír a fiatal költő verseiről. Kiss Gábor 1915–18 között szerkesztője volt a Trencsényi Lapoknak. 1920-ban került Szolnokra, ahol árvaszéki ülnökként dolgozott. Versei és jogi cikkei fővárosi és helyi lapokban jelentek meg. Széleskörű közéleti és szociális tevékenységet fejtett ki. A Verseghy Irodalmi Kör egyik megalakítója és főtítkára, ebben a tisztségében lelkesen szervezte az irodalmi kapcsolatokat, kapcsolatban állt többek között Móra Ferencsel és Móricz Zsigmonddal is.

Konrád Jenő (Nagyvárad, 1878 – ?): a szolnoki Bábaképző Intézet igazgató-tanára. Középiskoláit Nagyváradon végezte. Utána a bp.-i egyetem orvosi fakultására iratkozott be, ahol 1901-ben orvosi diplomát szerzett 1901-től 1904-ig klinikai gyakornok az I. Kórbonctani Intézetnél. 1906-ban kinevezték a kolozsvári szülészeti klinikára tanársegédnek. 1906–1907-ig a drezdai szász kir. klinikán segédorvos volt, 1907–1908-ban a Halle an der Saale klinikán tanársegéd, majd Strassbourgban az elzászi egyetem női klinikáján tanársegéd. A külföldi tanulmányút után 1909–1911-ig a bp.-i jobbparti szegényház orvosa. 1911-től a nagyvárad, ill. a szolnoki Bábaképző Intézet igazgatója lett. 1928-ban a Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei Szülészorvosi Hivatal vezetője. A Rotary Club helyi elnöke.

Dr. Lenk Gusztáv (Karcag, 1841. febr. 6. – Szolnok, 1932. június 15.) Tanulmányait Budapesten végezve 1864-ben nyerte el orvostudori oklevelét, majd sebészi és szülési képesítését. Ezután a honvédség ezredorvosa, majd törzsorvosa lett. 1868-ban tiszti főorvossá választották szülővárosában. 1890-ben a vármegye tiszti főorvosává nevezték ki. Ekkor, az ő javaslatára döntötte el „vármegyénk nemes közönsége, hogy a 13 éve vajúdo vármegyei kórház ügyét minden körülmények között megvalósítja”. Az ő szakismerete és bölcs tanácsai révén sikerült leküzdeni a nehézségeket, s 1896-ban megnyílt az I. Ferencz József kórház, mely ma Hetényi Géza nevét viseli. Ő volt első igazgatója, főorvosa. Érdemei elismeréseként királyi egészségügyi főtanácsosi címet kapott, majd az országos egészségügyi tanács tagjává választották. Kartársai 1919. május hó 1-jén történt nyugalmába vonulásakor a Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei orvosszövetség díszelnökségével tisztelték meg.

Magyary Gyula (Szolnok, 1901. október 12. – Róma, 1988. január 19.): a filozófia, a teológia, a politikai tudományok, az egyházjog és a kánonjog

doktora. Szülei pedagógusok voltak. Kisgyermek korát a kárpátaljai Rahón töltötte, ahová édesapját 48-as ellenzéki volta miatt száműzték. Gimnazista éveit után az innsbrucki egyetemen kezdte el bölcséleti és teológiai tanulmányait. Később a magyar kispapok bécsi otthona, a Pázmáneum növendékeként a bécsi egyetemen fejezte be teológiai stúdiumait. Ott szerzte meg első doktori oklevelét. Innsbruckban szentelték pappá 1924-ben. Szentendrén káplánkodott, majd budapesti hittanár volt. 1929-ben egykori Alma Materébe, a Pázmáneumba helyezte át tanulmányi felügyelőnek és igazgatónak Serédi Jusztinián hercegprímás. Melegszívű, emberséges előljárót tiszteltek benne. A bécsi érsekség területén főszentszéki jegyzői, idővel tanácsosi, végül kötelékvédői megbízatást kapott. Éveken át végzett magyar nyelvű vasár- és ünnepnap miséket Bécsben, s ellátta az ott élő magyarok hitoktatását is. Népszerű és tekintélyes volt az osztrák főváros társadalmi életében. A Dolfuss kancellár meggyilkolása utáni időkben közismertté váltak Hitler-ellenes nézetei. Amikor a hitleri bekebelezés megtörtént, távoznia kellett Bécsből. 1940-ben pápai titkos kamarás címet kapott Rómában. Elvégezte a szentszéki felsőbb bíróság ügyvédi tanfolyamát, és beiktatták a pápai intézmény ügyvédi testületébe. 1943-ban a pápai egyetem, a mai Pontificia Universita Urbana egyházjog professzorává, később a jogi kar dékánjává nevezték ki. Tanítványai sorában számos bíboros, érsek és püspök található. 1953-ban pápai prelátus, majd tíz év múlva pápai protonotárius és a Szent Péter Bazilika tiszteletbeli kanonoka lett. A Máltai Lovagrend tagjává választotta, s e nagy múltú intézmény vatikáni követségének kánonjogi tanácsosi tisztét látta el. Élete utolsó éveit a római Szent István zárándokházban, csendes visszavonultságban töltötte. 1988. január 19-én hunyt el Rómában. A Máltai Lovagrend római kriptájában nyugszik.

B. Nagy Pál (1935. május 2. –): vívó, sportvezető. Olimpiai aranyérmes 1968-ban párbajtőr csapatban. 1951-ben lett igazolt versenyzője a MÁV SE vívószakosztályának, és huszonöt évig volt aktív versenyzője. Előnyös fővárosi ígéret ellenére is hű maradt Szolnokhoz. G. Kiss Gyula vívómestertől tanulta a sportág alapjait. Pályafutását számos rangos siker fémjelzi. 1968-ban tagja volt a mexikói olimpián aranyérmes magyar párbajtőr csapatnak, 1969-ben a kubai VB-n csapatban ezüstérmes lett, 1970-ben magyar bajnok. A magyar párbajtőr válogatottnak hatvanötöszer volt tagja.

Nemes Gerzson (Jászakisér, 1902. október 17. – Szolnok, 1988. január 24.): vízmérnök. Mérnöki oklevelét 1928-ban szerezte Budapesten. 1928–1948 között több tiszai víztársulat szakaszmérnöke, ill. a Balatoni Nagyberek Leccapoló Társulat igazgató mérnöke, majd a Közép-Tisza-vidéki Vízügyi

Igazgatóságnak, ill. jogelődjeinek műszaki vezetője. Főbb munkaterületei az árvízvédelemhez tartoztak, emellett tevékeny részt vállalt egyes régiók öntözési feladatainak megoldásában. Szakirodalmi munkássága a technikatörténet-írás terén jelentős, a Közép-Tisza-vidék és a Jászság vízügytörténeti monográfiái az ő nevéhez fűződnek.

Papp Alice (Kővágóörs, 1919. július 23. – Szolnok, 2008. július 23.): a Verseyhy Ferenc Gimnázium legendás pedagógusa, generációk szeretett és tisztelt tanára. 1950-ben kapott diplomát a debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán magyar–német szakon. Harmadéves korától kezdve három éven át a Német Intézetben dr. Pukánszky Béla professzor fizetés nélküli gyakornoka volt. 1959. augusztus 1-jétől 1990. szeptember 30-ig volt a Verseyhy Ferenc Gimnázium tanára. A tantárgyi órákon kívül is rengeteget foglalkozott diákjaival. Tanítványaiból gondolkodó, vitázni, érvelni kész embereket nevelt. Nyugdíjba vonulása után is tanított, szeme világának elvesztéséig. A Szolnokon eltöltött évek alatt óraadó tanárként dolgozott a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskolán, három évig pedig a szegedi Tanárképző Főiskola kihelyezett tagozatán az irodalmi tanszéken tanított. A tanítás mellett tevékenyen részt vett a város kulturális életében. 2002-ben megkapta Szolnok Város Pedagógiai Díját.

Papp Gábor, óvári (Torda, 1867. november 22. – 1945.): orvos, kórházigazgató. Gimnáziumi tanulmányait Kolozsvárott végezte, majd a kolozsvári és a bécsi egyetemet elvégezve 1891-ben avatták orvosdoktorrá. 1891-től 1896-ig tanársegéd Kolozsvárott, 1897-ben Szolnokon a megyei kórház főorvosává nevezték ki, 1934-ben vonult nyugalomba. Megbecsülhetetlen munkásságáért megkapta a Ferenc József rend lovagkeresztjét és a Magyar Vöröskereszt Egylet II. osztályú díszjelvényét.

Somogyi Ignác (Mezőtúr, 1859. febr. 2. – Bp., 1889. október 26.): tanár, helytörténész, történetíró. A középiskolát szülővárosában, majd Kassán végezte. Egyetemi tanulmányait Pesten folytatta, ahol Hunfalvy János kedvelt tanítványa volt. Huszonegy éves korában doktorált földrajzból. Ezután Eötvös Károly családjánál, majd a Sívó családnál nevelősködött. 1887-ben nevezte ki a közoktatásügyi miniszter szolnoki gimnáziumi tanárrá. (A Verseyhy Ferenc Gimnázium előde akkor vált állami tanintézetté, addig ferences szerzetesek nevelték városunk ifjait.) Szülei és nővérei korábban Szolnokra költöztek, így rendszeres kapcsolata volt már városunkkal. Itt nyomtatták 1880-ban „Melanézia etnografiája...” című tudori értekezését. 1879-től több tucat cikke jelent meg a Jász-Nagykun-Szolnok című lapban. A gimnázium 1887–88. évi értesítője közölte Szolnok vidékének

természetrajzi ismertetése című tanulmányát. Legfőbb és számunkra legfontosabb alkotása az az 1892 kéziratos oldalból álló, hatalmas mennyiségű forrásanyagot feldolgozó műve, mely legnagyobb helytörténészünké teszi. Az első kötet 1739-ig, a második 1880-ig tárgyalja Szolnok történetét, a harmadik a város iparát, kereskedelmét, közoktatási és egészségügyi állapotát, lakóinak életmódját, foglalkozási megoszlását, vallási és erkölcsi életét mutatta be az 1741. és az 1887. év közötti időszakra vonatkozóan. A szerző és főműve egyaránt tragikus sorsra jutott. Somogyi Ignác másfél tanévet taníthatott végig, majd hosszú betegeskedés után egy budapesti kórházban elhunyt. Szolnoki síremléke 1944-ben az angol-szász bombák áldozata lett, kéziratos monográfiájának két kötete ugyanígy semmisült meg.

Szabó Barna (Pusztakutas, 1892 – utolsó adat róla 1944. március): lapszerkesztő. Középiskolai tanulmányait Szolnokon, a jogot Budapesten és Kecskeméten végezte. Elsőéves jogász korától foglalkozott újságírással. Riportjai, szatirikus hangú cikkei majdnem minden fővárosi lapban megjelentek. Több szolnoki újságnak volt a felelős szerkesztője, illetve munkatársa. Baloldali nézetei miatt 1944-ben a német megszállás után ismeretlen helyre vitték, ahol életét vesztette.

Szalay János (Beret, 1864 – Szolnok, 1932. jún. 24.). A középiskolát Miskolcon végezte. Ezután filozófiát hallgatott a budapesti tudományegyetemen, s elvégezte a magyaróvári Gazdasági Akadémiát. 1886-ban a keszthelyi Gazdasági Akadémiára nevezték ki segédtanárnak. 1890-ben a Jász-Nagykun-Szolnok Vármegyei Gazdasági Egylet titkára lett. 1897-ben állattenyésztési felügyelővé nevezte ki a földművelésügyi minisztérium. Először a szombathelyi, majd a budapesti központi kerületet vezette. 1900-ban igazgatóvá, később vezérigazgatóvá választotta a szolnoki Mezőgazdasági Takarékpénztár, ahol 1921-ig, nyugdíjazásáig működött. Általános gazdasági tevékenysége mellett több, országos értékű gazdasági szakkönyvet írt. Ő vezette be hazánkban a seprőcirok-termelést. A tárgyban írt könyve két kiadásban is megjelent. Ő kezdeményezte a magyar parlagi baromfi nemesítését, s maga is jeles tenyésztő volt. Erről írt munkáját a földművelési minisztérium pályadíjjal jutalmazta, s Szolnokon nyomtatták ki 1912-ben. A Mezőgazdasági Szemlében és a Köztelekben írt cikkei is mindenkor figyelmet érdemeltek. Érdemei elismerésül magyar királyi gazdasági főtanácsossá nevezte ki a kormányzó 1922-ben. Élénk tevékenységet fejtett ki a város társadalmi életében is. A vármegyei Gazdasági Egyletben elnöki, a református egyházban főgondnoki, a fiú kereskedelmi iskola felügyelő bizottságában és a szolnoki Művész Egyletben elnöki tisztséget töltött be. A Zagyva torkolatánál álló Damjanich-szobor avatásakor a következő szavak

hangzottak el: „Az egész művet Szalay János teremtette meg. Vezetett, dolgozott, eszmét terjesztett, gyűjtött, pénzt kezelt, tervezett, alkotott, kapacitált, csendes, de soha nem lankadó akaraterevel és buzgósággal.”

Szaller Miklós (Szerencs, 1884 – ?): vármegyei tiszti főorvos. Középiszkoláit a sátoraljaújhelyi piaristáknál végezte, egyetemi tanulmányait Budapesten. Orvossá 1909-ben avatták. Először a budapesti Új-Szent-János kórházban, majd a Rókus és Stefánia kórházakban működött. 1912-től Jászapáti-ban orvos. Részt vett az I. világháborúban, 1918-ban mint rokkant főorvos nyugállományba került. 1920-ban vármegyei tiszti főorvosnak nevezték ki. Több társadalmi szervezet, egyesület elnöke.

Szandai Sándor (Szolnok–Szandaszőlős, 1903. március 7. – Bp., 1978. október 1.): autodidakta szobrász, író. A gimnáziumot Mezőtúron végezte a nagyhirű alma materben. Érettségi után Szolnokon kezdett el dolgozni egy gipszszoboröntő-műhelyben. Eleinte irodalommal foglalkozott, szépirodalmi munkái jelentek meg a Nyugatban, a Magyar Hírlapban, az Újságban, a Munkában, a Népszavában. 1931-ben Reklám Kurír címmel folyóiratot indított, ezzel megteremtve az 1932-ben indított Irodalmi Kurír anyagi alapjait. 1933-ban Budapestre költözött, ekkor kezdett szobrászkodni. 1937-ben nyílt első önálló kiállítása. Külföldi szereplései közül a párizsi, cannes-i, pozsonyi, prágai csoportos kiállításon való szereplései a legfontosabbak. 1974-ben Munkácsy-díjat kapott.

Szegő Gábor (Kunhegyes, 1895. január 20. – Palo Alto, 1985. augusztus 7.): matematikus. Az elemi iskolát Kunhegyesen, gimnáziumi tanulmányait Szolnokon, a Magyar Királyi Főgimnáziumban (ma Versegly Ferenc Gimnázium) végezte. A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem hallgatója volt. Tanult a berlini és a göttingeni egyetemen is. A doktori fokozatot 1918-ban a bécsi egyetemen nyerte el. 1921-ben Berlinbe költözött, ettől kezdve külföldön élt, 1934-től az Amerikai Egyesült Államokban. Élete utolsó évtizedeiben gyakran tartózkodott Magyarországon. A Stanford University emeritus professzora, az Amerikai Művészeti és Tudományos Akadémia, a Bécsi Tudományos Akadémia és a Magyar Tudományos Akadémia tagja, a 20. század egyik vezető klasszikus analistája volt, aki az ortogonális polinomok, analitikus függvények, izoperimetrikus egyenlőtlenségek és Töplitz-formák elméletében alapvető és maradandó eredményeket ért el. Több mint százharminc tudományos cikket írt, valamint négy rendkívül sikeres könyvnek szerzője illetve társszerzője volt.

Tabán (Tabák) Gyula (Kecskemét, 1909 – Dunántúl, 1945.): költő. 1919 és 1945 között Szolnokon élt, itt érettségizett. Párizsban tanult tovább,

Frankfurtban és Bécsben is járt. A szegedi egyetemen magyar–francia szakos diplomát szerzett. A Délmagyarország munkatársa volt. Az egyetem elvégzése után Szolnokon lett tanár. Versei, műfordításai jelentek meg. Tabra, majd Vácra költözött, ott kötött házasságot 1942-ben. 1943-ban munkaszolgálatra hívták be. 1944-ben a német megszállás után elvitték kényszermunkára, és 1945 elején valahol a Dunántúlon végeztek vele.

Tabák Lajos (Kecskemét, 1904. febr. 28. – Szolnok, 2007. nov. 20.): szociofotós. Szülővárosában érettségizett, majd tisztviselőként dolgozott. 1917-ben kezdett fényképezni, 1924-től fordult tudatosan szociofotós témák felé. Tagja volt Kassák Lajos Munka-körének. 1932-ben a Kör betiltott szolnoki kiállításának szervezéséért letartóztatták. Rendszeresen jelentek meg fotói sajtótermékekben. 1942-ben antifasiszta tevékenységéért bebörtönözték, majd munkaszolgálatos volt az orosz fronton, 1948-ban tért haza. A lakását teljesen kifosztották, fényképei, negatívjai, katalógusai elvesztek, megsemmisültek. 1964-től nyugdíjazásáig a Szolnoki Cukorgyár igazgatója volt. A Magyar Fotóművészek Szövetségének és a Jászkun Fotóklubnak alapító tagja. Több rangos kitüntetés birtokosa.

Tálas László (Jászládány, 1935. május 17. – Szolnok, 2004. szeptember 15.): tanár, múzeumigazgató. Paraszt gazdálkodó családba született. Családja tősgyökeres jászsági, jászládányi. Családját az 1745-ös jegyzékben mint redemptus dinasztiaát tartják nyilván. Édesapját két és fél éves korában elveszítette, édesanyja nevelte, taníttatta nagyon nehéz körülmények között. Az általános iskolát szülőfalujában végezte, a jászapáti gimnáziumban érettségizett. Az Egri Pedagógiai Főiskola történelem–földrajz szakpárosítása után (1958) elvégezte az Eötvös Loránd Tudomány Egyetem természettudományi karán a földrajz szakot (1963). Tanulmányi eredménye minden iskolai fokozatban kitűnő volt. Rákócziújfaluban iskolaigazgatóként dolgozott 8 évig (később a település díszpolgára). 1971-től a tiszaföldvári Hajnóczy József Gimnázium és Szakközépiskola igazgatója. Az óvónőképzés beindítása az ő nevéhez fűződik, ezen kívül pedagógiai és szakmódszertani kutatásokat végzett és publikált. Ez utóbbiért 1975-ben „Kiváló Tanár” kitüntetést kapott. 1982–1998 között, nyugdíjazásáig a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumi Szervezet igazgatója. A múzeum gondjaival azonosulva nagy odaadással végezte munkáját. Széleskörű kapcsolatot épített ki egyetemekkel, főiskolákkal, kutatóhelyekkel és más múzeumokkal, valamint számos külföldi társintézménnyel. Múzeumi szervezési, menedzselési munkája mellett, folyamatosan jelentek meg szaklapokban, évkönyvekben publikációi, érdeklődéséhez hűen a numizmatika és a képzőművészet területéről, de könyvekben is írt, valamint lektorált.

Nevéhez kötődik a Damjanich Múzeum épületének rekonstrukciója (1996). Az intézmény az első „Év Múzeuma” díjat igazgatósága alatt kapta meg. 1995-ben a Magyar Köztársaság Érdemrend Kiskeresztje kitüntetéssel ismerték el munkásságát, Szolnok Város Ezüst Pelikán díjának kitüntetettje.

K. Tóth Lenke (Szolnok, 1909. február 1. – Szolnok, 1982): költő, pedagógus, író, Móra Ferenc unokahúga. Diplomáját Debrecenben kapta orosz–német szakon. Szolnokon a Konstantin iskola tanáraként dolgozott. A város kulturális életének ismert személyisége volt. 1938-tól a Verseghy Kör titkára, 1947-től a Kör megszűnéséig főtítkára volt. Versei, tárcái, elbeszélései többnyire napilapokban, időszaki kiadványokban jelentek meg.

Varga Sándor Frigyes (Túrkeve, 1904. november 18. – Bp., 1976. augusztus 15.): bibliográfus, helytörténész, költő és filozófiai író. A Mezőtúri Református Főgimnázium elvégzése után a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett filozófiai és pedagógiai doktorátust 1935-ben. Közben az egyetem filozófiai intézetében, majd a főváros lélektani és képességvizsgáló laboratóriumában dolgozott. 1926-tól jelentek meg versei és szakkikvei. Megírta az ókori görög filozófia történetét, tanulmányban dolgozta fel a költői műalkotás elméletét, verskötetet publikált *Ismeretlen sziget* címmel. Az 1930-as évek közepén Szolnokon élt és alkotott. Versei és szociológiai írásai jelentek meg a Szolnoki Tükör című lap 1934. évi számaiban. Legfontosabb közülük *A szolnoki társadalom* című tanulmánya, melyben tárgyilagos képet rajzol az urbanizáció útján megindult városról, polgárosodó társadalmáról és ifjúságáról. Tagja volt a Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene című, 1935-ben megjelent monográfia szerkesztőségének, ő írta a megye földrajzát és történetét tárgyaló fejezeteket, valamint ő mutatta be Szolnokot és szülővárosát. Szolnoki írók és költők jelentőségét ismertette a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Lapok által közölt sorozatában. Előadásokat tartott. 1938-tól Budapesten, az Országos Széchényi Könyvtár tudományos munkatársaként folytatott jelentős bibliográfusi és tanulmányírói tevékenységet.

Verseghy Ferenc (Szolnok, 1757. április 3. – Buda, 1822. december 15.): nyelvész, költő, esztéta, író, a magyar felvilágosodás jeles alakja. Édesapja, Verseghy János, fia születésekor kincstári sótiszt, édesanyja Schai-bl Erzsébet. A családról adatok találhatók a szolnoki Ferences Rendház Historia Domusában és anyakönyvében, valamint az 1777-es Canonica Visitatio-ban. A költő szülőháza nem a szolnoki vár területén volt, amely vélekedés alapján a múlt században ott kapott utcanévet, hanem a Tisza-parton lévő

sótishti lakásban, a mai Versegly Ferenc Gimnázium térségében. 1766-tól Pesten, majd Egerben tanult. Nincs adat arról, hogy életében járt-e még Szolnokon, de több művében említi nagy szeretettel: többek között Külső-Szolnok, *Az Örömhöz*, *Az emberi nemzetnek életkorai* című költeményeiben, *Analyticae Institutionum Linguae Hungaricae* című munkájában. 1766-tól Pesten, 1769-től Egerben járt gimnáziumba. A budai egyetemen tanult. 1781-ben pappá szentelték, 1783-ban filozófiai doktor, 1784-ben teológiai baccalaureus lett. 1794-ben csatlakozott a magyar jakobinus mozgalomhoz, lefordította a *Marseillaise*-t. Halálra ítélték. Kegyelmet kapott, és 1794-től 1808-ig raboskodott. Szabadulása után nevelőként dolgozott, fordított, szótárakat gondozott, tankönyvet írt. Hamvait 1931-ben a vízivárosi temető felszámolásakor hozták haza Szolnokra. Főbb művei: *A' magyar hazának anyai szózatya az ország napjára készülő magyarokhoz*. Költemény. ([H. n.] 1790); *Emlékeztető Oszlop azoknak a' hazafiaknak tiszteletére, a' kik az ország előtt júniusnak 11dik és 12dik napjain 1790 a' hazanyelvnek bé-vétele mellett szólottanak*. Költemény ([H. n.] 1790); *Mi a' poézis? És ki az igaz poéta?* (Buda, 1793); *Rikóti Mátyás* (Pest, 1804); *A' tiszta magyarság avvagy a' csinos magyar beszédre és helyes írásra vezérlő értekezések* (Pest, 1805); *Magyar Aglája, avvagy Kellemetesen mulató nyájaskodások külömbféle versnemekben* (Buda, 1806); *Gróf Kaczaifalvi László, avvagy a' természetes ember. Eggy igen mulatságos tanúságokkal bővelkedő történet* (Pest, 1808); *Magyar ortografia, avvagy írástudomány, mellyben a' Magyar betűknek helyes kimondása, és írása taníttatik, Bevezetés gyanánt a' Magyar Nyelvtudományra. A' Nemzeti Oskolák' számára* (Buda, 1816); *Analyticae Institutionum Linguae Hungaricae* (Buda, 1816-17); *A' Filozófiának Talpigazságaira épített felelet* (Buda, 1818); *Lexicon technicum az az Tudományos Mesterszókönyv* (Buda, 1826).

Vezéry Ödön (Nagybánya, 1841. május 2. – Szolnok, 1937. január 27.) Jogi tanulmányainak befejezése után, 1861-ben Szatmár vármegye aljegyzője lett, majd a fővárosban a királyi jogügyek igazgatóságánál dolgozott, ám ezt hamarosan a színészi élettel cserélte fel. Shakespeare születésének 300. évfordulóján (1863) lépett először színpadra Óbudán. Különböző színtársulatok tagjaként megfordult Kiskőrösön, Baján, Győrött, majd Debrecenben. 1878-ban, Sípos Orbán alispán hívására jött Szolnokra. Előbb aljegyzőként, majd 1881-től várnagyként szolgált a megyeházán. Az 1896-os millenniumi ünnepségek megyei megszervezésében jelentős szerepet játszott, s támogatta a szolnoki állandó színház megteremtését. A századelő politikai változásai miatt nyugdíjazását kérte. 1891-ben átvette a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Lapok szerkesztését, amelyet hosszú élete

végéig folytatott. Húsznál több színdarabot – köztük a Denevért – fordított nyelvünkre franciából, németből.

Vidor Győző (Szolnok, 1905. február 15. – Budapest, 1979): felsőkereskedelmi iskolai tanár, író, esztéta. Szolnokon végezte középiskoláit, majd 1922-ben a budapesti Közgazdasági Egyetem hallgatója lett, ahol a Czettler Jenő által vezetett gazdaságtörténeti szemináriumban élénk munkásságot fejtett ki. 1926–1948-ig a szolnoki felsőkereskedelmi iskola tanára volt, a vármegye tanügyi vezetőjévé nevezték ki. Szolnokra kerülésétől tíz éven át volt a Szolnoki Újság munkatársa, 1933-tól a Szolnoki Tükör, 1936-tól pedig a Nemzeti Jövők felelős szerkesztője lett. Tevékenyen részt vett a város társadalmi életében, a Verseghy Irodalmi Kör titkára. 1948-tól 1950-ig a Vallási és Közoktatási Minisztérium szakoktatási főigazgatója. 1950-től a Hunfalvy János Közgazdasági Technikum tanára, 1958-tól nyugdíjazásig pedig igazgatója.

Vörös István (Poó, ma Kétpó, 1881. november 24. – Szolnok, 1972. január 26.): tanár. A gimnáziumot Mezőtúron végezte, majd Budapesten szerzett történelem–latin szakos tanári diplomát 1908-ban. Rövid rozsnyói, szentendrei és szentgotthárdi tanítás után 1912–1943-ig a szolnoki magyar királyi főgimnázium szeretett tanára, tizenkilenc évig volt az igazgató helyettese. A Verseghy Irodalmi Kör és a Szolnoki Könyvtár- és Múzeumegyesület választmányi tagja volt. A mezőtúri céhek élete című monográfiája még Szentgotthárdon jelent meg 1911-ben. A gimnázium évkönyvei is több írásának adtak fórumot. Legjelentősebb A 107 éves szolnoki gimnázium múltjának ismertetése 1831–1938 című iskolatörténete. Rajzok Szolnok város múltjából című munkája 1921-ben készült, s először a Szolnok és Vidéke című hírlap közölte 1922-ben, tizenkilenc folytatásban. Ez akkor könyvként is megjelent, de a mű ma már ritkaságnak számít. Most szép illusztrációkkal ismét közreadta a Verseghy Kör, a Verseghy Ferenc Megyei Könyvtár és a Hild Viktor Városi Könyvtár.

Zay Ferenc (1505–1570) horvátországi magyar nemes család fia, katona, író és politikus, családja főnemesi ágának megalapítója. Itáliában járt egyetemre, majd Mohács után huszártisztként a Habsburgok szolgálatába állt. Megismerkedett a reformációval is, bár megmaradt katolikusként. Kitűnt az 1542-es Buda elleni támadáskor, harcolt német területen is. 1548-tól Dobó Istvánnal Eger kapitánya lett, komoly szerepet játszott annak megerősítésében. 1550 szeptemberében Balassa Jánossal Szolnok élére nevezték ki. Több mint egy év alatt jórészt befejezte a vár felépítését, és a török ellen is sikeres portyákat vezetett. 1552 elején Külső-Szolnok vármegye

főispánja lett, és az uralkodó követségbe küldte a szultánhoz. Papírra vetette útjának emlékeit, és megírta Nándorfehérvár 1521-es elestének történetét is. Utóbb a dunai naszádosok élére, majd Felső-Magyarország főkapitányává nevezték ki, és János Zsigmond erdélyi fejedelem ellen is sikerrel hadakozott. Számos birtokadományban részesült, 1560-ban bárói címet kapott.

Zounuk (? – 1046. szeptember 24.): ispán. Szolnok város róla kapta nevét. I. Géza a garamszentbenedeki apátság alapítólevelében 1075-ben Zounuk néven említi a települést. A szolnoki várispánság létrehozása valószínűleg Szolnok ispán működéséhez kapcsolható. Haláláról a Szent Gellért legenda, valamint a Képes Krónika emlékezik meg. A feljegyzések szerint 1046-ban a Vata-féle pogánylázadás idején Gellért püspökkel együtt ő is vértanú halált halt.

1848-TÓL 2010-IG

Szolnok vezetői

1848–1851	Nagy István	főbíró, majd polgármester
	Kovács Ignác	polgármester
1852–1860	Paulik Károly	polgármester
1861	Pethes János	főbíró
1861	Csapó János	főbíró
1862	Fülöp Ignác	főbíró
1862–1867	Kludik Mihály	főbíró
1867–1869	Sárkány András	főbíró
1870–1873	Bulyáki József	főbíró
1874–1876	Hubay Ferenc	polgármester
1876–1878	Scheftsik István	polgármester
1878–1880	Gyömörey Félix	polgármester
1880–1883	Scheftsik István	polgármester
1883–1885	dr. Elek Dávid	polgármester
1885–1890	Hubay Ferenc	polgármester
1890–1911	Kludik Gyula	polgármester
1911–1918	dr. Harsányi Gyula	polgármester
1919–1921	dr. Spett Ernő	polgármester
1921–1925	Zrumetzky Viktor	polgármester
1925–1937	dr. Tóth Tamás	polgármester
1937–1938	dr. Lévy Gyula	polgármester
1938–1944	dr. Szabó Ferenc	polgármester
1944	dr. Takács József	polgármester
1945–1949	Zsemlye Ferenc	polgármester
1950	dr. Kreibig Imre	polgármester

1950–1954	Ragó József	tanácselnök
1954–1956	Pintér Dezső	tanácselnök
1956–1957	Dancsi József	megbízott VB-elnök
1957	Bajtai Károly	tanácselnök
1957–1967	Kapás Rezső	tanácselnök
1967–1973	Csoma Kálmán	tanácselnök
1973–1974	Barta László	tanácselnök
1974–1980	Kukri Béla	tanácselnök
1980–1985	dr. Fenyvesi József	tanácselnök
1985–1990	Bálint Ferenc	tanácselnök
1990–1991	König László	polgármester
1991–1998	Várhegyi Attila	polgármester
1998–2002	Szalay Ferenc	polgármester
2002–2006	Botka Lajosné	polgármester
2006–	Szalay Ferenc	polgármester

Ajánlott irodalom

I. A város több korszakát is érintő művek

Bellon Tibor - Szabó László (szerk.): Szolnok megye népművészete. Bp. 1987.; Benedek Gyula (összegyűjtötte és latinból ford.): Oklevelek és iratok Szolnok város történetéből 1075-1685, Szolnok, 2007. (Documentatio historica 10.); Botka János (szerk.): Adatok Szolnok megye történetéből II. Szolnok, 1989.; Cseh Géza: Szolnok város utcanevei – Helytörténeti adattár. Szolnok, 1993.; Kaposvári Gyula – Mészáros Ferenc (szerk.): Szolnok város története I. Szolnok, 1975.; Kaposvári Gyula: Szolnok képekben. Szolnok, 1984.; Kaposvári Gyula – Rédei István: Szolnok megye műemlékei. Szolnok, 1988.; Kertész Róbert – V.Szász József – Zsolnay László (szerk.): Szolnoki Művésztelep 1902-2002. Szolnok, 2001.; Palugyai Imre: Jászkún kerületek s Külső-Szolnok vármegye leírása. Pest, 1854.; Raczkó Pál (szerk.): „Szolnok megye a népek országútján”: Szolnok megye története a régészeti leletek tükrében: Állandó kiállítás vezetője. Szolnok, 1984.; Scheftsik György (szerk.): Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene. Pécs, 1935.; Szabó László: Szolnok város művelődéstörténete 1075 – 1990. Szolnok, 1998.; Szabó László: Jász-Nagykun-Szolnok megye rövid története írásban és képekben. Szolnok, 1996.; Szabó István – Szabó László: Szolnok (útikalauz) 1977.; Szurmay Ernő: Emlékjelek. Szolnok az irodalomban – szolnoki irodalom. Szolnok, 2000; V. Szász József (szerk.): Szolnok. A várispánságtól a harmadik évezred küszöbéig. Bp. 2000.; Vidor Győző (szerk.): Fejezetek a város múltjából. Szolnok, 1927.

A Damjanich János Múzeum honlapja: www.djm.hu, rendszeresen megjelenő kiadványa: Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve, 1993-tól Tisicum: A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve; Szolnok Megyei Múzeumi Adattár, 1997-től Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumi Adattár ; Múzeumi Levelek.

A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár honlapja: www.szolarchiv.hu, rendszeresen megjelenő kiadványa: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Közleményei (két-évenként), Zounok. Levéltári Évkönyv (évente)

Szabó László: Zounok. A város története a 15. századig

Knauz Nándor: A Garam melletti Szent-Benedeki apátság. klny. 1990.; Varia Museologica. Dolgozatok a szolnoki múzeum gyűjtőterületéről. Kaposvári Gyula válogatott írásai és bibliográfiája (vál.: Szabó László, Szabó István, Madaras László. Szöveggyűjtés: Kaposvári Gyöngyi). A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei 55–56. Szolnok, 1996.; Szabó László: Szolnok város művelődéstörténete. 1075-1990. Szolnok, 1998. Jászkunsági Füzetek 11.; Szabó László: Jász-Nagykun-Szolnok

megye rövid története írásban és képekben. Szolnok, 1996.; Szabó István - Szabó László: Szolnok. in: Adatok Szolnok megye történetéből II. 233-292. (szerk: Botka János.), Szolnok, 1989.; Bóna István: Az Árpádok korai várairól, Debrecen, 1995.

Kertész Róbert – Bana Zsolt:

Régészeti kalandozások a város múltjában (11–18. század)

Balyi János: Adatok és események Szolnok megye egyháztörténetéből. Váci Egyház-megyei Almanach 2. 1980, 7-46.; Bálint Gábor: A magyarországi török hódoltságról - XVII-ik századi török forrás szerint. I-II. Századok 4. 1870, 233-244., 297-308.; Bernardo de Aldana magyarországi hadjárata (1548-1552). Közreadja Szakály Ferenc. Budapest, 1986.; Bóna István: Vendégségben őseink háza táján. A szolnoki Damjanich János Múzeum új állandó régészeti kiállítása. Jászkunság 42/5-6. 1996, 221-232.; Bóna István: Az Árpádok korai várai. Debrecen, 1998.; Botár Imre: Szolnok települési, népesedési és gazdasági viszonyai a XVIII. században. Szolnok, 1941.; Fekete Lajos: A hódoltság-kori törökség Magyarországra vonatkozó földrajzi ismeretei. Hadtörténelmi Közlemények 31. 1930, 1-17.; Gerő Győző: Az oszmán-török építészet Magyarországon (Dzsámik, türbék, fürdők). Művészettörténeti Füzetek 12. Budapest, 1980.; Gorové László: A Szolnokvári viszontagságoknak folytatása. Tudományos Gyűjtemény 5/6. 1821, 38-62.; Hegyi Klára: A török hódoltság várai és várkatonasága I-III. Budapest, 2007.; Illéssy János: Adatok a szolnoki vár építéséhez és első ostromához. Hadtörténelmi Közlemények 6. 1893, 635-666.; Istvánffy Miklós magyarok dolgai- ról írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában I/2. Budapest, 2003.; Kaposvári Gyula: A szolnoki vár kialakulása és nyomai a városképben. Jászkunság 17/1-2. 1971, 81-95.; Kaposvári Gyula: A szolnoki vár kialakulása és helye a város települési képében I. Szolnok térképes, rajzos ábrázolásai és topográfiai képe 1685-től 1810-ig. Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 1982-83. 161-204.; Kaposvári Gyula – Csányi Marietta: Szolnok-Vár, Gutenberg tér 4. Régészeti Füzetek 27. 1974, 104-105.; Karácson Imre: Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai 1664-1666. Budapest, 1908.; Kertész Róbert – Morgós András – Nagy Dénes – Szántó Zsuzsanna: Az első híd a Tiszán. Szolnoki Tudományos Közlemények 8. 2004. 1-13.; Kertész Róbert – Morgós András – Nagy Dénes – Szántó Zsuzsanna: Tisza-hidak a török hódoltság korából radiokarbon és dendrokronológiai vizsgálatok tükrében. In: Gömöri János (szerk.) Az erdő és a fa régészete és néprajza. Sopron, 2007. 145-178.; Kertész Róbert – Bana Zsolt – Nagy Dénes: Új adatok és módszerek Szolnok városmagjának történeti rekonstrukciójához. Szolnoki Tudományos Közlemények 11. 2007, 1-46.; Kertész Róbert – Kómár Mihály: Szolnok uralkodói dzsámija. Jászkun Építés 2010/1. 5-7.; Kisari Balla György: Törökkori várrajzok Stockholmban. Budapest, 1996.; Kovács Gyöngyi: Török kerámia Szolnokon. Szolnok Megyei Múzeumi Adattár 30-31. Szolnok, 1984.; Kovács Gyöngyi: Török rézedények Szolnok megyéből. Archaeologiai Értesítő 111. 1984, 78-91.; Madaras László, Kertész Róbert, Polgár Zoltán (szerk.): Vendégségben őseink háza táján. Állandó régészeti kiállítás a szolnoki Damjanich János Múzeumban. Szolnok, 1996.; Nemes Gerzson: A város és vár vízügyi múltjából. In: Nemes Gerzson (szerk.) Szolnok és a Közép-Tiszavidék vízügyi múltja I. Vízügyi Történeti Füzetek 8. Budapest, 1975. 41-53.; Raczky Pál (szerk.): „Szolnok megye a népek országútján”: Szolnok megye története a régészeti leletek tükrében. Állandó ki-

állítás vezetője. Szolnok, 1982.; Alice Reininger: A szolnoki sófelvonó, 1776. *História* 29/4. 2007, 19–21.; Selmeczi László: Szolnok város története a honfoglalástól 1526-ig. In: Kaposvári Gyula – Mészáros Ferenc (szerk.) *Szolnok város története I.* Szolnok, 1975. 25–38.; Szalai Béla: Magyar várak, városok, falvak metszeteken 1515–1800. Budapest, 2001.; Szendrei János: Szolnok eleste 1552-ben. *Hadtörténelmi Közlemények* 2/2. 1889, 125–140.

Bagi Gábor:

A török kori Szolnok; Másfél békés évszázad; A szabadságharc keleti kulcsvárosa

Bagi Gábor: Szolnok visszafoglalása 1685-ben, és jelentősége a török elleni felszabadító háború első szakaszában. In: Zounuk, 16. *A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve.* Szolnok, 2001.; Szolnok vára a Rákóczi szabadságharc idején. In.: Tisicum, XVI. *A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve.* Szolnok, 2007.; Kamarai ácsmesterek Szolnokon a XIX. században (Adatok a Szolnoki Művésztelep előtörténetéhez). In: Tisicum, XVII. *A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve.* Szolnok, 2008.; Bevándorlók Szolnokon a XIX. század első felében, és szerepük a város életében. In: Tradicionális kereskedelem és migráció az Alföldön. In.: A Nagykőrösi Arany János Múzeum Közleményei, XI. (szerk.: Novák László Ferenc) 421–446. p. Nagykőrös, 2008.; Százhatvan éve történt ... az első szolnoki ütközet (1849. jan. 22.) *Jászkunság*, 2008. 3–4. sz.; Botár Imre: Szolnok települési, népesedési és gazdasági viszonyai a XVIII. században. *Szolnok*, 1941.; Szolnok agrártörténete a XIX. században. In.: Századok, 1943. 1–3. szám.; Hermann Róbert: Város a hadak útján. *Szolnok* 1848/49-ben. In.: A dicsőség napjai. "Ilyen tavasz csak egy volt életemben." Szolnok-Kiskunfélegyháza-Székesfehérvár, 2009.; Kaposvári Gyula: A szolnoki vár kialakulása és helye a város települési képében. In.: Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve, 1982/83. Szolnok, 1983.; Szabó László-Szabó István: Szolnok Adatok Szolnok megye történetéből II. (szerk. Botka János). Szolnok, 1989.

Szikszai: A vasút Szolnok lendítőereje

Czigler Endre : Épül az új szolnoki vasútállomás. In.: *Jászkunság* 1956. 4.sz.; Cseh Géza-Szikszai Mihály: Széchenyi emlékhelyek Szolnokon. *Kézirat*, 1985. Jókai Mór: A két menyasszony. I.n.: Jókai Mór: Csataképek a magyar szabadságharcból. *Népszava*, 1988. 5–35 p. (Híres Könyvek); Kaposvári Gyula: A szolnoki vár kialakulása és helye a város területi képében II. rész. In. *Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv* VII.1990.; Kubinszky Mihály-Gombár György: Vasútállomások Magyarországon 1846–1988. Bp. 1989.; Magyar vasúttörténet 1. köt. A kezdettől 1875-ig. Bp. 1995.; Ruffy Péter: Koronánk könyve. Bp. 1981.; Szabó Barna: Ismeretlen Szolnok, Szolnok, 1941.; Szabó Béla : A szolnoki vasúti csomópont szerepe és jelentősége a forgalom lebonyolításában. In: *Közlekedéstudományi Szemle* 1977.3.sz.; Szabó László: Szolnok város művelődéstörténete 1075–1990, Szolnok,1998.; Tóth Emil:A tiszavidéki vasút rövid ismertetése 1-2.r. In: *Vasúti és Közlekedési Közöny* 1929. 2.sz.,4.sz.; Vadas Ferenc: Szolnok, indóház. Tudományos dokumentáció. Bp. 1992.

Cseh Géza: Elnyomás, elmaradottság, fejlődés. A város a Bach-korszakban

Adatok Szolnok megye történetéből II. kötet. (szerk.: Botka János) Szolnok, 1989.; Botár Imre: Szolnok települési viszonyai a XIX. században. Szolnok, é. n. (kézirat), Damjanich János Múzeum Helytörténeti Adattára: 42-79.; Cseh Géza: Három nemzedék – Adatok a szolnoki Scheftsik család múltjából. Zounuk. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 21. Szolnok, 2006. 81-118. o.; Gulyás Katalin: A város története 1850-től napjainkig. Szolnok. A várispánságtól a harmadik évezred küszöbéig (szerk.: V. Szász József). Budapest, 2000. 37-61. o.; Hőke Lajos: Szolnoki emlékeim. Jász-Nagykun-Szolnok 1890. március 16; április 13; április 20.; Kaposvári Gyula: Szolnok települési, gazdasági és kulturális fejlődése 1850-1918-ig. Szolnok város története I. (szerk.: Kaposvári Gyula - Mészáros Ferenc) Szolnok, 1975. 115-141. o.; Palugyay Imre: Jász-Kún Kerületek s Külső-Szolnok vármegye leírása. Pest, 1854.; Seres Péterné: Jász-Nagykun-Szolnok megye kialakítása. Levéltári Füzetek 1. Szolnok, Megyei Levéltár. Szolnok, é. n.

Gulyás Katalin: A dualizmus virágzó városa

Arató Antal-Szász Andrásné: A Szolnok megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája (1868-1972). Szolnok, 1976.; Botár Imre: Szolnok agrártörténete a XIX. században. In. Századok, 1941.; Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene (szerk.: Scheftsik György). Pécs, 1935.; Jelentés Szolnok város ügyeiről és közállapotairól 1884-ik évre. Szolnok, 1885.; Kaposvári Gyula: Szolnok képekben. Szolnok, 1985.; Kaposvári Gyula: A szolnoki vár kialakulása és helye a város települési képében. II. rész: Szolnok város térképes, rajzos ábrázolásai (1810-1910). In. Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve VII. 231-305. Szolnok, 1990.; Sipos Orbán: Rendszeres jelentés Jász-Nagykun-Szolnok megye állapotáról (1879). Szolnok, 1880.; Szabó László: Szolnok város művelődéstörténete 1075-1990. Jászkunság füzetek 11. Szolnok, 1998.; Szolnok város szervezetére vonatkozó szabályrendelet. Szolnok, 1880.; Szolnok. A várispánságtól a harmadik évezred küszöbéig. (szerk.: V. Szász József) Budapest, 2000.; Szolnoki Művésztelep, 1902-2002 (szerk.: Kertész Róbert-V. Szász József-Zsolnay László), Szolnok, 2001.; Városi polgárok a századelőn. Történeti állandó kiállítás a szolnoki Damjanich János Múzeumban. Szolnok, 1999.; Veres József: A Szolnoki Ipartestület 50 éves története. Szolnok, 1935.; Vörös István: Rajzok Szolnok város múltjából. é.n.

Pap Zsolt: Világháború, forradalom, terror, Trianon

Baranyi Ferenc: Halálkastély. Requiem tizenkilenceseikért. Ezredvég, 1999. március; Haladás, társadalmi és közgazdasági hetilap. Megjelent minden vasárnap 1914-1919 között; Kaposvári Gyula: Krónika – Helytörténet. II. Az 1919-es szolnoki harcok krónikája – Dr. Urbán Lajos naplója, a szerző 1919. április 30-ára vonatkozó feljegyzése alapján. Jászkunság XV. évf. 1-2. szám; Dr. Kele József: Vörösök Szolnokon és a Jászságban. Varga József Könyvnyomdája. Szolnok, 1926.; Szolnoki Munkás, a Szociáldemokrata Párt hivatalos közlönye, Első megjelenése: 1919. március 16.; Szolnok és Vidéke, politikai, társadalmi és közgazdasági lap. Megjelent hetente kétszer, 1919-1944 között

Szathmáry István: Város a két háború között

Gyáni Gábor: Hétköznapi élet Horthy Miklós korában. I.n. Mindennapi történelem, Corvina Kiadó, Bp. 2006.; Salamon Konrád: A csonka ország. Magyarország története 1914-1945, in. Új Képes Történelem, Helikon Kiadó, Magyar Könyvklub, 1998.; Szabó László: Szolnok város művelődéstörténete 1075-1990. in. Jászkunság füzetek, Szolnok, 1998.; Szabó László: Jász-Nagykun-Szolnok megye rövid története írásban és képekben. Szolnok, 1996.; Szolnok. A várispánságtól a harmadik évezred küszöbéig. (szerk.: V. Szász József) Budapest, 2000.

Szathmáry István: Város a háborúban

Szolnok város története I. (szerk.: Kaposvári Gyula-Mészáros Ferenc) Szolnok, 1975.; A. J. P. Taylor: A második világháború képes krónikája, Budapest, 1988.; Szabó László: Jász-Nagykun-Szolnok megye rövid története írásban és képekben. Szolnok, 1996.; Szolnok. A várispánságtól a harmadik évezred küszöbéig (szerk. V. Szász József) Budapest, 2000.; Gy. Fekete István: A szövetséges légierő Szolnok elleni támadásai 1944-ben. In. Tisicum 229-243. old. Szolnok, 2003.; Fekete István: Harcok Jász-Nagykun-Szolnok megyében 1944. október-novemberében, In. Tisicum 473-495. o. Szolnok 2004.; Udovecz György: Königrätztól Litomelig A császári és királyi 68-as jászkun és a magyar királyi 10. Bethlen Gábor gyalogezred története, Budapest, 2007.

Csönge Attila: Szolnok 1944-1960

Csalog Zsolt: Egy téglát én is letettem. Öt kis történelmi portré. Bp. 1989.; Csönge Attila: "A hangsúly azon van, hogy ne tiszteljük a törvényeket nagyon." Az 1947-es választások a Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei források tükrében. In: Múltunk 2009/2. 93-122. p.; Mizsei Béla: Életpályám. Bp. 2006.; Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Bp. 2005.; Szerencsés Károly: A politikai fejlődés fő irányjai a II. világháború után. Bp. 1990.; Szerencsés Károly: Magyarország története a II. világháború után (1945-1975). Bp. 1990.

Cseh Géza: 1956 Szolnokon

Apor Balázs-Fülöp Tamás: Forradalom és megtorlás Szolnokon. Interjú Buda Ernővel, a Kőolajkutató és Feltáró Vállalat Alföldi Fűrési Kerülete 1956 előtti főmérnökével. Sic itur ad Astra, 2001/3-4. 5-57. o.; Benson Vilmos: Szolnoki srácok. Budapest, 2006.; Cseh Géza: A Damjanich rádió hullámhosszán. Szolnok – 1956. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Közleményei 5. Szolnok, 2003.; Cseh Géza: Válogatás az 1956-os forradalom levéltári dokumentumaiból. Szolnok megye. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Közleményei 8. Szolnok, 2006.; Cseh Géza: Forradalom után... A hatalmi restauráció jellegzetességei Szolnok megyében (1956-1958) Zounek 23. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve. (szerk.: Fülöp Tamás) Szolnok, 2008. 125-165. o.; 1956 Szolnok megyében. 1956 október-novembere a Szolnok megyei sajtó és aprónyomtatványok tükrében. Szolnok, 1989.; Szereda, Vjacseszlav-Rainer M. János: Döntés a Kremlben, 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról. Budapest, 1996.; Tiszai Lajos: Szolnokország. Szolnok, 2001.

Gulyás Katalin: A konszolidálódott szocializmus évtizedei

Az 1980. évi népszámlálás. Szolnok megye adatai. Budapest, 1981.; Hidak Jász-Nagykun-Szolnok megyében. Szolnok, 2000.; Szabó László: Szolnok város művelődéstörténete 1075-1990. Jászkunság füzetek 11. Szolnok 1998.; Szolnok 25 éve. Adatok Szolnok város fejlődéséhez I. Szolnok Megyei Múzeumi Adattár, Szolnok, 1969.13-16.; Szolnok 30 éve. Szolnok város fejlődése 1945-1975. H.n. é.n.; Szolnok. A várispánságtól a harmadik évezred küszöbéig (szerk.: V. Szász József). Budapest, 2000.

Kaposvári Gyöngyi: A Damjanich János Múzeum

Dr. Balogh Béla, 1890–1947. Egy tudós tanár életútja. Szolnoki arcképcsarnok 2. (szerk.: Kaposvári Gyöngyi, Pató Mária). Szolnok, 2004. 124 p.; Hild Viktor 1855–1929. Egy tudós portréja. Szolnoki arcképcsarnok 1. (szerk.: Kaposvári Gyöngyi, Pató Mária). Szolnok, 1998. ; Kaposvári Gyöngyi: A szolnoki múzeum 70 éves. A kezdetektől a II. világháborúig. In: Történeti Muzeológiai Szemle. A Magyar Múzeumi Történész Társulat Évkönyve 3. (Főszerk.: Pintér János). 107–119. p.; Kaposvári Gyöngyi–Pató Mária: Balogh Béla, a szolnoki múzeum megalapítója. In: Történeti Muzeológiai Szemle 4. (Szerk.: Ihász István, Pintér János). Bp. 2004. 181–190. p.; Kaposvári Gyula: Kétágú síp. 50 éve nyílt meg Szolnok város Közkönyvtára és Múzeuma. In: Szolnoki Közélet IV. évf. 4. sz. 1984. december, 26–27. p.; Kertész Róbert: Állandó értékek a változó időben. In: Szolnok. A várispánságtól a harmadik évezred küszöbéig (szerk.: V. Szász József). Budapest, 2000. 103–119. p.; Nyitott kapuk. Hetvenéves a szolnoki Damjanich János Múzeum (szerk.: Gulyás Katalin, Horváth László, Kaposvári Gyöngyi, Pató Mária). Szolnok, 2004.; Pató Mária: A szolnoki városi könyvtár és múzeum története (1933–1944). In: Tisicum. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve X. (szerk.: Szabó László, Tóth László, Madaras László). Szolnok, 1997. 85–96. p. Varia Museologica. Dolgozatok a szolnoki múzeum gyűjtőterületéről. Kaposvári Gyula válogatott írásai és bibliográfiája. (Vál.: Szabó László, Szabó István, Madaras László. Szöveggondozás: Kaposvári Gyöngyi). A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Közleményei 55–56. Szolnok, 1996.; Mesterségek művészete. Népelet a Közép-Tisza vidéken. Néprajzi állandó kiállítás a szolnoki Damjanich János Múzeumban. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok kiállításvezetői (szerk.: Gulyás Éva). Szolnok, 1999.; Szolnoki Képtár. A Damjanich János Múzeum kiállításvezetői (szerk. Zsolnay László). Szolnok, 1997.; Városi polgárok a századelőn. Történelmi állandó kiállítás a szolnoki Damjanich János Múzeumban. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok kiállításvezetői (szerk.: Szabó István). Szolnok, 1999.; Vendégségben őseink háza táján. Állandó régészeti kiállítás a szolnoki Damjanich János Múzeumban. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok kiállításvezetői (szerk.: Madaras László, Kertész Róbert, Polgár Zoltán). Szolnok, 1996.; Tabán 24. Foglalkoztató füzet a szolnoki Tabáni Tájházhhoz. A Damjanich János Múzeum múzeumpedagógiai füzetek 1. (Összeállította: Kaposvári Gyöngyi, Pató Mária, Péterné Mocsáry Magdolna). Szolnok, 2007.; Régészkedjünk! Társasjáték a Damjanich János Múzeum Vendégségben őseink háza táján című régészeti állandó kiállításához. A Damjanich János Múzeum múzeumpedagógiai füzetek 2. (Összeállította: Csányi Marietta, Kaposvári Gyöngyi, Pató Mária, Tárnoki Judit. Fotó: Kozma Károly. Játékfigurák: Veresné Rácz Mária.

Arculatterv: Tóth Lajos). Szolnok, 2008.; Mestermívek. Foglalkoztató füzet és öltöztetőbaba a szolnoki Damjanich János Múzeum Mesterségek művészete című néprajzi állandó kiállításához. A Damjanich János Múzeum múzeumpedagógiai füzetek 3. (Összeállította: Gecse Annabella, Kaposvári Gyöngyi, Pató Mária. Grafika: Tóth Lajos). Szolnok, 2009.

Nemes András: Óriások válláról messzire lehet látni

Gelei József, Molnár Ádám, Varga Csaba: Olajozott aranyeső 1959-2007 (2007); Jubileumi Évkönyv, 175 éves a szolnoki Verseghy Ferenc Gimnázium (2006); Dr. Nemes András: Jász vagyok Szolnokon (2005); Dr. Szabó László: Szolnok város művelődéstörténete 1075-1990 (1998); Tál Gizella: Jászkunságban születtem (2000); V. Szász József (szerkesztő): A várspánságtól a harmadik évezred küszöbéig (2000); Varga Ferenc: Jász-Nagykun- Szolnok Megyei Sport Életrajzi Almanach (2004); Varga Lajos: A szolnoki vízilabda krónikája (1950-1984).(1984).